III TOMAS NR. 1 (10)

MŪSŲ SENOVĖ

MEDŽIAGA LIETUVIŲ TAUTINIO ATGIMIMO ISTORIJAI

ĮSTEIGĖ 1921 M. KUN. JUOZAS TUMAS
REDAGUOJA VACLOVAS BIRŽIŠKA

V. D. UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS LEIDINYS
KAUNAS 1940 M.

„Mūsų Senovės“ III tomo Nr. 1 (10) turinys

I. Straipsniai:

Petras *Jonikas* Lietuvių kalba ir jos gaivinimas prieš „Aušrą“ . . . . . 1 — 53
Augustinas *Janulaitis* Domaševičius ir Pilsudskis . 53 — 62
Julius *Būtėnas* Lietuvių teatras Vilniuje (pabaiga) . 62 — 64

II. Atsiminimai. Biografijos:

J. *Kelpša* Ištraukos iš atsiminimų (pat. Vac. Biržiška) 65 — 70
Vysk. M. *Valančius* Rozmaite wiadomości (pat. Vac. Biržiška) . . . . . 70 — 94
Kun. Anupras *Jasevičius* Iszginimas ir sugrižimas (pat. Vac. Biržiška) (pabaiga) . . . 94 — 112

III. Tekstai:

Vaclovas *Biržiška* Nežinomo autoriaus satyra iš XIX a. pradžios . . . . . 113—118
Julius *Anusavičius* Nežinomi eilėraščiai (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) . . . . . 119—133
Petras *Arminas* Nežinomi eilėraščiai (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) . . . . . 134—137

IV. Korespondencija:

Kajetonas *Nezabitauskis-Zabitis* Laiškai (pat. Vac. Biržiška ir V. Maciūnas) . . . . 138—149

F. *Kuršaitis* Laiškai A. Baranauskui (pat. V. Maciūnas) . . . . . 149—153
Jonas *Spudulis* Laiškai kun. A. Dambrauskui (pat. El. Eimaitytė) (tęsinys) . . . . 153—172

V. Dokumentai:

Simano Stanevičiaus mirimo metrika 173
1890 M. „Sulygimas" „Varpui" ir „Ūkininkui" leisti (pat. Vac. Biržiška) . . . . . 173—174
Apasčios ir Nemunėlio Vienybės statutas (pat. Vac. Biržiška) . . . . . 174—176
Čipėniečių peticija dėl spaudos (pat. Vac. Biržiška) . 176—177
Petrapilio lietuvių studentų draugijos valdybos ir visuotinų susirinkimų protokolai 1908 II 20 — 1917 XII 3 (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) . . . . . 177—183

VI. Miscellanea:

V. *Maciūnas* Ig. Chodzka apie L. Uvainį . . . 184
K. *Sendzikas* Vysk. M. Valančiaus pastabų žiupsnelis 184—186
P. *Jonikas* Mažosios Lietuvos laikraščių gincas dėl rašomosios kalbos gerumo 1885 m. . 186—188
P. *Jonikas* Ar rojuje lietuviškai kalbėjo . . . 188—189

VII. Recenzijos:

Dr. Alb. Prioult, Une version française de la Dissertation... par l'abbé X. Bohusz (*V. Maciūnas*); Lietuvanis (L. Jakavičius), Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų (*Vac. Biržiška*) . . 190—192

MŪSŲ SENOVĖ

III T. KAUNAS 1940 NR. 1 (10)

P. JONIKAS

I. Straipsniai.

LIETUVIŲ KALBA IR JOS GAIVINIMAS PRIEŠ „AUŠRĄ"

Paruošiamieji potyriai bendrinės kalbos istorijai

1. Bendrieji laikotarpio bruožai

Būdingosios „Aušrai" idėjos — lietuvių tautos, praeities ir kalbos meilė — iškyla jau gerokai prieš „Aušrą", kai kurios ypač po 1863—4 m., o kitos net nuo 19 a. pradžios.

Lietuvių kalbos, ypač kultūrinės bendrinės, plėtojimuisi, tobulėjimui ir ugdymui priešaušrinio laikotarpio sąlygos nebuvo palankios. Pirmiausia, lietuviai tuo metu negalėjo sudaryti vieningesnės bendruomenės, be kurios tos kalbos planingas kultūrinis brendimas ir norminimas negalimas. Lietuva buvo svetimųjų pavergta, o antra, dar svarbiau, ji buvo išdalyta tarp dviejų valstybių — Rusijos ir Vokietijos. Pagaliau nemaža dalis lietuvių gyveno ir svetimose šalyse. Rusinė Lietuvos dalis politiškai irgi nesudarė vieningos srities: per paskutinįjį Lenkijos Lietuvos valstybės padalinimą (1795) Užnemunė teko Prūsijai, o 1807 m., kada Prūsiją užėmė Napoleonas, ji liko priskirta prie Varšuvos kunigaikštystės (o nuo 1815 prie Lenkų karalystės). Po 1863 m. sukilimo, kai Lenkų karalystės autonominės įstaigos buvo panaikintos, ir Užnemunė (kaip ir Lenkija) liko paprasta Rusijos provincija; ji priklausė Varšuvoje gyvenančiam caro vietininkui, o paskui — jį pakeitusiam generalgubernatoriui, bet kai kuriais bendrosios Rusijos politikos atžvilgiais Lietuvoje (pvz., spaudos draudimo) ir ji buvo Vilniaus generalgubernatoriaus žinioje. Taigi ir Rusinė Lietuva nebuvo visai vieningas politinis vienetas.

Lietuvos bendravimą trukdė gana griežta ir Rusijos ir Prūsijos valdžios ranka: Rusų valdžia, keršydama už sukilimą, slėgė žmones, o Prūsų, po 1873 m. oberprezidento aplinkraščio, stengėsi greičiau lietuvius suvokietinti[1].

[1] Plg. *K. Šakenis* Aušra ir jos gadynė. Kaunas 1933 p. 13.

Ne geresnės buvo ekonominės ir visuomeninės sąlygos. Iki baudžiavos panaikinimo beveik jokio kultūrinio lietuviškosios visuomenės judėjimo nebuvo, nes lietuviškąją visuomenę tesudarė daugiausia kaimiečiai, baudžiauninkai. Iš tikrųjų, kai 1883 m. pasirodė „Aušra", tai vos *22* metai (Užnemunėj tik *20*) tebuvo praėję nuo baudžiavos panaikinimo. Tikrasis lietuvių tautos kamienas tada buvo ūkininkai valstiečiai ir darbininkai[2]. Tik paleisti iš baudžiavų šie žmonės tesutvirtėjo teisiškai ir ūkiškai ir ėmė kurti savą kultūrą, kuria paskui daugiausia ir turėjo remtis lietuviškasis darbas.

Bet šie valstiečiai ne visi buvo vienodai pajėgūs tai kultūrai kurti, ne visi spėjo greit sutvirtėti, atkusti. Greičiau iškilo suvalkiečiai, nes jie ūkiškai greičiau sustiprėjo: jiems baudžiavas benaikinant žemė buvo atiduota visiškai jų nuosavybei be ypatingų išperkamųjų mokesčių; čia svėrė ir ankstyvesnis suvalkiečių priklausymas Prūsams, vėliau Varšuvos kunigaikštystei, Napoleono teisynas, nebloga žemė, geresnės sąlygos javų ūkiui, išskirstymas į viensėdžius...[3]. Jiems ir savo vaikus leisti į „klesas" nebuvo taip sunku.

Visi kiti luomai, galima sakyti, buvo kuone visai svetimi lietuviškajai visuomenei. Ponai dvarininkai nuo buvusiųjų baudžiauninkų skyrėsi tiek savo socialine ir materialine padėtimi, tiek ir kalba. Žinoma, lietuvių visuomenėje veikiant sutinkame ir kunigų, net bajorų[4] (pvz., Ažukalnį Zagurskį, M. Davainį Silvestraitį ir kt.), bet ypač pastarųjų, tolydžio gausėjant iš valstiečių išėjusiai inteligentijai, palyginti nedaug tebuvo.

Tikybinio gyvenimo sąlygos visą lietuvių visuomenę irgi ne jungė, bet skyrė. Mažoji Lietuva buvo protestantiška ir, be kitų priežasčių, beveik jokių santykių nepalaikė su katalikų Didžiąja Lietuva, išskyrus vieną kitą žmogų paskutiniuoju prieš-aušrio laiku. Prūsų lietuvis manė, kad tas, kas parašyta lotynų raidėmis, tetinka tik Didžiosios Lietuvos katalikams, ir tokias knygas vengė skaityti. O Didžiojoje Lietuvoje Maž. Lietuvos protestantų knygos, spausdintos gotų raidėmis, neinteligentų buvo beveik visai nepaskaitomos. Taigi ir čia susidaryti bendrai tų dviejų lietuvių kraštų kalbinei vartosenai są-

---

[2] Plg. *A. Rimka* Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros"-„Varpo" gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai. Kaunas 1932 p. 19.

[3] Ibid. p. 24—5.

[4] Plg. *M. Römer* Litwa. Lwów 1908 p. 52 t. et passim.

lygos buvo griežtai nepalankios, nors kalbiniais M. Lietuvos raštais Didžiojoje ir domėtasi. Nors tikybinės bendruomenės, imant jau skyrium Mažąją ir Didžiąją Lietuvą, buvo glaudžiausios, bet vis dėlto ir jos nebuvo tiek glaudžios, kad sudarytų palankesnes sąlygas kalbinei bendruomenei, tikslingam kalbos ugdymui bei jos kultūrai, juoba bendrinei kalbai darytis.

Didžiojoje Lietuvoje tam kenkė krašto suskirstymas į vyskupijas (Žemaičių, Vilniaus...). Jos bent kiek savaip tvarkėsi; vienos bendros tikybiniams reikalams kalbos jos neturėjo. Dar daugiau: net toj pačioj vyskupijoje nebuvo vienos bendrinės kalbos. Nors pats Valančius knygas rašė žemaičių tarmės pagrindu, 1865 m. ragino Baranauską saviems žmonėms (t. y., rytiečiams) rašyti ne žemaitiškai, bet jiems suprantama kalba, taigi, matyt, rytietiškai[5].

Vieningesnė tikybinė bendruomenė buvo Mažojoje Lietuvoje protestantų. Ji sudarė palankesnes sąlygas ir daugiau vieningai bendrinei kalbai ten darytis. Anuo metu lankęsis Lietuvoje čekų kalbininkas L. Geitler Klaipėdos krašte pastebėjo, kad visokiose viešose vietose Klaipėdos lietuvis nekalba savo tarme, bet, kiek galėdamas, taikosi prie rašomosios kalbos, skiriamos tikybiniams reikalams[6]. Geitler sako: „Tos kalbos lietuvis pramoksta iš maldaknygių, girdi ją iš sakyklų ir laikytų didžiausiu savo asmens žeminimu, jei kunigas prakalbintų jį jo tarme“[7]. Tatai greičiausia darydavo dėl to, kad ta raštų kalba buvo jau inteligentų kunigų kultūrinė kalba, bet ne kaimo žmonių tarmė, kuriai atstovavo tamsesnieji sluoksniai.

Bendrinei kalbai kurtis didelę reikšmę turi gyventojų kultūros ir civilizacijos lygis, nes bendrinė kalba juk ir yra to kultūrinio ir civilizacinio gyvenimo kalba. Tačiau kalbamuoju metu tikrojo lietuviškojo sluoksnio toji kultūra buvo tokia menka, kad ji maža ką čia tegalėjo sverti. Kaip žinoma, vienintelis Lietuvoje Vilniaus universitetas buvo dar 1832 m. uždarytas, o gimnazijos surusintos (anksčiau jos buvo lenkiškos), kurių ir tai nedaug tebuvo. Bet ir jų vaisiai žmonių švietime negreit dar tepasireiškė, nes valstiečiai nevaržomai tegalėjo į jas patekti po baudžiavos panaikinimo. Lietuviškosios pradedamosios mokyklos 1864 m. Muravjovo buvo uždarytos

[5] Žr. Mūsų Senovė 1938 II N 2 (7) p. 314.
[6] Žr. *K. Šakenis* l. c. p. 11.
[7] Osvěta (1874), „Litva i Litvanė“, p. 484 (cit. iš *Šakenio*, l. c. p. 11—12).

ir pradėtos steigti rusiškos, kurias lietuvių maža kas telankė. Jie stengėsi vaikus leisti į slaptas lietuvių mokyklas, kurios persekiojamos, žinoma, labiau negalėjo išsiplėsti.

Mažojoje Lietuvoje lietuviškasis elementas, galima sakyti, vien liaudies mokyklą telankė; aukštesniojoje beveik visi buvo suvokietėję.

Bet ir apskritai Didžiojoje Lietuvoje po 1863 m. sukilimo savarankiškas kultūrinis darbas buvo slegiamas (spaudos uždraudimas!).

2. *Nutautimas bei tautinis susipratimas*

Tik labiau susipratusi tauta tegali mokėti branginti ir tausoti savo kalbą, kuri yra viena svarbiausių tiek tautinės tiek ir kultūrinės kūrybos apraiškų. Taigi ši aplinkybė turi daug sverti ir bendrinės kalbos susidarymui.

Koks buvo tuo metu lietuvių tautinis susipratimas? Jau iš aukščiau iškeltų sąlygų galima numanyti, kad bent tuojau po baudžiavos panaikinimo jis tegalėjo būti labai menkas. Jeigu lietuvių tautos branduolys buvo valstiečiai, tai jie, ką tik paleisti iš baudžiavų, neturėję iki tol nei paprasčiausių žmogaus teisių, nei švietimosi ar kultūrinio kilimo sąlygų, kokio tautinio subrendimo nei negalėjo turėti. Jis tik vėliau susikristalizuoja jų sąmonėje, jiems ūkiškai bei teisiškai sutvirtėjus ir apsišvietus.

Ne tik artimąjį priešaušrį, net „Aušros" ir „Varpo" pasirodymo laikais, griežtai imant, kultūrinės lietuvių tautos dar neturime. A. Rimka sako: „Susipratusios lietuvių tautos tais metais (t. y. 1883—93 „Aušros" ir „Varpo" gadynėje. *P. J.*) nebuvo, o buvo tik lietuviškai kalbančių žmonių, ir visi šitie žmonės priklausė vienam socialiniam sluoksniui — valstiečiams, kurių branduolį sudarė ūkininkai"[8]. Net pats varpininkų šulas V. Kudirka savo atsiminimuose rašo: „Nuo motinos, kuri mano nuomonėje buvo ideališka, niekad negirdėjau, kas tai Lietuva, lietuvis, gaivinimas Lietuvos ir t. t. Negirdėjau to nei nuo močiutės, nei nuo tetų, nei nuo vienos moteriškės iš mano kaimo ir visos apygardos"[9]. Jei taip buvo Suvalkų krašte, kur valstiečiai, kaip matėme, buvo labiau atkutę, tai ką bekalbėti apie kitus Lietuvos kampus. Taip pat ir M. Römeris, tyręs lietuvių

[8] L. c. p. 27.
[9] V. Kudirkos raštai II p. 253.

tautinį atgimimą, tvirtina, kad liaudyje, paprastuosiuose žmonėse tebūta tik tautinių pradmenų[10].

Vis dėlto suvalkiečiai ir aušrininkams atrodė labiau susipratę lietuviai ir patriotai. Štai ką sakosi patyręs iš savo draugų J. Spudulis: „Pasirodo, kad patrijotiškumas geriaus ira prigijęs pas juos [suvalkiečius. *P. J.*], negu pas mus Kauno gubernijoj... nės atskirus senius, katrie wienok moka ant maldu kningelės paskaititi, jaunieji gaspadoriai ira pabaigę po keletą klesu gimnazijos ir, įstabus daiktas! ne wiens mažne isz ju ne pawirtęs į Lenką, t. i. ne kalbąs lenkiszkai, kaip tai dedasi musu kampe, bet wisi didžiuojasi sawo kalba ir kitaip nenorą tarp sawęs sznekėti, kaip tik lietuwiszkai. Ne nuo seno ir ant wisuotiniu kwateru pri gimnazijos mokinei kalbą tarp sawęs lietuwiszkai, ir tai darą maži waikai 1, 2, 3... klesos, o jau apie auksztesniu klesu nebėra ko ir bekalbėti: tie eidami uliczių, po sodną, bažniczioj, wienu žodžiu, ant kožnos wietos, stengiasi wartoti lietuwiszką kalbą, jeigu jau ne maskoliszką, be kurios žinoma negalima apsieiti, turint darbą su Algebra arba Trigonometrija i tt." Užnemuniečiai ypač nekenčią lenkų; tą dalyką Spudulis aiškinasi valstiečių turtingumu, ūkiniu nuo pono nepriklausymu[11].

Taigi tik tame žemiausiame sluoksnyje — valstiečiuose slypėjo prigimtoji lietuvybė; kitų didžiausias daugumas buvo nutautę: bajorai, kunigai ir šiaip inteligentai arba net ir turtingesnieji valstiečiai.

Inteligentų ir turtingesniųjų sluoksnių nutautimas ypač rėmėsi šių žmonių nenoru priklausyti atsilikusiam ir tamsiam valstiečių luomui. Todėl jų glaustasi prie tų, kurių kultūra bei civilizacija laikyta aukštesne.

Didžiojoje Lietuvoje nutautimas iš seno jau reiškėsi lietuvių bajorų bei inteligentų lenkėjimu, vėliau iš dalies ir rusėjimu.

Greitai sulenkėdavo ir mokslą einanti jaunuomenė. Vaikai, net iš kaimo kilę, ne tik iš bajorų, bent kiek įgiję mokslo, drovėdavosi lietuviškai kalbėtis ne tik savo tarpe, bet ir su savo giminėmis. Gimnazijoje, dvasinėje seminarijoje ar universitete neretas laikydavo save lenkų inteligentijos nariu, elgdavosi kaip tikras lenkas[12].

[10] Litwa p. 58.

[11] J. Spudulio 1882 VII 17 laiškas J. Šliūpui (Liet. Mokslo Draugijoje).

[12] Plg. *Šakenis* l. c. p. 27.

Nusižiūrėję į mūsų bajorus, kunigus ir išėjusią mokslą jaunuomenę, turtingieji kaimiečiai irgi ėmė sekti „ponais“. Jiems rodėsi, kad, pametę lietuvių kalbą, jie įgyja didesnės pagarbos visuomenės akyse. Daug labiau pasiturinčių ūkininkų Kauno, Ukmergės ir Panevėžio apskrityse sulenkėjo. Vilniaus ir Zarasų apskrityse nemaža sugudėjo[13]. Jau minėtasis L. Geitler, važinėjęs 1873 m. po Didžiąją Lietuvą, rašo: „Lietuvių bajorija Žemaitijoje paskiausiai sulenkėjo, ypač šiauriniame jos krašte, ir turtingesniuose bajorų namuose dar praėjusio šimtmečio (t. y. 18 *P. J.*) pabaigoje dažniausiai buvo vartojama lietuvių kalba. Turtingieji ūkininkai, smulkesnieji bajorai ir dabar dar beveik visi yra geri lietuviai“[14]. Rytų aukštaičius Geitler sako buvus daug daugiau sulenkėjusius, „lenkybė ten yra labiau paplitusi, negu vokiečių kalba tarp Prūsų lietuvių. Didžiausi plotai lenkybės užkrėsti. Sunku yra net įtikėti, kad Kauno gubernijoje būtų net 29.000 lenkų, kaip rodo valdžios žinios; arba ten jų visai nėra, arba tie lenkai savo kilme yra sulenkėję lietuviai, arba ten jų dešimt sykių mažiau. Lietuvis to ir nejaučia, kad jo tauta ilgainiui daug nukentėjo nuo lenkybės, ir tai be jokios prievartos ...“[15].

Vienas ano meto veikėjas (rodos, M. Davainis Silvestraitis) 1883. XII. 15 laiške J. Basanavičiui su pasipiktinimu rašo, kad Kauno pavietas skiriasi nuo Lietuvos, nes „Tenai reto vieto gali pardūti lietuviškus liementorius, knigas ir t. t., nes je visi mažne mokinas lienkiškai, po įteklumu lienkiškų agitatorių, turtingesni išrašinę iš Varšavos: „Gazeta Świąteczna“, „Zorza“ ir kitas knigas. Ko praščiau stovi reikalai apej Kiejdajnius (apej Vendziogalą ne kalbu, nes ta jau pri mumis ne prigul) ten kalb lietuviškai nů 30—40 metų žmonis, jaunesni laužo savo liežuvi lienkiškai, pimenai su kiauliumis lienkiškai kalb. Apej tą girdiejau ne nů vieno. Visur mokinas lienkiškai tenai. Apej Čekiške tejpjau praded į lienkus virsti ne nor lietuviškų liementorių pirkti. Čekiške maldų knigos daugumu vis lienkiškos ...“ „Gali suprasti kas ira prižasčiu susilenkinimo — ne dalejdimas lotiniškos drukos del Lietuvos ir noras aukštesnios kulturos, kurios dar lietuviška kalba ne tureme“[16].

Surusėjusių lietuvių tebūta maža, tik atskirų asmenų dau-

[13] Ibid p. 28—29.
[14] Osvěta (1874), „Litva i Litvaně“ (cit. iš *K. Šakenio* l. c. p. 29).
[15] Ibid. p. 29—30.
[16] Laiškas Lietuvių Mokslo Draugijoje.

giausia, rodos, valdininkų tarpe. Gal daugiau kaimiečių sugudėjo rytinėje Lietuvos dalyje.

Lietuvių nesusipratimas, paskydimas, nesibūrimas lietuvybės veiklai į krūvą pabrėžiamas ir ano meto lietuvių veikėjų. Pvz., aušrininkas Jonas Čerka- Čerkauskas, kuris savo atsiminimuose sakosi organizavęs, vokęs iš įvairių vietų lietuvius, apie 1883 m. rašo: „Bet Petrapilyje nors tiek daug lietuvių gyveno, jų nieks nematė, nieks nežinojo. Jie ir patys vėliau stebėjosi tokiu baisiu atšalimu, atkritimu nuo tėvynės. Tad ir suradęs tą ar kitą, ne iš karto galėjai jį atkreipti, įkvėpti jam tėvynės dvasią. Suradai išėjusį iš bažnyčios, tai ne mažos kantrybės reikėjo, kol su juo šneki. Jis juokauja, vieną žodį pasako lietuviškai, antrą lenkiškai bei rusiškai“[17]. Tuo metu S. Baltramaitis skundėsi, kad „maža ką galima nuveikti, nes ne tiktai lenkai, bet ir kunigai yra nepalankūs lietuviams: visi mano, kad reikia susijungti su lenkais, tai greičiau išgausime kokių lengvatų“[18].

Kaip Didžiojoje Lietuvoje žmonės lenkėjo ar kartais ir rusėjo, panašiai Mažojoje Lietuvoje vokietėjo; ypač 19 a. viduryje ir antrojoje pusėje, kada vokiečiai ėmė skubiau germanizuoti lietuvius, varydami lietuvių kalbą iš mokyklų. Mažosios Lietuvos lietuvis, išėjęs prūsišką mokyklą, imdavo jaustis vokišku „biurgeriu“.

Šitame Mažosios Lietuvos lietuvių, kurie iki 19 a. pradžios buvo išsilaikę ne ką svetimosios įtakos tepaliesti, vokietėjimo procese svarbų vaidmenį vaidino ir kiti specifiniai vokiškojo gyvenimo aplinkos veiksniai: be vokiškųjų mokyklų, germanizaciją spartino lietuvių tarnavimas vokiečių kariuomenėje, didesnis ypač dėl susisiekimo patobulėjimo bendravimas su vokiečių visuomene, bažnyčia, be to, ir respektas didesnei ypač civilizacinei vokiečių kultūrai, labai menkas santykiavimas su Didžiąja Lietuva ir t. t.[19].

Nors Mažojoje Lietuvoje nutautimo (vokietėjimo) vyksmas 19 a. ėjo daug sparčiau negu Didžiojoje, vis dėlto ir Mažojoje Lietuvoje kai kurie lietuviai, kad ir labai maža teturėjo savų tautiečių inteligentų, prigimtu jausmu buvo linkę laikytis savo kamieno. Pastorius P. Schultze savo vokiškoje diserta-

[17] Mūsų Senovė II N 1 (6) p. 95.
[18] Ibid. p. 98.
[19] Plg. ir *Otto Natau* Mundart und Siedelung im nordöstlichen Ostpreussen. Osteuropa Verlag. Königsberg u. Berlin p. 213 tt.

cijoje apie lietuvių kalbos išnykimą Pilupėnų parapijoje (Stalupėnų apskr.) cituoja vieno paskutiniųjų lietuvninkų žodžius, kuriuos jis neseniai dar lietuviškai pasakęs autoriui: „Aš esmi Lietuvininks gimęs ir mirsęs“[20]. Autorius su tam tikru pietizmu kalba apie jo aptarnaujamų lietuvių prisirišimą prie savo tautiečių bei jų kalbos: „Aš pažinau keletą senų lietuvių, kurie šeimoje nebeturėjo progos kalbėtis lietuviškai, ir todėl dažnai, kol dar pajėgdavo, eidavo tolimą kelią aplankyti kitų lietuvių ir su jais lietuviškai pasikalbėti. Bet kadangi kalbos turtas tegali laikytis tik nuolat ta kalba bendraujant, tokiais atsitikimais senasis kalbos turtas turėjo stipriai ir greitai nykti“[21]. Mat, jaunuomenė vokiečių aplinkoje greitai suvokietėjo.

3. *Tautinis atgimimas*

Tokiomis sąlygomis tautinis gyvenimas merdėjo, tautinis susipratimas, vadinamasis tautinis atgimimas, kuris ėjo lyg ir pagrindu kalbos gaivinimui bei kultūriniam kalbos ugdymui, tik iš lengvo tegalėjo kilti. Iš pradžių tas tautinis susipratimas pasireiškia atskirų asmenų veiksmu, vėliau virsta labiau visuomeniniu, platesniu reiškiniu, kai jis konkrečiai atsiremia į platųjį lietuvių visuomenės sluoksnį — valstiečius.

Prasideda tautinis atgimimas jau 19 a. pradžioje. M. Römerio nuomone, tas tautinis atgimimas pačioje pradžioje ima reikštis daugiausia tam tikroje bajorų luomo dalyje[22]. Tai daugiau atskirų bajorų tautinės sąmonės pasireiškimas (Pošką, Stanevičius, Bohušas, Juškos, Ivinskis, Ažukalnis...), mažiau iš liaudies išėjusių inteligentų (Strazdelis, Daukantas, Valančius...), kurių daugiau ėmė rastis tik antrojoje 19 a. pusėje, daugiausia, žinoma, baudžiavą panaikinus. Čia tik tie bajorai prisidėjo prie tautinės kultūros darbo, kurie arčiau gavo bendrauti su liaudimi, gyvenimo aplinkos buvo verčiami su ja palaikyti tam tikrą kontaktą.

Vis dėlto tikrasis lietuvių tautinis atgimimas tegalėjo prasidėti iškilus valstiečiams, grynajam tikrajam tautos kamienui, kai išlaisvintas iš baudžiavos valstietis suprato ir ėmė ginti savo reikalus politinėje ir kultūrinėje dirvoje. Teisingai M. Rö-

---

[20] *Paul Schultze* Der Ausklang der litauischen Sprache im Kirchspiel Pillupönen, Kreis Stallupönen. Halle (Saale) 1932 p. 5.

[21] Ibid. p. 23.

[22] *Römer* Litwa p. 39.

meris pastebi: „Visa, kas Lietuvoje ar literatūroje, ar ir kitose kultūrinio bei politinio darbo srityse kilo iš neliaudinės būties ir interesų, iš bajorų pagrindų, buvo daugiausia lenkiško pobūdžio ir sudarė lenkų kultūros laimėjimą“[23].

Tautiniame atgimime lietuviams pavyzdžiu ėjo ir kitų mažųjų 19 a. tautų atgimimas (čekų, kaimynų latvių, kurie buvo jau toliau už lietuvius nužengę...). Bet tas atgimimas, kita vertus, buvo ir savaimingas, natūralus reiškinys. Valstietis, paleistas iš baudžiavos ir paliktas rūpintis savomis jėgomis savo būsena ir pažanga, gavęs teisines bei politines sąlygas, kurios leidžia tiek atskiriems žmonėms, tiek grupėms ir klasėms iniciatyvą bei kolektyvinę pilietinę akciją, jau savaime turėjo imtis uždraustos veiklos politinėje ir kultūrinėje srityje. Ir toji valstiečių veikla, kuri turėjo išsiplėsti 19 a. antrojoje pusėje, rėmėsi tautiniu pagrindu, nes ji buvo liaudies pažangos apraiška, nes liaudyje slypėjo kultūriniai lietuvybės pradmenys. M. Römeris toliau visai teisingai pastebi to tautinio atgimimo natūralumą ir savaimingumą, atmesdamas anuometinį kai kurių lenkų to atgimimo „aiškinimą“ kitų tautų intrigomis“[24].

Suprantama, kad to atgimimo pirmosiose eilėse žygiavo iš liaudies kilę inteligentai, kurie pagreitino tautinio atgimimo vyksmą. Mat, ši liaudinė inteligentija geriau tiko tam atgimimo darbui. Ji turėjo sukaupusi savyje kultūrinius etnografinius liaudies pagrindus; tą liaudį, lietuvius, pažino ji ne iš studijų, kaip senoji bajorų inteligentija, bet betarpiškai, nes ji pati buvo liaudies atžala, jos vaikas. Liaudiniai reikalai buvo jos reikalai. Be to, ir kalba inteligentija nebesiskyrė nuo liaudies. Artino tą inteligentiją su liaudimi ir šiaip jos priklausymas nuo pastarosios. Dėl to toji inteligentija savo veikloje ne tik atsirėmė į lietuviškąjį kultūrinį pagrindą, bet taip pat ir į konkrečius liaudies reikalus bei siekimus, kurie padėjo tautiniam atgimimui tvirtą pagrindą ir apibrėžė jo kryptį[25].

Bet, žinoma, tuo negalima paneigti nudirbto tautiniam atgimimui paruošti ir inteligentų pirmtakų (daugelio ir bajorų) darbo. Šio laikotarpio liaudinei inteligentijai nebereikėjo viską iš pradžių pradėti.

Bet tautinis atgimimas nėra vien inteligentų judėjimas, inteligentų žygis. Tiesa, tas tautinis atgimimas

[23] Ibid. p. 57—58.
[24] Ibid. p. 60.
[25] Ibid. p. 60—61.

buvo pradėtas inteligentų ir toliau daugiausia jų buvo varomas, bet tas žygis tolydžio atsirėmė į plačiuosius liaudies sluoksnius. Mat, ir liaudinė inteligentija tebuvo liaudies apraiška, ji realizavo tai, kas liaudyje slypėjo.

4. Lietuvių kalbos būsena ir svetimosios kalbos

Natūraliam lietuvių kalbos plėtojimuisi sąlygos tuo metu nebuvo palankios: ji buvo įvairiaip varžoma, slopinama. Aukštesnieji luomai buvo pasisavinę svetimas kalbas (lenkų, rusų, vokiečių), o ir likusioji lietuviškoji bendruomenė (kuri buvo pirmiausia valstiečiai) buvo veikiama svetimų kalbų įtakos: Didž. Lietuvoje lenkų, iš dalies rusų, o Mažojoje — vokiečių.

Kadangi specialios ir visai objektyvios tam laikui statistikos nėra, tai negalima pasakyti, kokio tada būta tautybių bei kalbų santykio Didžiojoje Lietuvoje. Kauno gubernijai tam tikrą pagrindą vaizdui susidaryti galima gauti iš 1897 metų pirmojo rusų statistinio gyventojų surašymo duomenų. Bendrąjį Kauno gub. gyventojų skaičių 1.544.564 (752.051 vyrų ir 792.513 moterų) statistika kalbomis taip skirsto: „lietuvių" (=aukštaičių)[26] 574.853 (278.883 vyrų ir 295.970 moterų) ir žemaičių 444.921 (210.251 vyrų ir 234.670 mot.), taigi iš viso 1.019 774 lietuvių (arba 66,02% visų gyventojų), didžiarusių 72.872 (4,72%), mažarusių 1.682 (0,11%), gudų (baltarusų) 37.798 (2,45%)[27], lenkų 139.618 (9,04%), latvių 35.188 (2,28%), vokiečių 21.762 (1,41%), žydų 212.028 (13,73%) ir nedidelis nuošimtis kitų tautybių. Miestuose lietuvių (aukštaičių ir žemaičių) statistika terodo 16.438. Gyvenotjų raštingumas pažymimas apskrityse (be miestų) bendrai 54,06% (didžiausias Panevėžio apskr. — 64,01%, mažiausias Kauno 45,44%)[28]. Pagal 1861 m. išleistą rusų generalinio štabo karininko Korevos žinių rinkinį apie Vilniaus guberniją, lietuvių šioje gubernijoje priskaityta 46%, o 1897 m. oficialiais pirmojo Rusijos gyventojų surašymo duomenimis Vilniaus gubernijoje lietuvių besuskaitoma 17,59%, t. y. 279.877 visų gy-

[26] Statistika pastebi, kad „lietuviai" (litovcy) daugiausia gyvena Vilkaviškio, Novoaleksandrovsko (t. y. Zarasų) ir Panevėžio apskrityse, o žemaičiai (žmudiny) Raseinių, Telšių ir Šiaulių apskr.

[27] Čia į rusų tautybes, tur būt, įtraukta ir rusų kariuomenė su valdininkais.

[28] Pervaja vseobščaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897 g. Kovenskaja gubernija. Izd. Centraln. stat. komiteta Ministr. vnutr. del, 1904.

ventojų, lenkų 8,17%, gudų 56,05%, didžiarusių ir mažarusių 5%. Riticho tyrinėjimais, 1864 m. Vilniaus gubernijoje lietuvių būta 23,7% (arba 210.273 gyventojų), lenkų 17,3%, gudų 46,9%, didžiarusių ir mažarusių 3,2%[29]. Pagal E. Volterio statistiką (1889 m.), Suvalkų gubernijoje lietuvių priskaityta 57,8%, arba 371.060 gyventojų, lenkų 19,1%, gudų 3,5%; daugiausia lietuvių buvo Marijampolės, Vilkaviškio, Kalvarijos, Vladislavovo apskrityse (plg. Dirva 1903 N 3 kn. 31 p. 178). Pagal tą pačią Volterio statistiką, namuose lietuviškai tekalbėjo 343.893. Lietuviškai mokėjo skaityti bei rašyti („umiejut-li čitat i pisat?") 24.227, rusiškai 43.549, lenkiškai 59.914[30].

Didž. Lietuvoje kalbamąją gadynę lenkų kalba buvo labai paplitusi lietuvių kalbos nenaudai, ypač rytinėje pietinėje Lietuvos dalyje.

Aukštaičiuose ne tik inteligentų dažnai mokėta lenkiškai, skaityta lenkiškos knygos, maldaknygės, bet ir didesnių ūkininkų valsčių[31]. Minėtasis Geitler pažymi, kad Aukštaičių kraštas jau gerokai aplenkėjęs. „Ir paprasčiausias lietuvis žino keletą lenkiškų žodžių. Panevėžio ir Baisogalos apylinkėse pasitaiko sodžių, kurie savo pavadinimu lietuviški, bet ten beveik visi kalba lenkiškai; tikrai lenkybė ten yra labiau paplitusi, negu vokiečių kalba tarp Prūsų lietuvių. Didžiausi plotai lenkybės užkrėsti..."[32]. Ten „samdininkai bajorų dvaruose greit pameta lietuvių kalbą, o jei kas iš lietuvių patampa nors sargu ar bažnyčios tarnu, tuojau prikergia prie savo pavardės neišvengiamą galūnę *ič* ar *ski* ir darosi lenku (privesil k imeni svemu nezbytne *icz* nebo *ski*, a byl Polakem)"[33].

Lenkybė labiausiai ėmė kerotis Vilniaus krašte. Ypač prie to daug prisidėjo bažnyčia, dvasininkai. 19 a. pirmaisiais dešimtmečiais Vilniuje pamokslai lietuviškai besakyta tik per didžiuosius atlaidus, o vėliau jie kuone visai išnyksta. Net ir Žemaičiuose kantičkų giesmės, giedamos procesijų metu, buvo giedamos lenkiškai[34]. Mokyklos jau 19 a. pradžioj gerokai

[29] Statistikos Biuletenis, 1939, Nr. 10.

[30] *E. A. Volter* Spiski naselennych mest Suvalkskoj gubernii. S.-P. 1901 p. 309.

[31] Plg. *K. Šakenis* l. c. p. 28.

[32] Cit. iš *K. Šakenio* l. c. p. 29.

[33] Cit. ibid. p. 30.

[34] Plg. *Iks* (= J. Basanavičius) Šv. Jono bažnyčia ir lietuvių kalba Vilniuje. Vilnius 1913. — Czy kościół katolicki wynaradawiał litwinów (Przegląd Katolicki 1883 N 38).

sulenkintos; vysk. Kosakovskis (1796—1808) liepė visose pradinėse mokyklose įvesti ir elementorius lenkiškus. Ypač nuo Muravjovo laikų Vilniaus krašte paplinta lenkų kalba[35]. Be lenkų kalbos, tuo metu inteligentai ypač mokyklose yra priversti išmokti ir rusų kalbos; be to, ji reikalinga oficialiems susirašinėjimams, valdininkams. Taigi išmokstama ir rusų kalbos, tik ji nebuvo taip paplitusi, kaip lenkų kalba.

Be bažnyčios ir oficialiųjų valdžios įstaigų, ir šiaip viešose vietose lietuvių kalbą nustelbė svetimosios. Apie tai su širdperša pasakoja ano meto lietuviai inteligentai. St. Raila, vėliau „Aušros" bendradarbis, grįžęs atostogų iš tarnybos Rusijoje į Lietuvą, 1874 m., tarp ko kita, taip aprašo savo įspūdžius kitam savo draugui N. Venckavičiui Baukui: „Parważewęs dwi stancijas, stowęczes ąt žemes, prigulęczios Kurszénam, iważiawau ing sawo kraszto, bet dormais dairiausi ąt stancju, kłausiau kałbos lietuwiszkos... ąt gelažinio kelo jos niera! Patogi, gražei apsirėdiusi mergajte už kredenso wienos stancijos, kałba lenkiszkai su musu akcentu, bet su sawo tarnajte — prosta mergaite, ar boba, kalba lenkiškai"[36]. „Iszgirdau kalbą lietuwiszką szitaip: Ąt stancjos Panemunėlo taise kelą jauni waikesai apsidarei musiszkai, Prisikłausau ir girdžiu kałbasi terp sawęs wienas lenkiszkai, kits maskoliszkai, net mań szirdi paskaudo, pamislijau, jog je nebekałba lietuwiszkai, umai wienas berniokas, mezdamas łopetą ątram, suriko „Megalau, imk sawo noszinią". Nusidžiaugiau, bet jau su smutku, kałba da tie žmones lietuwiszkai, ale lenkiszkai ir maskoliszkai toli geriau. Jei ne pasistorosme pakelt' mūsų kalbą, prapuls ji kaipo prastesne ir ne turęti sawo litteraturos"[37]. Lietuviai inteligentai, gyvendami svetimame krašte (tolimoje Rusijoje ar kitur), svetimoje aplinkoje, ir nenoroms imdavo tolti nuo lietuvybės, lietuvių ir jų kalbos. 1884 m. laiške S. Raila tam pačiam savo draugui rašo: „Ing Lietuwą žadu kakti ąt poriu nedėlu. Rejkia pažiuréti, kas ten dedas, ar werta kada nors ten griszti, ar suwisiszkaj ją užmirszti. Maž skajtes ir senej jau nekałbėjęs lietuwiszkaj wisiszkaj užmirszau dwasę tos kałbos. Iszboczik jej neajszkėj raszau; dažney jaucziu, jog ne tejp parasziau, kajp mislijau, o misliju lenkiszkaj

[35] *L. Gira* Žvilgsnis į Vilniaus tautybės evoliuciją — Šviet. Darbas 1921 N 1—2.

[36] Mūsų Senovė II N 2(7) p. 323.

[37] Ibid. p. 324.

ir raszidams turiu iszguldinėti sawo mislę. Kada atejs laikas, kad tas ležuwis apturės sawo literaturą. Giwendams sawo kraszti turėczia okwatą paprocewoti ąt jo naudos. Izbarstiti po Rossija nieka ne galem"[38]. Toliau, paprašęs nurodyti, kokią lietuvių kalbos gramatiką, rašo: „Trukst tejpogi man daugalo žodžiu. Jej atejs laikaj laimesni dėl musu, žadu lejst Tau ir kitiems klausimus ir rękt žines isz wisur, nes iszpuoł mums geraj iszmokti sawo kalbą, abo wisiszkaj ją užmirszti, tejp palikti, kajp esmu, ne galu, ne patogu ir sunku"[39].

Mažojoje Lietuvoje, ypač po 1873 m., Prūsų valdžia rūpestingai varė germanizacijos darbą, stumdama iš viešesnio gyvenimo lietuvių kalbą, ją slopindama. 1874 m. Geitler rašė, kad nors mokyklos Prūsinėje Lietuvoje esančios nutautinimo įrankis, „tačiau visų pirma turiu pastebėti, kad kiekvienas Prūsų Lietuvos ūkininkas, kuris savo dvasinio vystymosi neužmetė (nezanedbal), moka raštu išreikšti mintis lietuviškai, ir tai visai teisingai ir laisvai"[40]. Bet tas tepasakytina apie senąją kartą. Suvokietinta jaunoji karta daugiausia pradėjo ir vaikus mokyti vokiškai ir tą kalbą kėlė aukčiau už savo gimtąją[41]. Lietuvių kalba pradeda vis labiau nykti. Valdininkai buvo čia vokiečiai. Be to, 1709—1710 m. maras išnaikino apie 128.000—160.000 (apie pusę) gyventojų. Fridrichas Vilhelmas atkėlė į Prūsus (1711—1736) apie 17.000 vokiečių iš pietų Vokietijos, daugiausia iš Salzburgo[42]. Be to, pajūryje, kopose gyveno ir kuršių. Tai daug įtakos padarė lietuvių kalbai. Geitler apie Klaipėdos krašto lietuvius sako, kad jų kalba tuo metu buvusi maišyta, pilna vokiškų bei latviškų žodžių. Toji kalba, kuria kalbą apie 400.000 lietuvių, besanti sunkiai suprantama kitiems lietuviams. Mat, inteligentija buvo suvokietėjusi, nebuvo kam lietuvių kalba rūpintis, nors iš dalies tikybine lietuvių kalba rūpinosi dvasininkai. Šiaip jau lietuviai, note Geitlerio, ir tai net neturtingi žvejai, vartoją mišinį lietuviškų, vokiškų ir latviškų žodžių[43]. Geitler sako, kad pačioje Klaipėdoje, kurioje buvo apie 20.000 gyventojų, lietuvių kalbą tesą galima išgirsti turgavietėje, kur suvažiuoją kaimiečiai. Mies-

[38] Ibid. p. 321.
[39] Ibid. p. 321.
[40] Cit. iš *K. Šakenio* l. c. p. 10.
[41] *K. Šakenis* l. c. p. 10.
[42] *V. Vileišis* Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje. Kaunas 1935 p. 199.
[43] Žr. *Šakenis* l. c. 11.

tlečiai tarp savęs kalbąsi tik vokiškai[44]. Mieste pastebėjęs tik kelias iškabas lietuviškas, pvz., *Rumo destilationa, Rumo ir likere pabriks.* Šiaip nė pažinti nesą galima, kad tai Lietuvos miestas[45].

Lietuvių kalba Maž. Lietuvoje ėmė smarkiai nykti jau nuo pat 19 a. pradžios. Tai galima spręsti nors ne iš visai objektyvių ir tikslių vokiečių statistikos duomenų. Pvz., Pilupėnų parapijoje 1808 m. lietuviškai konfirmuoti buvo 1753 vaikai, o vokiškai 943; 1826 m. lietuviškai 1779, o vokiškai jau 1.748; 1840 m. lietuviškai tik 1484, o vokiškai net 2407. Pirmieji kalbiniai tautybių duomenys surinkti 1825—37 m. Pagal juos lietuviškai kalbančių visoje Maž. Lietuvoje būta 32,8% viso gyventojų skaičiaus. 1837 m. surašymo duomenimis šiaurinėse apskrityse (Klaipėdos, Šilutės, Tilžės) būta lietuviškai kalbančių dar 59,1%, o be miestų net 70,3%. Tais pačiais metais Ragainės, Pakalnės (Niederung), Labguvos ir Pilkalnio apskrityse būta 41,9%, o pietinėse apskrityse (Stalupėnų, Įsruties, Gumbinės, Goldapės ir Darkiemio) 1825 m. nukrito lietuviškai kalbančiųjų nuošimtis iki 14,9%. 1837 m. visoje M. Lietuvoje statistika rodo 149.927 lietuviškai kalbančius, 1852 m. — 151.248. Iš vėlesnių Maž. Lietuvos gyventojų surašymo duomenų matyti, kad lietuviškai kalbančių gyventojų viduriniame šiauriniame Maž. Lietuvos plote, pradedant Labguva ir Pilkalniu, 1852 metais buvo 44,3%, 1858 m. — 39,5%, 1861 m. — 38,2%, o 1890 m. — 30,4% viso gyventojų skaičiaus. Šiaurinėse apskrityse (Klaipėdos, Šilutės, Tilžės) lietuviškai kalbančių buvo: 1852 m. 55,3%, 1858 m. — 48,7%, 1861 m. — 48,7%, o 1890 m. — 43,6%; o išskyrus Klaipėdos ir Tilžės miestus, čia buvo: 1861 m. — 62,5%, 1890 m. — 56,7%. Bet tikrasis lietuvių nuošimtis turėjo būti didesnis, ypač kad iki 1861 m. buvo skaičiuojami ne atskiri asmens, bet šeimynos (šeimininkas galėjo būti vokietis, o samdininkai lietuviai). Be gyventojų surašymo duomenų, galima apie lietuviškai kalbančių kiekį spręsti ir iš evangelikų parapijų kalbinių tikinčiųjų duomenų. Čia klebonai savo parapijonis suskirstė ne pagal kilmę, bet pagal tai, kokias (lietuviškas ar vokiškas) pamaldas kas lankė ir kuria kalba konfirmavosi. Tais duomenimis lietuviškai kalbančių evangelikų šiaurinėse ir vidurinėse apskrityse, be Klaipėdos ir Tilžės miestų, 1870 m. buvo 49,1%, 1878 m. — 43,7%, o

[44] Ibid. p. 12.
[45] Ibid. p. 12.

1897 m. — 36,8% visų tikinčiųjų. Lietuviškai kalbančių Klaipėdos krašte (be Klaipėdos miesto) 1870 m. buvo 67,7%, 1878 m. — 64,5%, 1897 m. — 61,9%. Taip pat duoda vaizdą ir namie lietuviškai kalbančių mokinių statistika. 1886 m. šiaurinėse ir vidurinėse Maž. Lietuvos apskrityse tokių mokinių statistika rodo 34,8% viso mokinių skaičiaus, o 1891 m. — 33,3%; šiaurinėse apskrityse (Klaipėdos, Šilutės, Tilžės) būta: 1886 m. — 52,4%, 1891 m. — 51,8%, o be Klaipėdos ir Tilžės miestų 1886 m. — 59,4%, 1891 m. — 60,8%. Nors pastaroji statistika techniškai patikimesnė, bet irgi ne visai tiksli, nes 1892 m. peticijoje Prūsų vyriausybei lietuviai skundėsi, kad jų vaikai įrašomi vokiečiais[46].

1871 m. vokiečių statistika (Jahrbuch für die amtliche Statistik 1876 IV 2 p. 6) rodo, kad 1871 m. iš 18.236 Prūsų Lietuvos lietuvių vaikų, įstojusių į pradžios mokyklas, vokiškai jau kalbėjo 8161, o likusieji 10.075 vokiškai dar nemokėjo. Taigi anuo metu 45% jaunosios kartos Prūsų Lietuvoje jau mokėjo iš mažens vokiškai. Tatai didelis nuošimtis lyginant su kitomis Vokietijoje gyvenusiomis tautomis: tuo metu vokiškai mokėjo moravų vaikų 6%, lenkų 16%, danų 17%, čekų 32%, lužicų 48%, frizų 73% ir olandų 99%. Atmetus frizus ir olandus, kaipo germanų giminės tautas, kurioms daug lengviau išmokti vokiškai, tik lužicų tuomet būta labiau suvokietintų. Bet visos tos trys tautos gyventojų skaičiumi stovėjo žemiau už lietuvius (lužicai 4 vietoje, o lietuviai 3-oje)[47]. Po 1873 m. Prūsų oberprezidento Horno aplinkraščio lietuvių kalbą stengiamasi išstumti, kiek tik begalima, visai iš pradinių mokyklų[48]. Lietuviai ėmė skųstis vyriausybei, Prūsijos seimui. 1874 m. švietimo ministras Falk, atsakęs į lietuvių skundą, priėjo tokią išvadą: „Pagaliau jokios abejonės negali būti, kad mokinimo būdas nesiekia toliau, kaip tik išrauti iš pamatų (ausrotten) lietuvių kalbą. Naujais parėdymais turi būti pasiekta tai, ko senasis mokinimo būdas negalėjo padaryti, nes pripažinta yra naudingu ir būtinai reikalingu, kad visi lietuviai vaikai mokintųsi vokiškai“[49].

---

[46] Visa ši statistika imta iš minėtosios *V. Vileišio* knygos (Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje p. 202 tt.).

[47] Statistinės žinios imtos iš *K. Šakenio* l. c. p. 12—13.

[48] Plg. ibid. 13 tt.

[49] Cit. iš *K. Šakenio* l. c. p. 15 (iš „Das Volksschulwesen im Preussischen Staate“, K. Schneider u. von Bremen. 3. Bd.).

Seime nieko nepešę, be lietuviškos inteligentijos, vieni Maž. Lietuvos lietuviai nebepajėgė toliau bekovoti už savo gimtąją kalbą. Ir tuometiniai lietuviškieji Prūsų Lietuvos laikraščiai retai teužtardavo lietuvių kalbą. Lietuvių kalba todėl juo tolyn, juo labiau ėmė nykti Prūsų Lietuvoje, užleisdama vietą vokiečių kalbai.

Ypač Mažojoje Lietuvoje lietuvių kalbos padėtis buvo tokia, kad atrodė, jog ji netrukus turės išnykti kartu su tauta. Taip manė nevienas mokslo vyras; ir Fr. Kuršaitis tuo tikėjo[50]. Todėl mokslo vyrai 1878 m. įkuria Litauische literarische Gesellschaft, kurios svarbiausias rūpestis užfiksuoti ir išlaikyti nuo pražūties mokslui lietuvių tautos savybes, jų tarpe ir lietuvių kalbą. Dar kursimos draugijos atsišaukime buvo pasakyta: „Lietuvių kalba, viena svarbiausių mokslui kalbų, veikiai slenka į pražūtį". Todėl atsišaukime kviečiama prisidėti „prie išlaikymo nors tikro vaizdo (wenigstens im Bilde festzuhalten) to, kas pagal prigimties teises ir gyvenimo pažangą turi pražūti"[51].

5. *Susirūpinimas lietuvių kalba. Kitų tautų pavyzdžiai.*

Bet tas kalbos nykimas buvo ir akstinas lietuviams patriotams atkreipti į ją dėmesį ir subrusti ją gelbėti. Nes, mat, kalbai nykstant — nyksta ir tauta; jei kalba ir nėra vieninteliu svarbiausiu tautiškumo kriterijus, tai vis dėlto jis yra vienas svarbiausių. Ir tas suaugimas tautos su kalba ypatingai pasireiškia tada, kada kalbai graso pražūtis, išnykimas; kada kalba yra persekiojama. Note Weissgerberio, toje kovoje dėl gimtosios kalbos ryškiausiai pasirodo, kad prigimtasis tautiškumas neatskiriamas nuo gimtosios kalbos[52].

Taigi ir lietuvių tarpe prasideda bruzdėjimas savo kalbai išlaikyti. Jis eina kartu su tautiniu atgimimu, nes, note R. Johanneto, „nėra žinoma nė vienos tautos tautinio atbudimo, kuris nebūtų prasidėjęs kalbiniu renesansu"[53].

Šitam lietuvių kalbos atgimimui, jos branginimui svarbių akstinų davė svetimieji: kitų tautų kalbinio atgimimo pavyz-

[50] Žr. jo Beiträge zur Kunde der littauischen Sprache I (Königsberg 1843) prakalbą.

[51] Žr. Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft. I p. 2.

[52] *L. Weissgerber* Muttersprache und Geistesbildung. Göttingen 1929 p. 102.

[53] Cit. *Maceina* Tautinis auklėjimas. Kaunas 1934 p. 139.

džiai ir svetimtaučių mokslininkų lietuvių kalbos branginimas mokslui.

Tuo metu jau daugelis mažųjų tautų su savo tautiniu bei kultūriniu atgimimu buvo parodę, kuriuo keliu reikia lietuviams eiti. Štai, kimrai (Waleso gyventojai), kurių kalbai grėsė išnykimas anglų kalbos naudai, jau 18 a., per tikybinį ir literatūrinį, eina į kalbinį atgimimą[54]. Ir čekų tautinis judėjimas, prasidėjęs 18 a., jau išsivysto 19 a.; didelis vaidmuo šiame judėjime priklauso kalbos mokslui, susirūpinimui čekų kalba[55]. Čekų kalba imama aukštinti. Čia didelį vaidmenį suvaidino vadinamasis slavistikos patriarkas Josef Dobrovský (1753—1829); savo „Bėmų kalbos ir literatūros istorijoj" labiausiai iškelia čekų kalbą. Jis sunormavo čekų rašomąją kalbą[56]. Slovakai, kurie anksčiau naudojosi čekų rašomąja kalba, 1840 m. pradeda separatistinį judėjimą, atsimeta nuo čekų rašomosios kalbos ir kuria savą slovakišką (ją kodifikavo Prahos universiteto kalbotyros prof. M. Hattala, 1821—1903)[57]. Susirūpinimas lenkų kalba, jos aukštinimas ypač pabrėžiamas jau po paskutinio Lenkijos Lietuvos padalinimo. Jį iškalbingai skelbia Kollątaj, vėliau ir kiti. Apskritai, romantikų įtakoje, 19 a. prasideda mažųjų slavų tautų kalbų atgimimas, tos kalbos pakeliamos į kultūros ir rašto kalbos rangą (be minėtųjų, dar serbų ir kt.)[58]. Kaip vėliau pamatysime arčiau, pats Basanavičius lietuviams tautinio atgimimo ir kalbos globojimo pavyzdžiu nurodė serbus, kroatus, rusinus, bulgarus ir kt. Anksčiau negu lietuvių tautinis ir kalbos atgimimas prasidedą ir latviuose. Visi šie ir kiti pavyzdžiai turėjo skatinti ir lietuvius branginti savo kalbą.

6. *Lietuvių kalbos branginimas mokslui*

Prie to skatinimo dar prisideda garsūs pasaulinio masto mokslo žmonės, kalbininkai. Kalbininkai atkreipia dėmesį į lietuvių kalbą dėl jos svarbumo lyginamajam kalbų mokslui. Ja

[54] *H. Zimmer* Der Pan-Keltismus in Groszbritannien und Irland —Preusz. Jahrbücher 1898 m. N 92 p. 426—94.

[55] Plg. *M. Noha* — Zeitschrift für slavische Philologie 1929 V p. 201.

[56] *Jakubec-Novák* Geschichte der čechischen Literatur. Leipzig 1909 p. 108 tt.

[57] Z. f. sl. Ph. V p. 202.

[58] Plg. *B. Havránek* Travaux du Cercle Linguistique de Prague 1931 IV p. 268.

domisi įvairių tautų kalbininkai, universitetai. Susidomėjimas pastebimas jau nuo XIX a. pradžios[58a].

Natūralu, kad susidomi rusai. Rusų mokslininkų lietuvių kalba ir jos reikšmė mokslui, ypač slavių kalbotyrai, susidomėta palyginti anksti. Dar 19 a. pirmojoje pusėje P. Preiss mokėsi pas Rėzą ir Kuršaitį lietuvių kalbos. 1840 m. jis rašė, kad lietuvių kalba, kurios jis mokęsis, esanti būtina filologui slavistui. Jis pabrėžė ir lietuvių tautos ir kalbos savitumą[59]. Vėliau rusų Mokslo Akademija, pripažindama lietuvių kalbos svarbumą rusų kalbai bei jos istorijai, 1853 m. pasiuntė į Lietuvą S. Mikuckį lietuvių kalbos tyrinėti; taip pat jis važinėjo ir po gudų kraštą. Mikuckis tyrinėjo lietuvių kalbą pagal šitokią Akademijos patvirtintą programą: „1. Kokie bruožai nusako lietuvių kalbos pobūdį ir jos artimiausią giminystę su slavių kalba? 2. Kurie rašytiniai lietuvių kalbos ypatybių ir liaudinės literatūros dalykai yra svarbūs ypač istoriniu filologiniu požiūriu? 3. Kada prasideda lietuvių literatūros periodas ir kurie buvo svarbiausi jos vaisiai, pradedant nuo pačių seniausių?"[60] Mikuckis norėjo ištirti įvairias lietuvių tarmes, ypač surinkti svarbesnius žodžius bei jų lytis lietuvių ir rusų senosioms ir giminaitėms lytims išaiškinti. Jo tikslas buvo sudaryti lietuvių rusų kalbos žodyną. Lietuvių kalbos svarbą savo pranešimuose Akademijai jis taip pabrėžia: „Yra žinoma, kad indoeuropiečių tautų šeimoje lietuviai ir slaviai yra artimiausi giminės: taigi, kas rūpinasi moksliniu slavių kalbos apdirbimu apskritai arba kokios jos tarmės, tam būtinai reikia atkreipti ypatingą dėmesį į lietuvių kalbą"[61]. Po kelionės savo rezultatus taip nusako (1856): „Aš priėjau svarbius filologinius sprendimus ir išvadas ir paprastai, be „pertempimo", išaiškinau šimtus sunkių, senų žodžių pagal natūralinį reikšmės perėjimą, pagal šaknis ir priešdėlius ir pagal tvirtą lyginamąjį istorinį pagrindą, bet ne pagal vieną tik apgaulingą skambėjimą"[62]. O 1868 m. rašo rusų mokslininkas A. Hilferding: „Be lietuvių kalbos mokslinis slavių kalbos tyrimas negalimas, neįsivaizduojamas, ir viena svarbiausių klaidų, kurią padarė mūsų

[58a] *V. Maciūnas* Lituanistinis sąjūdis XIX pradžioje. Kaunas 1939 p. 100 tt.

[59] Plg. *E. Volter* Litovskij katechizis Daukši S.-P. 1866 p. 111 tt.

[60] Kand. *S. P. Mikuckij* Otčety vtoromu oddeleniju Imperatorskoj Akademii Nauk. Sanktpeterburg 1856. Tetrad 4, p. 62.

[61] Otčety (1855 m.) Tetrad 2, p. 9.

[62] Otčety (1856 m.). Tetrad 3, p. 41—42.

mokslininkai, tyrinėją slavių kalbos dėsnius ir ypatybes, yra kaip tik ta, kad jie neatkreipė dėmesio į lietuvių kalbos faktus“[63]. Nors ir tokia svarbi čia esanti lietuvių kalba, rusuos apie ją težinoma tik iš Mikuckio ir Juškos raštų: „Nedideli pp. Mikuckio ir Juškevičiaus, dviejų gimusių lietuvių, straipsniai apie lietuvių kalbą — štai ir viskas, kuo lig šiol apsiribojo mūsų mokslo veikla šioje srityje. Straipsniai puikūs ir mes mieliau už visus kitus pasiruošę juos branginti, bet, deja, šie straipsniai kuone vieninteliai šios rūšies“[64].

Hilferding, gal dėl politinių motyvų (norėdamas, — juk jis rašo po kelerių metų po 1863 m. sukilimo, — lietuvius atitraukti nuo lenkų, sulieti su rusais), tame pat savo straipsnyje siūlo įvesdinti „Lietuvos ir Žemaičių“ gimnazijose lietuvių kalbą priverstinu dėstomuoju dalyku (nes lietuviai ne lenkai), pradedamosiose mokyklose dėstyti dalykus lietuviškai. Reikią palaužti lenkų įtaką lietuviuose lietuvius šviečiant, net jų tautinį susipratimą keliant. Kitų tvirtinimas, kad lietuvių kalbos negalima mokyti mokyklose, nes ji neturinti literatūros ir gramatikos, esąs neteisingas. Schleicherio gramatika pralenkianti rusų kalbos gramatikas, o literatūros turinti — elementorių, žodynų, Šv. Rašto vertimų[65].

Ir kiti rusų mokslininkai kalbininkai (Fortunatov, Korš) vėliau labai vertino lietuvių kalbą; studentai lietuviai, kuriems teko jų paskaitų pasiklausyti, tuo džiaugėsi ir didžiavosi.

Netrukus susirūpinama mokslo institucijų lietuvių kalbos tyrinėjimu. Štai Rusų Geografijos Draugija Vilniuje 1870 I 23 (sen. stil.) atsiuntė vyskupui Valančiui raštą, kuriuo kunigai raginami siuntinėti draugijai įvairių geografinių, etnografinių, archeologinių ir kt. žinių[66]. Vėliau kai kurie kunigai aprašo parapijas, paminėdami ir kalbą. Pvz., viename tokiame Panevėžio apylinkės aprašyme pasakyta, kad ten žmonės kalbą lietuvių kalba, kilusia iš žemaičių kalbos, tik joje esą lenkiškų žodžių; esą kai kurių „raidžių“ (t. y. fonetinių) pakitimų, pvz., vietoj *a* tarią *u*: *untis* vietoj *antis*...[67]

Nemažiau, kartais daugiau lietuvių kalba vertinta kitų tautų mokslininkų ar kalbos mėgėjų.

[63] *A. Hilferding* Litva i Žmud (Sobr. sočinen. 1868 II p. 37).
[64] Ibid. p. 365.
[65] Ibid. p. 363—385.
[66] Raštas Kauno vyskupijos kūrijos archyve, 56 tome.
[67] Ibid.

Be abejo, ypač daug turėjo sverti ano meto kalbotyros garsenybės A. Schleicherio susidomėjimas lietuvių kalba, jos tyrinėjimas ir išleidimas pirmos mokslinės lietuvių kalbos gramatikos (Litauische Grammatik, Prag 1856), kurioje jis iškelia lietuvių kalbos formų senumą ir reikšmę kalbų mokslui. Ten tarp kitko jis pabrėžia: „Lietuvių kalba stovi ant labai seno garsų laipsnio, t. y. ji daugiausia yra išvengusi tų garsinių pakitimų, kurie ilgainiui kalboje pasireiškia, ir tuo požiūriu ji pralenkia savo slaviškąją seserį dvynę; iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų savo garsais ji rodo žymiai didesnį senoviškumą, dėl to jos didelė reikšmė kalbos mokslui“ (1—2 psl.). Pastorius Jacoby savo lietuviškosios chrestomatijos prakalboje taip iškelia lietuvių kalbą: „Kokią didelę vertę lietuvių kalba turi lyginamajam kalbų mokslui, čia tegu plačiau nebus aiškinama, pakanka nurodyti, kad, kaip neišvengiamu laikomas steigimas lietuvių kalbos katedrų vokiečių aukštosiose mokyklose (slavių aukštosiose mokyklose jos jau seniai yra), taip pat pastebimas džiugus susidomėjimas lietuvių kalbos pažinimu ir mūsų aukštesniųjų mokyklų mokinių, pirmiausia pačioje Lietuvoje, ir dabar Tilžės gimnazijoje bei realinėje mokykloje ir Klaipėdos gimnazijoje sėkmingai eina fakultatyvinės lietuvių kalbos pamokos“[68]. Panašiai pasisako apie lietuvių kalbą Tilžės gimnazijos mokytojas Voelkel: „Jei jau pereitame amžiuje Lessing ir Herder atkreipė dėmesį į lietuvių kalbą poezijos požiūriu, kaip ji reiškiasi dainų lyrikoje, tai šiomis dienomis, taip iškilus kalbos mokslui, negalima, kad mokslininkai iš arčiau ar toliau nesiimtų studijų tos kalbos su jos senoviškais garsais ir puikiomis formomis, tuo būdu galėdami pelnyti gausų laimikį kalbos mokslui (glotikai). Kalbai palyginti greitai nykstant, ypač pietiniame krašte, yra būtina mokslo prievolė užrašyti bei gelbėti tai, kas dar yra likę, kol neapglobė amžinoji užuomarša. Jei ir pavyktų sudaryti palyginti pilną Thesaurus linguae Lithuanicae, vis dėlto tiek dabartiniams, tiek vėlyvesniems nevietiniams tyrinėtojams būtų be galo daug žuvę, jei visų formų nebūtų griežtai pažymėti garsai ir tonas (t. y. priegaidė. *P. J.*)“[69]. Labai pamilo lietuvių kalbą, rūpinosi, kad ji neišnyktų ir vokietis mokytojas Ed. Gisevijus (1798—1880)[70].

[68] *R. Jacoby* Litauische Chrestomathie zum Schulgebrauch. Memel, 1880 (prakalba).

[69] Oberlehrer *Maxim J. A. Voelkel* Der Tonwandel in der lithauischen Deklination. Tilsit 1873 p. 1.

[70] Žr. (*J. Schiekopp*) Eduard Gisevius. Verlag von J. Reyländer, Tilsit 1881.

Dar akivaizdesnis lietuviams pasirodė jų kalbos vertingumas ir iškėlimas, kai visa eilė užsienio mokslininkų kalbininkų atvyko į Lietuvą lietuvių kalbos ir tautosakos tirti. Kalbamuoju laikotarpiu lankosi Lietuvoje A. Schleicher (1821—1868), minėtasis L. Geitler (1847—1885), J. Karłowicz (1836—1903), J. Baudouin de Courtenay (1845—1929), F. Fortunatov (1848—1914), V. Miller (1848—1913), A. Aleksandrov (g. 1861 m.), Leipzigo universiteto docentas K. Brugmann (lankosi Suvalkų gubernijoj)[71], J. P. Kuznecov (siųstas Rusų Geografijos Draugijos šešiasdešimtaisiais metais)[72], Karaliaučiaus universiteto prof. A. Bezzenberger (1851—1922) 1881—2 m. atvyksta į Rusiją tyrinėti latvių bei lietuvių tarmių[73]. Į Didžiąją Lietuvą buvo atvykęs geriau susipažinti su vietos kalba bei tarmėmis ir lietuvis Fr. Kuršaitis, ruošdamasis rašyti lietuvių kalbos gramatiką, ir kt.

Šie ir kiti mokslininkai paskelbė visą eilę mokslinių lietuvių kalbos tyrinėjimų (atskirų veikalų ar straipsnių). Štai jų pluoštas: Boetlink, A. Kunik ir Šifner paskelbia O sravnitelnom izsledovanii slavianskich i litovskich narečij (Zap. Imp. Akad. Nauk, 1864), A. Schleicher, be minėtosios įtakingos savo lietuvių kalbos gramatikos ir chrestomatijos (1857), išleidžia Christian Donaleitis Litauische Dichtugen (S. Petersburg 1865) ir Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen (Weimar ²1866; I leid. 1861 m., III — 1871, IV — 1876), kur liečiama ir lietuvių kalba, N. K. (Kukolnik?) Zametki ob izučenii litovskich narečij i drevnosti (išspausd. Vilensk. Vestnik 1867), S. Mikuckis Nabliudenija i zamečanija o Leto-Slavianskom jazyke sravnitelno s pročimi arijskimi jazykami (Zap. Imp. Russ. Geogr. Obščestva, SPB. 1867), G. H. F. Nesselmann (1811—1881) Litauische Dichtungen (Chr. Donalitius) (Königsberg 1869), J. Ebel, A. Leskien, Schmidt ir A. Schleicher Indogermanische Chrestomatie (Weimar 1869), kur duodama lietuvių kalbos tekstų ir žodynėlis, O. Glogau Litauen und die Littauer (Tilsit 1869), kur rašoma ir apie lietuvių kalbą, V. Jagić (1838—1923) Paralele k hrvatsko-srbskomu naglasivanju (1870) su skyriumi Obdobné zjevy v litevštině a lotyštině, A. Ludwig Der Infinitiv im Veda mit einer Systematik des litauischen und slavischen Verbs (Prag

[71] *E. Volter* Litovskij katechizis Daukši p. IX.
[72] Ibid. p. IX.
[73] Ibid. p. IX.

1871), F. Fortunatov ir V. Miller Litovskija narodnyja pesni (Moskva 1872 ar 1873), surinktas 1871 m. Kalvarijos apylinkėje, L. Geitler Starobulharská fonologie se stálým zřetelem k jazyku litevskému (Praha 1873), J. Schmidt (1843—1901) Die Verwandtschaftsverhältnisse der indog. Sprachen (Weimar 1872), kur daugiausia pavyzdžių duota iš lietuvių kalbos, M. J. A. Voelkel Der Tonwandel in der lithauischen Deklination (Tilsit 1873), A. Fick (1883—1916) Die ehemalige Spracheinchei der Indogermanen Europas (Göttingen 1873), A. Bezzenberger Litauische und Lettische Drucke des 16. Jahrhunderts (Göttingen I: 1874, II—IV: 1875), L. Geitler Litauische Studien (Prag. 1875), Fr. Kuršaitis Wörterbuch der littauischen Sprache I (Halle I Theil 1870—1874, II — 1883), J. Karłowicz O języku litewskim (Kraków 1875), G. Meyer Zur Geschichte der indogermanischen Stammbildung und Declination (Leipzig 1875) su daugybe lietuvių kalbos pavyzdžių, R. Hassencamp Ueber den Zusammenhang des Lettoslavischen und Germanischen Sprachstammes (Leipzig 1876), A. Leskien (1840—1916) Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen (Leipzig 1876), S. Mikuckis (1814—1890) Litovskaja chrestomatija (Warszawa 1876), Fr. Kuršaitis Grammatik der littauischen Sprache (Halle 1876), A. Bezzenberger Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI und des XVII Jahrhunderts (Göttingen 1877), A. Brückner (1856—1939) Litu-slavische Studien (I Theil: Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877), F. Hoppe Ortsnamen des Regierungsbezirks Gumbinnen (deutsche, polnische, litauische) (Gumbinnen 1877) V. Jagić Zum lituslavischen Sprachschatz (A. f. sl. Ph. II. 1877), A. Brückner Zur Lehre von den sprachlichen Neubildungen im Litauischen (A. f. sl. Ph. III—IV. 1878—1880), V. Jagić Über einen Berührungspunkt des altslovenischen mit dem litauischen Vocalismus (A. f. sl. Ph. III. 1878), N. Anderson Studien zur Vergleichug der indogermanischen und finnisch-ungrischen Sprachen (1879) su lietuvių kalbos pavyzdžiais, F. Fortunatov Lituanica (Beiträge zur Kunde d. indogermanischen Sprachen III. 1879), E. J. Schiekopp (gim. 1829) Litauische Elementar-Grammatik (Tilsit I: 1879, II: 1881), M. J. A. Voelkel Lithauisches Elementarbuch (Heidelberg 1879), M. Iziumov Opyt slovaria russkago jazyka sravnitelno s jazykami indo-evropejskimi v 4-ch otdelach. Dlia učaščichsia v gimnazijach i progimnazijach (S. Pe-

terburg 1880) su daugeliu lietuvių kalbos pavyzdžių, S. Mikuckis Materijaly dlia kornevogo i objasnitelnago Slovaria Russkago jazyka i vsech Slavianskich narečij (Varšava 1880) su daugelio lietuviškų žodžių aiškinimu, R. Jacoby Litauische Chrestomathie zum Schulgebrauch. Memel 1880), Ph. Zenthoefer Der Einfluss der litauischen Sprache auf die Bildung der in der Rechts- und Gerichtssprache der Germanen und alten Deutschen vorkommenden Kunstausdrücke (Mitt. d. Lit. Liter. Gesellschaft 1880), Antanas Baranauskas ir Hugo Weber Ostlitauische Texte, „Anykščių šilelis" su Weberio kalbiniu įvadu — Baranausko kalbos mokslo išdėstymu (Weimar 1882), A. Bezzenberger Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntnis der Sprache und das Volksstammes der Litauer (Göttingen 1882), A. Leskien ir H. Brugmann Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen (Strassburg 1882) su žodynu ir Garliavos tarmės gramatika, F. Bechtel Bartholomäus Willent's litauische Übersetzung des Luther'schen Enchiridions und der Episteln und Evangelien (Göttingen 1882), A. H. Kirkor (1818—1886) Litovskij jazyk i litovskaja mifologija (Živopisnaja Rossija. S.-Peterburg 1882) ir kt.[74]. Ypač nemaža čia nepaminėtų atskirų straipsnių ir ištisų tyrinėjimų yra paskelbę žinomieji kalbininkai Fortunatov, Bezzenberger, Leskien ir kt.

Jau apskritai lietuvių kalbos vertingumą kėlė vokiečių kalbininkas H. Weber, kuris ilgai (1875—1898) susirašinėjo su Baranausku lietuvių kalbos reikalais ir ypatingai su juo susidraugavo. Pridėtuose prie A. Baranausko „Anykščių šilelio" kalbiniuose paaiškinimuose Weber rašo: „Lietuvių kalba turi ypatingą turtą išraiškingam pasakojimui ir aprašymui, būtent savo kiekvieną veiksmo ar būvio atspalvį tiksliai ir turiningai atvaizduojančiuose veiksmažodžiuose; lietuvių, kaip ir slavių, posakis puikiai sugeba išreikšti vaizdingumą ir tikslų nusakymą. Kalbėjimo energija ir sodrumas (Prägnantz) lietuviui pasiekiamas savo kalba, pajautimo švelnumas ir subtilumas, išreikštas pamėgdžiojamais žodžiais — puikiausiu būdu iškyla šiame eilėraštyje (t. y. „Anykščių šilelyje". *P. J.*); gyvenimas ir judėjimas miško tankmėje čia yra žaviai ir meilingai aprašytas su visu senoviniu lietuvio miško pamėgimu, įvairiausi deminutyvai, ypatingi būdingi individualinės reikšmės

[74] Bibliografijos žinios imtos daugiausia iš V. Biržiškos Liet. bibliografijos (III—IV d.).

veiksmažodžiai, vaizdinga, sodria arba atjautimui prieinama forma išreiškia autoriaus pajautimą“[75].

Tokiomis aplinkybėmis ir patys lietuviai domisi kalbos reikalais, stengiasi prisidėti prie lietuvių kalbos mokslo. Nors tuo metu tik mažo būrelio tebūta, kurie daugiau nusivokė kalbos dalykuose, vis dėlto paskelbia savo kalbinių darbų ne vienas. Fr. Kuršaičio lietuvių kalbos žodyną ir gramatiką jau minėjome. J. Juška (1815—1886) dar 1861 m. paskelbia Kałbos lëtuviszko lëžuv'o ir lëtuviszkas statraszimas arba ortografija (Izv. Akademii Nauk išspausdino lietuviškai ir rusiškai), toliau Litovskija narodnyja pesni (S.-Peterburg 1867) su alfabetiniu įvadu Opyt primenenija russkoj azbuki k litovskomu jazyku (lietuviškasis tekstas brolio Antano), A. Baranauskas, kuris, kaip lietuvių kalbos žinovas, susipažįsta ir susirašinėja su daugeliu ano meto garsių kalbininkų (J. Baudouinu de Courtenay, J. Karłowiczium, A. Schleicheriu, A. Aleksandrovu ir kt.), 1870 m. išverčia A. Schleicherio gramatiką (Kałbómokslis, rankr.)[76], A. Ugenskis (1816—1870) O svojstvach litovskago jazyka (Žurnal Min. Narodn. Prosv., 1869)[76a], S. Gimžauskas (1844—1897) Drin sznektu apilinkes mana. Pamokslas ape letuwiszka leżuwi (1871, rankr.), N. Baukus-Venckavičius rašo apie lietuvių kalbos rašybą ir gramatiką (rankr., apie 1876 paruoštas spaudai), S. Skinkys ruošia lietuviškai lenkišką žodyną (apie 1875—6, rankr.), J. Spudulis (1860—1920) Kurtovianskij govor (1878, rankr.), Gimžauskas Žodżej isz givôs kałbos letuviu Linkmeniszkiu (1875—79, rankr.), J. Juška Ištarimas raštžęklu (S. Juškevičės „Lietuviškose dajnose“, Kazan 1880 ir kituose leidimuose) ir kt.[77]. A. Baranausko „Anykščių šilelį“, H. Weberio 1882 m. išleistą su kalbiniu įvadu, jau irgi minėjome. Tad ir pačių lietuvių domėtasi savo kalba ir, kiek įstengta, ji tyrinėta.

Taigi būta visuotinio susidomėjimo lietuvių kalba. Teisingai lenkų kalbininkas J. Rozwadowski, priminęs, kad 18 a. gale Lessing, Herder, Goethe įveda į pasaulinę literatūrą lietuvių dainas ir pamoko jas vertinti, sako: „... indoeuropiečių kalbų mokslas, kurio lopšys taip buvo artimas romantizmui, ištraukia užmestą senovišką lietuvių kalbą, o tai vėl sukėlė lietuvių

[75] *A. Baranowski - H. Weber* Ostlitauische Texte p. IV—V.

[76] Žr. *V. Biržiškos* Liet. bibliografiją.

[76a] Ugenskio str. išsp., matyti, kuriame kitame žurnale, nes tų metų Ž.MNPr. jo nėra. *Red.*

[77] Bibliogr. žinios iš *V. Biržiškos* Liet. bibliografijos.

tarpe pagarbą gimtajai kalbai. Matyt, tai tebuvo atskiri reiškiniai anos bendrosios 19 a. pirmosios pusės srovės, kuri būtinai vedė į lietuvių tautinio atgimimo idėją"[78].

Bet ne visi ir svetimtaučiai mokslininkai keldavo ir su pagarba minėdavo lietuvių kalbą. Ypač vertindami kurio patrioto nekritišką lietuvių kalbos kėlimą bei nagrinėjimą, kai kurie specialistai ir pasijuokdavo ne tik iš tokių žmonių, bet nepasigailėdavo ironiško žodžio ir tai keliamajai kalbai, ypač dėl jos barbarizmo gausumo. Čia ypač minėtinas J. Karłowicz, 1875 m. paskelbęs lenkų Mokslo Akademijos leidinyje minėtąjį tyrinėjimą „O języku litewskim". Jis ypač pasijuokė ir pašiepė A. Kašarausko (Kossarzewski, 1820—1880) tariamuosius mokslinius lietuvių kalbos tyrinėjimus, kuriuose kartais garbinama lietuvių kalba (Znaczenie języka litewskiego w względzie naukowym — Pismo zbiorowe Wileńskie na rok 1859, Wilno 1858 ir Rzecz o słównikach litewskich i ogólny pogląd na kraje litewskie, ibid. 1862). Šiuose savo raštuose, nesivaržydamas griežtu moksliniu lingvistikos metodu, savo lietuvių kalbos etimologijomis Kašarauskas yra vienas aušrininkų romantiškojo lietuvių kalbos garbinimo ir nepagrįstu etimologijų (pvz., J. A. Vištaliaus) pranokėjas. Kašarauskas bus ėjęs autoritetu ankstyvesniems patriotams ir lietuvių kalbos mylėtojams (Baranauskui, Pr. Viksvai, Kl. Kairiui[79]). Karłowicz apie tuos Kašarausko raštus pasidaro tokią išvadą: „Deja, nei kritikos, nei kalbų istorijos pažinimo nematome nei tame nei kitame p. K. straipsnyje"[80]. Karłowicz stebisi: „Iš tikrųjų netelpa galvoje, kaip autorius, kuris cituoja Schleicherį, Pottą, Grimmą, specialius berlyninius kalbotyros laikraščius ir daug kitų garsenybių, paskelbęs nekartą visiškai tikrą nuomonę, tuojau įkrinta į tokį milžinišką absurdą, kuris ne tik filosofui, bet ir paprasčiausiam mirtingajam neprisisapnuoja"[81].

Tokie dalykai, žinoma, būdavo smūgis patriotams, bet jie stipresniųjų nepalauždavo. Štai J. Spudulis rašė A. Dambrauskui (1883 m.)[82], kad J. Karłowicz savo „O języku litewskim" (1875) išpeikęs ir išjuokęs lietuvių kalbos mylėtojus, anksčiau rašiusius apie lietuvių kalbą. Tokie kritikai esą pa-

[78] Encyklop. Polska Akad. Umiej., t. III. cz. II p. 377.
[79] Žr. *M. Biržiška* Baranauskas — Liet. Encikl. II.
[80] *J. Karłowicz* O języku litewskim p. 200.
[81] Ibid. p. 195.
[82] Laiškas VDU rankraščių saugykloje D462 (išspausdintas Mūsų Senovėje II N 3 p. 512—515).

vojingi lietuviams. Toliau čia Spudulis rašo: „Czia Petrop. pas mus neseniai labai szimet ta kninga pasklido tarpo Lenku ir Lietuwiu ir jie ją skaitė: kaip gi?, juk tai raszo apie kalbą; — o kiekwienas pamislijęs apie Lietuwą nori iszsimokiti ir kalbos, ir imas už tokios kningos, katra užwis greicziaus ir lengwiaus ira prieinama, nės wokiszku daugumas ne gal skaititi. Ir kas isz skaitimo Karlawiczios iszwiko? — Kiekwienas, katro tik klausiau, kaip jam patinka kninga, steigės nieko tiesiai neatsakiti, bet szwaipės patiloms ir matiti galima buvo, kad tas skaititojis Karławiczę tur už tikra ir „asztrų“ kritiką, katras giriu maiszą pakratė. Matik, mes Lietuwiai (t. i. isz mužiku kilę) spiriamės kaip imanidami, įdant paroditi Lenkams, katrie wadinti geb sawę Lietuwiais, jog Lietuwos be Lietuwiszkos kalbos negal buti, jog isz antros pusės lietuwiszka kalba nėra taip menka, kaip wirai à la Karłowicz mislija, kad, wirszum, lietuwiszka kalba ira tokia gera dirwa, jog tiktai reikia ją iszdirbti ir pasėti o waisius bus geras, — mes norime tai paroditi „Lenk-Lietuwiams“, o mums ant kelio stow „mokinti filioliogai“ à la Karłowicz ir daro szunibę“.

7. *Patriotai aukština lietuvių kalbą.*

Vis dėlto šitas svetimųjų susidomėjimas lietuvių kalba sukelia pagarbą savo gimtajai kalbai platesiniuose lietuvių patriotų sluoksniose ir šiaip kalba susidomėjusių tarpe. Nors toks Karłowicz ir pajuokė nekritiškus lietuvių kalbos garbintojus ir negarbino lietuvių kalbos, vis dėlto ir jis nemažino jos reikšmės mokslui. Tik jis apie ją kalbėjo be kitų naivaus ar romantiško pagarbumo. Todėl panašūs atsiliepimai negalėjo paveikti patriotų, kad jie užmestų ir nebrangintų lietuvių kalbos.

Kokį įspūdį tas mokslininkų domėjimasis lietuvių kalba padarė patriotams, matyti kad ir iš 1884 m. Spudulio laiško A. Dambrauskui, kuriame pirmasis, po savo kalbinių įrodinėjimų, sako: „Atmink, kad tai tikra teisibė, nės Fick'as Bezzenberger'is tai ira paramcziais dabartikszczio kalbu mokslo“[83].

Būdinga, kad tą meilę ir pagarbą lietuvių kalbai atsidėjęs kelia vokietis, vėliau ir „Aušros“ bendradarbis, didelis lietuvių kalbos ir lietuvių mylėtojas J. Sauerveinas (1831—1904). 1879 m.

[83] Laiškas VDU rankr. saugykloje D462.

„Lietuwiszkoje Ceitungoje“ (N 33) spausdinamas eilėraštis (pasirašytas tik Dr. S.) „Žmoniu Gimines ir kalbos yr' nu Pono Diewo“, kuriame jis gieda:

Su Sentėviū senà Kalbà —
Kas jums tai atkartûs gana? —
Pragaiszta mums Gerybė,
Linksmumas, Protas ir Galybė.

Toliau ir patys lietuviai su pasididžiavimu rašo apie lietuvių kalbą. Štai 1880 m. „Naujajame Keleiwyje“ (N 13 priede) A. E. (= Eynars? *P. J.*) straipsnyje „Zodelis apie mumis paczus ir musû Kalbą“, priminęs, kad vienas garbingas ponas (J. Basanavičius. — *P. J.*) iš Bulgarijos atsiuntęs straipsnį, kelia lietuvių kalbos vertingumą ir smerkia tuos, kurie savo gražiosios kalbos išsižada. „Nėsa tay turite žinoti, kad dabar wisame Swiete wisi auksztay mokyti ir daug Kalbû pazysta Wyrai musû Kalba wiena Burna iszgir tarp wisû kitû Kalbû ęsanczę, kaip koke kasztaunę Perla. Bet uź toki mums sutektą brangu Žemczugą ne galim Sutwertojui kitaip niekaip sawo Dekingystę geraus iszrodyti, kaip kad mes jį ir wiernay wartojame ir jį nepaniekiname, o priegtam jį ir rupinamies czystą iszlaikyti“[84]. Savaimingos kalbos kėlimas, branginimas syji su jos nepasidavimu svetimųjų įtakai, grynumu. Todėl tas pats autorius toliau šiame straipsnyje, priminęs germanizmus Prūsų Lietuvos lietuvių kalboje, sako, jog kituose Lietuvos kampuose esą daug lietuviškų žodžių, todėl galima savaisiais išsiversti. Jis čia remiasi vokiečių pavyzdžiu: „Ir Wokieczei buvo per Cziesus prie to prisipratine, sawo Kalboje wisokiû swetimû žodziû wartoti, bet paskutinûse Metûse jie yra ypaczey per Pasiprocewojimą Gendrolpostmistro Dr. Stephano pradėje, sawo Kalba iszczystit ir wisus swetimûsûs Žodzius atmesti. O geray butu, kad ir mes jû Paweikslą sekdami lyg taipojau darytumbim“. Kai kurie žodžiai per ilga esą lyg nebeišvengiami palikę, bet ir juos galima pakeisti (pvz., *ceitunga* Basanavičius siūlęs *laikraščiu* pakeisti).

J. Basanavičius ir kiti patriotai kalbą kelia ypač todėl, kad jiems lietuvių kalba tolygi lietuvybei. 1880 m. tame pačiame „Naujajame Keleiwyje“ (N 17)[85], priminęs lietuvių nykimą pasieniuose ir lietuvių kalbos nesigirdėjimą miestuose, J. Basa-

[84] Straipsnis gotų raidėmis.
[85] Dr. *Jon's Bassenowicz* Rubežej ir skajtlus Lietuwiû tautôs.

navičius rašo: „Tokiu budu isz pilú (= miestų. *P. J.*) pasilikom' iszwiti drauge su musu miela kalba; wisose wel parubežese pamaży mes pamesdami sawo kalbą ir pasisawindami sau swetymą pasilaujem' butie Lietuwejs: nes kajp kiekwienas giwas kunas, dwasej iszejus, tapsta mirusiu, tejp' ir Žmogus pametęs sawo prigimtą kalbą, amžinaj numirszta diel sawo tautòs!..."

Panašiai kelia lietuvių kalbą ir ragina ją išlaikyti J. Vištalius Kraszewskio „Witoloraudos" vertimo (Poznaniuje I: 1881, II: 1882) prakalboje. Jis rašo, jog kai kurie iš lietuvių kilę rašytojai, kurie mokėsi svetimose mokyklose, rašę svetimomis kalbomis. Toliau klausia: „Kodelgi jie lietuwiszkay ne iszsimokina? Ar lietuwiszkoje kałba ne graźi ir nebagota? Atsakau tam; ne tay yra prieźastimi: sulygsta ji su graźiausiomis ir bagocziausiomis swieto kałbomis — o asz ją randu uź graźiû - graźiauseję, už bagocziauseję ir seniû - seniauseję už wisas gywasęs kałbas, ale dielto, jog niekur jau, ak! niekur n'yra lietuwiszku mokytuwiu..." Ir toliau: „Miełas Skaitytojau! mylekite, kawokit ir ginkit sawo senąjį ir szwentąjį Pratku padawima — kałba iszwisû sylû, kaip imanydami ir kaip igaledami, nes tay yra Jusu brangiausis skarbas nû paties Diewo dûtas, o ir wienintelis ir paskiausisis Jusu dwiaszmenis ginklas! Jeygu pawelisit ji saw iszpleszti ir nużawinti, isznyksit ir Jus su jûmi drauge isz szios pasaules"[86]. Bet Vištalius tiki lietuvių kalbos atgijimu „...ne abejotinay susimls ir weliak Wieszpats Diews ant pakainuju Lietuw'niku, ir jûs su jû kałba kadanors iszauksztins. Tikekimes..."[86] Kaip ir atsakymą šiai prakalbai mes skaitome „Lietuwiszkoje Ceitungoje"[87]: „Dabar Lietuwininkû Skaitliui jau labay susimaźinus pradeda jû Wardas wisame Swiete apsireikszti; nės Mokitiejie pradėjo lietuwiszkąję Kalbą į sawo Mokslus priimti, ir dabar jie iszranda, kad szita musû Kalba [...] ėsanti wiena senû seniausujû, je, kaip kiti sako, seniausia uź wisas kitas. Prie Reino ir Zwėdûse, Maskolijoj bei Amėrikoj, wisur auksztay Mokitieji dabar praded lietuwiszkąjęKalbą mokintisi ir ję pagirti".

[87] Ka kalba apie mus musu Kaimynai? (1882 N 4).
[86] Ši prakalba J. A. Lietuwio (= Vištaliaus) pasirašyta 1879 m.

8. *„Lietuviškos Mokslo Draugystės" projektas*

Ano meto patriotai, žiūrėdami į lietuvių kalbą kaip į lietuvybės pagrindą, nesitenkino vien pasidžiaugę lietuvių kalbos aukštinimu ir jos vertinimu svetimtaučių, bet stengėsi griebtis realesnių žygių tai kalbai išlaikyti nuo išnykimo. Buvo sumanyta įkurti tam tikrą draugiją — lietuvių mokslo draugiją, kurios vienas svarbiausių uždavinių ir turėjo būti globoti ir kelti lietuvių kalbą.. Čia pasiremta kitų tautų pavyzdžiais.

Bene pirmasis tą mintį iškėlė Dr. J. Sauerveinas. „Lietuwiszka Ceitunga" 1882 N 12 išspausdino jo straipsnį (pasirašytą Dr. G. J. S. a/G) Ką Lietuw'ninkas tur dumoti, apie „Wokiszko Mokslo Draugyste" girdėdams. Čia jis aprašo, kaip, vengrams ėmus versti Siebenburgo vokiečius mokytis vengriškai, atsirado vokiečių tarpe „Wokiszko Mokslo Draugyste" „ant Apginimo wokiszko Mokslo kitosa Žemesa" (autoriaus paties praretinta. *P. J.*), ypač Vengruose. Ta draugija reikalaujanti teisių vokiečių kalbai plėtotis. Vengrai seime pasakę, pad per daug jau vokiečiai reikalauja, tepasižiūrį, ar patys vokiečiai duodą savo krašte laisvę kitoms tautoms savo kalbai ugdyti. Sauerveinas sako, kad jei vokiečiai tą patį matą taikytų ir kitoms tautoms, kokį taiko svetimose valstybėse gyvenantiems savo tautiečiams, jie nepersekiotų lietuvių kalbos. Bet jis (ar redakcija), matyt, gerindamasis prideda, kad „Regierunga" čia nesanti kalta. Išvadoje reikalauja ir lietuviams mokytis iš vokiečių — steigti „Lietuwiszką Mokslo Draugystę", kurią jau buvęs sumanęs ir lietuviams siūlęs dar prieš tos „Wokiszko Mokslo Draugystės" įkūrimą. „Nedėldienės Szuilesa" būsią galima mokyti vargingųjų kaimynų kūdikius tikybos ir giesmių, biblijos, laiškų rašymo gimtąja kalba. „Bukim kytrus lyg Žalczei — mokįkimės nů Wokesziů!", ragina Sauerveinas.

Netrukus į Sauerveino balsą atsiliepia J. Basanavičius ir J. Šliūpas. Pritardamas tam Sauerveino siūlymui, J. Basanavičius rašo[88], kad Dr. Sauerveinas „aiszkey parode, jog neatbutinay reikalinga yra gruntawoti tokę „Draugyste", kuri trustus ir rupintus apie Iszlaikima ir Apgynimą musů brangiosiôs Kalbôs, kuri be paliowôs nyksta..." Todėl reikia, nieko nebelaukiant, steigti „Lietuwiszką Mokslo Draugyste, kuri

[88] *Dr. J. Bassanaviczius* Apie „Lietuwiszką Mokslo Draugystę" — Nauj. Keleiwis 1882 N 16.

galėtu szwiesą Mokslo į Lietuwą atgabenti!... Draugyste ta įstatoma dėl Apgynimo bey Iszlaikymo musû Kalbôs... Jei Kalba musû iszliks gywa, iszliks ir Lietuwa; bet Kalbai isznykus, ne bus Lietuwôs, ne bus jau Lietuwininkû!" To kalbos nykimo priežastys esančios lietuviškų mokyklų nebuvimas ir lietuviškų mokslo knygų stoka. Mat, dažnas šviesuolis nenoris prisipažinti esąs lietuvis vien dėl to, kad mūsų literatūra — tik menki tikybiniai rašteliai. Kad tokia draugija išgelbėtų Lietuvą, rodą ir kitų tautų pavyzdžiai. Antai, taip atgiję serbai (Saksonijos vendai), kurių jaunieji įkūrę „Serbû Draugyste prie Gimnaziôs Budiszine". Nariai turėję mokytis serbų kalbos, rinkę serbų senienas (dainas ir kt.). 1842 m. pradėtas leisti pirmas serbų laikraštis Jutrnička (Aušra). Ypač pasižymėjo serbų judėjime Smoler, kuris apie 1845 m. sugalvojęs steigti mokslo plėtimo draugiją. Pradėjęs eiti draugijos organas „Časopis"; išleista daug naudingų knygų. Netrukus serbams leista elementarinėse mokyklose mokyti serbiškai; taip pat serbų kalba turėjusi būti vartojama teismuose. Taigi serbai laimėję tai, ko mes, lietuviai, iki šiai dienai trokštą. Anksčiau čekų Dr. Palacky įsteigęs panašią draugiją „Matica česka". Pereitais metais čekai Prahoje įsteigė „Centralna Matica školska" remti mokykloms ir vaikų švietimui čekų kalba. Tokias pat mokslo draugijas nuo sena turi Austrijos serbai, kroatai, rusinai Galicijoj, „Grykai", bulgarai, prancūzai... Šįmet įsteigę ir Galicijos lenkai „Macierz" — tokią pat draugiją. Taigi lietuviai turėtų susirašyti į draugiją, mokėti mokestį, o iš to kapitalo draugija galėsianti siekti savo tikslo[89].

Į šitą balsą atsiliepia iš Rakandžių J. Šliūpas[90], kalbėdamas apie įvairių profesijų inteligentų lietuvių pagausėjimą po baudžiavų panaikinimo, apie susirūpinimą lietuvių tautos likimu, jos kalba. Vokiečių ir kitų šnekos, kad išnyksianti lietuvių tauta ir kalba (todėl pastarąją vokiečiai ir nori išgelbėti mokslui nuo pražūties) Šliūpui esančios nesuprantamos. Greičiausia, jie tuo nori nesusipratusiems lietuviams akis apdumti, sulaikyti lietuvių patriotizmo augimą. „Lietuviu raszto draugyste" Tilžėje irgi greičiausia esąs vilkas avies kaily. „Antra-

[89] Redaktorius, gal Prūsų valdžios ir savo sugermanėjusių skaitytojų privengdamas, prie to straipsnio pridėjo pastabą, kad nors dėl meilės tai giminei skaitytojai turėsią būti dėkingi už šio straipsnio įdėjimą, bet su kai kuriomis autoriaus mintimis jis „rodos, negalįs sutikti visai pilnai".

[90] Godotiniem ir pagarbintiem viram p. p. Sauerveinui ir Bassanavicziui — Liet. Ceitunga 1882 N 31—32.

pus kiek atmenu ir p. Brukneris, ans nereikalingai garsus ir labai tankei klidus sudėtojas svietimuju žodžiu musu kalboje. rasze, kad atėmus svetimus žodžius nů musu mes nebesusisznekėtumėme savitarpe. Nelaimingi vargszai tie vokieczei!" Esą, jie galėtų, pavaikščioję po mūsų žmones, pamatyti mūsų kalbą ir tautos ištvermę. Reikią tuoj įkurti lietuvių mokslo draugystę ir įrodyti visiems rusų ir vokiečių sapnuotojams, jog „musu kalbos szaknis dar nepagedo, kad ju nepakando patolei svetimas kirminas, neiszcziulpė sulcziu reikalingu givenai musu kalbos..." Kitame savo straipsnyje (rašytame „d. liepo mėnesio 1882 m.")[91] J. Šliūpas sako, jog į draugijos šūkį atsiliepė ne tik mokytoji Lietuvos jaunuomenė, bet ir daugelis prasčiokų Basanavičiaus raštas pajudinęs. Apie draugijos tikslą sako: „Draugistės uždawa tegali būti atkėlimas paniekintos musu kalbos; tą ji iszpildis plėsdama mokslu knigas musu kalboje ir pamatůdama lietuwiszkas mokslawietes (szuiles)". Toliau jis sako: „Kadą pamatůtojei (*steigėjai*, plg. *Gründer. P. J.*) paraszis taisikles (= įstatus. *P. J.*) „mokslo draugistei", tai pridere, kad je graźę pratarmę į tas taisikles apie kalbą ir kitus tėwiszkus dalikus paraszę, siųsti į musu krasztą keletą tukstancziu eksemplioriu, kad par tai pritraukti prie draugistės daug tokiu, kurie abejoja, „ar reikėtu pristoti prie jos ar ne". Šitai draugijai savo tikslams siekti, veikimui koordinuoti Šliūpas siūlo ir laikraštį: „Szlaitai (= *nariai* plg. *šlietis, prisišlieti. P. J.*) draugistės bus iszsimėtę po wisus krasztus Lietuwos; wieni giwens Maskolijo kitgi po waldźę Wokietijės. Wisu szlaitu mislei důti tam tikrą taką, ję sulaikiti sątaikoje ir prietikije prie iszdirbto statuto, suteikti wienodumą darbůse galės g a z e t a (Šliūpo praretinta. *P. J.*), kurę draugistė kas nedėlę kartą iszleis. Tę ji apgarsins sawo ketinimus, sawo darbsztumą (= veiklą. *P. J.*), tę ji patars ką žmonės ant sawo naudos ir kur galės dariti. Laikrasztis bus taip sakant įnagis arba pabuklė musu draugistės; tą jos pabuklę galės wisi ar tai szlaitai draugistės ar tai praszalaiczei apturėti uź mokestį, atskirų (? *P. J.*) nů kasmetiniu szlaitu įnaszu ant gero draugistės". „Redaktorius gazetos rupinsis apie gerą uźlaikimą, iszdawimą ir iszplėtimą gazetos, o par tai žinės apie weikalus (= darbus. *P. J.*) draugistės". Yra iš ano laiko (Lit. Mokslo Draugijoje Vilniuje) keletas, rodos, J. Šliūpo

[91] Apie „Lietuwiu mokslo draugyste" (Lietuwiszka Ceitunga 1882 N 33).

ranka rašytų draugijų statuto projektų (Lietuvju draugïstė, Klaipėdiškia lietuvių mokslo draugistė, Ustav Litovskago Literaturnago Obščestva). „Lietuvju draugistės" projekte tikslas taip nusakomas: „Lïtšius (lyčius = tikslas. *P. J.*) draug. ïra ištaisimas ir patobulinimas moksliškos ir raštiškos kalbos lietuviškos ir pateikimas, pagal draugïstės išsigalėjimą, įvairjos įtalpos veikalu lietuviškaje kalbą rašïtu".

Toliau susiranda daugiau pritariančių, ir draugiją norima įsteigti. 1883 m. „Tilžės Keleivio" N 52 (priede) randame tokį skelbimą (lotynų raidėmis): *„Lietuviszkoji mokslu ir apszwietos draugiste"* laikis subatoje 12 d. sausio m. (januario) 1883 m. (matyt, korektūros klaida, vietoj 1884 m. *P. J.*), antroje adinoje po pietu savo pirmąjį susiejimą Tilžeje gaspadoje „Hôtel de Russie". (Szitos draugistes įtaisimas del to nusitęse, kad nebuvo susidejęs, reikalingas skaitlius įkurtoju. Dabargi tam tikram skaitliui lietuviu susirinkus, szitas del musu gimines ir kalbos szvencziausios ir reikalingiausias darbas gali buti pradedamas.) Visi lietuvai, tikrai savo giminę (= tautą. *P. J.*) mislintieji (t. y. milintieji. *P. J.*) ir į draugistę įstoti pasiżadantiejie, ira szirdingiausiai užkviecziami ant minetos dienos į susirinkimą. Dienos redas: 1) Nuskirimas tai dienai virszininko; 2) Statutu peržiura ir nutvirtinimas; 3) Nuskirimas viresnibes draugistei; 4) Apmastimas padūdamuju klausimu. Vardan 54 broliu lietuviu paźadejusi (= paźadejusiu. *P. J.*) tą draugistę įtaisiti, pasiraszome 27 d grūdzio 1883 m. M. Jankus. K. Voska". Bet 1884 m. „Lietuwiszka Ceitunga" (N 3) praneša, kad susirinkimo nebuvę, nes hotelio savininkas atsakęs salę beduoti[92]. J. Šliūpas sako: „Mes-gi lietuviai 1884 m. Tilžėje neįstengėme įkurti „Liet. Mokslų Draugiją", per spendimus ir skundimus lietuviškų išgamų, kaip kun. Jurkšatis, gimnazijos mokytojas Kuršatis ir tt."[93]. O viename savo laiške (1884 III 8), iš Bitėnų rašytame bene A. Vištaliui, J. Šliūpas aiškina: „Gali buti, kad pasirodome silpnucziais dvasėje, už tai, kad neįstengiame įsteigti „mokslu draugistės". Bet man regisi, czia kalczia krinta ant trukumo apszviestu lietuvininku Prusūse. Apszviestiejie visi suvokietėję, nėko nenori žinoti. Radosi tiktai pastoras Sturis isz Kaukėnu geras ir isztikimas

[92] Plg. dar Dr. *V. Kaupas* Die Presse Litauens. Klaipėda 1934 p. 116. Iš kur čia autorius ištraukė tos kuriamosios draugijos vardą „Gesellschaft der Gönner und Sprachverteidiger Litauens (Lietuvos Mylėtojų ir Kalbos Draugystė)"?

lietuvininkas. Už tai asz su Sauerveinu ir jau su daug kitu lietuviu susirasziau apie tai, kad galime be draugistės iszdavinėti kningas už piningus dėl draugistės susibėgusius. Sauerveinas ir kiti ant to suvis sutinka. Taigi neužilgu imsiu (imsim? *P. J.*) spausdinti aritmetikėlę dėl lietuvaicziu. Pats-gi raszau trumpą peržvalgą visatinos istorijos — ji labai reikalinga sziądien lietuviams; jau atvariau iki galo viduramžio. Sauerveinas prisidėsęs dar naujais piningais prie to mano užmanimo. Dėkui jam. Is viso-gi susibėgo 250 M: taigi galima szį ar tą pradėti. Tiktai piningai tebėra pas Mikszą."

Taigi šitas žygis įkurti draugiją kalbai ir tautai globoti nepavyko. Tačiau sukeltasis judėjimas nepasibaigė, bet vis didėjo. Bent viena tos draugijos sumanytoji mintis — turėti laikraštį — buvo netrukus įkūnyta, išėjus 1883 m. „Aušrai", kurios vienas svarbiausių rūpesčių ir buvo gimtosios kalbos tausojimas. Plg. Basanavičiaus žodžius „Aušros" N 1 prakalboje. Išėjusi „Aušra" ir buvo skelbiama esanti Lietuvių Mokslo Draugystės organas. Štai 1883 m. „Lietuwiszkos Ceitungos" N 20 (gegužės 20 d.) randame šiaip paminint „Aušros" pasirodymą: „(A u s z r a) Isz Ragàinės Spáustuwėj' Albano ir Kibélkôs szwėžey prasidėjęs kas Mėnesį 2—3 Arkuszû Knygélėsia iszėinąs o taipjau tiesiog isz ten pat ir pas kiekwieną Pustą už 1 Markę ant puse Meto apsisteliůjamas Lietuwiû Mokslo Bendrystės Įnagis, naujas Lietuwiszkas Laikrasztis, Wardu „Auszra" parnesz sawo pirmame Numiarije nů Kowinio Mėnesio szio Meto szitą Įturį... (duodamos turinio antraštės)". Tame pat numeryje įdėtas ir skelbimų skyriuje skelbimas apie „Lietuwiû Mokslo Bendrystės Įnagį"; pažymėta, kad „Auszra" iszauszt į wisą Lietuwą wisiems Lietuwiams reikszdama sawo Įturį". — N 21 (1883 V 22) įdėta „Auszros" „Priekalba"; prieš ją toks prierašas: „(A u s z r a.) „Auszra"? kas tai per Daikts ir ko tas nor? kláuse Tulasis musû mielůjû Skaitytojû tą sawo péreitôs Nedėlės Ceitungoj apskaitydams. Kad tai yra kas Mėnesį iszeinantis Laikrasztis (Ceitunga), jau pasakyta, bet ką ji sawo Skaitytojiams parnesz ir kokį ji tů procewojas Mierį atsėkt, reiszkiasi isz to, kad ji yra Įnagis tai esti Pabukle arba Pryprowôs Rykas ‚Lietuwiû Mokslo Bendrystės (Draugystės)'. M o k s l ą platinantis Laikrasztis yra szita „Auszra". Toliau cituojama „Aušros" prakalba ir

[93] *J. Šliupas* Mažoji arba Prusiškoji Lietuva 19-tame šimtmetyje. Chicago 1910 p. 13.

pasakyta, kad ją galima užsisakyti pas Albaną ir Kibelką Ragainėje. — Žinoma, „Aušra“ čia skelbiama Lietuvių Mokslo Draugystės organu ir ne be politinių apsvarstymų.

Panaši „Lietuviškos kalbos mokslo draugistė“ buvo norima įkurti ir Maskvoje. Pradėjęs P. Vileišis. J. Šliūpas viename laiške sako: „Maskvoje jau pasirašė ant jo įrašimo keturi profesorei, Petrapilėje gi prof. Jagitšas ir akademikas Grotas ir kiti keli prof.“ Ta draugija turėsianti spiesti lietuvius, nes ji rinksianti dainas, žodžius, pasakas, lietuvių tautos papročių aprašymus. Iš draugijos lietuviai gausią šviesos ir savo kalbai, istorijai[94]. Tačiau draugijos rusų vyriausybė neleido įsteigti.

Šitas susirūpinimas lietuvių kalba ir jos tausojimu, plinta, pirmiausia lietuvių patriotų inteligentų tarpe. Gimtoji kalba ne tik branginama, bet laikoma pareiga jos mokytis. Dar 1860 m. studentai Maskvoje rūpinosi, prieš pradėdami lietuviškąją veiklą, pakankamai išmokti lietuvių kalbos[95].

Dar daugiau tuo rūpinosi lietuviai studentai, vėliau ėmę lietuviškąjį darbą dirbti organizuotai. Septintoje 19 a. dešimtyje Maskvos universiteto studentai lietuviai sudaro draugijėlę, kurios nariai turi vien lietuviškai kalbėti[96]. O 1882 XI 16 laiške A. Dambrauskui J. Spudulis rašo iš Petrapilio, jog ten lietuviai džiaugiasi vieno lietuvio (Baltramaičio. *P. J.*) ruošiama lietuvių bibliografija, nes tada būsią paranku mokytis lietuviškai: „Kaip rankrasztis to Lietuwio bus iszspaustas ir paskleistas po žmones, tai jau bus lengwu esant Peterburge mokities sawo kalbos“[97]. Tas pats Spudulis 1883 m. vėl rašo A. Dambrauskui[98], kad Petrapilio lietuviai suprantą savo pareigas, jų tarpe ir kalbines, Lietuvai: „Pirmneg pastoti tikusiais tam darbui (lietuvių švietimui. *P. J.*), mes stengiamėsi tikrai ir dailiai iszmokti sawo kalbą, istoriją, ekonomiszkas ir ukiszkas priewoles Lietuwos ir t. t. Matai, kad mes suprantame, ko reik ir maždaug žinome kaip reikia darbuoties, o kad nėra waisiaus musu darbu, arba kad waisius dar labai mažas, tai tam ira prieżaszcziai, tarp kuriu galiu paminėti priespaudą, gausumas pas kiekwieną isz studentu sawo įpatingo darbo i. t. t.“.

[94] 1882 V 7 J. Šliūpo laiškas broliui (Liet. Mokslo Draugijoje).
[95] Žr. „Aušrinę“ 1910 N 2 p. 2—5.
[96] Ibid. N 3 p. 3.
[97] Mūsų Senovė II N 3(8) p. 511.
[98] Ibid. p. 514.

Nors susidomėjimas lietuvių kalba, jos aukštinimas ir kilo, net buvo stengiamasi su ja arčiau į pažines sueiti, ją išmokti, tačiau tas mokėjimas inteligentų tarpe nebuvo didelis. Mat, kuone visos to metų inteligentų gyvenimo sąlygos tam nebuvo palankios. Net kai kurie žymesni ano meto veikėjai gerai nemokėjo lietuviškai. Kaip matėme, mūsų minėtasis S. Raila skundžiasi pamiršęs lietuvių kalbos tvasią, galvojąs ir rašąs lenkiškai. Taip pat P. Vileišis, kuris 1876—7 m. išleido keletą lietuviškų knygelių ir apskritai buvo aktingas ano meto lietuviškosios literatūros gamintojas, 1876 IV 20 lenkiškai rašė J. Basanavičiui, kad jis, Vileišis, sužinojęs Basanavičių leidžiant lietuvišką elementorių, su džiaugsmu nuo savojo sumanymo — leisti lietuvišką elementorių — noris atsisakyti: „...labai mane pradžiugino tai, kad galėjau padėti į šalį persunkų man darbą, nes lietuvių kalbos gerai nemoku ir gerai nežinau viso to, kas tos lietuvių kalbos srityje padaryta“[99]. O 1877 IV 29 tam pačiam Basanavičiui laiške tiesiog pasisako: „Lietuvos istorija ir kalba — tai man terra incognita; kada nors aš padarysiu ekskursiją į jas. O būtinai turiu padaryti“[100]. Basanavičiui teisinasi (1877 III 16) nerašęs jam laiško lietuviškai: „Daruj, że nie po litewsku odpisuję. Niewładam swobodnie im i nie znam go dobrze, a ty znasz go par ex(c)ellence“[101]. Basanavičius ir sako, kad Vileišio laiškai jam visi rašyti dar to laiko mados kalba — lenkų kalba[102], nors Basanavičius rašęs Vileišiui lietuviškai. Daugelį to meto studentų bei veikėjų matome susirašinėjant lenkiškai arba ir rusiškai. Ir J. Šliūpas dar gimnazistas su broliu Stanislovu rusiškai, o pastarajam esant seminarijoj lenkiškai susirašinėjo (pasirašydamas Szlupowicz), vėliau jau lietuviškai (rodos, po 1877 m.). Taigi susirašinėti inteligentų tarpe tada buvo įprasta lenkiškai bei rusiškai, nes jų ne vieno ta svetimoji kalba išmokta geriau kaip lietuvių kalba; ypač kad rašto reikalui ji ir nebuvo dar taip gerai išdirbta. Kai kurie, žinoma, ir palyginti gerai mokėjo lietuvių kalbą, bent šnekamąją (tas pats Vileišio giriamasis Basanavičius, Šliūpas, J. Spudulis ir kt.). Tokie, žinoma, vėliau ir galėjo aktingiau prisidėti prie bendrinės rašomosios kalbos kūrimo.

[99] P. Vileišio laiško nuorašas Basanavičiui VDU Rš. D 372 p. 2—3, išsp. Mūsų Senovėje 1922 I N4/5 p. 605.
[100] Ibid. p. 611.
[101] Ibid. p. 610.
[102] Ibid. p. 605.

9. *Lietuvių kalba mokyklose*

Mokyklos maža tegalėjo padėti lietuvių kalbai išsilaikyti, augti ar rašomajai kalbai susidaryti. Jų buvo nedaug, be to, jose anksčiau — iki sukilimų (1831, 1863) — daug kur reiškėsi lenkų įtaka, o po sukilimų jos imtos rusinti. Mažojoje Lietuvoje jos plėtė vokietybę.

Mokyklų rusinimas Didžiojoje Lietuvoje ypač sustiprėjo po 1863 m. sukilimo. 1864 m. Muravjovas išleido įsakymą, kuriuo visos parapijinės mokyklos buvo uždarytos, o jų vietoj buvo pradėtos steigti rusiškos. Kadangi ir valdinėse mokyklose tada dar viešpatavo lenkų dvasia (mokytojų daugumas buvo lenkai), Muravjovas įsakė visai pašalinti iš mokyklų lenkų kalbą; net tikyba negalėjo būti lenkiškai dėstoma. Bet už tai Muravjovas leido Kauno gub. žemaičių apskrityse ir tose vietose, kur ištisai gyvenama „lietuvių žemaičių", katekizmą dėstyti lietuviškai[103]. Tačiau ir tikybos teleista mokytis lietuviškai tik pirmaisiais mokslo metais, kai vaikai visai dar nesuprasdavo lietuviškai. Mokykloms griežtai buvo įsakyta skiepyti rusybę. 1865 m. rusų mokyklose mokėsi apie 3000 mokinių, o 1872 m. — 7500[104]. 1883 m. rusų valdžios (prad. mokyklų direkcijos žinioje) pradinių mokyklų mokinių buvo 10756, jų tarpe 1062 mergaitės. Kauno gub. gyventojų buvo 1461461[105].

Bet ir lenkiškoji dvasia nebuvo išnykusi iš pradinių mokyklų. Neretai tose mokyklose, šalia lietuvių kalbos ir kitų dalykų, buvo mokoma ir lenkų kalbos. Vienas būdingas faktas: kai rusai, ruošdami mokyklų reformą (apie 1860 m.), atsiklausė, kokia kalba kalba žmonės, Kauno apylinkės mokyklų garbės prižiūrėtojas grafas Čapskis atsakė, kad visur vartojama lenkų kalba, ir todėl visus dalykus pradžios mokykloje reikią dėstyti lenkiškai[106]. Ir lietuvių steigiamose pradinėse mokyklose, kurios slaptai buvo kuriamos jų draudimo metu (ypač Valančiaus laiku), irgi buvo mokoma lenkiškai (daugiau dvaruose) ir lietuviškai — iš draudžiamųjų knygų[107]. Valančiaus parapinėse mokyklose, šalia lenkų ir rusų kalbos, buvo mokoma ir lie-

---

[103] Lietuvos istorija, red. Šapoka, p. 482, 484.

[104] *V. Bičiūnas* Kun. J. Katelė... Kaunas 1934.

[105] Kovenskaja gubernija za vremia 1843—1893 g. Kovna 1893 p. 348, 362.

[106] *J. Matusas* Apie lotynų raidžių draudimą — Atheneum 1933 N 4.

[107] Liet. istoriją, red. Šapoka, p. 484.

tuvių kalbos[108]. Valdžios prižiūrimose pradinėse mokyklose po 1864 m. mokytojai buvo rusai, tik Suvalkų gubernijos mokyklose galėjo mokytojauti ir lietuviai. Šiose daugiausia ir mokytojavo lietuviai[109], todėl ir lietuvių kalbai galėjo šie čia daugiau duoti. —Net ir „daraktoriai", kurie slaptai mokė vaikus lietuviškai, stengėsi pramokyti ir kitų kalbų (lenkų, rusų, net lotynų). Vincas Pietaris sakosi, kad jis trečiais metais, mokydamasis pas seną rusų kareivį, išmokęs skaityti lenkiškai ir pažinęs rusiškąją abecėlę[110]. Tomas Žilinskas, kuris pradžios mokslą dar prieš 1864 m. gavo tėvo namuose, iš daraktoriaus, mokėsi lenkiškai; lietuviškai daraktorius nieko nemokęs. Tėvas su jo mokytoju tik lenkiškai tekalbėjęs, nors pats buvo lietuvis: mat, tokia buvo inteligentų mada. Motina, nors tik lietuviškai tekalbėdavusi, bet ir ta, suprasdama lenkiškai, džiaugdavusis, kad sūnus kalbąs lenkiškai[111].

Vienodai kalbinei lietuviškai tradicijai susidaryti visam kraštui liaudies mokyklos negalėjo padėti dar ir dėl to, kad jos nė vienokių lietuviškų vadovėlių ar knygų neturėjo. Mokomieji dalykai privatinėse mokyklose nebuvo suvienodinti. Pvz., Kun. Katelės mokyklose vadovėlių būta rytietiškų[112].

Mažosios Lietuvos pradedamosios mokyklos sistemingai varė vokietinimo darbą. Jau pradinėje mokykloje vaikai turėjo išmokti vokiečių kalbą. 1865 m. švietimo ministro von Mühlerio aplinkraštis įsako, kad lietuvių vaikai pirmame ir antrame skyriuje tikybos mokytųsi lietuviškai; bet, kitus dalykus (ne tikybą) dėstydami, mokytojai turį žiūrėti, kad vaikai įprastų gerai vokiškai. Vadovėlių puslapiai reikią padalyti į du skyriu: šalia lietuviško teksto turįs būti ir vokiškas vertimas. Pirmaisiais metais lietuvių vaikai turį mokytis vien tik lietuviškai skaityti ir rašyti, taip pat lietuviškai skaičiuoti. Antraisiais mokslo metais vokiečių kalba naudojamasi dažniau. O trečiųjų metų gale lietuvių vaikai tiek turį pramokti vokiškai, kad kiekvieną vietą knygoje galėtų perskaityti, suprasti ir lengvesnes vietas atpasakoti. Ketvirtaisiais ir penktaisiais mokymo metais mokomasi lietuviškai biblijinės istorijos ir giesmių. Šiaip lietuvių kalbos čia tesigriebiama, kai vaikai vokiečių kal-

[108] Tautos Mokykla 1935 N 13—14 p. 295.
[109] Dr. *J. Totoraitis* Lietuvos Atgimimas. Chicago (1922?) p. 60.
[110] Dr. *V. Pietaris* Iš Mano Atsiminimų. Chicago 1905 p. 27.
[111] Lietuvos Mokykla 1921 p. 477 ir t.
[112] Plg. *Bičiūnas* l. c. p. 204—5.

bos nesupranta (aiškinant atskirus žodžius arba ištisas mintis). Aukštesniuose skyriuose (6—8 mokslo metais) lietuvių kalba atskiru dalyku nebeina[113]. Tik vėl nesuprantami dalykai gali būti vaikams paaiškinti gimtąja kalba.

Lietuvių kalba dar labiau suvaržoma 1873 m., kai Mühlerio aplinkraštis buvo atšauktas ir Prūsų oberprezidento von Horno pakeistas kitu[114]. Lietuvių kalba teleidžiama mokyti tikybos tik pradžios mokyklų žemesniame skyriuje; antrame (viduriniame) jau ir tikyba dėstoma vokiškai. Visi kiti dalykai vien tik vokiškai tedėstomi. Lietuvių kalba atskiru dalyku tegalinti būti įvesta aukštesniajame skyriuje mokytis lietuviškai skaityti ir rašyti, kad vaikai galėtų paskaityti ir suprasti savo gimtąja kalba Bibliją ir bažnytines giesmes. Daugiau mokyti lietuvių kalbos, negu reikėjo tam tikslui pasiekti, buvo draudžiama. Bet ir ta teisė galėjo būti tam tikrais, nuo administracijos pareinančiais atsitikimais siaurinama arba visai atšaukiama, juoba, kad mokytojai buvo gavę slaptus paliepimus ir nurodymus, kaip elgtis su lietuvių vaikais[115]. Nors lietuviai priešinosi tikybos mokymui vokiškai, bet valdžia to nepaisė ir varė toliau germanizacijos darbą.

Greičiausia, kad lietuvių kalbą pradinėse mokyklose mokiniai girdėdavo tradicinę Maž. Lietuvos bendrinę (bažnytinę) kalbą. Juoba, kad mokytasi daugiausia tikybos, greičiausia, iš to laiko tikybinių —tam tikra bendrine kalba parašytų — knygų. 18 a. vadovėliais ėjo lietuviškasis katekizmas ir Biblija[116].

Tokią pradinę mokyklą išėję lietuviai kuone visiškai suvokietėdavo, kalbėdavo vokiškai. Note Geitlerio, Tilžės lietuviai per vieną kartą suvokietėją[117].

Gimnazijų po 1863 m. Kauno gubernijoje tepalikta *2* — Kaune ir Šiauliuose (kitos *2* — Panevėžyje ir Kėdainiuose — panaikintos), o buvusios bajorų mokyklos paverstos miestinėmis dviklasėmis. Užnemunėje buvo irgi *2* gimnazijos — Suvalkų ir Marijampolės (pastaroji 1867 m. paversta iš lenkiškosios keturklasės į gimnaziją, kasmet pridedant po 1 klasę). Bet vėliau gimnazijų įsteigta ir daugiau. Gimnazijos, anksčiau

[113] *K. Šakenis* Aušra p. 8 ir t.
[114] Ibid. p. 13 ir t.
[115] Ibid. p. 14.
[116] *J. Skrupskelis* Kultūrinis Prūsų lietuvių gyvenimas — Atheneum, 1932 I p. 38.
[117] Plg. *K. Šakenis* Aušra p. 12.

buvusios lenkybės įstaigos, lenkų dvasios ir kalbos, jau po 1831 m. surusintos, o po 1863 m. jos dar labiau rusinamos. Vieton lenkų kalbos įvesta rusų kalba[118]. Mažojoje Lietuvoje gimnazijos buvo vokiškos.

Aukštesniųjų mokyklų, kur mokslas būtų dėstomas lietuviškai, nebuvo. Tik Suvalkų gubernijoj buvo duota vietos gimnazijoje ir lietuvių kalbai: mat, Suvalkų gubernija buvo priskirta prie Varšuvos mokslo apygardos, o tos apygardos visose gimnazijose buvo dėstoma gimtoji kalba. Taigi kitose gimnazijose buvo dėstoma lenkų kalba, o Marijampolės gimnazijoje, kur lenkų tebuvo labai nedaug, buvo įvestos lietuvių kalbos pamokos[119]. Lietuvių kalbos pamokos buvo įvestos taip pat Suvalkų gimnazijoje ir Veiverių mokytojų seminarijoje. Kauno gub. lietuvių kalba vėliau imta dėstyti Žemaičių kunigų seminarijoje, kiek ir Panevėžio mokytojų seminarijoj, o Mažojoje Lietuvoje ji kurį laiką dėstyta Tilžės ir Klaipėdos gimnazijose. Bet ar daug tos gimnazijos galėjo duoti lietuvių kalbai sutvirtėti ir bendrinei rašto kalbai kurtis? Įsižiūrėkime.

Marijampolės gimnazijoje lietuvių kalba buvo pradėta dėstyti (neprivalomai), rodos, jau nuo pat 1867 m.[120]. Lietuvių kalbai buvo skirtos dvi valandos per savaitę visoms vyresniosioms klasėms drauge ir tiek pat žemesniosioms. Tos pamokos būdavo po visų kitų pamokų[121], taip pat šventadieniais 10 valandą, po mokinių pamaldų[122]. Taigi į jas buvo žiūrima kaip į antraeiles, ir daug naudos mokiniams jos neduodavo, juoba, kad nei gerų mokytojų, nei vadovėlių nebūta.

Štai ką apie tai sako J. Basanavičius, mokęsis tuo metu Marijampolės gimnazijoje: „Didžiausia, seniaus negirdėta naujiena buvo įvedimas ir lietuviszkos gimnazijon kalbos — po 2

---

[118] Kiek gimnazijose mokėsi lietuvių, tiksliau negalima pasakyti. Po baudžiavų panaikinimo jų skaičius vis didėjo. Pvz., tai galima spręsti kad ir iš valstiečių skaičiaus didėjimo rusų oficialinėje Kauno gub. gimnazijų statistikoje. Sakysime, 1872 m. iš bendrojo Šaulių gimnazijos mokinių skaičiaus 369 valstiečių buvo 69 (kiti — dvarininkų, miestiečių, dvasininkų... sūnūs), o Kauno gimnazijoje iš 371 — 11; 1877 m. Šiaulių gimn. iš 392 — 89, o Kauno iš 492 — 29; 1882 m. Šiaulių gimn. iš 524 — 152, o Kauno iš 624 — 32 (Kovenskaja gubernija za vremia 1843—1893 g. p. 342).

[119] *Pr. Mašiotas* Iš mūsų kalbos praeities — Mokslo Dienos 1937 N 3.

[120] Plg. *(J. Šliūpas)* Lietuwiszkiejie rasztai ir rasztininkai 1890 p. 174.

[121] *Pr. Mašiotas* ibid.

[122] *M. Gustaitis* P. Kriaučiūnas p. 18.

adyni ant nedėlės—; ir szis dalykas kaip ant manęs, taip ir ant kitu lietuviu turėjo nemenka įtekmę, nės su priėmimu lietuwiszkos kalbos Senapylės ir Suvalku gimnazijose, jauni lietuviai isz palengwo pradėjo nů tos limpanczios ligos, polonizacija vadinamos, atsikrėsti ir — nors ne visi — apie kalbos ir tautos savo reikalus rūpintiesi bandė. Tik gailu, neturėta aname laike geru mokintoju lietuviszkos kalbos. Žiamesnėse klasose lietuviszką iszgulde lietuvininkas Rutkauskas, augsztesnėse — Ulinskis, žiamaitis, matėmatikos mokintojas. Visas lietuviszkos kalbos moksłas buvo — iszguldyme isz maskoliszko į lietuviszką ir *vice versa*, o taipo-gi sulyginime tulu lietuviszku žodžiu su panaszrais (= panašiais. *P. J.*) graikiszkais, lotyniszkais ir slaviszkais; apie moksliską kalbos iszguldymą ir iszsimokinimą negalima buvo nei kalbėti, nes patys mokintojai jokios nůvokos nei apie gramatiką, nei apie ką kitą neturėjo"[123]. Pr. Mašiotas apie savo mokymąsi Marijampolės gimnazijoje rašo: „Kiek tekdavo girdėti, ne ko buvo vertos vyresniųjų klasių pamokos, o ko mus, mažuosius, mokė, tai sunku būtų ir pasakyti. Mokytojas, sulenkėjęs lietuvis, arba visai neateidavo į pamokas, arba duodavo ką atnešęs paskaityti, dažniausiai iš Duonelaičio raštų keliolika eilučių. Pats pažiovaudavo ir išeidavo iš klasės, nesulaukęs pamokos galo. Gimnazijos vyresnybei tos pamokos, rodėsi, visai nerūpėjo"[124]. Kitoj vietoj: „Žemesniosiose klasėse mes, marijampoliečiai, kai kada ir gimtąją kalbą prisimindavome, dainelę kurią, mįslių vienas iš kito nusirašydavome, kad namiškiams galėtume lauktuvių parvežti: — seselės ypač dainų pasigesdavo. Apie lietuvių knygas ir lietuvių kalbos mokytojas kiek primindavo — Baranausko „Anykščių šilelį", Donelaičio „Keturias metų dalis" duodavo klasėje paskaityti, Ivinskio seną kalendorių į klasę atsinešdavo. — Tos lietuvių kalbos pamokos buvo tikros vargo pamokos. Po visų kitų pamokų pasilikdavome dvi valandas savaitėje tie, kurie norėdavo iš lietuvių kalbos turėti brandos atestate 5, kad kokioj galėtume gauti Maskvos universitete „lietuvišką stipendiją". Iš tų dviejų pamokų gerai jei viena būdavo savaitėje, ir ta virsdavo nuobodžiu pusvalandžiu: mat, ir mes noroms nenoroms laukdavome pamokos galo ir mokytojai — Rutkauskas žemesniosiose klasėse, V. Staniškis aukštesniosiose — lengva širdim jas striukindavo.

[123] Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai p. 174—175.
[124] *Pr. Mašiotas* l. c. p. 158.

Vis tiek ir vieni ir kiti tuščiomis gaišuodavome — taip tuomet apie lietuvių kalbą manyta"[125]. Tik atsiradus lietuviams mokytojams Arminui, P. Kriaučiūnui ir didesniam lietuvių mokinių skaičiui, dalykas pagerėjo, atsirado lietuviškesnė nuotaika. Note Gustaičio, apie 1880 metus Marijampolės gimnazija buvo lietuviškiausia iš visų: „Apie 1880 metus Marijampolės gimnazija pasiekė savo apogiejų; mokinių skaito per 700 — dauguma (80 nuoš.) lietuviai, buvusių baudžiauninkų sūnūs. Šalia rusifikacinės pakraipos buvo jaučiamas valdžios palankumas. Iš mokytojų šeši lietuviai, jų tarpe inspektorius. Vadinasi visų lietuviškiausia gimnazija"[126]. J. Šliūpas sako, kad „Aušrai" pradžioje būtų buvę labai sunku išsilaikyti, jei jos nebūtų norėjęs palaikyti Marijampolės gimnazijos mokytojas P. Kriaučiūnas ir Rygos policininkas J. Miliauskis (Miglovara)[127]. Ypač Kriaučiūnas turėjęs daug įtakos savo mokiniams[128]. Jis buvo paskirtas lietuvių kalbos mokytoju Marijampolės gimnazijoje 1881 m.[129]. Apie Kriaučiūno lietuvių kalbos pamokas M. Gustaitis sako: „Čia mokiniai be eklektinės gramatikos (Šleicherio, Kuršaičio, Jauniaus, Baranausko), kuri buvo sistemingai išeinama, išgirsdavo apie tėvynės praeitį, jos kunigaikščius; čia pajusdavo gimtosios kalbos vertę ir grožį, gaudavo žinių apie tautos atgimimą, veikėjus ir jų darbus..."[130] Kriaučiūnas paskaitydavęs dainų, uždainuodavęs, ragindavęs mokinius rinkti tautosaką, duodavęs versti iš rusų kalbos. Jo pamokos mokinių būdavusios uoliai lankomos[131]. Kriaučiūnas bent patriotams lietuviams turėjo daryti kalbinės įtakos, nes jis visur stengėsi savo mokinių dėmesį atkreipti į lietuvių kalbos tobulumą. „Ne tik pamokose Kriaučiūnas buvo lietuvybės agitatorius; jis visur — tiek gimnazijoje, tiek mieste — su mokiniais kalbėdavo lietuviškai, nepraleisdamas progos atitaisyt barbarizmus ir kitas kalbos bjaurenybes, skatindamas skaityti, veikti ir platinti lietuvybę"[132]. — Apie Arminą vienas moki-

[125] *Pr. Mašiotas* Kai knygas draudė. Kaunas Marijampolė ²1938 p. 9—10.

[126] *M. Gustaitis* ibid. p. 23.

[127] *J. Šliupas* „Aušra". Paskaita laikraštininkų kursuose Kaune. Kaunas 1923 p. 17.

[128] *M. Gustaitis*, l. c. p. 18.

[129] Ibid. p. 217.

[130] Ibid.

[131] Ibid.

[132] Ibid.

nys rašo savo Marijampolės gimnazijos atsiminimuose: „Man teko mokintis lietuviškai pas Arminą 1882 ir 1883 mokslo metuose. Mokinomės mes lietuviškos gramatikos (kaip paskiau patyriau) pagal Sleicherį ir Kuršaitį su permainomis Petro Kraučuno, rašydavome diktantą ant lentos ir kokį kartą per metų ketvirtainį visi susiuvose; tose pačiose susiuvose įsirašydavome lietuviškas eiles, nekurias eiles mokinomės iš galvos. Atsimenu visi turėjome išsimokinti iš galvos bene kun. Gimževskio „Pravažiuojant pro Lidos murus". Arminas kaipkada paskaitydavo mums ir savo eiles, nekurias liepdavo ir iš galvos išsimokinti. Kartą su dideliu smagumu išklausėme jojo vertimą „Kaimo Mokslinyčia", kitąkart Dionizo Poškos „Mužikas Žemaičiu ir Lietuvos" ir da keletą gražesnių dalių Donelaičio, Vysk. Baranausko (Anykščių Šilelis). Pakraipa lietuviškų lekcijų Armino buvo patriotiška..."[133] Gimnazijos vyresnybė tada dar litvomanijos nepažinusi ir lietuvių kalbos pamokų nekontroliavusi[134].

Lietuvių kalbos pamokų čia klausėsi nevienas vėlesnysis aušrininkas ar šiaip „tėvynės mylėtojas". 1866—70 m. tų pamokų klausė ir pats P. Kriaučiūnas, J. Basanavičius[135], toliau ir kiti (Mašiotas, Jablonskis ir tt.). Jau tuo metu Kriaučiūno branginta lietuvių kalba: kai vienas mokytojas (Plevickis) pasakė, kad lietuvių kalba esanti čigonų kalba, mišinys bei žargonas, netinkąs kilnesniam dalykui reikšti, Kriaučiūnas ryžosi įrodyti lietuvių kalbą esant senovinę, artimą graikų ir lotynų kalbai, tinkančią poezijai ir mokslui ne mažiau kaip lenkų kalbą. Per išleidžiamuosius abitūros egzaminus paskaitė jis Kochanovskio eilių ir Krylovo pasakėčių vertimą lietuviškai; buvo sugretinęs panašius lotynų ir lietuvių kalbų žodžius iki *p* raidės[136].

Lietuvių kalba turėjo vietos ir Veiverių pedagoginiuose kursuose, kurie 1866 m. buvo rusų vyriausybės įsteigti pradinių mokyklų mokytojams ruošti[137], o 1873 m. caro įsakymu pavadinti Veiverių mokytojų seminarija[138]. Pradžioje įstojo mokinių į I kursą 25, į II — 9[139].

[133] *K. L.* Petras Arminas-Trupinėlis — Varpas 1903 N 3 p. 109.
[134] Ibid. p. 109.
[135] *V. Mykolaitis* Naujoji lietuvių literatūra I p. 61.
[136] *M. Gustaitis* l. c. p. 7.
[137] Lietuvos Mokykla 1921 p. 491.
[138] Pamiatnaja knižka Suvalskoj gubernii na 1875 god. od. 3, p. 38.
[139] Liet. Mokykla 1921 p. 491 ir t.

Viso buvo 3 kursai. Vėliau buvo daugiau mokinių. Norma, rodos, buvo po 40 viename kurse. Apie 1873 m. mokinius „Pamiatnaja knižka“ sako: „Daugumą mokinių seminarijoje 1873 m., taip pat ir ankstyvesniais metais, sudarė lietuviai, bet pastaruoju laiku prie jų prisidėjo vaikai pravoslavų, graikų unitų, sentikių, evangelikų ir žydų, kurių 1874 m. sausio 1 d. seminarijoje buvo iš viso iki 10 mokinių“[140]. J. Kundrotas savo atsiminimuose apie 1880—1883 m. Veiverių seminariją sako: „Vieninteliais kandidatais į sem. būdavo ūkininkų vaikai Suvalkų gub., retai atsitikdavo kandidatų iš Vilniaus gub., o Kauno gub. nė vieno nebuvo. Ūkininkai stengdavosi atiduoti savo vaikus į seminariją daugiausia dėliai to, kad išgelbėtų vaiką nuo kariuomenės, kurios tuomet labai bijodavo“[141].

Mokytojų buvo keletas lietuvių: T. Žilinskas, J. Lapinskas, J. Gilius, J. Kairiūkštis ir kt., kurie mokė ir lietuvių kalbos seminarijoje[142]. Iš jų J. Gilius buvo lenkų orientacijos žmogus, o J. Lapinskas buvęs rusų valdžiai parsidavęs[143]. Iš pradžių buvo lietuvių kalbai duota ten daugiau teisių: anksčiau buvo leista dėstyti mokslo dalykus ir lietuvių kalba, pačių lietuvių kalbos pamokų buvo 10, vėliau tepalikta 3[144]. Iš pradžių kursų inspektoriumi buvę manyta pakviesti net Fr. Kuršaitį iš Karaliaučiaus[145]. Seminarija ėmė rūpintis rusinimo darbu; ypač tuo pasižymėjo insp. A. Jurkevičius, kuris rusindavo įstojusių į seminariją mokinių pavardes, versdamas Joną Martišių — į *Martynov*, Andrių Treigį — į *Tretjakov*, Simaną Sarčių — į *Ryžov* ir tt.[146]. Jis sakydavęs per pamokas, jog lietuvių tauta turėsianti išnykti, surusėti: ji neturinti savo literatūros, savo kalboje lietuviai vartoją daugumą rusų žodžių (pasakydavo žodžius, paimtus iš rusų kalbos)[147]. Mokiniams buvo draudžiama lietuviškai kalbėtis. Oficialūs rusų šaltiniai sako, kad mokiniai gerai susipažindavę su rusų kalba[148].

Pritaikytų vadovėlių lietuvių kalbai, kaip iš tos seminarijos mokinių atsiminimų (Lietuvos Mokykla 1921 p. 473 ir tt.) matyti,

[140] Pamiatnaja knižka p. 38.
[141] Liet. Mokykla 1921 p. 515.
[142] Liet. Mokykla 1921, passim.
[143] Ibid.
[144] Ibid. p. 500.
[145] Ibid. p. 500.
[146] Ibid. 510.
[147] Ibid. p. 511.
[148] Pamiatnaja knižka p. 38. Įdomu, kad lietuvių kalba čia visai neminima.

nebūta. Iš pradžių rūpintasi jų pasigaminti. Varšuvos apygardos mokslo globėjo ir Hilferdingo buvo išrūpinta (per švietimo ministeriją) Ververių seminarijai vadovėliams lėšų, būtent, pirmiausia lietuvių kalbos chrestomatijai ir rusiškai lietuviškam ir lietuviškai rusiškam žodynui. Darbas, T. Žilinsko liudijimu, J. Giliaus su T. Žilinsku, dar Varšuvoje, pasiskirstytas buvo taip: T. Žilinskas apsiėmęs sudaryti lietuvių kalbos chrestomatiją, J. Gilius rusų lietuvių kalbos žodyną, o Jonas Požerskis, Suvalkų gimnazijos senųjų kalbų mokytojas, turėjęs parašyti lietuvių rusų kalbos žodyną[149]. Jau antrųjų mokslo metų pradžioje buvo tam gauta lėšų: Žilinskiui ir Giliui teko po 350 rublių, o Požerskiui 300 rublių[150]. Toliau pats Žilinskas apie tų ruošiamųjų vadovėlių likimą taip pasakoja: „Požerskis įsidėjo pinigus į kišenę ir nerašė. O mudu su Gilium kitaip pasielgėva: mudu dirbova ir padirbova, nors iš mudviejų darbo ir nieko neišėjo. Aš, parašęs krestomatiją, daviau rankraštį aptaisyt ir nuvežęs į Varšuvą atidaviau Globėjui. Gilius savo darbo niekam nedavė ir rūpinosi, kad Petrapilio Mokslų Akademija išspausdintų savo lėšomis. Akademija tą rankraštį pavedė vyskupui Baranauskui peržiūrėt ir tart savo nuomonę. Baranauskas apie tai parašė (rusiškai) visą brošiūrą del lietuvių rusų kalbos žodyno ir raidyno. Jis ir vieną ir antrą išpeikė[151]. Tuo būdu, matyt, geriausiai buvo pasielgęs Požerskis, nieko neveikdamas. Mano darbas žuvo, dingo be žinios. Giliui akademija rankraštį sugrąžino, kuris taip pat žuvo, nepalikdamas jokių žinių. Po 30 metų kartą iš Varšuvos buvau paklaustas, kur mano rankraštis. Atsakiau, kaip buvo, ir jie nurimo“[152].

Tai ir lietuvių kalbos pamokose lietuvių kalba negalėjo būti sistemingiau, planingiau einama. Paprastai būdavo šis tas paskaitoma lietuvių autorių, verčiama iš rusų kalbos į lietuvių kalbą, kai kas graždanka parašoma. Vienas buvęs seminarijos mokinys (M. Gylys) rašo savo atsiminimuose tos mokyklos 1874—78 metų įspūdžius: „Tiesa, čia buvo dėstoma lietuvių kalba, bet dėstoma visai netikusiai: versdavome straipsnius iš rusų kalbos į lietuvių!.. Kartais lietuvių kalbos mokytojas atsinešdavo su savim Duonelaičio raštus, skaity-

[149] Liet. Mokykla 1921 p. 490.

[150] Ibid. p. 493.

[151] Čia, matyt, kalbama apie A. Baranausko Giliaus žodyno recenziją „O litovskom slovare i pravopisanii“ (1878 m. St. Didžiulio nuorašas yra VDU rankraščių saugykloj Rš. F 402).

[152] Liet. Mokykla 1921 p. 493.

davo jo veikalus ir liepdavo parašyt apsakymus iš Duonelaičio veikalų ir kitų rašytojų. Parašytus apsakymus skaitydavom klasėj, ir čia mokytojas išreikšdavo savo nuomonę — savo sprendimą, keno gerai parašyta, keno blogiau. Raštuose vartodavom rusų alfabetą, o jeigu kas iš mūs parašydavo savo raštuose lotynų raidėmis, tokius savo veikalus nešiodavo kišenėje, kad nepamatytų valdžia — mokytojai: už tai, už tokį „nusižengimą“ galima buvo tikėtis gauti prastą pažymį elgesiui. Taip buvo pastatytas lietuvių kalbos mokslas mūsų seminarijoje tais laikais. Dažnai būdavo girdėt, jog lietuvių kalba nieko gera išreikšti esą negalima, ta kalba esanti niekam tikusi. — Vien, kas palaikydavo sužliugusią lietuvių dvasią mūsų seminarijoje, tai buvęs tąsyk matematikos ir gamtos mokytojas Tomas Žilinskis. Jisai savo auklėtiniams dažnai kalbėdavo, jog mūsų kalba yra graži; jog tos kalbos laukia garsi ateitis ir jog garsingiausieji filologai stengiasi jos išmokt ir gerai ją vartot; jog mūsų kalba turi ryšių su garsinguoju sanskritu. Tomas Žilinskis, būdamas Veiverių seminarijos mokytojas, dažnai per savo pamokas vartodavo lietuvių kalbą, dažnai vartodavo lietuviškas patarles, priežodžius, kurių jisai žinojo daugybę. Gatvėj ar šiaipjau viešai kur sutikęs savo mokinį lietuvį, prabildavo lietuviškai, vadindamas mokinius „vyrai“[153]. Žinoma, į mokinių atsiminimus, taigi ir šiuos, reikia kritiškai žiūrėti. Ir čia atrodo, kad tas Žilinsko lietuviškasis kalbėjimas greičiausia perdėtas. Ir jis, nebūdamas koks drąsuolis revoliucininkas, privengdavo rusų ir mokyklos vyriausybės. Štai kitas mokinys apie 1871—74 metus seminarijoje sako: „Seminarijos mokytojai, ar iš baimės, ar pataikaudami inspektoriui, irgi tik rusiškai su mokiniais kalbėdavo... T. Žilinskis kada nekada prabildavo į mokinius ir lietuviškai, žinoma, inspektoriui negirdint“[154]. Ks. Vanagėlis apie savo mokymosi laikus Veiverių seminarijoj (?—1883) sako: „Kur tik galėjo, T. (t. y. Tomas Žilinskas. *P. J.*) visuomet šnekėdavo į mus, mokinius, lietuviškai, kalbėdamas apie kalbos senumą, gražumą ir brangumą filologijai. Girdėjome dažnai iš jo lūpų apie Šleicherį, Zauerveiną, Kuršaitį ir kitus“[155]. Kitas buvęs Veiverių seminarijos mokinys J. Dičpinigaitis apie 1879 — 1884 m. rašo: „Lietuvių kalbą Žilinskis dėstė (1881—1882 m.

[155] Ibid. p. 514.
[153] Ibid. p. 508—9.
[154] Ibid. p. 502.

P. J.) su visu atsidavimu, žadino mokinių dvasią, tautinį susipratimą, bet daug negalima buvo padaryt dėl to, kad nebuvo vadovėlių. Atsinešdavo vieną gramatiką, rašydavo iš jos formas linksniavimų, asmenavimų ir kai kurias taisykles (pažymėjimus) lentoj, o mokiniai į sąsiuvinius, ir paskui mokėsi. Skaityt atsinešdavo Duonelaičio raštus ir duodavo mokiniams paeiliui skaityti. Atmintinai mokytis davė išsirašyt iš Duonelaičio Vasaros darbų — „Sveiks, svieteli margs“..., 24 eilutes, „Vilks provininks“, „Ąžuols gyrpelnys“, „Rudikis jormarkininks“. Tos eilės mokiniams rodėsi gana sunkios išmokt: viena, kad mokiniai nebuvo pripratę prie lietuviškų raštų, tik iš pat mažens kalė rusiškai, o antra, kad tos eilės nebuvo paruoštos mokyklai. Iš mokytojų biblijotekos atsinešdavo ir duodavo skaityt Neselmano dainas, Šleicherio krestomatiją, Juškevičiaus svodbinę rėdą ir dainas. Tas knygas labiau susipratusiems duodavo švenčių važiuojant ir namo parsivežt ir namiškiams paskaityt; tik įgrasindavo pasisaugot, kad inspekt. arba kiti mokytojai nežinotų, labiausiai Lapinskas. Kunigas Juodišius taip pat duodavo savo knygų paskaityt, bet ir jis liepdavo slėptis. Lietuvių kalba ir raštai dar nebuvo taip atvirai draudžiami, bet buvo žinia, kad rusams nepatinka“[156]. Apie 1882—3 metų lietuvių kalbos mokymą tas pats autorius mena: „Žilinskis gyrė mokinius už skaitymą ir platinimą knygučių ir ragino, kad visi imtų mokytis lietuvių kalbos; o kad dar geriau išlavintų, patarė šį tą rašyt ir rinkt dainas, patarles, mysles; tik įgrasino, kad viską dirbtų atsargiai, nes tat rusams nepatinka. Mokiniai apie tai žinojo: jau juos buvo įspėjęs Arminas ir Mačys. Kai kurie mokiniai jau turėjo išsirašę po keletą dainų, parvažiuodami namo švenčių, išsirašė dar daugiau, o paskui viens nuo kito nusirašė. Tuo būdu kiti prisirašė didelius sąsiuvinius“[157]. Apie tuos pačius metus pradėję plisti lietuvių raštai Veiveriuose, kuriuos ir seminarijos mokiniai skaitę. Tas pats autorius pasakoja (apie 1882—3 m.): „Lietuvių raštai žymiai pradėjo platintis Veiveriuose. Trečiojo kurso mokinys Juozas Andziulaitis turėjo pažintį su Petru Arminu, mokytoju Marijampolėj ir Marijampolės gimnazijos mokiniu Jonu Mačiu (Kėkštu). Arminas pradėjo siųst Andziulaičiui knygučių, o tas jas platino tarp mokinių. Pirmiausia atsiuntė mažas knygutes patrijotinių eilėraščių „Lietuvos Bičiu-

[156] Ibid. p. 524—5.
[157] Ibid. p. 525.

lis". Tos knygutės sužadino tautinį susipratimą, ir mokiniams labai patiko. Tas eilutes mokiniai ėmė dainuot. Toliau siuntė kitokių knygučių ir laikraštį „Lietuviška Ceitunga". Nors tas laikraštis buvo gotinėmis raidėmis spausdintas, bet mokiniai veikiai priprato skaityt. Buvo daug mokinių, kurie neužjautė naujo judėjimo, bet daug išsirado ir tikrų lietuvių. Vienu iš geriausių Andziulaičio padėjėjų buvo jo draugas, III kurso mokinys Ksaveras Sakalauskas (Vanagėlis). Juodu eidavo per mokinių butus, kalbėdavo apie Lietuvą, žadindavo susipratimą ir siūlydavo knygučių"[158]. Tais metais savo lietuvių kalbos mokėjimu pasižymėję kvotimuose II ir III kurso mokiniai: „linksniavo, daug eilių pasakė iš atminties, o Romanas (Veiverių seminarijos gimnastikos mokytojas. *P. J.*) klausydamas kelisyk sakė: „Kaip gaila, kad nesuprantu", rašo tas pats autorius. 1883—1884 m. dėstęs lietuvių kalbą Lapinskas; iš Žilinsko tas pamokas atėmęs, kam jis mokinius per daug mokąs lietuvių kalbos[159]. Apie tas Lapinskio pamokas mūsų autorius sako: „Iš pradžios metų inspekt. paskelbė, kad valdžios griežtai uždrausta lietuvių kalbos raštams vartot lotynų raidės, leista vien tik rusiškos, del to mokydamiesi nuo šių metų jau turės rašyt rusiškomis. Trečiojo kurso jau neverte tomis raidėmis rašyt, tik visiems liepė pasirūpint „Rodnoje Slovo" Ušinskio I ir II dalį ir per visus metus tik s k a i t y d a m i (aut. praret. *P. J.*) vertė į lietuvių kalbą. Tai toks buvo lietuvių kalbos mokslas III-jame kurse. Visą laiką lietuvių kalbai Lapinskas niekam nepažymėjo 5 ir sakė, kad niekas gerai nemokąs... I ir II kurso mokinius vertė rašyt rusiškomis raidėmis, mokė gramatikos, užduodavo parašyt apysakas, vertimus į rusų kalbą"[160]. J. Jakučionis 1880—1884 m. atsiminimuose rašo, kad visos lietuvių kalbos pamokos — tai „pasakos, ar vertimas iš vienos į kitą kalbą"[161].

Tautiniam judėjimui ėmus reikštis ir Veiverių seminarijoj, mokiniai ėmė šį tą lietuviškai rašinėti, daugiausia patriotinio turinio raštus ir dėti į savo laikraštėlį, kuris bene Naudingomis Veiverių Seminarijos Mokinių Valandomis vadinosi[162]. Jis, rodos, 1883 m. pradėjo eiti[163]. Minėtasis J. Dičpini-

[158] Ibid. p. 525.
[159] Ibid. p. 531.
[160] Ibid. p. 531.
[161] Ibid. p. 534.
[162] Ibid. 535; *V. Biržiška* Liet. bibliogr. III Nr. 2390.
[163] Plg. ibid. 525—6.

gaitis rašo: „Trečiojo kurso mokiniai pradėjo leist laikraštėlį, vardu „Naudingos valandos". Ten dėdavo išverstus iš rusų kalbos ir savo parašytus straipsnius, dainas, patarles, mysles. Andziulaitis, Sakalauskas ir dar keli ėmė rašyt ir eiles. Išleisdavo vieną sykį per mėnesį. Prirašę sąsiuvinį, mėnesio pabaigoj įteikdavo Žilinskiui. Paskui ir II-jo kurso mokiniai ėmė rašyt Žilinskiui panašias „Naudingas valandas"[164].

Veiverių mokytojų seminarija bus turėjusi įtakos ir vėlesnio laiko bendrinei rašto kalbai formuotis: ji išleido nemaža savo auklėtinių (nuo 1866 m. iki 1903 m. ją baigė apie 700 žmonių)[165]. Veiveriuos mokėsi ir kai kurie vėlesni aušrininkai: Ks. Vanagėlis, Andziulaitis ir kt.

Žemaičių kunigų seminarija, note A. Dambrausko[166], maždaug iki „Aušros" laikų buvo, rodos, vienintelė įstaiga, kur lietuvių kalba sistemingai dėstyta.

Ji įvedama po 1863 m. sukilimo, rusams kovojant su lenkų įtaka Lietuvoje, persekiojant ir jų kalbą. Taigi ir seminarijoje uždraudžiama dėstyti lenkiškai. Homiletikai, pamokslams Muravjovo siūlyta pasirinkti rusų arba lietuvių kalbą. Tuo lietuvių kalbos pasiūlymu Muravjovo, greičiausia, manyta ne kuo nors lietuviams pasitarnauti, bet pajuokai pasiūlyta dėstyti mokslo dalykus lietuvių kalba, kuri mokslui netinkanti, nepribrendusi. Štai ką apie tai sako lenkų kalbininkas prof. J. Baudouinas de Courtenay, turėjęs progos pats su Baranausku susirašinėti ir pasikalbėti: „Keistai gali išrodyti, bet yra tikta tiesa, jogei lietuvių kalbai pražysti Kauno seminarijoje padėjo Lietuvos engėjas ir naikintojas, Muravjovas „korikas". Anot paties kunigo Baranauskio žodžių, ligi 1863-ųjų metų sukilimo Kauno seminarijoj homiletikos buvo mokoma lenkiškai, o drauge su ja taip pat ir lenkų kalbos. To, regimai, lenkų žūdytojas ir budelis negalėjo ilgiau kęsti. Taigi griežtai užgynė vartoti lenkų kalbą, leizdamas ją pakeisti arba rusų, ar bent jau lietuvių kalba. Ta antrąja įsakymo dalimi norėta pasijuokti ir pasityčioti iš lietuvių liaudies. Atkaklusis rusintojas nei tikėte nesitikėjo, kad „Mužickij žargon" pats galima būtų išguldinėti, ir kad juo galima būtų mokyti homiletikos. Tačiau persirokavo nabagėlis. Nežinojo, jogei tarp seminarijos mokytojų būta žmonių, mylinčių savo prigimtąją kalbą, kuogeriausiai ją

[164] Liet. Mokykla, ibid. 526.
[165] Ibid. 475.
[166] Užgesę žiburiai Kaunas 1930 p. 185.

mokančių, ištyrusių jos įpatybes ir smulkmenas, jogei būtent tarp jų būna kunigo Antano Baranausko", kiek publicistiškai pastebi iškeldamas Baranauską kalbotyros profesorius[167]. Panašiai pastebi ir kitas lenkų kalbininkas, J. Rozwadowski: „Persekiojant lenkybę bei ypač ignoruojant lietuvybę vis dėlto buvo de facto Kauno seminarijoje homiletikai įvesta lietuvių kalba vietoj lenkų. Iki tol visose Lietuvos ir Žemaičių seminarijose viešpatavo (šalia lotynų) lenkų kalba"[168].

Bet lietuvių kalba ne iš karto įvedama į Žemaičių kunigų seminariją, nors jau 1843 m. rusų įstatymas seminarijoms tvarkyti (§ 27) buvo leidęs seminarijos auklėtiniams pratintis sakyti pamokslus „vietinėmis vyskupijos kalbomis ir tarmėmis" (na mestnych jazykach i dialektach ich eparchij)[169]. Nors pvz., vyskupas nominatas Gintila buvo linkęs įvesdinti homiletikos dėstymą Žemaičių seminarijoje lietuvių kalba vietoj tuometinės lenkų kalbos, bet seminarijos rektorius Valančius tada (apie 1845—46 m. m.) nepritarė, palaikydamas daugiau Petrapilio Dvasinės Akademijos rektorių Hołowińskį, kuris irgi buvo siūlęs (1845/6 m. m. programoje) homiletiką dėstyti lenkų kalba. Nors Gintila ir buvo įtikinęs Hołowińskį reikiant ją dėstyti žemaitiškai (na samogitskom jazyke)[170].

Bet po 1863 m. sukilimo ir Valančius buvo sumanęs, savo vad. mažosios seminarijos projekte, įvesti žemaičių kalbą[171]. Rusai ima reikalauti griežtai laikytis seminarijų įstatymo (§ 27). Vilniaus generalgubernatorius 1866 II 10 Kauno gubernatoriui tarp ko kita įsako: „...ir prašau Jus pasiūlyti vyskupui Volončevskiui, tiksliai vykdant Aukščiausiai patvirtinto Seminarijos įstatymo § 27, įsakyti žiūrėti, kad jam pavestos seminarijos mokiniai praktiškai pratintųsi rusiškai ir žemaitiškai, t. y. vyskupijos kalbomis, bet kad jokiu būdu nebūtų leidžiama lenkų kalba nei dėstyme, nei praktinėse pratybose, nes ta kalba tiek vietiniams gyventojams, tiek ir visai Kauno gubernijai ir vyskupijai yra svetima kalba ir jos vartojimas turi būti be sąlygų uždraustas visoje seminarijoje, net auklėtinių tarpusavio

[167] A. a. Kunigo vyskupo Antano Baranausko laiškai į profesorių Joną Baudouin'ą de Courtenay (Atsp. iš „Lietuvių Tautos"). Vilnius 1909 p. 3.

[168] Encyklopedja polska. Akad. Umiej. Tom III, cz. II, p. 378—9.

[169] *J. Stakauskas* Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių Kunigų Seminariją — Tiesos Kelias 1937 p. 344 ir passim.

[170] Ibid. p. 344 ir t.

[171] Ibid. p. 344.

pasikalbėjime...[172]". Tik po pakartotinų rusų vyriausybės klausimų ir įsakymų, remdamasis Valančiaus įsakymu, 1870 XII 31 seminarijos rektorius Račkauskas paliepia A. Baranauskui seminarijoje dėstyti homiletiką lietuviškai arba žemaitiškai[173]. Bet Baranauskas pradeda vėliau. „Pamiatnyja knižki Kovenskoj gubernii" tvirtina jį pradėjus homiletiką dėstyti 1875 m., bet iš tikrųjų oficialiniai dokumentai rodo, kad pradėta jau 1871 m.: iš Valančiaus rašto, 1871 XI 29 rašyto Kauno gubernatoriui, matyti, kad A. Baranauskas dėsto moralinę teologiją, homiletiką ir bažnytinį giedojimą[174]. Iš to paaiškėja ir žymiai tikslesnė Baranausko lietuviško dėstymo pradžios data negu lig šiol buvo žinoma, būtent: Baranauskas bus pradėjęs ją dėstyti 1871 m. pradžioje, klierikams grįžus iš atostogų[175].

Baranauskas buvo priverstas sukurti tam tikrą vieną bendrinę kalbą savo klierikams, nes iki tol tokios vienos bendrinės kalbos, bent Didžiojoj Lietuvoj, net rašto reikalui nebuvo. Toji Baranausko bendrinė kalba buvo skiriama raštui; ja viena Baranauskas stengėsis (kaip liudija jo buvę klausytojai kun. A. Dambrauskas ir kun. F. Sragys) kalbėti ir per pamokas. Toji jo bendrinė kalba buvusi vakarietiška, note Sragio, gal Marijampolės tarmė buvusi artimiausia jo vartojamai pamokose bendrinei kalbai (šnekamajai). Bet parapijose pamokslus Baranauskas sakydavęs ir klierikus vertęs sakyti tarmiškai, nors pataikyti pasakyti visai tarmiškai ir nepavykdavę.

Ar daug tuo savo lietuvių kalbos dėstymu Baranauskas padarė įtakos savo klierikams — tiksliai sunku pasakyti. Viena aišku: jo dėstymas nebuvo patrauklus, note Dambrausko, nebuvo pedagogiškas. J. Tumo (Lietuvių literatūros paskaitos, A. Baranauskas p. 34 tt) tvirtinimu, klierikai be jokio pietizmo klausę Baranausko lietuvių kalbos pamokų, dargi nevienas iš jų juokęsi. Vis dėlto kai kurie klierikai ano meto laiškuose (pvz., M. Jurgaitis, J. Želvys...) su pagarba atsiliepia apie Baranausko lietuvių kalbos dėstymą bei jos mokėjimą. Nevieno domėtasi ir ne iš pačių Baranausko klierikų jo lietuvių kalbos dėstymu. Toks, pvz., buvo dar Šiaulių gimnazijos mokinys J. Spudulis, kuris susirašinėjo su Kauno seminarijos klierikais dėl kalbos dalykų[176]. Taip pat į Baranauską tuo rei-

[172] *J. Stakauskas* l. c. p. 345.
[173] *J. Stakauskas* l. c. 1938 m. p. 18.
[174] Ibid. p. 19.
[175] Ibid. p. 20.
[176] *A. Dambrauskas* Užgesę žiburiai p. 185.

kalu kreipėsi ir J. Miliauskis, anuo metu rašęs lietuvių kalbos gramatiką[177]. Aiškios Baranausko įtakos matyti ir maskvinės „Aušros“ rašomosios (bendrinės) kalbos svarstyme. Vis dėlto jo teorija praktikoje neprigijo[178].

Panevėžyje įsteigtoji (1872 m.) mokytojų seminarija lietuvių kalbai labai maža ką tegalėjo duoti, nes, kaip jos įstatuose pažymėta, ji įsteigta buvo ne lietuviams, bet „pravoslavų tikėjimo jaunuoliams“[179], o lietuvių kalbos seminarijoje temokė tik protarpiais, ir be to, labai mažai[180].

Lietuvių kalbos buvo mokoma ir Prūsų valdžioje esančiuose lietuvių kraštuose (Tilžės ir Klaipėdos gimnazijose)[181].

Lietuvių Tilžės gimnazijoje nedaug tesimokė. 1891 m. lietuvių čia buvę bene 30, o anksčiau dar mažiau[182].

Apie lietuvių kalbos įvedimą į šią gimnaziją Knaake trumpai pažymi (19 a. penktojo dešimtmečio gale): „Anglų kalba, kuri iš pradžių buvo fakultatyvinė, ilgainiui virto obligatorine, bet už tai prisideda fakultatyviniu mokymo dalyku lietuvių kalba su 4 valandomis“[183]. Bet juo toliau, juo, germanizacijai didėjant, lietuvių kalbos pamokos nustumiamos, mažiau belankomos. Apie lietuvių kalbą po 1879 m. (realinės mokyklos suvalstybinimo) tas pats autorius vėl trumpai pažymi: „Šalia chemijos laboratorijos perkėlimo minėtinas lietuvių kalbos mokymo naujas pertvarkymas pradedant 1879 m. vasaros pusmečiu. Dalyvavimas pamokose buvo paliktas laisvam mokinių norui nuo pirmos iki obertercijos imtinai. Ponas vyresnysis mokytojas Voelkelis šį dalyką dėstė po 2 val. per savaitę“[184]. Bet 1886 m. jau visai panaikinamos čia lietuvių kalbos pamokos: „Lietuvių kalbos nuo 1885 m. Mikolinių buvo mokoma dar po 1 valandą per savaitę, o nuo 1886 m. Velykų visai nebemokyta dėl per mažo lankytojų skaičiaus“[185].

[177] *P. Jonikas* Juozo Miliauskio gramatikos prakalba — Mūsų Senovė II 1938 N 3 p. 481 ir t.

[178] Plačiau apie Baranausko bendrinę kalbą žr. Archivum Philologicum VI p. 49—53.

[179] Žr. *J. Matusas* Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. Kaunas 1937 p. 74.

[180] Lietuvos istorija (Šapokos red.) p. 483.

[181] *Jacoby* Litauische Chrestomathie (1880) prakalboje.

[182] *J. Šliupas* Mažoji arba Prusiškoji Lietuva 19-tame šimtmetyje p. 10.

[183] *Emil Knaake* Geschichte des Königlichen Realgymnasiums zu Tilsit 1839—1889... Tilsit (1889 m.) p. 33.

[184] Ibid. p. 80.

[185] Ibid. p. 86.

Pamokose naudotasi Voelkelio „Litauisches Elementarbuch“ (Heidelberg 1879)[186]. Verstasi ir kitais lietuviškaisiais raštais. J. Šliūpas sako, kad lietuviškasis Biblijos, Liuterio katekizmo vertimas ir giesmių knyga buvę beveik vieninteliai vadovėliai Tilžės gimnazijoje[187].

Lietuvių kalba, kaip matėme, susidomėta ir mokslo reikalui, taigi įtraukta kaikur ir į universitetų kursus (vokiečių ir rusų universitetuose)[188]. Šis lietuvių kalbos dėstymas, tyrinėjimas aukštosiose mokyklose turėjo veikti ir lietuvius, aušrininkus, ypač kuriems yra tekę patiems tokių lietuvių kalbos paskaitų klausyti. Žinoma, daugiausia lietuviams buvo prieinami rusų universitetai.

Rusuose nevieno kalbininko domėtasi lietuvių kalba; apie tai jau anksčiau esame užsiminę. Pvz., Kazaniaus univ. prof. J. Baudouin de Courtenay į savo paskaitas įtraukia ir lietuvių kalbą. Šaltinius jis čia nurodo tokius[188a]: Bezzenbergerio tyrinėjimus (Beiträge zur Geschichte d. litauischen Sprache, Litauische u. Lettische Drucke I—IV), A. Brücknerio Zur Lehre von den sprachlichen Neubildungen im Litauischen, Wisas Szwentas Rasztas (Halle 1869), Schleicherio ir Nesselmanno išleistą Donelaičio poeziją, Fortunatovo Lituanica, Geitlerio apie Bretkūno Postilę ir Litauische studien, J. Juškos Kalbos, Karłowicziaus O języku litewskim, Kuršaičio Beiträge, žodyną (I d.) ir Nauj. Testamentą (1865) su Katgismu (1845), Nesselmanno žodyną (1851) ir dainyną (1853), Rėzos liet. dainos (1843), Schleicherio liet. k. gramatiką (1856), Mikuckio liet. chrestomatiją (1876), Millerio ir Fortunatovo Litovsk. nar. piesni (1873) ir kt. (P. Koeppen, I. Boričevskij, V. Zolotov, Preis). Labai domėjosi lietuvių kalba ir nemaža tyrinėjimų, matėme, paskelbė garsusis F. Fortunatov (1848—1914). Jis į savo lyginamosios kalbotyros paskaitas įtraukdavo ir lietuvių kalbą. Po sanskrito studijų jis studijavo lietuvių kalbą, su Milleriu išleido lietuvių liaudies dainų rinkinį iš Suvalkų gubernijos. Jo nekrologe Jagič sako: „Lietuvių kalbą jis išmoko pagrindinai visoje jos apimtyje ir buvo tobulai susipažinęs su visomis jos tarmėmis ir visais istoriniais, šiaip nelabai gausingais tos kalbos paminkl-

[186] *Jacoby*, Lit. Chrest. (prak.).
[187] *J. Šliupas* Mažoji ar Prusiškoji Lietuva 19-tame šimtmetyje p. 16.
[188] *Jacoby* Lit. Chrest. (prak.).
[188a] Podrobnaja programma lekcij I. A. Boduena-de-Kurtene v 1877—1878 učebnom godu. Kazan—Varšava 1881 p. 62—65.

lais“[189]. Lietuvių kalbos paskaitas bene jis bus pradėjęs 1886—1887 m. Bet pačia lietuvių kalba jo domėtasi žymiai anksčiau, ne vėliau kaip nuo išleidimo lietuvių liaudies dainų rinkinio (išleisto su V. Milleriu). Taigi bent atsižvelgęs į lietuvių kalbos faktus savo lyginamosios kalbotyros paskaitose Fortunatov bus daug anksčiau. V. Jagič ir pastebi: „Slavių ir baltų kalbos nuo pereitojo amžiaus aštuoniasdešimtųjų metų pradžios sudarė Fortunatovo mokslinių darbų centrą“[190].

A. JANULAITIS

DOMAŠEVIČIUS IR PILSUDSKIS

Yra tai vienas epizodas iš Lietuvos kovų dėl savo politinės laisvės — kovos dviem frontais: vienas — prieš Rusiją ir jos carų absoliutizmą, kitas — prieš Lenkijos pastangas Lietuvai užimti. Viename fronte lietuviai galėjo bendrai eiti su lenkais, kitame — turėjo prieš kits kitą kovoti; šitos kovos kartais turėjo įtakos pirmosioms. Antrosios rūšies kovose ne visos priemonės buvo leistinos — nebuvo galima kviesti talkon rusų vyriausybės prieš savo konkurentus, bet nedejuodavo, jeigu tas įklimpdavo į žandarų rankas; buvo tai nelaimė, kuri pašalindavo priešą ir toj vietoj paliuosuodavo nuo varžytojų, bet tas pats pavojus grėsė ir kitai pusei. Kovos ėjo gyvu žodžiu ir raštu, bet taip, kad rusų žandarai negautų įrodymų dėl priešingos pusės asmenų. Tos kovos buvo politinės; buvo rašomos diplomatinės notos, daromos tarptautinės sutartys, nustatomos politinės sienos, kur bus Lietuva, o kur — Lenkija.

Pirmos politinės organizacijos, kurios iškėlė tuos klausimus, buvo socialistinės, revoliucinės, jau pasireiškusios Lietuvoje 1893 m. Tais metais atsirado Lenkų Socialistų Partija (lenkiškai: Polska Partja Socialistyczna, trumpai — PPS), jau formavosi Lietuvos Socialdemokratų Partija (trumpai — LSD, ar LSDP). Pas lenkus socialistinės organizacijos buvo atsiradusios jau seniau; jas, kaip ir kitur, išnaikindavo rusų vyriausybė.

Stiprėjant politinėms kovoms, atgimstant revoliuciniams sąjūdžiams Rusijoj, iškildavo Rusijos skaldymo klausimas.

---

[189] *Šachmatov - V. Jagič* — A. f. sl. Ph. (1920) t. 37, p. 243 ir t.
[190] *Šachmatov-V. Jagič* ibid.

Lenkų socialistai 1890—92 m. aiškiai pasisakė už jos skaldymą: nuo jos turi atskilti Lenkija. O kokios jos sienos — nesakė, ir negalėjo pasakyti — jas vėliau revoliucija nustatysianti[1]. Lenkų socialistų suvažiavimas Paryžiuje 1892 XI—XII atmetė etnografines, bet ir istorines Lenkijos sienas, o dėl Lietuvos ir Rusės iškėlė federacijos mintį, rodos, neaiškią, miglotą, jai pamatan deda bendrą frontą prieš carizmą[2].

Buvo tai lenkų socialistų programos projektas, reikėjo jis realizuoti- gyvenimas duos programai aiškesnį turinį.

1893 m. susirinko pirmasis PPS suvažiavimas Vilniuje. Ten buvo trijų grupių atstovai: Varšuvos, Petrapilio ir Vilniaus inteligentijos jaunimo. Čia praktiškai nustatė politinę programos dalį. Iš Lietuvos į partijos centrą įėjo Pilsudskis, vėliau jis pravedė, kad būtų laikomas jos atstovu. Jis nustatė naujos partijos kryptį, jo nusistatymas dėl Lietuvos vėliau pasirodė vyraujančia nuomone.

PPS pačioj pradžioj buvo arti surišta su Lietuva; ten buvo pirmas ir trečias partijos suvažiavimas, ten buvo įrengta slaptoji spaustuvė. Pilsudskis ir jo draugai turėjo Vilniuje savo inteligentų būrelį, kuris pradėjo veikti darbininkų tarpe.

Apie tą patį laiką ten atsirado ir kitų žmonių, tokių pat socialių pažiūrų, bet politikos darbe norėjusių rūpintis Lietuvos reikalais. Pradėjo rastis Lietuvos socialdemokratai. Žymiausias jų tarpe — dr. A. Domaševičius. Jie pradėjo savo darbą lenkų kalba, o paskui ėmė vartoti ir lietuvių, žiūrint kokie darbininkai.

Tarp šitų srovių prasidėjo kova. Vieni ilgą laiką pasiliko savo senose pozicijose, kiti pasikeitė, pakeitė frontą ar pasirinko trečią kelią, pvz., F. Dzieržinskis. Tų laikų kovas vienas anų laikų lietuvių veikėjas yra smulkiai aprašęs, papasakojo, kas buvo daroma ir kaip kovota. Gal kada nors atsiras tam raštui ir leidėjas.

Bet kaip PPS žmonės įsivaizdavo tas kovas, kaip jie galvojo? Lenkų žurnalas „Niepodległość", einąs Varšuvoj nuo 1935 m. pradėjo spausdinti J. Pilsudskio laiškus, tuomet rašytus. Pirmasis laiškas iš Vilniaus, rašytas 1893 m.

Kaip minėta, PPS ir spaustuvė ir pirmieji suvažiavimai (I ir III) buvo Lietuvoj, per Lietuvą ėjo iš Londono transportai

[1] *F. Perl* Dzieje ruchu socialistycznego w zaborze rosyjskim 1932 p. 413—5, 439—40.

[2] *Perl* p. 440.

slaptos literatūros, o iš čia išvežiodavo toliau — į Lenkiją, Rusiją. Lietuvoj maža likdavo, nes maža kas skaitė. Sakoma buvo, kad Lietuvoj visa tat atsiradę dėl to, kad čia buvo rąmu, iš čia be baimės buvę galima platinti raštus Lenkijoj, niekas neįtars, kad viskas Lietuvoj daroma. Veikiausiai daug nusvėrė kas kita: čia atsirado keletas energingų žmonių, kuriems čia patogiau buvo slapta veikti.

Be abejo rusų vyriausybė mažiausiai galėjo įtarti, kad Lietuvoje kas nors revoliucinio daroma Lenkijai. Ir tikrai PPS žmonės mažiausiai veikė Lietuvai, dėl to ir sąlygos slapstytis čia jiems buvo patogios. Gyventojai nesiskubino pranešinėti. Dvarininkai, sąmoningai PPS veikėjų nekliudomi, nesidomėdavo jąja. PPS žmonės bandė užmegzti ryšius su naująja lietuvių inteligentija, gal būti, tarė, teks net ją išnaudoti, gal pavyks surasti net bendrą frontą.

Lietuvos dvarininkai, kruvinų 1863 m. įvykių įbauginti, tylėjo; jie varė reakcinę socialę politiką, socialė politika — tai „rusų agitacija“[3], dėlto PPS dvarininkų neužkabino.

Už tat Lietuvoj išdygo nauja jėgà — lietuvių liaudis, jos inteligentija. Ji, savo inteligentijos vedama, kovojo dėl spaudos, apie kurią tylėjo Lietuvos dvarininkai. Šitoji liaudis turėjo didelę potencialią energiją, ką parodė Kražių skerdynės: žemaičiai, nei dvarininkų nei kunigų nepalaikomi, vyskupo apleisti, patys vieni išdrįso pasipriešinti, pasiryžo savo bažnyčios neatiduoti. Iš to atrodė, kad žemaičiai gali būti pavojingi carizmui, tik reikia mokėti jie sunaudoti. Dėl to Kražių įvykiais domėjosi lenkų pažangioji visuomenė, tuo rūpinos ir lenkų socialistai. Pas lenkus tokių atsitikimų nebuvo.

PPS veikėjai visa tat norėtų sunaudoti savo tikslams: liaudis gali, turi judėti, ji gali būti lietuviška, bet miestai — tegu būna lenkiški. Vienas kitas jaunas inteligentas, išėjęs iš dvaro, ar mieste atsiradęs, lenkų kultūros, jungtų Lietuvą su Lenkija[4]. Atgimtų didelė, plati Lenkija, žinoma, socialistinė.

Atsiradus Lietuvoj būreliui energingų, atsidavusių idėjai žmonių, per ją ėjo nelegali literatūra iš Londono. Prūsuose buvo keletas sustojamųjų punktų. Šį tą, bet nedaug, reiškė Tilžė. Pilsudskis bandė tenai įsitaisyti stipresnę gūžtą. Čia buvo suradę vieną jauną tilžiškį lietuvį-socialdemokratą (pri-

[3] Taip rašė St. Mendelson, „Przedświt“ 1841—1892 m. (*Perl* p. 415 — 416).

[4] „Niepodl.“ N 31 p. 304, 309, N 45 p. 35.

klausiusį prie vokiečių soc.-dem.) Zubaitį, dirbusį pas Plotą; jis per šalį vertėsi literatūros gabenimu. Paprastai buvo kraunama Eitkūnuose. Netolimais, pradžioje Naumiesty, paskiau Virbalyj gyveno tarnaująs muitinėj Lietuvos totorius Sulkevičius. Jis organizuodavo tų transportų pergabenimą per sieną ir tolesnį jų nusiuntimą.

PPS veikėjai bandė ir turėjo prieiti prie miesto darbininkų; turėjo suorganizavę tą ar kitą būrelį, kartais inteligentų jaunimo būdavo daugiau negu darbininkų. Didžiausias veikimo centras — Vilnius, veikė Kaune, Baltstogėj ir tt. Bet kaip prieiti prie sodžiaus? Čionai nerado kelio. Esančioji lenkų kalba literatūra — sodžiui svetima, bajoriška; jautė tat ir Pilsudskis, atmetė ir naujai pagamintą, kokios gi reikia nežinojo; nedrįso eiti prieš dvarininkus, juos kiršinti. Bandė vėliau leisti savo laikraštį, bet geros kloties neturėjo.

Todėl, nuo pat pradžios, Pilsudskis bandė remtis politiniais įvykiais — pasipriešinimo įvykiais, pvz., Kražių įvykiais, — atrodė naudingu, gyvu dalyku. Pilsudskis parašė didelį straipsnį apie Kražius savo spaudoj, stengėsi apie juos plačiai paskleisti jam prieinamoj vakarų Europos spaudoj[5].

Pilsudskis (ir jo draugai) turėjo reikalų su naująja lietuvių inteligentija, kurie spietėsi apie „Varpą“. Jų tarpe atsirado nepasitenkinimas dėl stokos aiškesnės politinės programos, atbudęs troškimas radikalesnio veikimo. Santykiai pasidarė draugiški. Kaiką iš socialistinių knygelių išvertė lietuviškai ir PPS išleido. Tuo būdu Pilsudskis norėjo įtraukti lietuvius - radikalus į savo įtaką; besirūpindamas palaikyti savo įtaką, perdėjo: norėjo, kad lietuviai veiktų sodžiuje, o miestą paliktų jiems. PPS dargi perspėjo, kad nesidėtų su žalingais žmonėmis, su avantiuristais — atsiradusiais Vilniuje lietuviais - socialdemokratais, nurodė net jų vardus Domaševičių, Moravskį ir tt. Pilsudskis ir kiti iš PPS taip įsivaizdavo Lietuvos santykį su Lenkija: Lietuva — jos tęsinys, skirtis negali; miestai turi būti PPS žinioj, nes darbininkai kalba lenkiškai, lietuvystės nėra ko platinti. Šitaip padalinus darbą, Lietuva neatsiskirs. O pasirodė, kad ir anie, radikalai iš „Varpo“, norėtų eiti į miestą, sodžiaus permaža, tai būtų tautos dalis; nepaklausė persergėjimų, dargi tas paveikė atvirkščiai: ieškojo pažinčių

[5] „Niepodl.“, N 32 p. 458—9, N 37 p. 287, 300.

su įtariamaisiais, susiėjo[6] ir pradėjo dirbti išvien, galėjo padėti kits kitam.

Tuo pat laiku, kai kūrėsi PPS, kai ji pradėjo savo darbą Vilniuje, atsirado kita organizacija, kuri veikė darbininkų tarpe, kuri nenorėjo dėtis su PPS. Ten buvo A. Domaševičius, A. Moravskis, F. Dzieržinskis, Jogiches ir tt. Dalis jų paskui nuėjo iš Lietuvos dirbti kitur, veikė savais keliais. Vietoj liko ir veikė — dr. Domaševičius. Buvo tai Lietuvos socialdemokratai.

Iš pradžių jie, agituodami darbininkų tarpe, nekėlė politinių reikalavimų, rūpinos vien ekonominiais; besirūpinant jais, sako, teks susidurti su pramonininkais, jie pakvies policiją ir žandarmeriją, darbininkai įsitikins, kad joks tikras jų būvio pagerinimas be politinio perversmo negalimas, tada bus lengva varyti politinę agitaciją, darbininkai noroms-nenoroms virs revoliucionieriais. Pilsudskis buvo piktas už tokią programą ir už tokią agitaciją.

Jisai stengėsi gerą žodį tarti apie lietuvius demokratus, tautinį judėjimą, bet jau ėmė nerimti dėl šitokios agitacijos darbininkų tarpe. Su džiaugsmu pastebėjo Vilniaus darbininkuose tą, ko nebuvo, o tik norėjo, kad būtų: Vilniaus darbininkai tolsta nuo LSD, jie esą patriotai-lenkai ir į lietuvystę netraukią[7].

Toliau nerimsta labiau. Jau 1895 m. baigiantis puola Domaševičių, kuris veikė ne tik vietoj, bet nuvyko į užsienį, trankėsi po daugelį vakarų Europos miestų, kur buvo inteligentijos, kilusios iš Lietuvos, bandė sujungti į vieną, padaryti iš jų Lietuvos socialdemokratus. Beagituodamas susidurdavo kaip tik su PPS. Jis girdavos savo laimėjimais, savo organizacijos pasisekimu, leido PPS žmonėms dūmų į akis. Jis jiems pasakė, kad turįs įsteigęs 10 kuopelių[8]. Jie viskuo netikėjo, o jeigu šitame bent dalis teisybės? Tuomet lietuviai turės žmonių Europoj, kurie veiks prieš PPS, norės būti savarankiški, taigi pavojus didelis, nereikia leisti lietuviams iškilti.

LSDP turėjo planų įsteigti savo slaptą spaustuvę Lietuvoje, kaip ją turėjo PPS. Reikėjo užpirkti raidžių ir įrankių. Domaševičius jų ieškodamas atsidūrė Londone. Tam reikalui

[6] Apie tai man pasakojo dr. K. Grinius.
[7] „Niepodl." N 33 p. 127, 135, 141, 142.
[8] „Niepodl." N 35 p. 469, 475.

turėjo nemaža pinigų; stebėjosi Pilsudskis, iš kur tiek pinigų (ir čia Dom. mokėjo paleisti dūmų).

Galvojant apie spaustuvės įtaisymą, teko vėl atsidurti į tuos pačius PPS. Susiėjus prie šios progos kalbėjosi ir apie savo santykius Lietuvoje, kits kitam darė priekaištus, išmėtinėjimus.

PPS spaustuvėje Londone dirbo vienas lietuvis P i l ė n a s[9]. Domaševičius su juo susipažino, per jį pirko spaustuvę (o tikriau raides); tas Domaševičių apmovė, gerokai paėmė už ją[10], o naudotis neteko.

Domaševičius manė, kad nesunku bus pramokti rinkti raides ir spausdinti, net pats rengėsi eiti į spaustuvę mokintis. Tik neteko. PPS nenorėjo, kad lietuviai turėtų spaustuvę. Ji taip ir nepasiekė Lietuvos, teisingai Pilsudskis abejojo, ar pasieks Lietuvą[11]. Niekas vėliau dėl jos neatsiliepė. Neužilgo vistiek iškilo spaustuvės klausimas. Vilniuje Pilsudskis buvo suorganizavęs savo partijai darbininkų būrelį, skyrium nuo lietuvių; ėjo varžytynės tarp jų. PPS būrelis ypatingo uolumo nerodė. Pas juos atsitiktinai atsirado raidžių apie 16 kg. Organizacija apiro, tas būrelis pasiūlė PPS paimti raides, tas atsisakė, tai jos atiteko LSD ir darbininkai kartu nuėjo. Kaikas iš PPS pakėlė triukšmą: LSD jų spaustuvę užgrobę. Bet čia Pilsudskis nuramino: būrelis atidavęs raides po to, kai PPS jų nebuvo priėmusi, taigi kaltinti užgrobimu negalima[12], be to pati organizacija perėjo į LSD.

Visgi Domaševičius tikėjo į socialistinį solidarumą: būdamas Londone, siūlė PPS spausdinti LSDP raštus. Kaip tik buvo atvažiavęs Pilsudskis į Londoną, tai PPS atsisakė, gali kreiptis kur kitur. Pastebėjo, kad pinigų turi daug[13].

Domaševičius, būdamas vakarų Europoj, rengė kitą planą — LSD įeiti į Tarptautinę (Internacionalą), patekti į jos kongresą Lietuvos vardu. Lenkai to išsigando labiau, negu ko kito, tai būtų didelis politinis smūgis[14].

---

[9] Prieš tat jis buvo dirbęs pas Jankų Bitėnuose (Girdėjau iš A. B. Bruožio 1902 m.) [Pilėnas vėliau ilgai tarnavo rusų „ochrankos" agentu Anglijoje, bet sekiojo, rodos, ne lietuvių, bet rusų revoliucionierius (o gal ir lenkus). *Red.*].

[10] „Niepodl." N 35 p. 469, 475.

[11] „Niepodl." N 37 p. 295.

[12] „Niepodl." N 39 p. 119—120, 125.

[13] „Niepodl." N 37 p. 395.

[14] „Niepodl." N 37 p. 395.

Domaševičius kreipėsi į Šliūpą, kad jis Lietuvos vardu stotų į Internacionalą ir jos vardu protestuotų prieš lenkus[15].

Bet Pilsudskis išgirdo ir raminančią žinią: Londone jau artinos Tarptautinis Kongresas 1896 m., tai lietuviai (žiniomis iš Vilniaus) sutiko įeiti į lenkų delegaciją; labai tuo apsidžiaugė. Ketino parodyti savo nusistatymą, kai pasiprašys priimti: palaikys „grynuosius" lietuvius, kitų lietuvių — ne. Bet pasirodė, kad tai buvo tušti gandai.

Pilsudskis matė dar vieną pavojų LSD aktingume: kad nesidėtų su PPS priešais — Lenkų socialdemokratais, vedamais Rožės Luxemburg. Sykį buvo pasirodžiusi vak. Europos spaudoj žinia iš Vilniaus, kur sakoma, jog Lietuva — Rusijos dalis; LSD galvojanti taip pat, kaip ir Lenkų SD, būtent, nenori skirtis nuo Rusijos, užteksią visuotinio balsavimo. Pilsudskis paabejojo: reikia ištirti, ar žinios teisingos. Šitokia sąjunga būtų pavojinga PPS. Vilnius vistiek — Lietuvos sostinė. Tačiau ši korespondencija iš Vilniaus suteikė žinias, iš piršto išlaužtas.

Susiduriant agitacijoj PPS ir LSD, reikią išaiškinti savo nariams, kame glūdi priešingumas; kaikam vietoj buvo nesuprantamas Lenkijos aneksijonizmas, o tai Tarptautinėje gali pakenkti.

Sykį „Przedświt" 1896 m. redakcija parašė Pilsudskiui, kad nori parašyti straipsnį prieš LSD. Pilsudskis užpyko: jeigu, sako, bus rašoma, kad yra ta idiotiška srovė, susiorganizuota į grupę, „tai įžengiamuoju nepraleisčiau, per daug jiems garbės; bet kad aštriau pasmerktų, labiau įgeltų, būtų geriau, kad tas straipsnis būtų nukreiptas prieš gyvus asmenis, o ne tik prieš kryptį; aš norėčiau, kad juos apjuoktų ir pasityčiotų"[17].

Dalis lenkų visuomenės, esanti toliau nuo Lietuvos, taigi nesusikivirčijusi su lietuviais, piktai į juos nežiūrėjo. Dėl to svarbu buvo per pačius PPS prabilti į lenkų socialistus, o patekti į jų spaudą buvo ne taip lengva. Galiausiai „Przedświt" sutiko atspausdinti A. Moravskio straipsnį „Darbininkų sąjūdžio taktikos reikalu" (Przedświt 1896 N 6). Ten autorius įrodinėjo, kad pirm, negu statyti darbininkams politinius reikalavimus, reikia, kad jie susidurtų su rusų vyriausybe dėl ekonominių reikalų, tada lengvai galima pereiti į politiką. Redak-

[15] „Niepodl." N 45 p. 48—49.
[16] „Niepodl." N 45 p. 42—43.
[17] „Niepodl." N 37 p. 289—290.

cija (Jodko-Narkiewicz) pridėjo savo prierašą, kuriame kritikuoja šitą pažiūrą. Be to jis pažymėjo, kad išlygino lenkų kalbą.

Pilsudskis užpyko už tai, išbarė redakciją ir pasisakė, kaip jis būtų pasielgęs: lietuvių soc. dem. galvojimas priešingas jam, dėlto negalima esą jų laikyti sau lygiais, su jais ginčytis ir net spausdinti jų niekus, net ir pridėjus jų kritiką. „Jeigu jau sutikčiau, tai tik išspausdinčiau jų straipsnį be jokių pakeitimų, net ortografinių, užvardyčiau „iškasenos socialistai", juokų vietoj, tegu žmonės pasijuokia iki valiai. Pajuokimas — tai geriausias ginklas šitiems idiotams, o tu perrimtai į juos žiūri"[18]. Vėliau kiek nurimo: juk ir patys PPS savo darbe sekė šita taktika[19].

Išėjusi 1896 m. LSDP programa jam patiko; ypač rūpimoji politinė jos dalis, kad nori skirtis nuo Rusijos; patiko, kad nenurodo Lietuvos sienų, kad nori federacijos su Lenkija ir kitais kraštais...[20]

Pilsudskis mažai domėjosi tuo, kas dedasi Lietuvoj lenkų visuomenėj, nes gal būti nebuvo kas pastebėti, užtat atidžiai seka lietuvių visuomenę; jam rūpi viena — ar ji naudinga Lenkijai? Atgimstančioji Lietuva politiškai turi sudaryti didelės Lenkijos dalį[21].

Lietuvos demokratai ir Vilniaus LSD susipažino, kiti kitam padėjo. Taigi ėmė jungtis rytų ir vakarų Lietuva. Šitokia sąjunga atrodė pavojinga PPS, sutrukdyti nepajėgė. Pilsudskis ramino save tuo, kad ta sąjunga laikinė, lai tik žandarai vieną dalį pagaus, tuoj susikivirčys.

Bet kaikam iš Pilsudskio draugų toks plaišymas nepatiko, atrodė toji politika esanti sukta, galvojimas nepriimtinas. Vilniškiai (kalbą lenkiškai), bus drąsesni, puls PPS. Teisybė, bus ir nauda: sodiečiai (lietuviai) pasidarys radikalūs. Visgi geriau būtų, kad nesijungtų. Tai ir jis manė: dėl viso ko reikia ištirti, ar stipri sąjunga[22].

Lietuvoje agitacija ėjo, stiprėjo LSD, turi kaikame aiškią programą. PPS traukiasi iš Lietuvos, net rytuose užleidžia

[18] „Niepodl." N 40 p. 250.
[19] „Niepodl." N 44 p. 498—9.
[20] Ten pat.
[21] „Niepodl." N 45 p. 45.
[22] „Niepodl." N 45, p. 48—49.

pozicijas. Ką daryti? Vien tylėti negalima, nepergalėsi. 1896 m. partinė PPS konferencija svarstė savo santykius su LSD. Nuomonės skyrėsi. Vieni siūlė pripažinti tik lietuvių kalba kalbančius, kiti ir to nenorėjo. Bet dalykas painus, konferencija atidėjo[23].

Pasisakė 1897 m. per IV PPS suvažiavimą (Varšuvoj). PPS pripažįsta visas revoliucines lietuvių grupes, nežiūrint taktikos, susiartins su jomis, tik stato sąlygą: nekelti neapykantos prieš lenkų tautą; už tat paneigia LSD, prieš ją kovos; rusų partijoms leidžia tiesiogiai tartis su lietuviais, bet neleis be PPS su tais, ką lenkiškai kalba[24]. Pilsudskis velytų to nekelti, o pulti LSD pamažu, spaudoj, kad išmušus iš pozicijų. O čia greitai pastebėjo vieną dalyką: Vilniuje stiprėjo lietuvių kalba, ima dėl jos lygybės kovoti. Įėjo į tas kovas Domaševičius. Pilsudskiui nepatiko. „Man, sako, prisipažįstu, rankos niežti, taip norėčiau suduoti, ir medžiagos prisirenką". O proga buvo tokia. Vilniuje atsiradusioji didesniam skaičiuje lietuvių inteligentija pradėjo veikti dideles liaudies mases, ėmė rūpintis jos tautiniais reikalais. Tarp pirmųjų reikalavimų buvo — išgauti bažnyčią su lietuvių kalba, nes vyskupas ir kiti ponai paneigė elementarinę lietuvių teisę — kalbėti su Dievu savo gimtąja kalba — lietuviškai. Lenkų visuomenė palaikė vyskupą, tylėjo ir Pilsudskis, nes jos veikimas šituo žvilgsniu buvo naudingas PPS planams. Buvo paleista gandų, būk lietuviai, norėdami gauti vieną bažnyčią, buvo pas gen.-gub. Orževskį, jų tarpe buvęs Domaševičius. Pilsudskis ruošėsi pulti ji[25], bet gandai buvo pramanyti. Greitai Pilsudskiui teko pulti patį vysk. Zveravičių: statant Vilniuje Muravjovui paminklą apsilankė į puotą vysk. Zveravičius, ko net rusai nesitikėjo.

Ėjo ginčai tarp PPS ir LSD dėl Lietuvos sienų, dėl politinių klausimų, o čia rusų žandarai darė atranką: gaudė vienus ir kitus, kalino, trėmė. Kartais vienus anksčiau, kitus vėliau; tarp anų partijų kovos tai stiprėjo, tai silpnėjo, net kartais vietoje artinos. Tik PPS įtaka vis mažėjo. LSD gaudavo naujų jėgų, iš vakarų naujos inteligentijos, užpildydavo ištuštintas eiles. Pilsudskis nekeitė savo nusistatymo Lietuvos atžvilgiu. Jis dabar turėjo nusileisti: pripažino lietuviams vakarų Lietuvą, visą laiką liko priešingas sujungimui visos į vieną. Kartais

[23] Materyały do Historyi PPS, t. I p. 224—227.
[24] Materyały, t. I p. 272, 300—301, 303.
[25] „Niepodl." N 46 p. 219—221.

jam rodėsi, jog pavyks praryti visą Lietuvą. Tarė taip 1899 m. Dabar, sako, įrodinėti reikia, jog Lietuva — Lenkijos tęsinys, kad Lietuvos lenkai — revoliucinis elementas.

Lietuvių klerikalai — maskolofilai, Lietuvos lenkai - bajorai tik taikūs, nuosaikūs[26].

Tikėjosi pilno laimėjimo; sykį bandė praryti LSD, viskas parengta, o čia pasipainiojo vienas „litvomanas" (pirmą sykį pas Pilsudskį tas terminas!) ir viską sugadino[27]. Pilsudskis visuomet norėjo suskaldyti LSD ir lenkiškai kalbančius paimti į PPS. Ir dabar pastangos nuėjo niekais. Taigi ne vienas Domaševičius kaltas: juk jis sėdėjo kalėjime, o paskui buvo ištremtas.

Slinko metai. Pamaži PPS išstumiama traukėsi iš Lietuvos. 1905 m. visi jos likučiai įėjo į LSD. Tada jai vadovavo kiti — priešakyje buvo V. Sirutavičius.

JULIUS BŪTĖNAS

LIETUVIŲ TEATRAS VILNIUJE*

Kadangi šis straipsnis, dar nebaigtas spausdinti Mūsų Senovėje, jau pasirodė atskiru leidiniu (*Julius Būtėnas* Lietuvių teatras Vilniuje. Kaunas 1940. Spaudos Fondas), redakcija, taupydama savo žurnale vietą, bededa šio straipsnio pabaigos santrauką. *Red.*

1912 I 8 Pagirių geležinkelio salėje savitarpiečių draugijos vakaras tarnaičių lietuvių prieglaudos naudai. Buvo vaidintas L. Giros „Kerštas".

1912 IV 1 visuotinis „Rūtos" narių susirinkimas. 1911 m. apyskaita; buvo 66 vakarai: 23 vaidinimai, 12 koncertų, 1 eglutė, 28 šokių vakarai, 11 latvių vakarų, 3 paskaitos, 2 maskaradai, naujų metų sutikimas, 7 svetimi vakarai. Pajamų turėta 3712,41 rb.: 2466,21 rb. iš vakarų, 879,14 rb. už salės nuomojimą kitiems, 294,25 rb. nario mokesčio. Išlaidų — 3676,99 rb. Naujoji valdyba: pirm. Domaševičius, jo padėjėjai D. Malinauskas ir M. Sleževičius, ižd. Č. Landsbergis, buhalt. J. Grigaitis, sekr. J. Landsbergis ir J. Vileišis, šeimininkė V. Landsbergienė, šeimininkas A. Jurašaitis, knygininkas K. Ralys ir Djakas. Scenorius A. Rucevičius.

---

[26] *L. Wasilewski* Józef Pilsudski p. 40—43.

[27] *Pobóg-Malinowski* Józef Pilsudski II p. 293—294.

* Žr. Mūsų Senovė II N 1 (6) p. 50—61, N 2 (7) p. 214—236, N 3 (8) p. 398—417), N 4 (9) p. 578—594.

1912 VI 11 dr. J. Basanavičiaus 60 m. sukakties proga „Rūtoj" buvo suvaidinta L. Giros „Beauštanti aušrelė". VI 12 — „Kerštas". VI 13 Inteligentų klube koncertas. Dainavo M. Petrauskas ir L. Skalskaitė. IX 25 antrąkart ėjo „Lietuvaitės".

1912 VIII L. Giros ir A. Rucevičiaus sumanymu buvo įkurta Vilniaus Lietuvių Artistų Bendrovė. Jos direktorium išrinktas K. Alyta, padėjėju M. Sleževičius, kasininku A. Rucevičius, sekr. J. Strazdas, režiser. L. Gira.

1912 X 20 Artistų Bendrovė „Rūtoj" vaidino dramą „Iš meilės". X 21 „Rūtoj" jaunimo vakaras; vaidinta Žemaitės literatūrinio darbo 18 m. sukakties proga jos komedija „Apsiriko". XI 10 ir 24 Art. B-vė „Rūtoj" vaidino Vydūno komediją „Piktąją gudrybę" ir Korzeniovskio „Sužadėtuves". XI 17 Art. B-vė miesto salėj vaidino „Genovaitę" lietuvių 2 kl. mokyklos naudai. XII 1 „Rūtoj" mėgėjų komedija „Gyvieji nabašninkai" Žiburėlio naudai. 1913 m. Rūtoj sutikti su aktualiu „Kabare", kur šaržo forma parodyti kasdieniai Vilniaus visuomenės gyvenimo įvykiai.

1913 II 2 ir 10 Art. B-vė vaidino Perzynskio „Iškrikusią seserį". II 16 blaivininkų vakaras miesto salėj; Art. B-vė suvaidino L. Tolstojaus „Iš jos visi blogumai". II 23 „Rūtoj" antrą sykį Kaukių vakaras. IV 20 Art. B-vė lietuvių 2 kl. mokyklos naudai vaidino miesto salėje P. Mičiulio „Erškėčių taku".

III 24 „Rūtos" narių susirinkimas; dalyvavo 64 nariai. Nauja „Rūtos" taryba: pirm. A. Domaševičius, padėjėjai dr. V. Laumianskis ir D. Malinauskas, sekr. P. Mičiulis ir K. Ambraška, kasin. A. Rucevičius ir Č. Landsbergis, knyg. M. Sleževičius, šeimininkas A. Jurašaitis; nariai — J. Vileišis, A. Bulota, A. Janulaitis, Budreika, Patumsis, J. Rinkevičius, T. Juodvalkis, A. Paulavičius, Šakenis ir Rimkūnas.

VI 10 Inteligentų klube koncertas. Dainavo K. Petrauskas, L. Skalskaitė, Polovinskaitė ir Adamavičiaus vedamas choras; deklamavo Šveikauskaitė. IX Art. B-vė „Rūtoje" suvaidino operetę „Kaminkrėtis ir malūninninkas". IX 21 „Rūtoj" įvyko koncertas — sezono atidarymas. XI 30 „Rūtoj" jaunimo artistų mėgėjų kuopelė vaidino Vydūno „Jonuks mergų bijąs".

1914 m. Vilniaus teatralų tarpe pasireiškia griežtesnis skilimas į dešiniuosius ir kairiuosius. Pirmas aštresnis susikirtimas buvo dėl Gejermanso dramos „Du keliu", kurios vertimas buvo atspausdintas J. Strazdo leidžiamame „Teatre" N 10—12 ir kuri buvo keliskart vaidinta. Vienybė ir Viltis tą dramą

smerkė kaip bedievišką, LŽ. gynė. Art. B-vė pradeda irti. Laikraščiuose kyla polemika dėl jos. Ji likviduojama 1914 IX 8 (ar X 8).

1914 II 9 „Rūtoj" koncertas. Dainavo Grigaitienė ir kt. II 11 šv. Mikalojaus salėje Adomavičiaus choro koncertas.

III 12 „Rūtos" visuotinis susirinkimas; užsimokėjusių narių buvo 37, naujų priimta 17. Valdybon po ginčų išrinkti: A. Bulota, dr. Laumianskis, Č. Landsbergis, D. Malinauskas, M. Sleževičius, adv. J. Vileišis, Estkienė, Grigaitienė, A. Rucevičius, P. Ruseckas, P. Mičiulis, Siemaška, B. Žilinskas ir B. Aleksandravičius; vėl po ginčų šeimininku išrinktas J. Jurašaitis.

III 22 „Rūtoj" vaidintas Žulavskio „Mirtų vainikas". Spaudos grąžinimo sukakties minėjimui buvo parinkta vaidinti „Kova"; vaidinti turėjo Art. B-vė ir Naujoji Art. Kuopa. Vėliau komisija parinko vaidinti „Ameriką pirtyje", nes visuomenės dalis buvo nepatenkinta „Kova".

VI 12 „Rūtoje" Fredros „Žvakutė užgeso" ir „Consilium facultatis"; vaidino visų kuopų artistai. VI 13 geležinkelio klubo salėj buvo koncertas neturtingų studentų naudai. Dainavo Kutkauskas, Skalskaitė ir Valavičiūtė.

Karas sutrukdė Vilniaus lietuvių teatro gyvenimą. XI 17 „Rūtos" klubas paimtas karinės valdžios žinion. 1914 m. gale prie Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti įsisteigė dramos sekcija. 1915 m. jai vadovavo G. Landsbergis, A. Rucevičiaus ir J. Strazdo padedamas.

Vokiečiams Vilnių užėmus, pirmas lietuvių vakaras buvo 1915 VI, vaidinta „Šilagėlė", J. Strazdo versta iš ukrainiečių kalbos. Režisavo G. Landsbergis. Dar buvo pastatytas Vydūno „Mūsų laimėjimas" (rež. J. Strazdas) ir K. Puidos „Mirga" (rež. L. Gira).

1916 VIII 28 mirus G. Landsbergui, šiai dramos sekcijai vadovauti ima J. Strazdas. Lietuvių konferencijos metu buvo suvaidinta „Liutnios" salėje „Eglė žalčių karalienė" ir J. Strazdo „Sugrįžo".

Užėmus Vilnių bolševikams, švietimo komisariatas iškvietė iš Petrapilio K. Glinskį su jo trupe, kuri pasivadino Vilniaus teatro studija. Tuo pačiu metu veikė ir J. Vaičkaus trupė, besiruošdama kaimo spektakliams. Lenkams Vilnių okupavus, Glinskio trupė persikėlė Kaunan.

II. Atsiminimai. Biografijos.

IŠTRAUKOS IŠ J. KELPŠOS ATSIMINIMŲ

LMDr. archyve buvo išsilikusi II dalis J. Kelpšos nuo Kaltinėnų atsiminimų, rašytų ištrėmime po 1863 m. Juos atsiuntęs LMDr. Poškiečių Antanas (Varnių klebonas kun. Antanas Juozapavičius) pačiam rankraštyj pažymėjo, kad jei suras, tai atsiųs ir I dalį, bet matyt jos nerado. II d. yra didžiulis, smulkiai surašytas, 253 p. rankraštis (22×17 cm.), kuris apima 1868—1871 m. Tam tikroj dalyje tie atsiminimai nieko įdomaus ir naujo neįneša — tai paprasti ir žinomi tremtinių pergyvenimai. Tačiau p. 27—234 turi platesnės reikšmės: autorius, eilę metų atskirtas nuo Žemaičių, nenorėdamas pamiršti savo giminių, pažįstamų, kaimynų, padarė „mintinę kelionę" (podróż w myśli) po buv. Raseinių aps. (dabartines dalis Tauragės, Raseinių, Telšių aps.) ir čia, lankydamas iš centro Kaltinėnuose visus dvarus, dvarelius ir akalicas, stengiasi duoti jų ir jų savininkų istoriją paskutinių maždaug 100 metų. Autorius čia pateikė daugybę smulkių ir didesnių faktų ir faktelių, šimtus pavardžių su atskirų bajoriškų šeimų istorija; ta dalis turi neabejotino svarbumo mūsų žemės ūkio istorikams. Yra ir autobiografinių žinių (J. K. mokėsi Kražiuose nuo 1819 m.). Kai kur paliečia ir žmones, tiesiogiai susidūrusius su lietuvių darbu ir juos savitai, nors ne visados teisingai (nepamirškime, jis rašė iš atminties) nušviečia. Keletą tokių ištraukų čia spausdiname, išvertę iš lenkų kalbos. *Vac. B-ka*

*

* *

(61 p.) (*Kražių įvykiai*) ... Nematau reikalo aprašinėti mokyklinius įvykius, nes savaime tarp vaikų, ypač tokiam skaičiuje susirinkusių, įvairūs dalykai įvykdavo, bet jie, kaip vaikiški, net neverti minėjimo, bet du įvykius pasiryžau paminėti. Prieš 1820 metus Ganipravo savininkas maršalka Ivanavičius paėmė į rekrutus savo valstietį Baracevičių, kuris jau buvo antrosios klasės mokinys, ir išvežė į savo dvarą Ganipravą, 10 varstų nuo Kražių. Tuo pasipiktino jo draugai, nes tai visi palaikė savo garbės įžeidimu, ir tą patį vakarą, susirinkę keli šimtai nuvyko pėsti vydamies savo nuosavybės atsiimti. At-

vykę į Ganipravą vyresnieji mokiniai apsupo tą namą, kuriame Baracevičius buvo apkaltas, o jaunesnieji apsupo patį dvarą, primygtinai reikalaudami, kad pats maršalka išeitų prie jų. Ivanavičius nežinojo, kaip elgtis — įsakyti išvaikyti, bet tarp įpykusių vaikų gali įvykti kriminalas, pagaliau su kuo turėti reikalo — su vaikais, taigi galimas daiktas ir su savo giminaičiais. Buvo priverstas išeiti į prieangį ir užklausti: „Ko jūs, vaikeliai, iš manęs reikalaujate?“ Mokiniai vienbalsiai atsiliepė: „Ponas Ivanavičiau, atiduok mums mūsų draugą, o jei geruoju neatiduosi, tai prievarta paimsime“. Maršalka nustebo dėl tų mokinių energingumo ir, nenorėdamas iššaukti tiekos vaikų atsakomybės, sutiko jiems draugą atiduoti. Šie, pasiėmę draugą, tą pačią naktį triumfuodami grįžo į Kražių miestelį. Žinoma, prefektas apie visa tai tuojau sužinojo, bet jau kitą dieną atvažiavo Ivanavičius, ir pats nuėjęs pas prefektą, prašė jiems atleisti, nes, šį faktą iškėlus aikštėn, daug iš jaunuomenės galėtų būti patraukti atsakomybėn ir pašalinti iš mokyklos. Ivanavičiui įsimaišius, prefektas nutylėjo, tik smarkiai išbarė ir įspėjo, kad ateityje to nedrįstų daryti, nes bus žiauriai nubausti. Tuo ir baigėsi tas didelis žygis, kuris kartu buvo paakinimu, kad dvarininkai neimtų į rekrutus savo žmonių, kurie mokėsi mokyklose.

(62 p.) Antras faktas buvo nepalyginti blogesnis. 1825 buvo išmėtyti paskviliai prieš valdžią ir kitus žymesnius valdininkus. Savaime suprantama, kad prefektas, nežinodamas kaltininkų, to fakto negalėjo nutylėti. Apie tai pranešus vyresnybei, iš Vilniaus atvažiavo komisija ir prokuroras Botvinko. Pradžioje suėmė jaunimą, gyvenantį aplink Kražius, įvairiais būdais sekė, bet negalėjo susekti; tuomet pradėjo suiminėti gabesniuosius aukštesniųjų klasių mokinius, būtent, 6 kl. mokinį Kiprijoną Jančevskį ir tuos jo draugus, su kuriais, kaip jie manė, jis gerai gyveno. Neilgai teko dirbti valdininkams, nes Jančevskis, būdamas tos visos istorijos iniciatorium ir vykdytoju, prie viso ko prisipažino ir nurodė visus savo mokyklinius draugus — Vitkevičių, Ivaškevičių, Suchockį, Zielonavičių ir Piesliaką; galiausiai buvo įmaišytas ir vokiečių kalbos mokytojas, pas kurį gyveno Jančevskis. Visus suėmė ir nuteisė į sunkiuosius darbus tvirtovėse: Jančevskis, Vitkevičius ir Ivaškevičius Bobruiske, Suchockis persiunčiamas nusišovė, Piesliakas ir Zielonavičius, rodos, mirė. 1828 m., Bobruisko komendantui tarpininkaujant, išprašė leidimo paskirti juos karo tarnybon veikiančioj prieš turkus kariuomenėj, ir toj tarnyboje už pasižymėjimą

visiems trims buvo grąžintos bajorų teisės ir buvo pakelti karininkais. Jančevskis, kaip sužeistas ir apdovanotas ordinu, grįžo į namus poručiko laipsniu; vėliau buvo išrinktas nariu Kauno gubernijos komiteto peržiūrėjimui ir patvirtinimui dvarų inventorių, dar vėliau buvo išrinktas Raseinių apskrities maršalka, ir tas pareigas eidamas mirė, palikęs, kaip maršalka, labai gražų atminimą. Vitkevičius, taip pat tame kare pakeltas karininku, buvo komandiruotas į Kaukazo armiją; ten tarnaudamas pramoko rytų kalbų, buvo vyriausio vado adjutantu, o vėliau paskirtas kažkurios apygardos viršininku. Caro įsakymu, Vitkevičius, kaip mokąs rytų kalbas, buvo siunčiamas į Persiją su kokiais svarbiais reikalais. Visa tai gražiausiai atliko, ir kada apie tai buvo pranešta carui, šis pareikalavo, kad Vitkevičius asmeniškai atvyktų pas jį. Vitkevičius, gavęs tokį įsakymą, nukreipė savo kelią ant Vilniaus ir Raseinių, kad aplankytų savo motiną ir šeimyną, su kuria nesimatė nuo ištrėmimo dienos. Raseinių pašte aš buvau su juo susitikęs ir apie valandą pasikalbėjau. Labai gražus vyras, buvo neišpasakytai mandagus ir malonus. Sakė man, kad niekados nemano grįžti į savo gimtąjį kraštą, kad jam daug maloniau ten gyventi, kad net priprato prie anų kraštų ir yra tenai gyventojų labai mėgiamas. Visi manė, kad jis bus ciesoriaus labai apdovanotas už taip gerą atlikimą jam pavestų reikalų, bet vos nuvažiavo ligi Peterburgo, buvo rastas gatvėje negyvas; mirties priežasties nesužinojau. Ivaškevičius taip pat turkų kare buvo pakeltas karininku ir buvo perkeltas į Sibirą. Iš jo seserėno sužinojau, kad nuo savo dvaro visai atsisakė seserėno motinos, o jo sesers naudai, kad yra paskirtas apygardos viršininku, kad jam ten gerai einasi ir kad nemano grįžti į savo kraštą.

Tais pačiais 1825 metais, per mėnesį ar kiek daugiau po mokinių suėmimo, į Kražius atvyko su kazokais nuovados asesorius, kad suimtų fizikos ir gamtos mokytoją Sobolevskį. Tai buvo didelių gabumų žmogus; savo maloniu ir teisingu elgesiu su mokiniais, nors trumpu laiku, taip juos prie savęs pririšo, kad jie buvo pasiryžę jam nors gyvybę aukoti. Prefektas, žinodamas tokį mokinių prisirišimą, patarė asesoriui išvežti nakti, bet ir tat nepadėjo. Tik sutemus prasidėjo didelė mokinių suirutė, pradžioje kazokai mėgino gąsdinti išvaikyti mokinius, bet tat ne tik nepadėjo, bet dar labiau išerzino. Galiausiai, prefektas, išėjęs į gonką, mėgino juos įtikinti išsiskirstyti, bet visi mokiniai atsiliepė, kad mokytojo neleis išvežti. Galiausiai išėjo į gonką pats Sobolevskis ir pradėjo mokiniams įkalbinėti ir pra-

šyti išsiskirstyti, tvirtindamas, kad tokiu savo elgesiu ir jam nieko nepadės ir patys užtrauks sau didelę atsakomybę, kad jis po savaitės, daugiausia po dviejų pas juos grįš, pabaigoje prašė, kad jam padarys didžiausią smagumą, jeigu išsiskirstys. Beveik atėjo pusiaunaktis, kad mokiniai pradėjo skirstytis — mokytoją išvežė, o kokios to buvo jam pasekos, mums tai visai nebuvo žinoma[1].

(120 p.) *(Dionizas Poška)*... Pravažiavus Kvašių karčiamą, matyt atstume per 2½ varsto dešinėje kelio pusėje Bijotų dvaras, ir čia pat už jo apačioje pievų Bardžių dvaras. Apie tuos dvarus štai kas pasakojama. Bajoras Paškevičius, turėdamas vieną ar du ūkius (fortunas) Bijotų akalicoje, buvo kartu seniūnu Maldūnų seniūnijos, kuri šiaurėje apie tris varstus ribojasi su Bijotais ir Bardžiais. Turėjo tris sūnus, Dionizą, Norbertą, nepilno proto, rodos, Antaną[2] ir kelias dukteris. Gyvas būdamas Paškevičius įsigijo kelis ūkius Bijotuose. Jam mirus, jo vyresnysis sūnus Dionizas, pabaigęs mokyklas ir būdamas gabus žmogus, stojo į tolaikinę Raseinių palestrą ir netrukus tapo Raseinių žemietijos aktų regentu, ir tuomet pradėjo uoliai veikti, įsigydamas kaimyninius ūkius, nes ten buvo dvi akalicos Bardžiai ir Bijotai, iškeldavo dėl sienų ginčus su Batakių seniūnija, su bažnytiniu kaimu Pabambiais ir kitais ir visados jam tai pavykdavo, nes kur tiktai iškeldavo klausimą dėl sienų, tai visados galėjo įrodyti oficialiais ir pripažintais dokumentais; tuo būdu per keliolika metų, prisijungus dar įsigytus Girdiškio eksdivizinius ūkius, susidarė didokas dvaras, kurį ilgainiui broliai šiaip pasidalijo: Mažųjų Bijotų palivarką gavo Norbertas Paškevičius, o žymiai didesnius Bardžius pasiėmė Dionizas Paškevičius. Anuo laiku Dionizas Paškevičius buvo laikomas apšviestu žmogumi, visados laikė namus atvirus kiekvienam ir buvo bajorų mėgiamas. Buvo išrinktas Raseinių žemietijos raštininku, rašinėjo įvairius trumpus apsakinėjimus, ypatingai turėjo palinkimą rašyti žemaitiškus eilėraščius, kiekvienai progai pritaikintus, ir buvo tikras gamtininkas, mėgo rinkti senienas ir ant jų dar eilėmis darė atitinkamus užrašus. Užveisė apie namą vaisių sodą ant didelio skardo Pelos upės, kuri teka pro dvarą, o didesniam įvairumui, turėdamas savo žinioje du milžiniškus ąžuolus, juos nukirto ir nuo abiejų atkirtęs kamienus, ilgumo apie 6 uolektis, įsakė viduri išgraužti taip,

[1] Tai žinomoji vad. Juodųjų Brolių byla (ž. A. Janulaičio str. Praeityje I). *Red.*

[2] Tikrumoj Viktorą. *Red.*

kad paliko 4 ar daugiau colių storumo su žieve šonai. Sode ant Pelos skardo išmūrijo iš akmens ir plytų atitinkamo didumo pamatus, atvežė tuos ąžuolus į sodną, pastatė ant pamatų, apdengė apskritais stogais, viduje grindis ir šonus apmušė lentomis, iškirto po 2 langus, duris ir langus pamargino lamperijomis, vidų nudažė, įsakė pagaminti atitinkamas kėdes ir staliukus taip, kad didesniam ąžuole galėjo sutilpti stovėdami keliolika žmonių. Viduje sutalpino visas senienas su atitinkamais užrašais. Buvau tuose ąžoluose vieną vasarą ir aš pažiūrėti ir didesniame ilsėjausi nuo vasaros kaitros. Tuomet ant durų buvo toks parašas: Kur kita siki graužė awys woszkas, Dabar czionai giwen Dyonizas Poszkas. Labai tinkamas parašas, nes ožkos ir avys labai mėgsta ir graužia jaunų ąžuolų žievę. Kol patys Paškevičiai buvo gyvi ir tie ąžuolai buvo tvarkoje palaikomi. Dionizai Paškevičiai gyveno nelabai geruose santykiuose su broliu Norbertu Paškevičium. Galiausiai prieš mirdamas Dionizas Paškevičius nustatė viso savo turto likimą, ir pašalinęs tikrąjį brolį Norbertą, užrašė visą dvarą su judomuoju jo turtu tolimesniam giminaičiui Antanui Paškevičiui, aktų regetui buv. Raseinių žemietijos. Bet mirus Paškevičiui ir jo pačiai, brolio Norberto Paškevičiaus rankose atsirado jam Dionizo Paškevičiaus išduoti obligatai, įvairių valsčių aktuose patvirtinti. Dėl tos priežasties Raseinių žemietijoje buvo užvesta byla iš takto Regestro (z taktowego Regestru) ir abidvi šalys jas labai forsavo, bet Antanas Paškevičius, matydamas, kad bus sunku įrodyti Norberto Paškevičiaus pristatytų obligų sufalsifikavimą, abiejų šalių kaimynams įsimaišius, užgesino tą liepsną pačioje pradžioje ir susitarė. Antanas Paškevičius išsižadėjo Norberto Paškevičiaus naudai pretenzijų prie Bardžių dvaro, o Norbertas Paškevičius pasižadėjo obligų sumokėti Antanui Paškevičiui tam tikrą sumą ir tuo visuo baigėsi atkakli abišalė kova. Norbertas Paškevičius, palikęs Bardžių savininku, neilgai džiaugėsi, nes po kelių metų mirė, palikęs dvi dukteris Teklę ir Kazimierą. Vyresnioji Teklė ištekėjo už daktaro Juozo Siemaškos, bet greitai bevaikė mirė. Kazimiera Paškevičiūtė, palikusi vienintelė abiejų dvarų savininkė, ištekėjo už Vladislovo Jankevičiaus, kuris prieš vesdamas būk tai turėjo Pašerkšnės dvarą Telšių aps. Sedos parapijoje, bet naujavedžiai ar nenorėjo ar negalėjo tuose dvaruose ūkininkauti, ir priedanga noro patenkinti kreditorių skolas, ant tų dvarų užtrauktas, pardavė abudu dvarus Konstantinui ir Margaritai Volmerams rodos už 20.000 rub. sidabru, ir patys Jankevičiai iš-

sikėlė į Pašerkšnės dvarą. Ten gi, atvirkščiai, paaiškėjo, kad dvaras tas priklausė, tam tikra sutartimi su Gadonais, Jankevičiaus broliui ir pilnai nebuvo sumokėti pinigai, dėl to Jankevičienė nerimavo, greitai apsirgo ir mirė; liko du vaikai, bet ir tie greitai nuėjo motinos pėdomis, ir tuo būdu baigėsi ši Paškevičių šeimos šaka.

VYSK. M. VALANČIAUS ROZMAITE WIADOMOŚCI

Skelbdamas „Mūsų Senovės" II N 2 p. 237—246 dvi ištraukas iš vysk. M. Valančiaus susiradusio „Pamiętnik Domowy", buvau manęs, kad kitos jo užrašų dalys yra dingusios. Tačiau jau „Lietuvos Žiniose" 1912 N 51 A. Janulaitis iš J. Tumo paliktos Lietuvių Mokslo Dr. kortelės buvo pranešęs, kad J. Tumo tvirtinimu dr. Gruzdžio autografus ir „Wiadomości o Czynnosciach" J. Tumas atidavė L. Mok. Draugijai (jie 1912 m. ten ir buvo), A. Beresnevičiūtės privatinę korespondenciją ir „Pamiętnik Domowy" jos įgaliojimu buvo atidavęs kun. Dirginčiui („Pam. Dom." dabar yra VDUniv. bibliotekoje), „Wiadomości" vieną didelį sąsiuvinį grąžino Žemaičių vyskupijos archyvui kartu su jo plonučiu tęsiniu, gautu iš dr. Gruzdžio; A. Janulaičio žiniomis tų vyskupijos archyvo sąsiuvinių ieškojęs M. Brenšteinas ir jų nebuvo radęs. Nors jie ir atrodė žuvę, tačiau jie yra tvarkingai išsaugoti dabar Metropolijos seminarijos bibliotekoje, kur (o ne į vyskupijos archyvą) jie, matyt, ir buvo J. Tumo atiduoti. Yra tai viena plati, 180 p. in folio ir 146 § knyga, pavadinta Rozmaite Wiadomosci Zebrane, ir kita tokio pat formato, bet tik 12 p., pavadinta Rozmaite Wiadomosci. Pirmosios knygos pirmajame puslapyje pieštuku J. Tumo ranka pažymėta: „Iš §§ 146 šiame sansiuve esančių, sekantieji §§ palyti visuotinę Rusijos Katalikų Bažnyčios istoriją: 1—52, 55—58, 60—67, 69—75, 77, 88—95, 97—100, 105—106, 111—112, 115, 118—124, 127, 130—132 ir 134. Kiti §§ palyti Žemaičių Vyskupystę, jos perstatytojus, arba kitus nebažnytinius dalykus. Visi jie spaudoje sunaudoti." Tačiau Pastabose Pačiam sau kai kurių dalykėlių, J. Tumo atžymėtų sunaudotais spaudai, nėra. Šitos vietos čia iš naujo verčiamos, nors, galimas daiktas, kad jos kur nors J. Tumo ir buvo išspausdintos.

Pats rankraštis, nors neabejotinai yra paties M. Valančiaus ranka rašytas, visgi žymiausia dalimi buvo iš karto nurašomas

iš užrašų anksčiau padarytų, ir tai, greičiausiai, M. Valančiui tik apėmus vyskupiją: ligi 1851 (p. 156) jie rašyti vienodu, smulkesniu raštu, o nuo 1851 m. daug stambesniu. Be to, p. 77 yra Valančiaus pastaba: „NB Powyższe rzeczy spisano w Petersburgu następne zaś na Żmudzi". Šiaip, nuo p. 158 duodamos ir metinės antraštės, kurių anksčiau nebuvo: p. 158 „Rok 1851", p. 159 „r. 1853", p. 160 „r. 1854", p. 163 „Rok 1855", p. 168 „Rok 1856", p. 170 „Rok 1857" ir antrame sąsiuvinyje p. 1 „Rok 1858" ir p. 10 „Rok 1859". Taigi visai galimas daiktas, kad iš karto perrašęs visą savo turimą medžiagą ligi 1850 m. imtinai, nuo 1851 m. M. Valančius jau kas metai papildydavo savo užrašus. Ar buvo toki pat užrašai ir nuo 1860 m., neaišku.

Palyginus Pastabas pačiam sau su Pamiętnik Domowy ir Rozmaite Wiadomosci, pasirodo, kad jie beveik pilnai apima visą J. Tumo paskelbtą medžiagą; tuose dviejuose rankraščiuose neradau tik: Žinia apie giminę p. 8—9 (anoj Liet. Mokslo Dr. paliktoje kortelėje J. Tumas tvirtino, kad toji žinia jo paimta iš Rozmaite Wiadomosci antro plono sąsiuvinio, bet ten jos visiškai nėra), Pirmoji Ganytojo gromata p. 38—43 (ji J. Tumo paimta iš spausdinto egzemplioriaus), Literatūros žinia p. 126—127 ir 25 m. vyskupavimo sukaktis p. 144, taigi iš visų kitų M. Valančiaus rankraščių čia paimta tik apie keturis puslapius. Visa kita, J. Tumo išspausdinta ne iš Pam. Dom. ir Roz. Wiad. medžiaga imta ne iš M. Valančiaus rankraščių.

Nors visi M. Valančiaus užrašai yra įdomūs ypatingai katalikų bažnyčios Rusijoje istorijai Mikalojaus I ir Aleksandro II laikais nušviesti ir pateikia daug medžiagos, iš kitur gal ir nežinomos ar neprieinamos, tačiau „Mūsų Senovės" tikslams ji ne visa atitinka ir dėl to čia paduodame tik smulkų rankraščio turinį, išvertę tik kelis J. Tumo atžymėtus skirsnelius, ir kituose skirsneliuose vieną kitą autentišką, M. Valančiui charakteringą apibūdinimą; tai nurodome kabutėse. Tačiau visą rankraštį skaitant puola į akis dvi tų užrašų savybės: 1846 m. birželio 18 d. M. Valančių Varniuose aplankė dvasinės akademijos rektorius Holovinskis, matyt, ištirti Valančių kaip galimą kandidatą į vyskupus (bendru įsitikinimu, Holovinskis visus kandidatus statė ir rusų valdžiai ir Romai), nes jau 1846 m. pabaigoje rusų valdžia išstatė M. Valančiaus kandidatūrą į Žemaičių vyskupijos sufraganus. Ir štai, kaip tik nuo to laiko keičiasi jo užrašų tonas — jei ligi to laiko jis nepraleisdavo progos išreikšti savo pasipiktinimą dėl kiekvieno be išimties rusų valdžios parėdymo, kurį jis užfiksuodavo ir skaudžiai neretai pa-

ironizuodavo, tai vėliau, nors ir smarkiai papeikia rusams atsidavusius kunigus ar vyskupus, bet rusų valdžios beveik nekritikuoja ar bent jos atžvilgiu toną žymiai sušvelnina. Kiek galima spręsti iš tų užrašų, ta kandidatūra į vyskupus paveikė ir jo lietuvišką nusistatymą: vienintelės žinios apie lietuvišką darbą ir lietuvių rašytojus (apie Daukantą, Ivinskio kalendorius, Širvydo pamokslus ir apie kun. Janikavičių) yra įdėtos 1846 m., dar prieš aprašymą Holovinskio apsilankymo; vėliau jau nieko tikrai lietuviško nėra, net ir ten, kur buvo proga tą paliesti, pvz. rašant apie kun. Rupeiką (skirsnys 136) ar apie kun. Želvavičių (skirsnys 143). Tai atrodo yra dar vienas liudymas to persilaužimo, kuris jame įvyko sąryšyje su galimumu iškilti bažnytinėje jerarchijoje. *Vaclovas Biržiška*

Rozmaite Wiadomosci zebrane

1. Duodamas lenkiškas vertimas 1843 XI 19 įstatymo apie katalikų dvasines seminarijas ir etatus p. 1—6.

2—3. Apie panaikinimą Lucko, Olykos, Mohilevo, Kraslavo, Zvinogrodko ir Balstogės seminarijų su lenkišku vertimu Mikalojaus I įsakymo apie paskutiniųjų keturių perkėlimą į Minską p. 6—7.

4. Apie vid. reik. min. Perovskio 1843 XI 26 įsakymą seminarijų regensams laikinai eiti pareigas seminarijų rektorių (p. 7).

5. Apie atidarymą 1843 X 29 Kaune paminklo 1812 metams priminti (p. 7).

6. 1843 III 21 Mikalojus I leido Iliupolės pravoslavų metropolitui Neofitui rinkti Rusijoje aukas Damasko cerkvei atnaujinti, spaustuvei Antiochijoje įtaisyti ir kt. (p. 7).

7. Mikalojaus I įsakymas 1843 XII 15 apie įvedimą nuo 1844 V 1 katalikų bažnyčių etatų ir padalijimą bažnyčių į 5 klases (p. 7—9).

8. Žinios apie skaičių katalikų kunigų ir bažnyčių 6 vyskupijose (iš Žurnal Min. Vnut. Del 1833). Iš palyginimo su 1843 etatais pasirodė, kad pvz. be išlaikymo paliko Vilniaus vysk. 6 parapinės bažnyčios, 56 filijos ir 222 koplyčios, Žemaičių vysk. 58 filijos ir 92 koplyčios (p. 9).

9. Pateikiamas lenkišku vertimu vysk. Simano Giedraičio 1846 XII 18 raštas Vidaus reikalų ministeriui Perovskiui, kuriame Giedraitis nurodo į kylančius nepatogumus, įvedant naują seminarijų tvarką; ypač laiko kenksmingu sumažinimą

vyskupo valdžios seminarijoms ir įvedimą 4 kl. gimnazijos cenzo stojantiems į seminarijas. Kartu prašo patvirtinti seminarijos rektorių ir profesorius (p. 9—11).

10. Apie apdovanojimą ordinais aukštų dvasininkų. „Šie apdovanojimai, suteikti vienu laiku ir be ypatingo pasižymėjimo, užuot paguodę, nuliūdino ne tik katalikų visuomenę, bet ir pačius apdovanotus; nes kiekvienas atsiprotėdavo, kad apdovanojimai daromi ne be tikslo, kiekvienam ateidavo galvon toji tiesa „kada jaučius maitina, tur būt, mano juos skersti" (p. 11—12).

11. Apie apdovanojimą aukso kryžiais 1843 XII 15 katalikų akademijos profesorių (jų tarpe ir adjunkto Volončevskio) ir kai kurių kitų. „Pats panašumas naujai įvesto kryžiaus su tuo, kuris suteikiamas graiko-rusiškiems dvasiškiams, nugąsdino katalikus; nes kiekvienas žinojo, kad rusų valdžia norinti visame kame sulyginti katalikų dvasininkus su graikų-rusų, kiekvienas lengvai įspėdavo tikslą. Galiausiai tą naują kryžių pradėta laikyti paminklu ant karsto katedralinių kapitulų, ir kapitulos nariams ligi šiol priklausiusių distinktorijų. Timeo Danaos et dona ferentes" (p. 12).

12. Cituojamas Vilniaus vysk. valdytojo vysk. Jono Civinskio 1843 XII 11 raštas vidaus reikalų ministeriui Perovskiui apie reikalingumą pilnumoje dvas. seminarijas palikti vyskupų žinioje (p. 12—14).

13. Pateikia žinių apie Kražių gimnazijos, perkeliamos į Kauną, fondus neturtingiems mokiniams išlaikyti, apie Mikalojaus I 1843 XII 15 įsakymą tam pačiam reikalui kasmet asignuoti Kauno gimnazijai po 1000 rub. ir konstatuoja, kad tai yra kompensacija už paimtus į iždą fundušus ir priklausančius Kražių gimn. Gilvičius (p. 14).

14. Apie caro asignavimą pinigų Plocko katedrai restauruoti (p. 14).

15. Apie pop. Grigaliaus XVI patvirtinimą vyskupais Juozo Goldmano ir Tado Lubienskio (sufraganu) (p. 14).

16. Pateikiama ištrauka iš Perovskio apyskaitos už 1842 m. apie priemones, taikomas prieš katalikus. Komentuodamas aiškina priežastis, dėl ko iš katalikų į pravoslavus perėjo 6112 ir į protestantus 102; daugumas buvo verčiami eiti į pravoslaviją. Kiti darė tai karjeros sumetimais juo labiau, kad katalikai negali gauti tarnybų Petrapilyje ar Maskvoje neištarnavę 5 metų Rusijos gilumoje, kad jie negali užimti vietos aukštesnės už stolonačalniką, kariuomenėje aukštesnės kaip ma-

joro, kad nėra priimami į kadetų korpus ir į kitas valdiškas mokyklas, išėmus Brastos ir Polocko korpus, kur jie yra specialiai pravoslavinami. Kas dėl perėjusių į protestantus, tai čia svėrė be karjeros sumetimų ir kai kurių asmenų įsitikinimas, kad valdžia ilgainiui priversianti visus katalikus pereiti į pravoslaviją, taip pat ir papiktinąs gyvenimas ir apsileidimas Mintaujos klebono kun. Jono Rudolfo, dėl kurių, sako, jam esant klebonu, 15.000 kuršių katalikų perėjo į protestantizmą (p. 15—16).

17. Apie atėmimą iš bonifratų Vilniuje ir kitur jų ligoninių ir jų priverstiną apgyvendinimą 1843 kun. misijonorių vienuolyne Vilniuje (p. 16).

18. Ištrauka iš kardinolo Pacca kalbos, pasakytos 1843 VI 16 apie apverktiną padėtį katalikų Rusijoje ir Lenkijoje (p. 16).

19. Apie patvirtinimą pravoslavų dvasininkų etatų Lifliandijos ir Kurliandijos gub. (p. 16—17).

20. Apie ginčus vengrų parlamente 1843 dėl Vengrijos graikų pravoslavų su rusų valdžios tikybinės politikos kritika (p. 17).

21. Apie sunkią padėtį slaptų unijotų ir katalikų kunigų, kurie už jiems teikiamus bažnytinius patarnavimus siunčiami į Sibirą (p. 18).

22. Pravoslavų bažnyčios etatai Lifliandijos ir Kurliandijos gubernijose (p. 18—19).

23. Perovskio leidimas 1844 II 8 mokėti pašalpą tiems kunigams, kurie civilinės valdžios įsakymu uždaromi į vienuolynus (p. 19).

24. Rusų valdžia atmetė minėtus p. 9 ir 12 prašymus vyskupų dėl seminarijų ir įsakė naujus seminarijų statutus tuojau įgyvendinti (p. 19).

25. Pateikiami duomenys apie skaičių klierikų Lietuvos vyskupijų seminarijose, kurie buvo anksčiau išlaikomi, ir kurie dabar gali būti išlaikomi naujais etatais. Išskyrus Kamenčiaus vyskupiją, visur žymiai mažiau (Žemaičių vyskupijoje vietoje 60 tik 18). Kadangi, be to, daugelį parapijų aptarnaudavo vienuoliai (Žemaičių vysk. 5 vienuoliai valdė parapijas ir be to turėjo savo 6 parapijas: Kalvarijoje, Telšiuose, Kretingoje, Tytuvėnuose, Raseiniuose ir Dotnuvoje), tai klausia „kas bebus, ypač sumažėjus klierikų skaičiui, kada nebeliks vienuolių? Jog ši katastrofa jau netoli“ (p. 20).

26. 1844 III 31 Perovskij pranešė uždraudimą kunigams kapelionams dvaruose imtis ir vaikų mokymo (p. 20).

27. 1840 Balstogės kun. Ignas Labanauskis iškeltas į Saratovą už atsisakymą duoti išrišimą nuodėmių katalikei, ištekančiai už pravoslavo (p. 20—21).

28. Ištraukos iš Perovskio rašto kolegijai 1844 IV 12, kuriame pranešama, kad yra panaikinamos visos katalikų dvasinės ir vienuolynų spaustuvės ir jų vietoje įkurta Petrapilyje viena prie kolegijos. V. prideda, kad Lietuvoje tebuvo trys tokios spaustuvės: Vilniaus, Berdičevo ir Mohilevo. Vilniaus spaustuvę laikė misijonoriai, jos paskirtas prefektas buvo kun. Jonas Erdman. Ji spausdino daugybę lotyniškų, lenkiškų ir žemaitiškų tikybinių knygų. Berdičevo spaustuvę Žitomiriaus gub. laikė kun. karmelitai prie vienuolyno. Spausdino maldaknyges ir ūkio kalendorių, kurį redagavo kun. Jonas Romanovskis. Menka Mohilevo spaustuvė prie vyskupijos valdybos spausdino rubriceles ir vyskupo laiškus. Priežastis to uždraudimo buvusi tokia. Nuo 1841 m. Vilniaus civilinis gubernatorius Semenov pradėjo spausdinti Vilniaus ūkio kalendorių. Kadangi jis savo turiniu netiko katalikams, tai žmonės nustojo jį pirkti ir ieškojo Berdičevo kalendorių. Semenovui išleidus kalendorių 1844 m. ir žydams jį paėmus platinti, kiti spekuliantai atvežė į Vilnių didelę daugybę Berdičevo kalendorių. Tuomet žydai, pardavinėję gubernatoriaus kalendorius, nutraukė sutartį. Gubernatorius, norėdamas išvengti nuostolių, įsakė perspausdinti visus Berdičevo kalendoriaus priedus ir sujungti su Vilniaus kalendorium. Kad ateityje neturėtų nuostolių, kreipėsi į savo giminaitį, svetimų tikybų departamento direktorių Skripicyną, kuris tuojau painformavo carą, kad krašto gerovė reikalaujanti panaikinti spaustuves, dvasininkų valdomas (p. 21—22).

29. Ištrauka iš 1844 IV 11 įsakymo, kuriuo caras, pakeisdamas 1839 m. uždraudimą, leidžia katalikams dvasininkams klausyti svetimų parapijų katalikų išpažinties, kad tik būtų išlaikytos visos sąlygos, tokiam atvejui numatytos. „Ir 1839 m. įsakymas leidžia klausyti išpažinties svetimos parapijos žmonių, jei tie pristatys savo klebonų liudijimus, taigi dabartinis įsakymas yra tik vox praetera nihil“ (p. 22).

30. 1844 IV 11 įsakymo ištrauka, kur reikalaujama, kad 1) visi vienuoliai, kurie neatliko įžadų (vota solemnia) mokslui baigti stotų į vyskupijos seminarijas, 2) nenorį eiti į seminarijas būtų atleisti iš vienuolynų, 3) visas vienuolynų studijas pa-

naikinti. Tuo įsakymu paskelbimo metu karmelitai, kanauninkai reguliariniai, trinitoriai, pranciškonai, marijonai ir benediktinai neturėjo nė vieno, neatlikusio įžadų, bernardinai Vilniaus vienuolyne turėjo septynis, bet įsakymą paskelbus turėjo visus atleisti, nes nė vienas jų neturėjo reikalingo į seminariją stoti pasiruošimo. Paskutiniu magistru Vilniaus vienuolyne buvo kun. Julionas Volončevskis. Dominikonai Zabialuose Gudijoje turėjo keliolika jaunų žmonių, kuriuos ruošė į vienuolius ir turėjo visus išvaryti, o Kauno ir Vilniaus augustinai, neturėdami etatais numatyto skaičiaus vienuolių, prašė leidimo priimti į ordiną reikalingą skaičių vienuolių, bet jo vietoje gavo šį įsakymą (p. *22—23*).

31. Informacija apie kardinolus Pacca (1756—1844) ir Mikara (p. *23*).

32. 1844 III 13 caro įsakymu sudaryta Samaroje valdyba prižiūrėti žemėms (300.000 deš.) Simbirsko gub., kurios buvo paimtos iš kalmukų. Prieš šio įsakymo paskelbimą centralinės komisijos tikrinti Lietuvos bajorų kilmei Vilniuje ir Kaune gavo iš valdžios paraginimą įvairiomis priekabėmis ginčyti pristatytus įrodymus ir netvirtinti bajorystėje. Šį įsakymą paskelbus pasklido gandai, kad vyriausybė ruošia vietą Simbirske tiems bajorams, kurių bajorystės įrodymai bus heraldijos atmesti. „Neduok Dieve, kad tai turėtų įvykti!" (p. *24*).

33. 1842 XII 31 Kališo vyskupas Tomaszewski paskelbė ganytojišką laišką, kuriuo draudžia savo vyskupijos kunigams laiminti mišrias jungtuves. Ir už tą laišką jis nebuvo valdžios baudžiamas. Iš to aišku, kad tą patį galėjo padaryti ir vyskupai, gyvenę „provincijose nuo Lenkijos atplėštose", tačiau nė vienas jų to nepadarė. Valdžia tik uždraudė vyskupams siuntinėti jų spausdintus laiškus vyskupijose (p. *24*).

34. Mikalojaus I įsakymu Moldavija liko atkirsta nuo Konstantinopolio patriarcho ir tikybos dalykuose priklausys nuo Petrapilio sinodo (p. *24*).

35. Mikalojus I 1844 II *28* aplankė kat. akademiją Petrapilyje. Jo kalbos turinys (p. *24—25*).

36. Katalikų bažnyčios tolimesnis persekiojimas. Svetimų tikybų departamento direktorius Valerijonas Skripicyn slavų - pravoslavų partijos pavedamas (prokuroras Protasov, ministeriai Bludov, Panin, Perovskij, arkiv. Siemaško ir Skripicyn), 1842 IX aplankė visas katalikų vyskupijas, kad arčiau pažintų vyskupus ir juos apsupančius aukštesnius dvasininkus, arba „aiškiau pasakius, buvo pasiųstas susipažinti su visais

niekšais tarp dvasininkų, kad ateityje jais pasinaudotų Katalikų bažnyčiai griauti. Ir tikrai dviem mėnesiams praėjus po to vizito, be jokio dvasinės vyriausybės pristatymo paskirti infulotais: Minsko pralotas Dąbrowski Olykoje ir Žemaičių kanauninkas Rupeika Šiluvos". 1843 IX Skripicyn valdžios pavedimu važinėjo į Romą, grįždamas aplankė Vilnių, Minską ir Mohilevą. Mohileve iššaukė oficiolą Martyną Laskį ir siūlė jį apdovanoti, jei jo sušaukta kapitula pripažins Mohilevo arkivyskupiją nereikalinga, bet šis nesutiko (p. 25—26).

37. 1844 IV 17 caro įsakymu, išvystant 1829 įsakymą, liepta iškelti iš Vilniaus vienuolynų vienuolius, o jų bažnyčias paversti parapinėmis. 1829 nustačius naujas taisykles priimant į novicijatus, faktiškai visi novicijatai susilikvidavo, nes vidaus ministeris niekam neduodavo leidimo stoti į vienuolyną. 1836 carui aplankius Vilnių, vysk. Klangevičius išrūpino caro leidimą priiminėti į novicijatą gubernatoriaus sutikimu. Ir tuo būdu nemaža jaunųjų stojo į vienuolynus. Bet jam mirus, įsakymu vysk. Civinskiui tai buvo panaikinta, palaikyta tai neteisėtumu ir tai sudarė priekabę iškelti vienuolius iš Vilniaus. Dėl to: a) basieji karmelitai buvo iš Vilniaus iškelti ir Aušros Vartų bažnyčia buvo pavesta kun. Domininkui Pacevičiui 1844 VI pradžioje, b) dominikonai turėjo apleisti šv. Dvasios vienuolyną ir bažnyčią, kurią apėmė Vilniaus katedros kanauninkas kun. Jokūbas Gąsovskis; c) dominikonų šv. Jokūbo bažnyčia Lukiškyje buvo pavesta kun. Jonui Menué; d) pijorų šv. Rapolo bažnyčia buvo pavesta katedros vikarui kun. Motiejui Radivonskiui. Tų visų bažnyčių turtą valdžia jau anksčiau pasiėmė ir dabar nieko naujiems kunigams nepaskyrė ir visi „pradėjo spėti, kad valdžia pasiruošusi visai jas paimti, tik iš politikos laikinai įsakė pavesti jas svietiškiems kunigams" (p. 26—28).

38. 1844 N 133 Severnaja Pčela pranešė, kad 1500 dūšių vienkiemių (odnodvorcy) įvairių gubernijų nutarta iškelti į Ekaterinoslavo gub., o jau prieš tai buvo žinoma, kad 1844 IV ir V daugiau kaip 3000 vyriškių (neskaitant moterų ir vaikų) dūšių jau išvežta į Ekaterinoslavo gub. „Persikėlimą tą valdžia atlieka savęs vertu būdu: policija su karine pajėga puola nelaimingų vienkiemių trobas ir nelaukdama, kol atsiskaitys su kaimynais, suims pasėtus javus ir išparduos savo namus su žeme, tuojau sodina į vežimus visus, kuriuos suranda troboje, ir veža ištrėmimui". Buvę bajorai arba vienkiemiai visi yra katalikai ir valdžia, žinodama, kad kol jie gy-

niekšais tarp dvasininkų, kad ateityje jais pasinaudotų Katalikų bažnyčiai griauti. Ir tikrai dviem mėnesiams praėjus po to vizito, be jokio dvasinės vyriausybės pristatymo paskirti infulotais: Minsko pralotas Dąbrowski Olykoje ir Žemaičių kanauninkas Rupeika Šiluvos". 1843 IX Skripicyn valdžios pavedimu važinėjo į Romą, grįždamas aplankė Vilnių, Minską ir Mohilevą. Mohileve iššaukė oficiolą Martyną Laskį ir siūlė jį apdovanoti, jei jo sušaukta kapitula pripažins Mohilevo arkivyskupiją nereikalinga, bet šis nesutiko (p. 25—26).

37. 1844 IV 17 caro įsakymu, išvystant 1829 įsakymą, liepta iškelti iš Vilniaus vienuolynų vienuolius, o jų bažnyčias paversti parapinėmis. 1829 nustačius naujas taisykles priimant į novicijatus, faktiškai visi novicijatai susilikvidavo, nes vidaus ministeris niekam neduodavo leidimo stoti į vienuolyną. 1836 carui aplankius Vilnių, vysk. Klangevičius išrūpino caro leidimą priiminėti į novicijatą gubernatoriaus sutikimu. Ir tuo būdu nemaža jaunųjų stojo į vienuolynus. Bet jam mirus, įsakymu vysk. Civinskiui tai buvo panaikinta, palaikyta tai neteisėtumu ir tai sudarė priekabę iškelti vienuolius iš Vilniaus. Dėl to: a) basieji karmelitai buvo iš Vilniaus iškelti ir Aušros Vartų bažnyčia buvo pavesta kun. Domininkui Pacevičiui 1844 VI pradžioje, b) dominikonai turėjo apleisti šv. Dvasios vienuolyną ir bažnyčią, kurią apėmė Vilniaus katedros kanauninkas kun. Jokūbas Gąsovskis; c) dominikonų šv. Jokūbo bažnyčia Lukiškyje buvo pavesta kun. Jonui Menué; d) pijorų šv. Rapolo bažnyčia buvo pavesta katedros vikarui kun. Motiejui Radivonskiui. Tų visų bažnyčių turtą valdžia jau anksčiau pasiėmė ir dabar nieko naujiems kunigams nepaskyrė ir visi „pradėjo spėti, kad valdžia pasiruošusi visai jas paimti, tik iš politikos laikinai įsakė pavesti jas svietiškiems kunigams" (p. 26—28).

38. 1844 N 133 Severnaja Pčela pranešė, kad 1500 dūšių vienkiemių (odnodvorcy) įvairių gubernijų nutarta iškelti į Ekaterinoslavo gub., o jau prieš tai buvo žinoma, kad 1844 IV ir V daugiau kaip 3000 vyriškių (neskaitant moterų ir vaikų) dūšių jau išvežta į Ekaterinoslavo gub. „Persikėlimą tą valdžia atlieka savęs vertu būdu: policija su karine pajėga puola nelaimingų vienkiemių trobas ir nelaukdama, kol atsiskaitys su kaimynais, suims pasėtus javus ir išparduos savo namus su žeme, tuojau sodina į vežimus visus, kuriuos suranda troboje, ir veža ištrėmimui". Buvę bajorai arba vienkiemiai visi yra katalikai ir valdžia, žinodama, kad kol jie gy-

44. Smulkiai aprašoma naujų katalikų akademijos rūmų Petrapilyje pašventinimo ceremonija, atlikta 1844 VI 22. Duodamas pilnas lotyniškas akademijos rektoriaus kun. Holovinskio prakalbos tekstas (p. 32—34).

45. Vyskupo Šumborskio (ž. § 39) pilnas ganytojiškas raštas iš 1841 II 6/18 (§ 39 tai būtų 1842), kuriame jis daro dideles nuolaidas pravoslavijai (p. 34—38).

46. Tekstas Podliasės vyskupo Marcelio Gutovskio ganytojiško laiško iš 1835 III 14 dalimi prieš reskriptą, draudžiantį katalikų kunigams dvasiniais reikalais patarnauti pravoslavams ir laiminti mišrias jungtuves (p. 38—39).

47. Tekstas laiško iš 1835 VI 10/22 vyr. direktoriaus vidaus reikalų valdančios komisijos Golovino vysk. Gutovskiui su paklausimu dėl vyskupo ganytojiško laiško (46) (p. 39—40).

48. Vysk. Gutovskio pasiaiškinimo tekstas 1835 VI 28 (p. 40—41).

49. 1843 VI 28 caro įsakymas apie perėmimą į valdžios rankas katalikų svietiškų dvasininkų turtų (p. 41—43).

50. 1844 VIII 31 caro įsakymas, draudžiąs statyti naujus žydų maldos namus ir mokyklas vienoje gatvėje su pravoslavų cerkvėmis (p. 43).

51. Sąrašas Žemaičių vyskupijos dvasininkų, dalyvavusių 1830—1831 sukilime (p. 43—48). Vertimą išspausdino J. Tumas p. 133—137. J. Tumas nuo savęs pridėjo numeravimą atskirų kunigų, kun. Kovulskį pavertė Kovalskiu, gen. gub. Mirkovičių Markavičium, rusus maskoliais, kai kurias vietas išvertė netiksliai, ir nesupratęs bausmės Venckevičiui ir kitiems „ostavit pod podozreniem", jis išvertė „stipriai įspėti".

52. Apie pralotą Vaclovą Žilinskį (p. 48). Išversta J. Tumo p. 20 (Žilinskis Gintilos vietoje kolegijoje).

53. Apie Gintilos paskyrimą Žemaičių vysk. administratorium (p. 48). Išversta J. Tumo p. 19 (Gintila Žemaičių vyskupijos administratorius).

54. Apie 1838 ir 1839 m. žydų kolonizaciją (p. 48—49). J. Tumo išversta p. 142 (Žydų kolonizacija).

55. Popiežiaus Grigaliaus XVI 1844 m. enciklikos Inter praecipuas machinationes pilnas lotyniškas tekstas (p. 49—56).

56. Apie išrinkimą 1844 m., mirus vysk. Chmielevskiui, Varšuvos arkivyskupijos administratorium kun. Antano Fijalkovskio. Paskevičius nenorėjo jo patvirtinti, bet palaikė Lenkijos reikalams ministeris Turkul (p. 56).

57. Apie išrinkimą 1844 X 21 Poznanės ir Gniezno arkivyskupu kun. Leono Przyluskio (p. 56).

58. Pilnas tekstas pop. Klemento XIII laiško Vilniaus vyskupui Mykolui Zienkovičiui 1760 apie jėzuitus (p. 56—57).

59. Vyskupo Simono Mykolo Giedraičio nekrologas (Wornie 14 wrzesnia 1844 r.) (p. 58—61). J. Tumo išversta p. 20—22 (Senojo administratoriaus pavyskupio kunigaikščio Simano Giedraičio laidotuvės).

60. Lenkiškas vertimas iš prancūzų kalbos Naugardėlio aps. unijotų kunigų rašto 1834 IV 2 vyskupui Siemaškai, kuriame jie nepripažįsta susijungimo su pravoslavų bažnyčia (p. 61—63).

61. Katalikų bažnyčios padėtis Rusijos valstybėje 1844 m. pasibaigus (p. 63—66).

62. Mikalojaus I 1844 XI 13 įsakymas apie specialias žydų mokyklas (p. 66).

63. Akademiją aplanko įvairūs ministeriai ir caras (p. 67 — 68).

64. Caro nutarimas siųsti į Akademiją aliumnus iš Lenkijos (p. 68—69).

65. Privedusi katalikų bažnyčią Lietuvoje ligi 1844 m. beveik ligi žlugimo, rusų vyriausybė dabar pradėjo ta kryptimi veikti ir Lenkijoje (p. 69).

66. Apie pasipriešinimą 1838 m. Gudijos dvasininko Mirskio unijos panaikinimui (p. 69).

67. Aprašo pasipriešinimą 400 bajorų katalikų Dudakavičiuose Mohilevo gub. prieš pavertimą bažnyčios cerkve. Klasta, prieš savo norą, po to jie buvo įrašyti pravoslavais (p. 69—70).

67 (bis). 1844 XII 14 caras patvirtino žydams naują „korobkos“ rinkliavos įstatymą (p. 70).

68. Apie kun. Rillą (p. 71). Išversta J. Tumo p. 142—143 (Tėvas Ryla).

69. Perovskij 1844 XII 20 pranešė kolegijai apie tas privilegijas užimant parapijos, aukštesnes ir mokyklų vietas, kurias suteikė caras dvas. akademijos auklėtiniams. „Gavęs tą įsakymą, kolegijos pirmininko pavaduotojas vysk. Kazimieras Dmochovskis Petrapilio akademijoje atgiedojo mišias ir Te Deum laudamus, kad padėkotų Dievui už tai, kad vyskupams buvo atimta teisė valdyti dvasininkus“ (p. 71—72).

70. Ligi 1843 katalikai armėnai Užkaukazyje priklausė nuo Romos propagandos. Prasidėjus ginčui, kas turi valdyti

vyskupiją, 1844 X 17 vid. reikalų ministeris pats paskyrė jiems vyskupą ir padarė priklausomais tik nuo savęs (p. 73).

71. Apie mirtį 1845 V 28 Žitomiriaus vysk. Pivnickio, dėl išvežimo į Nerčinską Lucko semin. regenso Ožarovskio, kuris veltui protestavo prieš naujus seminarijų etatus ir prieš iškėlimą seminarijos iš Lucko į Žitomirių (p. 73—74).

72. Apie nubaudimą kun. Jono Černiavskio, atsisakiusio dėstyti Kamenčiaus seminarijoje. Insinuaciją tuo reikalu Skripicynui padarė pralotas Viktoras Markevičius (p. 74—75).

73. Apie vertimą pravoslavais 1845 m. latvių protestantų ir iškėlimą dėl tos priežasties protestavusio prieš tai gen. gub. Pahleno (p. 75).

74. Apie valdžios atsisakymą nuo nutarimo (N 64) iškelti Varšuvos dvas. akademijos aliumnus į Petrapilį. Kališo vysk. Tomaševskis atsisakė be popiežiaus leidimo pirmininkauti kolegijoje (p. 76).

75. Leonpolio Vilniaus gub. valstiečius, kurie nenorėjo išsižadėti unijos, 1845 m. gubernatorius apsupo kariuomene ir grasindamas iššaudymu, privertė priimti pravoslaviją ir išduoti tuos, kurie ragino prie pasipriešinimo: kurstytojai buvo nubausti 1.000 lazdų, o Zadorožės kun. Lelovičius išvežtas į Viatką (p. 76—77).

76. Apie išsikėlimą M. Valančiaus į Žemaičius (p. 77). Išversta J. Tumo p. 23 (Liga).

77. 1844 VI 4 įsakymas, kad vienuolynų vizitatoriai dabotų, kad vienuolių pamoksluose nebūtų nieko politinio, taip pat to paties turėjo žiūrėti pralotai ir klebonai. To įsakymo priežastis Vilniaus dominikonų kun. Mokrzeckio ir Koškos pamokslai, kada valdžia įsakė vienuoliams apleisti bažnyčias (p. 77—78).

78. Žemaičių seminarijos sudėtis ir 1845 m. įvedimas naujos tvarkos (p. 78—81). J. Tumo išversta p. 23—25 (Seminarijos pertvarkymas).

79. Apie intrigas prieš Valančių dėl nepaskyrimo į seminariją kai kurių dėstytojų (p. 81—82). J. Tumo išversta p. 25—26 (Nominatas nepatenkintas).

80. Šis straipsnis, kad ir atžymėtas J. Tumo, kad yra spaudoje sunaudotas, bet Pastabose pačiam sau jo nėra.

„1845 m. Žemaičiuose buvo jau šios rusų cerkvės: Padubysyje, Šiauliuose, Raseiniuose, Jurbarke ir Kėdainiuose. Padubysyje iš seno gyveno kunigai Bazilionai, kuriuos, uniją naikindama, valdžia išvijo, prie tenykštės medinės cerkvės paso-

dindama vad. baltuosius dvasiškius. Pravoslavų tikybos žmonių apie Padubysį visiškai nėra, išėmus nežymų skaičių, kadaise Bazilionų iš Gudijos atgabentų, unijotų, kuriuos valdžia pavertė pravoslavais. Pirmasis Padubysio popas veltui kvietė į cerkvę katalikų liaudį, veltui ateinančius į šventorių girdė iždo duota degtine, veltui atlikdavo vaikštynes aplink cerkvę ir rodė monstranciją, tvirtindamas, kad rytų ir katalikų tikybos yra vienodos, vis viena liaudis nepakentė schizmos. Kėdainiuose cerkvė buvo iš seno, bet valdžia senosios vietoje pastatė naują medinę, nedidelę. Ir čia cerkvė stovi be naudos, nes Kėdainių gyventojai yra ar katalikai, ar protestantai, ar žydai. Jei bent keli mokytojai, atsiųsti iš Rusijos, išpažįsta pravoslavų tikėjimą. O šio miestelio apylinkėse nėra nė vieno maskolio. Šiauliuose valdžia pastatė medinę cerkvelę 1842 m. neva valdininkų atsiųstų iš Rusijos ir įgulos kareivių patogumui, bet tikrai su viltimi, kad vietos popas sugebės patraukti žemaičius. Tačiau šio ligi šiol nematyti. Jurbarke valdžia neseniai pastačiusi cerkvę, pasodino prie jos popą girtuoklį, Smoličą, vietinių muitinės rusų valdininkų ir pasienio sargybos patogumui. Raseiniuose 1841 m. valdžia pastatė medinę cerkvę katalikų pijorų bažnyčios vietoje. Taip pat ir vietos popas savo parapijoje turi vidaus tarnybos kareivius, kelių valdininkus ir kacapus, atvažiavusius prekybos reikalais. Telšiuose ligi šiol cerkvės nėra, tačiau miestelyje gyvena valdžios atsiųstas popas, kuris atlieka pamaldas privatiniame name. 1845 m. lapkričio mėn. Telšių popas Veščezerov, džiovininkas, sunkiai susirgo; laukdamas mirties meldė savo namiškius, nesant kito popo, jam pakviesti kun. bernardinų gvardijoną kun. Justusą Vialovičių, bet tas neatėjo, bijodamas griežtų valdžios draudimų; pagaliau prašė popas, kad jam atneštų iš katalikų bažnyčios žvakę; ją gavęs, bučiavo, kėlė rankas į dangų ir mirė. Jo mirties priežastis buvo degtinė, kurią, nežiūrint savo ligos, kas dieną gėrė be pasigailėjimo“ (p. 83—84).

81. Taip pat J. Tumo atžymėta, kad spaudai sunaudota, bet Pastabose pačiam sau nėra: „Reikia žinoti, kad kada 1838 m. valdžia sumanė atidaryti Šiauliuose 5 klasių pavieto mokyklą, to pavieto dvarininkai, vadovaujami maršalkos Kauneckio, nutarė vienkartiniai sumokėti iždui po 30 kap. sidabro nuo kiekvienos skazkoje įrašytos dūšios, kad valdžia įsteigtų Šiauliuose gimnaziją. Gudų mokslo apygardos, kuriai priklausė ir Žemaičiai, globėjas Evaristas Andriaus sūnus Gruber prižadėjo tai padaryti: tuo tarpu, nuo 1840 m. rugsėjo 1 d. įsteigė

tik pavieto mokyklą, kurios prižiūrėtoju pastatė Zarankevičių. 1844 m. liepos mėn. Kražių gimnazija buvo perkelta į naują gubernijos miestą Kauną, Kražiuose gi pasiliko tik p. Žuko vadovaujama parapijos mokykla, o naują pavieto mokyklą valdžia įkūrė Raseiniuose ir jos vadovu pastatė poną (pavardė neįrašyta, *V. B.*). Kauno miestas buvo perdaug mažas ir dvarininkai, kurie siųsdavo savo vaikus į tą gimnaziją, turėjo daug išlaidų dėl butų ir maisto brangumo. Dėl to tai šiauliečiai dar labiau pradėjo prašyti išpildyti, kas buvo pažadėta, juo labiau, kad ir pažadėtą mokestį jau buvo įnešę į iždą. Galiausia vietos laikraščiuose pasirodė šitoks įsakymas „Aukščiausias caras Mikalojus I 1845 m. rugpiūčio 20 d. įsakė perkelti Svislotės Gardino gubernijos gimnaziją į Šiaulius, o Šiaulių pavieto mokyklą į Svislotę". Taigi palieka tik laukti šio įsakymo pasekmių. Telšių pavieto mokykla nuo 1844 m. visiškai perėjo į civilių asmenų rankas, nors ligi šiol keli bernardinai ėjo mokytojų pareigas. Tuomet mokyklos vyresniuoju buvo Bazanin, o pirmu kapelionu svietiškas kunigas, teologijos kandidatas Juozas Beržanskis" (p. 84—85).

82. Apie Simaną Daukantą (p. 85—87). Išversta J. Tumo p. 129—131 (Simanas Daukantas).

83. Apie L. Ivinskio kalendorių (p. 87). Išversta J. Tumo p. 131 (Laurynas Ivinskis).

84. Apie Sirvydo Sakymų leidimą (p. 87). J. Tumo išversta p. 131 (Kastantinas Širvydas).

85. Apie kun. Janikavičių (p. 131). J. Tumo išversta p. 131 (Antanas Janikavičius).

86. Atžymėta J. Tumo, kad sunaudota spaudai, bet Pastabose nėra:

„Nuo 1822 ligi 1839 m., kada arkiprezbiteriu ir Varnių klebonu buvo kun. Mateušas Giedraitis, Varnių parapinės bažnyčios vikaro pareigas ėjo kun. Ignas Polujanskis, kunigas labai dievotas ir, jei galima pasakyti, šventas, net jo priešas, jei tokį turėjo, negalėjo jame įžiūrėti nei nuodėmės, nei silpnos pusės. Kas dieną klausė žmonių išpažinties, šventomis dienomis sakė ilgus ir labai rūpestingus pamokslus, kas dieną nuo 12 ligi 4—5 val. šlavė bažnyčią, nudulkindavo altorius ir valė šventuosius indus. Tai tas kun. Polujanskis 1837 m. ties Varnių fara prisodino dvi eiles įvairių medžių, kurie ilgai bus jo tikybinio uolumo paminklas. Dabar (1846 m.) tas kunigas yra Tauragės klebonu (p. 88).

87. J. Tumo atžymėta, kad sunaudota spaudai, bet Pastabose nėra:

„1845 m. Žemaičiuose praėjo ramiai, be kokių ainiams atmintinų atmainų. Civiliškai ją valdė karinis Vilniaus gen. gubernatorius Mirkovič, arčiau gi tikrasis valstybės tarėjas ir kavalierius Kalkatin, Kauno civilinis gubernatorius, žmogus nors ir karšto būdo, bet veiklus ir geros galvos. Gubernijos maršalka buvo dvarininkas Pizani, pavieto maršalkomis buvo: Raseinių kunigaikštis Ireniejus Oginskis, nepaprastos galvos; Telšių Bucevičius; Šiaulių gr. Lotrek; Panevėžio — Komaras. Be žemesnio teismo ir ispravniko kiekviename paviete buvo 13 asesorių nuo valdžios, o kiekvienam kad mažiausiame miestelyje klučvaitis. Nežiūrint tokio didelio skaičiaus policijos valdininkų, daugybė buvo įvairių vagių, kurie padarė visą provinciją nelaimingą. Priežastys to vagių pagausėjimo buvo šitokios.

1. Nederlius — tikrai 1844 ir 1845 m. tiktai vienos bulvės užderėjo, o visos javų rūšys nepavyko. Dėl to kainos maisto dalykams tiek pakilo, kad už 24 gorčius žieminių kviečių mokėjo po 5 rub. sidabru, už tiek pat rugių mokėjo 3 r. s., avižų 1½ r. s., miežių 2 r. s. Dėl to nutolę nuo kiekvieno darbo žydai, mirdami badu, daugiausia pradėjo verstis arklių prekyba, kuriuos Žemaičiuose nemokamai įgiję, vedė į Kuršius ir parduodavo. O pavogtus Kuršių vagių parduodavo Žemaičiuose.

2. Policijos kyšių ėmimas ir toje srityje rusų įstatymų netinkamumas. Žinoma, kad rusų įstatymais vagies nesiunčia į Sibirą, jei jo pavogto daikto vertė yra mažesnė kaip 30 r. s. Tų gi daiktų įvertinimas visados buvo pavedamas policijai. Tai, jei vagis turėjo pinigų policijai nuraminti, galėjo būti visados savo amato tikras, nes jo pavogti daiktai visados bus pigesni, kaip 30 r. Dėl tos priežasties gyventojai, kas dieną matydami savo naujas skriaudas, o vagius laisvus, neretai nelaukdami teismo, patys slaptai juos žudo.

3. Prekyba kontrabanda. Kada carui Mikalojui I valdant pasienio sargyba buvo smarkiai sustiprinta, žydai, pripratę visokį gėrį griebti svetimomis rankomis, mokėjo mužikams už riziką ir perkėlimą uždraustų prekių. Mužikai gi, ne kartą pagauti, pramoko visokių vagių gudrybių, priprato prie neteisių liudijimų ir melagingos priesaikos. Pagaliau, negalėdami pasiekti sienos, pritaikino tuos pačius sugebėjimus, kad atimtų nuosavybę iš savo bendrų.

Dėl tos pačios kontrabandos liepos mėn. Kražių miestelyje sudegė ligi 90 namų. Vejami pasienio sargybos, žydai, maty-

dami, kad nesugebės paslėpti atvežtų prekių, patys padegė krautuvę, kur prekės buvo sudėtos; iš čia prasidėjęs gaisras sunaikino visą miestelį.

Dvasiniu žvilgsniu vyskupiją valdė nominatas vyskupas Jonas Gintyllo. Šis pralotas, prisibijodamas kame nors nutolti nuo valdžios noro ir susilaukti jos nemalonės, net smulkiausiuose dalykuose tarėsi ne su bažnytinėmis teisėmis, bet su vidaus reikalų ministerija, net taip dažnai, kad pati ministerija, be reikalo varginama, nenorėjo atsakinėti. Tuo būdu kun. Nominatas pavertė save nieku, o valdžią viskuo. Vyskupijoje, be atmainų, vykusių seminarijoje, neatsitiko nieko svarbaus. Net valdžia, galvodama apie pagerinimą santykių su Tėvu š. Grigalium XVI, tuo laiku susilaikė nuo nedraugingų katalikybei naujienų" (p. 88—89).

88. Lenkiškas vertimas Mikalojaus I reskripto iš 1846 IV 2 apie asignavimą lėšų atnaujinimui vakarinėse gubernijose 496 senų ir pastatymui 99 naujų cerkvių (p. 89—90).

89. Žinia iš Gazette de Carlsruhe, kad popiežius papeikė prancūzų dvasininkų reiškiamas simpatijas Lenkijos reikalams (p. 90).

90. Ištrauka iš prancūzų bažnytinio laikraščio 1846 m. su Paryžiaus arkivyskupo raštu, įsakančiu dvasininkams maldas už persekiojamą Lenkiją (p. 90—91).

91. Ištrauka iš Gazeta Wrocławska 1846 I 3 apie rusų valdžios derybas su popiežium dėl tvarkos skirti vyskupus (p. 91—92).

92. Apie Mikalojaus I paskirtus ordinus aukštiems katalikų dvasininkams (p. 91—92).

93. Aprašomas aplankymas Varnių 1846 VI 17 katal. dvas. akademijos rektoriaus kun. Igno Holovinskio. Prakalboje klierikams ragino juos, kad „vengdami visokio patriotizmo, būtų geri katalikai" (p. 92).

94. Popiežiaus Grigaliaus XVI mirtis (p. 92—93).

95. Apie popiežiaus Piaus IX išrinkimą (p. 93).

94. (bis!) 1845 m., rusų Minsko vyskupui Zubkai rekomenduojant, Minsko katalikų seminarijos rektoriaus pavaduotoju buvo paskirtas kanauninkas Vasilkovskis, kuris pradėjo savo elgesiu visus piktinti, jo pavyzdžiu pasekė ir kiti klierikai. Kolegija atsiuntė revizijai Vaclovą Žilinskį. Teko Vasilkovskį iškelti į Mohilevą amžinai rezidencijai, du klierikus pasiųsti atgailauti į vienuolyną, 18 klierikų pašalinti be teisės stoti į dvasinį luomą. Nauju Minsko seminarijos rektorium paskirtas kun.

Voitkevičius, o inspektorium, be Vilniaus vyskupo žinios, Panevėžio kapelionas kun. Novickis (p. 93—94).

95. (bis!) Vilniaus vyskupijos administratoriaus, kun. Jono Civinskio, mirusio 1846 XI 17, biografija (p. 94—97).

96. J. Tumo atžymėta, kad sunaudota spaudai, bet Pastabose neišversta:

„1846 m. žiema buvo labai švelni, per smarkiausius šalčius buvo ligi 19 laipsnių Reomiuro. Antroje vasario mėn. pusėje visiškai atšilo. Visi manė, kad ši per ankstyva šilima turės greitai užleisti vietą šalčiams; tačiau šis spėjimas pasirodė klaidingas, nes šalčiai daugiau nebegrįžo. Kovo pirmoje pusėje niekur neliko sniego, visos upės ir upeliai nusivalė nuo ledo; antroje pusėje atlėkė gandrai, pempės, gulbės ir t. t. Balandis buvo ne tik šiltas, bet karštas: tą mėnesį visuose Žemaičiuose daug žmonių staiga išmirė, ką aiškino priešlaikiniais karščiais. Tuomet staiga mirė: teisėjas Zaleskis, Ivaniškių Laukuvos par. savininkas, teisėjas Bytautas, Pagirgždutos savininkas, ponia Gedvilienė nuo Medvėgalio kalno ir t. t. Gegužis ir birželis buvo labai šalti: kas naktį pašaldavo ligi šv. Petro; pašalai sugadino pievas ir žiemkenčius, rudenį gražiai sudygusius. Jau žydinti apie šv. Joną rugiai daugelyje vietų, ypač prie smėlio, visiškai iššalo, kitose vietose nemažai nukentėjo. Užtat liepos mėn. pradžioje prasidėjo baisūs karščiai, kurie be pertraukos truko ligi rugsėjo mėn. Reomiuro termometras net uksmėje nuolatos rodė 30 laipsnių šilumos, o 21 liepos mėn. pakilo ligi 42 laipsnių. Nuo tokių kraščių būtų išnykę visi pasėliai, jei Apvaizda laiks nuo laiko būtų nepaliejusi išdžiovintos žemės lietumi; per visą vasarą nebuvo lietaus be griaustinių, griaustinių be perkūnijos; todėl po kiekvienos žinios apie iškritusį lietų ar ledus, galima buvo girdėti apie nuostolius perkūno padarytus. Rugsėjo ir spalio mėnesiai buvo taip šilti, kaip kitais metais liepos ir rugpiūtis. Spalio mėn. pabaigoje dar pasitaikydavo lietūs su griaustiniais. Apie Visus Šventus visur miškuose buvo pilna baravykų ir kitų grybų, nors medžiuose jau lapai buvo nukritę. Šių metų rugiai buvo geri šiaudais, bet duodavo mažai grūdų dėl pavasario šalčių. Daržovės gan menkos, bulvės nuo per didelės šilumos beveik iškepė lysvėse, derlius buvo mažas ir palinkęs pūti. Javų kainos buvo gana aukštos: lapkričio mėn. jau mokėta už 24 gorčių pūrą žieminių kviečių po 4 r. s., už pūrą rugių po 2 r. 50 kap. s., miežių 1 r. 50 kap. s., už pūrą avižų 1 r., bulvių 50 k. s. Taboka ir kriaušės labai užderėjo. Kelias buvo puikus ligi vėlyvo rudens, pirmas

rudens lietus pasirodė tiktai apie lapkričio 16, ir tuomet tik keliai pradėjo irti. Lapkričio 20 pašalo, lapkričio 24 prisnigo: žiema prasidėjo iš karto, bet šalčiai neprašokdavo 13 laipsnių Reomiuro. Apie Kalėdas iškrito gilus sniegas, ištvėrė ligi metų pabaigos.

Per visus metus vyskupiją valdė Nominatas vyskupas Gintyllo, oficiolu buvo kanauninkas Juozas Gineta. Nė vienas iš seminarijos aliumnų nebuvo įšvęstas kunigu, o mirė šie kunigai: Šeduvos altarista Benediktas Augevičius, žmogus daugiau turėjęs ydų, negu teigiamybių, atsisveikino su šiuo pasauliu, eidamas 46 metus. Razalimo klebonas Kazimieras Bovkevičius, 70 su viršum metų senis. Tirkšlių klebonas Simanas Einikas, 76 metus eidamas. Jaunas Leopoldas Liutikas, Aleksandras Noinevičius 42-ų metų, Pranas Pacovskis mirė Kontaučiuose nuo karščio, gauto peršalus. Tai buvo kunigas, jaunas, tiktai 25 metų, bet labai dievobaimingas; jam mirus vietoje pinigų surado kankinimosi įnagius, kuriais baudė savo kūną. Juozas Rimkevičius 75 metų senis, mirė staiga apie Medingėnus, neapžiūrėtas Sakramentais. Likusius dėl trumpumo apleidžiu, juo labiau, kad yra iššymėti metinėse Direktorijose. Apskritai per metus mirė 15 kunigų. Moralės žvilgsniu buvo šiokia padėtis: dvarininkai, ypač turtingesni, išlaikė senovės kilnumą ir rodė vis augantį prisirišimą prie katalikų tikybos. Iš smulkesnių kiti pasižymėjo skriaudimu baudžiauninkų. Tuo žvilgsniu garsėjo Šiaulių aps. dvarininkas Bohušas ir keli vokiečiai Kuršių pasienyje. Pas visus beveik valdininkus vis labiau augo geidimas pelno ir teisingumo pardavinėjimas. Įdomus yra klausimas, ko ilgainiui susilauks Rusija, jei teisingumo dabotojų patvirkimas nuolatos taip augs. Prastieji žmonės, dalimi dėl skurdo, pradėjo mesti girtuokliavimą ir pratytis prie vagysčių — šios klasės pusę vyrų galima jau laikyti vagimis. Tokiu tai būdu greitai mūsų liaudis paėmė papročius ir papratimus mūsų valdovų. Yra žinoma, kad žemaičių kalba yra labai neturtinga koliojimosi žodžiais; dėl to žmonės, net visiškai nemoką rusiškai, pradėjo įsikarščiavę vartoti rusų sakinius. Tačiau reikia būti teisingam prie paskutinės klasės moterų: jos, kaip ir seniau, yra tiek pat dievobaimingos, religijos pagalba apsisaugoja nuo vagystės ir kitų didesnių ydų“ (p. 97—99.

97. Ištrauka iš min. Perovskio apyskaitos už 1846 m. apie padėtį Rusijoje. Tarp kitko apie priruošimą Simbirsko ir Tobolsko gub. žemių apgyvendinti jose smulkiems bajorams, kurių 29 gubernijose, turinčių mažiau kaip 25 dūšias, pasirodė

21.148 savininkų. Jei panašūs bajorai Riazanės, Simbirsko, Smalensko, Vologdos, Kalugos ir Tulos gub. nepanorės išsikelti ir nesugebės duoti savo vaikams mokslo, tai po vieną mažametį sūnų kiekvienos šeimos bus atiduodama į karinių kantonistų batalionus. Šią žinią paskelbus, tuojau atėjo įsakymas surašyti bajorus, turinčius mažiau kaip 10 dūšių. Nors įsakyme nebuvo pasakyta, kuriam tai reikalui daroma, bet žmonės „pripratę kentėti neteisingumą net iš pačios valdžios pusės" pradėjo spėlioti, kad valdžia norinti iškelti bajorus į Simbirsko ir Tobolsko gub. Prasidėjo bruzdėjimas, o sąrašus išsiuntus, bajorai, nebūdami tikri tolimesne ateitimi, pradėjo kirsti nuosavus miškus ir net nenorėjo taisyti savo trobų (p. 100—101).

98. Vietoje Vilniaus kapitulos išrinkto, vysk. Civinskiui mirus, gen. vikaru kun. Fijalkovskio, vyriausybė, privertusi jį atsisakyti, atsiuntė vyskupijai valdyti kolegijos narį Vaclovą Žilinskį, kurį Vilniaus visuomenė priėmė nenoriai ir su nepasitenkinimu (p. 102).

99. Pilnas lotyniškas pop. Pijaus IX enciklikos 1846 m. XI 20 tekstas Sui pluribus jam annis (p. 102—114).

100. Pilnas lotyniškas tekstas pop. Pijaus IX Litterae Apostolicae 1846 XI 20 (p. 115—119).

101. Straipsnis J. Tumo atžymėtas, kad yra sunaudotas spaudoje, bet Pastabose neišverstas:

„Sufraganui Simanui Mykolui Giedraičiui mirus pirmą kartą pritrūko Žemaičiams vyskupo, tai ir nebuvo kam įšventinti dvasinio jaunimo. Tai matydama, vyskupijos valdžia 1845 m. balandžio mėn. pradžioje pasiuntė šešis klierikus į Vilnių, kuriems suteikė šventimus Delkonos vyskupas Jonas Civinskis. Tų pačių metų birželio mėn. pradžioje vėl į Vilnių važiavo 11 klierikų, kuriuos tas pats vysk. Civinskis įšventė kunigais. 1846 m. rugsėjo 21 d. tas pats vyskupas suteikė šventimus 22 aliumnams, atvykusiems į Vilnių seminarijos inspektoriaus kun. Juzumavičiaus vadovybėje. Tų pačių metų lapkričio 17 d. mirė vysk. Civinskis; liko tuo būdu tik vienintelis vyskupas visoje Rusijoje, gyvenąs Petrapilyje, Kazimieras Dmochovskis; siųsti jaunuomenę į sostinę buvo per toli; dėl tos priežasties Telšių vyskupijos valdytojas Jonas Gintyllo, leidus vidaus reikalų ministeriui Perovskiui, išsiuntė 16 klierikų į Lenkiją, kuriuos įšventino Augustavo diecezijos vyskupas Povilas Strašinskis. Tas pats vyskupas įšventino dvasinį jaunimą, atvykusį į Seinus iš Vilniaus. Aliumnai Žitomiriaus seminarijos šventimams važiavo į Petrapilį. Visiems tiems važinėjimams

valdžia apmokėjo išlaidas, nes žinojo, kad iš jos kaltės krašte nėra katalikų vyskupų. 1847 m. liepos mėn. pradžioje nelaimei mirė vysk. Strašinskis, nauja bėda, nauji sunkumai. Ją šalindamas šviesiausias ponas Mikalojus I pasiuntė iš Petrapilio į Vilnių vyskupą Kazimierą Dmochovskį ir davė jam, be reikalingų išlaidų paštui, dar 1000 r. s. Valdžia įsakė sušaukti klierikus į Vilnių iš visų seminarijų, kaip antai: Vilniaus, Telšių, Minsko, Žitomiriaus ir Kamenčiaus. Žemaičių vyskupijos valdytojas Gintyllo 1847 rugpiūčio 20 d. išsiuntė į Vilnių 22 klierikus, vadovaujant seminarijos profesoriui Aleksandrui Beresnevičiui, kuriems, lygiai kaip ir atvykusiems iš kitų seminarijų, vyskupas suteikė šventinimus" (p. 119—120).

102. Apie apdovanojimus M. Valančiaus, A. Voitkevičiaus, Juzumavičiaus ir Jasinskio (p. 120). Išversta J. Tumo p. 26 (Ordenas).

103. J. Tumo atžymėta, kad sunaudota spaudai, bet Pastabose nėra:

„Žemaičių vyskupijoje Kaltinėnų parapijoje ties valdišku kaimu Lauksargiai, ties kalnu vad. Aušrinė, yra mažas šaltinėlis, vad. Rotužė. Prie to šaltinėlio augo milžiniškas ąžuolas. 1777 m. gyvenąs Šilalėje skulptorius Jurgis Čarneckis padarė medyje Pono Jėzaus statulą, sėdinčio ir atsirėmusio ranka. Šią statulą nusipirko bajoras Rokas Zdanavičius, kuris tuo laiku valdė Lauksargiuose ūkį, išnuomotą iš Žemaičių vyskupo. Šis atgabenęs namo statulą, sumanė ją patalpinti minėtame ąžuole. Taigi gan dideliam astume nuo žemės iškapojo medyje skylę, lyg spintelę, ir iškilmingai, su kaimo muzika, perkėlė P. Jėzaus statulą iš namų į medį. Toli nuo kelio pastatyta statula ilgai nekreipė jokio dėmesio; nežiūrint to, arčiausiai gyvenęs valstietis Jakubauskis įpareigojo mužiką Rudį statulą paauksinti, ką tas atliko 1833 m. Be to, Jakubauskis jau išdžiuvusį ąžuolą aptvėrė medine tvora ir statulos papėdėje padėjo tokį parašą:

„Do Ciebe Panie me oczy podnosię,
Udziel mi to, o co z pokorą prosię."

Nuo 1838 m. šioje vietoje liaudis pradėjo susilaukti stebuklų. Net iš tolimų parapijų kas dieną pradėjo eiti į Rotužę (taip šią vietą vadino) įvairūs ligoniai, ieškodami čia sveikatos. Šaltinėlyje plaudami skaudančias akis, greitai pasveikdavo. Ne vienas ligonis palikdavo prie ąžuolo pinigus, kuriuos Jakubauskis nusiųsdavo į bažnyčią šv. mišioms. Kada žinia apie visa tai pasiekė vyskupijos valdytoją nominatą vyskupą Gintylla, jis pasiuntė į Lauksargius Rietavo kleboną Mykolą Herubavičių su

Laukuvos klebonu Juozu Kelpšu ištirti, ar tikrai šioje vietoje Dievas daro stebuklus. Ir tikrai jų iššaukti dvylika bajorų priesaika patvirtino stebuklų tikrumą. Tai įvyko 1845 m. Tą raportą gavęs nominatas vyskupas, kad liaudis neatsitrauktų nuo tikrųjų maldos namų, norėjo perkelti statulą į Kaltinėnų bažnyčią, tačiau, nusilenkdamas prašymui atvykusio dvarininko Eustacho Stankovičiaus paliko ją vietoje, nes Stankovičius pasižadėjo ten pat Rotužėje pastatyti koplyčią, bet to ir ligi šiol (1848 m.) nepadarė. Liaudis gi savaip lanko Rotužę. Šias visas žinias gavau vietoje" (p. 120—121).

104. Ištrauka iš Tygodnik Petersburski apie pasirodžiusį Mohilevo ant Dniepro dangaus prajovą (p. 121—122).

105. Apie 1845 m. baigusius akademiją kun. Felicijoną Herbačevskį ir Danielį Rimkevičių, kurie buvo paskirti kamendoriais Maskvoje, bet už atsisakymą palaiminti mišrias jungtuves buvo iškelti vikarais neturtingiausių parapijų (p. 122).[1]

106. 1844 I 15 paskirstymas visų Žemaičių vyskupijos bažnyčių į penkias klases (p. 122—125).

107. Apie gamtos reiškinius 1847 m. (p. 125—126). Išversta J. Tumo p. 27—28 (1847 m. Šiaurės pašvaistė).

108. Žem. vyskupijos padėtis (p. 126—127). J. Tumo išversta p. 28 (§ 108).

109. Cholera 1831 m. (p. 127). J. Tumo išversta p. 132 (§ 109. 1831 m. cholera).

110. Apie kun. Rillą (p. 127). Išversta J. Tumo p. 143 (pabaiga straipsnio Tėvas Rylla).

111. Apie derybas tarp Mikalojaus I ir popiežiaus Grigaliaus XVI dėl kandidatų į vyskupus, apie paskyrimą 1847 m. popiežiaus Pijaus IX arkivyskupo Dmochovskio, jo padėjėju Holovinskio, Lucko vyskupu Borovskio ir Vilniaus Žilinskio ir apie atsisakymą paskirti Žemaičių sufraganu Valančiaus ir Minsko sufraganu Voitkevičiaus, kol tos vyskupijos neturi vyskupų (p. 128—129).

112. Mikalojaus I reskriptas 1847 XII 5 Bludovui dėl sėkmingo užbaigimo derybų su popiežium, taip pat tą pačią dieną tuo pačiu reikalu reskriptas Butenevui (p. 129—130).

113. 1847 m. bendra charakteristika (p. 130). Išversta J. Tumo p. 28 (§ 113. 1848 metai).

114. Varnių koplyčios pašventinimas (p. 130—131). Išversta J. Tumo p. 28—29 (§ 114. Varnių koplyčia).

---

[1] Jų vietoje iš Žemaičių buvo iššauktas kun. Želvys-Želvavičius. *Red.*

115. Apie apdovanojimus Dmochovskio, Borovskio ir Žilinskio (p. 131).

116. 1848 m. sujudimai (p. 131—132). J. Tumo išversta p. 29 (§ 116. Revoliucijos baimė).

117. 1848 m. cholera (p. 132—135). J. Tumo išversta p. 30—32 (Cholera Žemaičiuose 1848 m.).

118. Naujai įšvęstų vyskupų konsekracija Petrapilyje (p. 135—139). Audijencijos pas carą metu vysk. Holovinskis tarp kitko pasakė carui „mėginsime... įkvėpti tvarką ir tinkamą nuolaidumą, ir naikint ir malšint maišto dvasią...“ Smulkiai atpasakotas vyskupų pasikalbėjimas su caru. Jo temą sudarė susirūpinimas dėl revoliucinių sąjūdžių Europoje.

119. 1847 VIII 3 konkordato teksto lenkiškas vertimas (p. 139—145).

120. Mikalojaus I 1848 XI 29 įsakymas apie pertvarkymą vyskupijų pagal konkordato nuostatus (p. 145—146).

121. Šis skyrius, liečiąs 1848 m. padėtį vyskupijoje, kažkodėl J. Tumo neišverstas, nors įdomesnis, kaip jo išverstas § 113.

„1848 metais Žemaičių vyskupiją senose sienose valdė kapitulos vikaras Jonas Gintyllo, gyveno kaip visados Alsėdžiuose, už įvairius prasižengimus nubaudė atgaila Varnių pataisos namuose keturioliką kunigų. Civiliniai Vilniaus provinciją valdė karo gen. gubernatorius Mirkovič ir civilinis Kauno gubernatorius gen. majoras Radiščev. Moralinė provincijos lygtis buvo gera, ypač kaimiečiai visados rodė sau įprastą uolumą tikybos reikaluose; aukštesnioji klasė jau išsivadavo nuo volterianizmo ir laisvamanybės. Tiktai valdininkai, atspėdami valdžios norą, ypatingai per iškilmes valdančio dvaro, mesdami katalikų bažnyčias, pradėjo vaikščioti į rusų bažnyčias. Kad užkirstų tam kelią, valdąs vyskupiją paskelbė aplinkraštį tikintiesiems, kviesdamas juos duoti raštišką pasižadėjimą, kad tabelio dienomis jie lankysis sau tinkamose katalikų bažnyčiose. Šį aplinkraštį valdininkai tuojau pasiuntė gubernatoriui Mirkovičiui, kuris netrukus apie tai pranešė ministerijai. O ši atsiuntė valdančiam vyskupiją pranešimą ta prasme, kad vyskupijos valdytojas aplinkraštį parašė ne rusiškai, bet lenkiškai, kad nieks negali uždrausti lankyti cerkves, galiausiai, kad neturėjo teisės reikalauti iš valdininkų pasižadėjimo raštu. Tuo būdu valdytojo aplinkraštis pasiliko be pasekmių“ (p. 146—147).

122. Ištrauka iš Kuryer Wilenski 1849 m. N 4 apie vysk. Vaclovo Žilinskio atvykimą į Vilnių (p. 147—148) (Pridėtas

spausdintas greta rusiškai ir lenkiškas tekstas Vaclovo Žilinskio prakalbos katedros bažnyčioje 1849 I 9).

123. Aprašomas vysk. Borovskio įžengimas į vyskupiją Žitomiriuje (p. 148—149).

124. Pirmas skirsnys apie vysk. Valančiaus iššaukimą į Petrapilį išverstas J. Tumo p. 33 (Skrutinijus). Toliau aprašomas vysk. Kahno skrutinijus ir vysk. Holovinskio kelionė į Chersoną, Kijevą ir Žitomirių (p. 149—150).

125. 1849 m. bendra charakteristika (p. 150—151). J. Tumo išversta p. 32—33 (§ 129) (sic!) (1849 metai).

126. Vysk. Valančiaus paskyrimas vyskupu (p. 151 — 156). J. Tumo išverstas p. 33—38 (Nominacija, konsekracija ir audijencija. Ingresas).

127. Apie arkivyskupo Dmochovskio mirtį (p. 156).

128. Apie mirusį pralotą Bilevičių (p. 157). J. Tumo išversta p. 43—44 (§128. Pralotas G. Bilevičius).

129. Apie vyskupą Kahną (p. 157—158). Išversta J. Tumo p. 49 (§ 129. Vyskupas Kahnas).

130. Aprašoma, kaip Holovinskis aplenkė per Romą Kahną skiriant jį arkivyskupu (p. 158—159).

131. Apie paskyrimą Adomo Voitkevičiaus Minsko vyskupu (p. 159—160).

132. Apie paskyrimą Mikalojaus Gorskio Kamenčiaus vyskupu 1854 m. (p. 160).

133. Apie prasiplatinimą Krymo karo metu skundų ir šnipų (p. 160—162). Išversta J. Tumo p. 44—45 (§ 133 Šnipukai).

134. Apie trukdymus, daromus vykdant konkordatą, ypatingai gaunant leidimą bažnyčioms taisyti ar statyti. Tokie leidimai buvo duodami tik atsiklausius pravoslavų dvasininkų nuomonės. „Laimei, rublis visados buvo svaresnis už įsakymus. Jis paprastai nuramindavo ir pravoslavų dvasininkus ir policijos valdininkus. Dar labiau, kiti jų buvo net labiau nuolaidūs už valdžią — pro pirštus žiūrėjo į statomas, net be leidimo, bažnyčias. Tik pravoslavų dvasininkai visados buvo įkyrūs katalikams, nes tai buvo jų valdžios laikai" (p. 162—163).

135. Apie vyskupo vardinių 1855 m. pasekmes (p. 163— 164). J. Tumo išversta p. 45 (§ 135. Nelaimingi pietūs).

136. Apie kun. Rupeiką (p. 164—166). J. Tumo išversta p. 45—46 (§ 136. Kun. Juozapas Rupeika).

137. Fijalkovskis Šiluvos infulotu (p. 166—167). Išversta J. Tumo p. 47 (§ 137. Pralotas Fijalkovskis).

138. Arkivyskupo Holovinskio mirtis (p. 167—168). J. Tumo išversta p. 47 (§ 138 Arkivyskupas Holovinskis).

139. Arkivyskupas Žilinskis (p. 168—169). Išv. J. Tumo p. 48 (§ 139. Arkivyskupas Žilinskis).

140. Nekalto Š. M. Pradėjimo dogmos paskelbimas (p. 169). Išv. J. Tumo p. 48 (§ 140 Paskelbimas N. Šv. M. P. Pr.).

141. Nuncijaus Chigi apsilankymas (p. 169—170). Išv. J. Tumo p. 48—49 (§ 141. Pasiuntinys Chigi's).

142. Įšventimas Lipskio Chersonės sufraganu (p. 170). Išv. J. Tumo p. 49 (§ 142. Vyskupas Lipskis).

143. Įtaisymas Saratuvos vyskupijos (p. 170—172). Išv. J. Tumo p. 49—50 (§ 143. 1857 metai. Saratuvos sutvarkymas).

144. J. K. Gintillos nekrologas (p. 172—178). J. Tumo išv. p. 51—55 (A. a. administratoriaus Gintillos biografija).

145. Apie Aleksandro II valdymą (p. 178—180). J. Tumo išv. p. 51 (§ 145. Geresni Aleksandro II laikai).

146. Apie 1857 m. (p. 180). Išv. J. Tumas p. 51 (§ 146. Netikra pranašystė).

Antras sąsiuvinis.

1. 1858 metai. Klimato ir derliaus bendra charakteristika (p. 1—2).

2. Pasirodymas Donati kometos (p. 2).

3. Šiluvos infulotas Antanas Fijalkovskis valdžios buvo pristatytas į Kamenčiaus sufraganas. Nemėgstąs jo arkivyskupas Žilinskis davė apie jį Romai neigiamą atestaciją. Apie tai sužinojo rusų atstovas, pranešė į Rusiją, Žilinskis gavo papeikimą, o Fijalkovskis 1858 m. buvo paskirtas sufraganu ir Tanejos vyskupu. Įšventinimas įvyko 1858 X 12 Petrapilyje (p. 39—40).

4. Aleksandro II apsilankymas Vilniuje 1858 IX 8 ir Kaune IX 8; IX 9 išvažiavo į Varšuvą (p. 5—6).

5. Blaivybės įvedimas Lietuvoje. Pirmas įvedė kun. Mikalojus Kervelis Jurbarko parapijoje, juo pasekė Gaurės klebonas Janutavičius ir Skirsnemunės klebonas Baracevičius. Vysk. Valančius, Aleksandrui II išvažiavus, aplankė Jurbarką ir Skirsnemunę ir radęs čia visus blaivius, pradėjo raginti ir kitus, pirmiausia Eržvilke ir Tauragėje. 1858 spalio mėn. jau nieks Žemaičiuose negėrė. Lietuvoje (rytų Žemaičių vysk. dalyje) tas darbas ėjo lėčiau ir vyskupui teko kreiptis į kiekvieną kleboną atskirai. 1858 IX 28 Kaune blaivybę paskelbė Katedroje kun.

Juozas Dovydaitis, Varniuose kun. Balandis. Blaivybės priešininkais pirmiausia pasirodė Naryškinas, kuris turėjo atpirkęs iš valdžios degtinę ir tie žydai, kurie bendrai su juo prekiavo degtine. Paskiau valdininkai, kurie gaudavo algą iš atpirkimo, policija, kuri blaivybėje matė savo intereso nupuolimą, nes blaivūs nesipeša ir neskandalija, taip pat kiti dvarininkai, kurie turėjo bravarus ir degtinės atsargą. Kiti nemokamai dalijo degtinę: generolienė Kaisarovienė Gelgaudiškyje duodavo po gorčių degtinės kiekvienai trobai, Konstantinas Volmeris iš Leonardopolio, Telšių aps. maršalka Pilsudskis, kuris nuolatos skundėsi, kad kunigai jį pražudė, Skaudvilės Bučinskis, buv. Raseinių maršalka Bušinskis ir kt. Iš dvarininkų blaivybę palaikė Ireniejus Oginskis, Tauragės Vasilčikovas, Beržėnų Čapskis ir jo broliai ir kt. (p. 6—9).

6. 1858 XII 2 Šarpaičiuose mirė turėjęs 103 metus Baltramiejus Skirmuntas (p. 9).

7. Paruošiamieji darbai baudžiavai panaikinti (p. 9—10).

8. Apie paskyrimą Kamenčiaus vyskupijos vikaru ir valdytoju sufragano Fijalkovskio (p. 10).

1859 metai. 1. Patvirtinimas 1858 XII 19 Šiluvos infulotu vietoje Fijalkovskio kun. Andriaus Dobševičiaus (p. 10—11).

2. Konsekravimas Petrapilyje naujai paskirtų vyskupų — Vilniaus Stanislovo Krasinskio, Mohilevo sufragano Maksimilijono Stanievskio ir Žemaičių sufragano Aleksandro Beresnevičiaus.

KUN. ANUPRAS JASEVIČIUS (ANUPRAS ŽEMAITIS)

ISZGINIMAS IR SUGRIŽIMAS

(pabaiga*)

Obszczestwa wadinas Tunkinska, Tunkoj tur kancelaryia. Pri ios prigul wisi giwentoiej pradieios nu Bajkała lik Turana. Płoksztie ta tur iłguma ant pusantra szymta wiorstu, o płatuma ant 60. Apsupta ira kałnajs isz abieiu szalu dydelejs i auksztajs, tarp kuriu maž wisumet sniegaj łajkus; iuosta ant sziauriu wadinama Syanajs, tur płatuma ant 70 wiorstu, apaugus miszkajs dydelejs, kuriu widuris suwisum mažaj žinomas, dabar tiktaj musiszkiej pradieiu abžiuriniet i mieruot auksztu-

* Ž. Mūsų Senovė II N 1 (6) p. 78—92, N 2 (7) p. 262—276, N 3 (8) p. 418—433, N 4 (9) p. 593—603.

ma kałnu niekuru, isz iu turi ant 14.000 piedu auksztuma; ira du tokiuos, kurie ant tokios auksztibies tur ażierus, ta szalis cieła isirodu raguota, kałnaj pardalinti rawajs, kajpo bokszta stiri. Iuosta ant pietu tur ligiesnius i żemiesnius kałnus, tiktaj ant paldieniu matitis isz toła, iog ira isibarstie i wirszuniems sawa auksztaj szaudi. Płoksztie ta tokiejs apsupta kałnajs ira kajpo muru storu apwiesta, tikras turmas, isz kurio nie pigu iszbut, rejk sparnu i giaru, idant iuos parlekt: dielto i mumis czion atstumi, idant niekur niegaletum iszsprust.

Upiu ant to plokszties niedydelos ira daug, dydziausie ira Irkuts, tas riezia ia nu paldieniu iszilgaj i parbiegies dydesnia pusia, sukas ant sziauriu, łaużia kałnus i par tuos isiwerżies ipuoła ing Angara pu Irkutsku. Biegi turi szaunu, apej S. Petra bajsiej patwinsta, tancziejs abdiengs putoms kajpo szarma, nie wienoj wietoj gażdina giwentoius twanu. Kałnaj aprasziti ira tai io zumataj, kurie toli atsibłoszi duoda iam pagal nora szumit. Tunka ira toli mażesni; pradzia ima isz pakoiu Syanu, tiak skiersaj tos łotnos, krasztus tur żiemus i płoksztius, tikiej płaukie kiek diesietku wiorstu i kajmoj sawa warda ipuoła ing Irkuta. Łajkie twana i ii daug prisidieda ant patwinima. 1868 mietuosie tajp su Irkutu pasiekieli, iog maż cieła kajma paskandinu. Achaliks nors mażas upielis tame łajkie tajp pakiła, iog nie(ti)ktaj łowa, bet i szalims iszszokies isz ios grauzdams rawus par łaukus murmedams lak, kajp skubindams ant sunajkinima giwentoiu. Tamie ła(j)kie kożnuos mietuosie twinsta wienuos dydziaus, kituos mażiau, pagal smarkuma lita. Priežastie tu ipatingu patwinimu tam ira padieta, iog kad ors susziła ima tirpint sniegus i ledus ant kałnus i tarp kałnu usilikusius pawiesi, o kartu litus użgauna, tada su smarkumu lekdams wanduo isz kałnu, upies i upielus daugina tajp, iog wienoj wałandoj uztwinsta i wis ka pagauna, sziekszta niasza, akmienus nu kielu pudus kajpo piłkaj rajczioj. Kanczejs tropias kam sausa koia parejt, už adinos randa tajp pakiłusius, iog turi łaukt, kol nupuoła, iej par atwoga nie nor smerties atrast.

Miszkuosie tarp tu kałnu nug amżiu auganczių, kuriu nieks nie kibina, ira zwieriu daugibie wisokia gatunka, kajpo: meszku, sziernu, briedziu, wiłku, łapiu, stirnu, sabału, wowieriu, kiauniu, pakranczieįs zujkiu bałtu. Medziej iuosie prawirsziausi. Puszis, madraj, cedraj, agles, bierżaj; ant budinku giariausis ira madras, isz liemienia i szaku padabnas ing ażuła, tiktaj wietoj łapu tur spiglus smulkius, kas mietaj biranczius; pawasariejs kad pradieda żaluot, tur kwapa... pa-

dabna ing iazmina, tiktaj daugiaus smała atsiduodanti; ira kiets, sunkus, słaiu tur stora, paszus, su nuga ranka dasiliets grejt paszina, staloristiej mażaj wartots, ant trobu wienajtints, twirtesnis už ażuła, giaraj abžiuriets stogu amžius stowi. Syberyioj io daugiausiej rejkałauna iej nie ant cielu trobu, taj nors ant pamatu. Cedraj ira padabni ing puszis isz wirszaus, spiglej tiktaj du sikiu ira ilgesni, auga in dydeli auksztuma i ant kiek sieksniu storuma. Tur skuius. Tuosie auga niedycki riesz(u)taj gardaus smoka, kuriuos Sybirajtiej lubiia i krimzdami bowiias ligiej miszkiniej paukszticj i zweriej iajs zierie (?); auga kalnuotosie wietosie, medis bałts, staloristiej gal but giars, niekiets. Puszu i berżu daugiausie wisur su iejs gal susitikt, auga tarpiej i ant wisa ko ira rejkałauti. Apuszu maž. Ažułu, skirpstu, skruoblu, winksznu, łazdinu i alksniu nie tiaku matit, tur but su wisum iu niera. Miszku pu wisas szalis ira dawalniej, o tuosie krasztuosie, kur giwentoiu maž, stowi amžinos giries, kuriosie koia žmogaus nie pastoiu. Abgiwentosie wietosie niera nej iokios paczicdos, nieks iu nie gina, kožnajs metajs daugibie iu iszdiegina i tosie atejs łajks, iog iu nie pritiaks.

Tarp žwieriu minietu pirmiausia wieta łajku łapies iuodaj mielinos su płaukajs tankiejs, szwelniej zwilgancziejs, kuriuos łabaj riatos, baukszczios, sunkios ant prieima, rietaj nusitajko užmuszt, strielczius pasuties apej ia, tur daug priwargt, kolek pritikauia. Skuros iu diel rietuma dydelej ira brangios, už wiena pu 200 rublu moka; dasigawie iu wienajtinaj diel waldonu łajku, už ka gausiej tejk užnagraditi. Pu tu siak sabałaj; ira taj žwieris niedyckas katies augia; iu yra niemaž; płauka turi szwielnu, isz apaczios giałswa su akuotajs iuodajs. Ka akuots ira tankiesnis i iuodesnis, ta giaresni, grażesni i brangiesni skuriale; mok už wiena nu piękiu lik piękiasdeszimt i daugiau rublu. Mieszku ira daug i wisokia gatunka, tankiej diengtos skuros iu niebrangios, szitos iaunu gal ka(i)liniej kasztuot 60 rublu, kurie galetu kasztuot apej 200 r. pas musu. Wilkaj prasti, szierstis niegrażi i niebrangus. Skuros stirnu tos ant wisa ira rejkałautos, tur płauka tanku; niemaža gan grażiu, siuwa isz iu kalinius, dachas i untas. Wowieru ira daugibie, szierstes szirmos i iuoswos, paskutinies ira brangiesnies i iu milionajs musza. Briedziu ragaj łajku nuimti kad dar minksztі ira, brangiej cieniewoti, perka iuos Chinczykaj i moka pa kelus diesietkus i szymta rublu. Sak, iog ira lekarsta.

Medziokle Syberyioj prasided spala mieniasi. Kad pabajgia darbus, susikałb kieliesie i ajna ing miszkus i tian mieniasi i daugiau miedzioia, daugiausie musza wowieru i sabału. Kad giaraj nusiduoda uzdirba po kielus diesietkus rublu; tur ant to primokintus paprastus szunis, kurie iszradie zwieri garsina. Su ganczajs miedziot tur buda, iu niełajku. Wiżłus tiktaj pribuwie isz musu kraszta tur, su iejs medzioia ant paukszcziu. Wietiniej miedzioia ant prižiurietu. Ing bieganti arba lakanti niekad nieszaudu: tur niatbutinaj striełba ant ko padiet i tanczejs celewoia. Striełbos iłgos, wamzdiejs su sienoms storoms, skyles niedydelos, zamkaj titnaginiej, rieti su pistonajs, aptajsims prastas, ant żwieriu wisad užprowiu kułkoms, ant paukszcziu i kułkoms i szratajs; iłgaj cielewoia, bet riat pudławoia. Ant pasidieima striełbos nieszioia wisumet križokielus. Kułkoms ing cielu tropiia už szimtu i daugiau žinksniu, musz ant triu szymtu.

Paukształiej randas tie: warnaj, szarkos, żwirblej, wituriej, kieles, žiles, anties, wisokia gatunka, tetirwos, głuszokaj, kuropatwos, gieguties, žasies, giarwies i gulbies; gal ira i daugiau, man nie tiaku matit. Kunigs Stulginskis, kuris turieiu wiżłus i tankiej su iejs miedzioie i daug iu iszaudi, is taj giariausie gal žinot apej iuos.

Žuwies Syberyioj ira wisokios. Tunkoj budami pirkum lidieka, tankiej swara pu dwi i mažiaus kopiejku; wiegieles, aszeriej, raudos, karosaj, tie truput brangiesni, giariausia buwa talmienius, ta rietiesni i swars kasztawu 7 k.

Buriotaj ira taj giwentoiaj wietiniej, užwaiawoti par maskolus, paeima Mongołu, augia widutinia, riat dydelu, o daugiaus mažu, tur wiajda apskritaj płokszti, tamsiej raudona, akis mažos, idubusios, nosi tiesi pripłokszta, łupus storos, gałwa isz apaczios apkirpta striukaj ant wirszunies płaukaj užwersti, suriszti i ing kasa supinti. Moteris tajppat augia niedydela, iuoswos, su nosiems płokształioms, akims idubusioms, płauku niekierpa, kasosie nieszioia lub ias apkabiniet pinigajs siedabriniejs wisokia gatunka. Tarp wienu i kitu nie matis gražiu isz pawejksła. Isirodu leti, drasi, ciekawi, wisam kam nor prisižiuriet, wisur ilenda, nors butu ant ko atsisiest, ie rieczies ant asłos i koias parietie sied. Wisi, nieszimant motieru, diegin pipkie, ta ira maszanžini, isz wiena cibuks su pipkiela niedidela, taboka lub majszit su žiewiems puszu.

Wiraj nieszioia drabużius ilgus pasiuwie, ant wasaros tur płosztielus su kalnierejs stacziejs i skribelejs siaurajs. Kalinius siuwa isz kajlu awiu arba stirnu ilgus, su siaurajs kalnieriejs, su klapoms kampuotoms pu kakla susiegamom, isz wirszaus abdietoms gialumbia mielina arba raudona. Galwa pridięgia kiepałuszajs su krasztajs aplinku auksztin pawiniotajs, smajlejs, su giambiela ant wirszaus i kutosajs apej ta apwestajs. Koias dewi untoms, wasara be plauku, žiema su plaukajs, namie basi wajkszczioj, marszkinius musiet riats nieszioia.

Motieru drabužis pawirszutinis gan iokings: kaptons su lemieniu isz gielumbies isz kokios materyios ilgs, su uzpakalu parskieltu, aplomawots aplinku raudonajs abszlagajs ant plasztakos placziejs, par nugara križmoms nu wiena pietia lik kitam apsigabinieiosios ant krutinies i kasu pinigajs, ant galwu nieszioj kiepałuszus, kajp wiru, dajlau tiktaj padaritus su giembiems sidabriniems, ant wirszugalwia i kutosajs; tas szejp tajp isirodu, o iaunoms gan ira patogu; koias dieng untos. Apatiniu nie tiaku giaraj isižiuriet. Ira wiezliwi, pasitikie wisumet swejkina, sakidami mondo; namuosie wajszingi, kuom turi, tuom traktawoia, paprastaj priima tarasunu, kuri dara isz rugusia piena, iej isz komielu wadinas kamyszas; ira taj gatunkas arielkos, i tajpat kajp arielka wara tiktaj prastu budu, supiła piena rugusi ing katiła, uzwozia uždangcziu apskritu, aptiepa krasztus mieszlu galwiiu idant niegaruotu, szali ant wirszaus ira pritajsita truba, kajp užwirina, par ta tiaka wadinams tarasunas, pirmas szokima ira macnus, bet idant daugiau turiet, io paprastaj parlejdzia i tada stoias kajp adwatkiej i suszildie giaria; kwapa tur nie mejlu, niepapratusiem prikłus giart, iej ira antra siki parwarits, tad macniesnis i gardiesnis. Saku, iog swejks, daktaraj niekuriosie ligosie liepia ii giart. Numilets trunks, iuom i kitus wajszina i patis lub giart lik apsigerima. Arielka wisi lubiia.

Giwena iurtosie mediniosie arba isz wajloku. Miedinias szieszkampias, apskritos, su stogu smajlu, par widuri ira skile ant iszlejdima dumu, widur asłos židinis, ant kurio kurianas ugnis, piecziaus nie turi, tuom židiniu szilda troba. Apej ta židini i patis i wajkaj lub sidiet, koias parietie i pipkies diegint i kalbinietis. Wajkaj, kol paauga, lik kielu mietu wajkszczioj nuogi. Kalba mongoliszkaj, labaj riats mok maskoliszkaj. Iodinieia rajti i wiraj i motieries, nie tiktaj arti, bet ing tolimas kielonies su sakwoms apsikabinieie, iej turi ka parduot,

tosie niasza arba i nupirkie ka ing ias krauna. Apej namus atbuwinieia sawa rajkałus dwiraczejs i iu taj iszradimas, kur i atieiunaj pasisawinu. Ant žiemos turi rogies, bet toms tiktaj małkas wieżioia i kitus dajktus apej gaspadoristie, o su kitajs rejkałajs, tai i žiema dydziosie szalcziuosie iodinieia. Iurtas tur padwajnas ant žiemos i ant wasaros. Kur žiemawoia, tian cieła gaspadoristie ta ira uzwaraj, piewos i łaukaj ant iawu: tu mažaj turi, niekurie putruput sieia, o niekurie suwisum nieko nie sieia, parstoia ant wienu piewu, isz kuriu suwalits sziens tarnauia ant užlajkima giwulu. Kad apseia łaukus i uzdraudzia piewas, tada parsiniesza ing iurtas wasarinias; tos pastatitos ira atokiej, kur szalij i wienajtinaj ant to, idant wasara iosie giwendami pridabotu giwulus ant ganikłos asancziu; pri tu nieko nie turi, nej darzu, nej kłuonies, tiktaj diendarzius ant suwarimu galwiiu ant nakties. Iurtos dieł iu ira taj namaj szwęti, kur pri kožna darba nieužmirszta darit afieras sawa diewajtiems, be iu nej wiens nieapsejna; iej niekurie turi kitus namus, su pieczium, kur giwena, iurta tejpogi stowi pu szonu wienajtinaj dieł małdos i afieros. Pri łongo stow siedinies, ant kuriu sustatiti ira diewajtiej, kuriems niekumet nieužmirszta afieru darit, ar taj wałgu, ar taj giaria i iems dali nie aplejdzia paszwęst. Swetims pribuwies ing iurta pirmiausiej su dydziausie nusižemimu puoł ant kielu, sudieias rankas kłonioias žiemaj diewajtiems, pasimeldies kieles i tad swejkinas su namiszkiejs i kłausienieia apej swejkata ciełos giminies i wisu giwulu, ligiej i apej sawa namiszkius i giwulus nu gaspadoriaus ira tajppat kłaustas; pu atbuwima to tada pasiek pawajszinims, kuris nie apsejnu be susiedu, kurie dasižinoia apej sweti tuiaus susiejna. Wajszinims ira suwienuots su wiera i isz ios pajna; kad bankietawoia su swecziajs dalidamies kuom namai bagoti, kartu uszpraszu i diewajczius ing draugistie, idant ie paszwęzdami walgimus i gieralus i paties ia tejktus paziwot.

Gaspadoristie iu maža, kajpo minieiau, dar niedaug ira sieiencziu iawus, uzimti ira wienajtinaj piemienistia, łajku arklus, galwiius, awis i oszkas i tie iuos piani i diawi. Isz skuru i wilnu tur drabužius, o isz piena walgima. Mialzia ie i kumelas, i karwies, i awis, i oszkas i tuom pienu su kirpiczu i su miltajs blęzdami ziwiias. Duonos pas sawie nie turi, nies iej i turietu miltu, nie tur kur iszkept. Miesa wisokia wałgu i dwasana i piauta i nierejkałauna dydela wirinima, truput apszuta i lub apiżala walgit, krauia ipat lubiia, papiowia giwoli,

zarnas truput apczistiie, piła ing ias krauia tenpat ant ugnies apszyldie su dydziausiu gardumu wałgu. Iog apej namus nie tur darba uztataj wisur iu pilna — wieni su strielboms łanda pu krumus i tikauia ant zwieriu i paukszcziu, kiti žuwaia pu upies i ažierus, o kiti susitarie iodinieia ing kajmus, kur apej kromus i szinkius susirietie baroszkuoja. Majstristie niepłati, ira kurie moka budawot, i tie radie kur darba tuom usiima, kalwiej rieti, dirba pejlus, kirwius, piautuwus garbuszkas. Niekurie dara stotkus isz tosziu, wadinamus tuiarajs; tie namuosie ira dydelej naudingi i parankus, nies pri wiso gal but wartoti. Sziaucziej i kriaucziej patis tuom daugiausiej usiima, moteries ios untas, kalinius i kitus drabužius siuwa. Ant untu i kaliniu tur siułus isz žarnu i tie ira dydelej twirti. Krustułu pas iuos niedaug i tie nieatbutinaj rejkalingi, puodus kožna motieriszkie lipu.

Dydziausi darbimietie szienapiutie; ant tos wisi wiraj i motieries iszejna. Dalgiu nie turi, piauna garbuszkoms: ira taj gatunks isztisu piautuwu, ilgumo maž kajp dalgis, siauras kajp piautuws su kotu trumpu ant pusia arszina, auksztin riestu, kiarta ing abi szalis, daridams dwi pradalgies; ira taj darbs sunkus i warginans, isztołu isirodu kajpo ka wajkitu i musztu, kur tanki žole i piawa, ligi tian szejp tajp nukierta, kur kiektiek nieligi i žoli rieta, tian pusia lieka. Wiraj piaun nuogi lik iuostaj, iog par smarku muszima grejt ilsta, tankiej tur ilsietis. Garbuszkos tur but iu iszradimas, kuries i pribuwelej prisisawinu. Dalgis łabaj rietaj duodas matit i su iuom riets moka apsejt; nieužwed gal delto, iog brangus — mok už wiena du rublus. Grieblus daru patis, dydelej niedajłus i sunkius. Iawus piauna su piautuwajs i rugius i miezius i awizas.

(33) Sziena krauna diendaržiuosie, stogaj tokie dyduma pagal dauguma galwiiu, arklu i awiu. Iaunus łajku skirium. Kad atejna łajks szerima, tada galwiius suwaru ing diendarži ioms paskirta, o arklus ing kita. Giwulej uždariti sawa diendaržiuosie tajp moka cziedit sziena, kajpo žinotu, iog iems ira tiek tiktaj paznoczita ant žiemos; stogus tajp dajlej aplinku piasza, iog niekur szapiela ant žiemies nieberasi. Gul szalisie ant to paznoczitosie, kur storaj ir prikłota isz rudiens mieszłu. Szalczius dydziausius isztur be pastogies. Su iaunajs par szalczius giwendami auksztaj tur but daug kłapata, nies niegalinga ira, idant ant łauku ipat naktims iszturietu.

Buriotu toj apigardoj skajtu ant 15.000, tur sawa obsz-

czestwa i kancelaryia, starszina tur iszrinkta isz tarp sawu, pisorius ira priduots nu waldzios. Runds iu padalints ira: wożnios sprawos prigul pri waldzios, kurioms usiima sprawniks i assesorius, o mażesnies sudiia pagal sawa istatima. Ant to iszrinkta turi tajsza, kuris tarp iu ira kajpo kunigajkszcziu, buwa mokits. Uredistie ta pririszta ira ant ciela giwenima, iej giaraj rundiia, nie tur nieka prieszinga ant użmetima, taj pasiak i ant patamku. Dydelej ii szenawoia, paduoti pu io sudu be iokia priesztarawima io klausa i sprawa apsudita wiernaj dapiłdu. Tajszos buwa bagoti, daug żiemies waldu i daug giwulu użłajku i giwena pujkiesniuosie namuosie, tur daug tarnu, isz kuriu wieni prigul pri gaspadoristies, o kiti ant dapildema wisokiu prisakimu.

Wiera iu stabmeldistie, diewu daug skajtu, kurie kożnas sau paskirta runda tur, kajpo taj: wasaros, żiemos, łauka, miszka, wundienia, namu, giwulu, paukszcziu, garbina iuos su wisokiejs burtajs i iszmisłajs. Giaresniej apszwiesti sak, iog Diews tikras ira wiens, giwena is ant auksztibies, pu io waldzia ira dangus i żiemie, o diewajtiej ira taj io tarnaj; nienoriedams pats wisum kuom usiimt, paskiri iems waldzia. kuria wardan io piłdu. Jej tada koks nieparunks diasties ant swieta, tas nie nu Diewa tikra i giariausia pajna, kuris błoga iokia niekad nie gal darit, bet nug tarnu io, kurie priguleimus saw pawieritu(s) nieprigulintiej dapiłdu. Isz iu tad kalties wisoks błogs diasties ant swieta. Iuos tada garbina i szenawoia nie kajpo tikrus Diewus, bet kajpo tarnus dydziausia i wisgalingiausia Pona. Už błoga tada, pu kurio rundu diastis, tas ira i pakaltintu i użtataj ii lub riksztiems płakt.

Kumyrna ira taj iu bażniczia, ing ta ant szwiętiu dydelu rienkus i nobażenstwa ioie atprowinieia. Meldzias su dydziausiu nusiżeminimu ant kielu rankas sudieia. Kunigs wadinas łama, nieszioia drabużi iłga tamsiaj giełtona, wiens ira wiriausis, tas ira prawadniku nobażenstwos i pribuwanczius łajmina. Małdas atprowinieiu pri bubinu, trubu, dudu i zelu. Wasara ant kokios taj szwęties apwajkszczioia procesyia. Karietoj ant to sutajsitoj stow diewajtis pawejksle arkla zala, ta sawim wiaża pri kielu stacyiu, tur karunas, kajp sakinieiu musu bażniczju karunoms padabnies, kuries łajkie procesyios niesza. Motieries nieszioia rożanczius i meldzies warstidamos ii.

Misyia prawosławna storoias iuos parwerst ant krykszczioniszkos wieros; ira ant to wienajtinaj paskirti popaj, bet

kajpo apej apszwietima sawu mażaj daboia, dar mażesniej apej iu; daugiaus ant to wobien dowanoms nieko moksłu. Kad abznajmina archirieius, iog atważios ant kriksztima, tad apskielbia aplinkiniems, dasižinoia apej taj su achata biegu, nie tajp dieł wieros, kajpo dieł apturieima dowanu, susirinkusius iszmokina żegnotis i miniet warda Jezus, ant tos cieł pažinims bajgies. Apkriksztiti i atiemie dowanas griszta namon tokiejs paczejs pagonims kajp buwu. Kiti pu kielus sikius apsikriksztiiu wienajtinaj dieł to, idant apturiet už kożna siki dowanas. Iog nor parwerst ant wieros par niewalimu, už tataj dydelej iu niekięczia i lękies wisokios draugisties su iejs.

Sakinieia, iog kitajs kartajs buriotaj buwu dydeli razbajnikaj. Pribuwusius ant giwenima tarp iu, wisajp stiangies najkint, kur tik nusidawi szaudi kajpo żwierius i užpuldiniedami ciełas familiias užmuszinieiu. Dabar dydesniej suspausti stoius spakajni i leti i niegirdietis, idant tarp iu kada tropitus razbajnikistie.

Kapu dieł numirusiu asabniej paskirtu nietur. Numirusiu nie kas ing žiemia, bet pawirsziu ant sukapta kuopa padied kuna, apstatu lentoms i paleka. Dieł sienu susirgusiu statu iurtieles; kad susłamba wiaża ing ias, sukur widuj ugni, pagułdu, szali padied walgima i tajp palieka, radie numirusi sudiegina su iurta. Sakienieiu, iog wienam isz musiszkiu, ważinieientiam ing Mongoliia, tropiius rasti szalikielej padieta iurtoj ligoni sianu, kuris nietiakies walgima buwu suwisum absłabies; pagajlieias io sutajsi czaiaus, pagirdi i dawies iam piana ant tolesnia paliku. Ant antru mietu, kad wel ing Mongolia pribuwa, ligonis perniej abžiuriets pažinu i nieiszpasakitaj už pagałba padarita diekawoiu. Isz to matitis, iog i daug tajp isz bada be łajka numirszta.

Paprastaj tajp diasties, iog pirmutiniems rejk skint kiela i taj atsejna su niemažu sunkumu. Musiszkiej pirmi pribuwie in Tunku, to datiri, kolek dasikasi paznoczima, turieiu daug priwargt. Isz pradzios dawinieia iems penimu tris rublus ant mieniasia, taj ira pusia pagal paznoczima, paczius pastati ant kwateru, kajpo saldotus. Turieiu tada ankształ giwent, majszitis kartu be iokios asabnasties pri sawa paszaukima, kuriem ira prigulemaj rejkałauienti spakajnasties; buwa taj dydeli niewygada. Jej tiktaj tris rublej butu padieti penimu, nieturent (daugiau) rejktu kiętiet, bet žinoma buwa, iog szeszi, taj iauti kożnas krywida, už kuriuos galema buwa pasisamdit kwatera. Kurie buwa bagotiesni, tie už kartu samdi isz sa-

wies, bet bedulej nienoroms turieiu priimt ka dawi. Parbuwie niekoki łajka tam sunkiem padieimie sułauki uprawitielaus ant musu paskirta, kuris atważiawu abžiuriet. Wisi nusidawi pas ii, praszi małdawu, idant atmajnitu padieima, kuriamie niegalinga giwent, nies i gaspadoriej dowanaj łajkidami isz to niekan(ten)ti; su nienora priima i su prikłastia łajku. Ko iszkłausies ikalbinieiu, idant sutiktu parsinieszt ing trobieles tuszczies kazoku ant służbos asantiu, pri kuriu ira darżaj, kur gales but spakajna, o skarbs už taj atskajtis ant mieniasia pu tris rublus. Kad i ant to niesutiku, nienoroms dazwaliiu kur sau nor kwateras samdit i prižadieiu 6 rublus penimu duot. Isz to matitis, iog norieiu ant pusies penimu palikt, o reszta žinoma ant ko apwerst.

Nusidawos sprowa iszgrait buwa wisi kantanti i žadieiu sau wygadniej giwent, szesziu rublu rodies iog ant wisa užtiaks. Kas prigul kwateros, ta kožnas pagal nora turieiu, wieni giwenu pujkiesniosie, kiti prastiesniosie i pu wiena i pu du i pu tris i pu kieturius; bet su penimajs kitajp dieies, kad wiskas pabrangu i duona i kiti dajktaj, pasirodi, iog tie nieganingi, ant iu wienu parstoiant rejkieiu dydelej rangitis i skupiej giwent. Waldzia pasirodžius diel to wienajtinaj paszaukima gausinga, nieužmirsza ia aptwert, idant pažintu, iog ira niewalnikajs, užgini wisokia isz szales paszelpima. Iog wiskas par ios rankas tiktaj galeiu dajt tada, iej kam atsiunti isz namu pinigus, tuos atskajti ant penimu, o tajp isz ta nietiktaj nie galeium naudaut, bet buwa ajszkiu patierioimu. Kad to wiens i kits datiri, ka grejcziausiej storoius abznajmint, idant nieks niesiunstu; tokiu budu i asz ant szymta rublu patierioiau. Rejkieiu tada ieszkot nuszalinia kiela; bet kur ta rast? Kas turieiu Irkuckie pažistamus, tas par iu rankas nors sunkiej galeiu dasigaut, o iog tokiu mažaj buwa wisi tada susirietie turieiu kiętiet. Giariausia buwa par klebona Szwermicka, bet ta sunkiej daboiu i siki papuoli, biioies tada mažiausiem dajktie su mumis isiduot. Geri iausmaj szyrdies io troszku padiet, kajp imanidams pasłaptie, atradus atsitikima niekuriuos paszelpi, bent ant daugibies buwa taj łaszas wandenia ing maries iwarwints.

Idant sunkiem padieimie sau padiet, griebies daugibie pri iszmisła: wieni iszmoka kriauczisties, sziauczisties, staloristies i tuom pu truput ginies, kiti uzwedi gaspadoristie, samdi žiemia, sieiu i patis procewoiu, kiti pri giaros swejkatos twirti parsisamdinieiu ant darba, o daug małkus ant pieczju isz kru-

mu diel sawies wiłku i namie wiska patis dirbu; walgit wiri, wandieni niaszi, kuri pieczius, małkas wiłku, darżus sieiu i iuos wali, iej kas turieiu karwies patis szieri, girdi, niekurie miłżu. Kożnas storoius kajp imanidamas użczieđit skatika. Niekurie turiedami koki spasabieli, idant nieguletu diks, usiimie majnu, pirku galwiius i pjowi ant mesos, uzdieiu kromielus i tuosie pardawinieiu kirpicza i kitus mażmożius, tiems paskutiniems kitiems i giaraj pasiwedi, o kitiems widutiniej.

Jog penimus niewisumet akuratniej kożna mieniasi atidawinieiu, idant nieturtingiems padiet, susitari uzdiet kromus agulnius isz sudietiniu pinigu be procentu, kurie turieie dawi kiek galeiu i surinku kielus szymtus rublu, už kuriuos nusamdi namus, pirku miłtus, nu wietinia perkmajnia emi tawora, kajpo kirpicza i kitus dajktus saw i kitiems rejkalingus už żemiesnia czienia. Sawiems tuom padieiu, iog rejkale dawi ant barga i už żiemiesnia czienia, o nug swetimu uždarbiawu. Gaspadorius i krominiks buwa iszrinkti isz tarp sawu. Isz pradzios tarnawu dowanaj, o pasku kajp usiwiedi i giaraj wiadies, paskiri iems procenta nu taworu parduotu; pri to turieiu kwatera dowanaj.

Drabużius nieszioiu wisi ukiszkus, niebuwa ginti smarkiej i kunigiszki, bet, iog tie ilgi i niepatajkus, aprynku striukus daugiausiej isz miła arba kokies kas turieiu, wajkszczioju apskrietusie, abzulintusie, o kancziej apipliszusie, riedities pujkiej nie buwa rejkała nej isz ko.

Draugistie sudieta buwa isz pacziu kunigu, niemajszis nej wiens swieckas, isz karalisties, Lietuwos, Żemajczju i Russiios, buwa kanaunikaj, klebonaj, wikaryuszaj, zokonikaj wisokie rieda i braciszkaj, iog wisi baioriszkaj nieszioiu, sunku buwa pażint kas kuom ira. Skajtlus wisu daeiu maż lik dweiu szymtu, apej 20 iszmiri, — klebons Wasilewskis isz Wilniaus Dyecezyios sudiegi łocnuosie namuosie, klebons Pawławskis isz Niemakszcziu użmusztas paliku tajpogi sawa namielusie. Isz Żemajczju buwa tie: Szredersas Anupras, Moczulskis Franciszkus, Pieslaks Konstantynts, Stulginskis Ferdinands, Rozga Juozas, Pociewicze Jons, Dylewicz Leopolds, Rudzkis Stepons, Jacewicze Jons, Siesickis, Mackiewicz Adoms, Gołkiewicze Adoms, Rajuniec, Reichenbachs bernadins, Pietrawicze bernadins, Jakawicze Symons. Mire Opulskis i Nugarewicze.

Pri algimasia apej rejkałus sziemłajkius rejkieiu pamislit i apej dwasiszkus, be sakramentu giwent nie buwa galinga, iszpuoli niatbutinaj użwest ałtoriu, bet kajp? Isz musu sza-

les buwa taj rejkal(s) wienajtinis, be io nietiktaj buwa nubodu, sunku i ludna, iamie turieium padieta cieła wiltia, dydžiausia geribia i ła(i)mie ant szio swieta. Nu wisa budami atskirti, iszmiesti isz draugisties žmoniu, nudanginti ant kraszta swieta, uždariti kajpo turmie, widur wargu i biedu, niekum nie galieium sawi nuwaldit, kajp tiktaj tuom, kur iautim cieła patieka, palinksmi(ni)ma i palęgwinima wisuosie kiętieimusie; buwa taj skarbs dieł musu wienajtinis i nieapmokietas. Nic rupieiu nej bagotisties, nej wygados, nej gadnasties, nej zabowos szio swieto, nies wisam tam matim tusztibie i niekszistie, wiena troszkum, idant musu wargus i biedas ant ałtoriaus galetum afierawot už sawa i kitu nusedieimus i gadniej pagarbint Wieszpati. Bet kajp taj prieszingaj isirodi, iog taj kas dieł Diewa ira prieinamiausiu, dieł žmogaus brangiausiu i naudingiausiu, isz ko płaukia ant cieła swieta dydziausis pałaiminims, niesuskajtitos gieradieisties milstos rejkalingiausios, dieł nieko mažiausi krywida nie diasties, nej ira prieżastia kokiu sumiszimu i niezgadu, pažeminimu i iszniewožima, paskajtita už błogiausia dajkta, kaltia dydziausia, niezbaznastia niemieruota, grejcziau izbocziia, iej kas wagia, razbajnikauia, piiokauia, pałastuwauia arba kita ka błoga dara, niekajpo matit užwesta garbie Diewa; priesz ta wisoms siłoms priesztarawu, daboiu, idant niekur su ia atwiraj niepasiroditu, dasigirdie užwiesta, kajp gajsra skubinus uždusit, wisus sutajsius, pri ios prigulentius, griebi, paiutie kur, užpuldinieiu ant namu dienoms i naktims, krati wisus pakampius, idant iszkot i atrast. To nietiktaj mums gini i užwidieiu, biioiu dar kajpo pawietries i truczinos, idant kiti tuom niebutu uzrožiti; iauzdami, iog niebusimie niekad pakłusni iu walej priszinga Diewa, surinku mumis isz wisu pakampiu, atskiri nug wisu to iszpažinima, idant ligiej nieturietu tos patiekos, nugrudu ing pat kraszta i uzdari tarp kałnu, idant su niekum nie galetum wienuotis. Kas czion niematu užwestos wajnos su Diewu? Iu daugiaus gini i priesztarawu tam, iu dydesnia kurin ugnia ant uždegima dwasios, niewałna buwa atwiraj, bet pasłaptie kas galeiu nudabot? iej wieniems atimi, taj pas kitus usiłajki i sawa pildi. Taj ira wiena pirmiausia i dydziausia parszkada.

Antra: nie turieium pazwalenios nu sawa uriedisties ant užwedima namuosie. Nors buwum paskutiniem rejkale, bet wisumet buwa abeioims, begu galema taj pildit be kaltios. Praszit to nieks nieatsiwožiiu, nies žinoiu, iog taj bus tuszcziej. Susiraszinedami su pažistamaj(s) sawu kraszta dasi-

žinoiu, iog Tiews szwęcziausis, dasigirdis apej dydeli iszginima in Syberyia daugibies kunigu i kitu wiernu, o kartu dasižinoias, iog waldzia swiecka prisisawinu sau dwasiszka uriedistie i gina dwasiszkuj paszaukimuj pildit priguleimus wieros, dawi pazwalanie wisiems tiems užwest ałtoriu rejkale ant kožnos wietos i iej nieturietu stotku ant (ta) paszwęstu, sutiku i ant kitoniszku, byle tiktaj butu dapildita afiera szwęsta dieł wiernu iszganima.

34. Treczia, nie buwa knigu, wiena arba dar cielam surinkimie rados, toms dalitis nie galema buwa, nies nieszioiant wisur galeiu but užgriebtas, ing wiena wieta rinktis ar ant klausima, ant atłajkima misziu szwiętu łabiau dar bajsu buwa, nies grejcziaus galeiu pasiargit; rejkie(iu) tada raszit, atsirada wieni raszi, kiti drukawoiu i palengwa prasipłatinu; o drukawot tajp iszmoku, iog sunku buwa pazint, idant butu niedrukawotos. Klebons Szwermickis pribuwies mumis apłankit, kad pamati tokius, tajp pamiegu, iog atidawi sawa o praszi, idant iam ant atminima sawa druku duotu. Kielikus wieni atradie stiklinius patogius užwedi, o kiti szkliniczias aptajsi ant pastowa blechos, atsiradu tarp sawu blekorius, kuris tuom darbu usiimie. Arnotus siuwu isz perkielaus arba kitos materyios pagal iszgaleima, tejpogi i albas; rejkałs niatbutins iszmokinu wiska padarit. Sunkiausie buwa su materyia; niebuwa kuom kiept apłotku, miginu ant petelniu, tos buwa nie patogius i sunkiej dawies kiept, ieszkoiu tada kalwia ant padarima giełažies. Atsiradu buriots, kuris pagal paroditos formos apsiemi padarit, kajpo i dapildi, bet nie buwa dajli, patis tada nudajlinu, iszrieži literas i kiepi imaningas; pasku i daugiau padirbu i dajlesniu; turieium wina, galema buwa gaut i ant wietos, bet dydelej brangus i nežinuma, ar buwa czistas, sztofs daugiau du rublej kasztawu, pasistoroiu par važiuienczius isz Irkucka dasigaut; tas buwa tikriesnis ir pigiesnis — sztofs rublis i kop. 60, o kanczejs i daugiau. Žwakiu bałtu kasztawu swars rublis i 10 k. Uzwedi ing sawa kroma fabryka žwakiu łaiaus, pri tu turiedami formas emi liet i waszku; tos pigiesnes buwa.

Pu daug troszkawima, storonies i procios užwesta paliku nobažentswa; kur kieliesie giwenu turieiu sawa ałtoriu; pasislepie usidarinieia, naktims, pri patamsiu galeiu atłajkit miszias S.; kurie giwenu pu wienam, tie pri artutiniu wajkszczioiu, nusitajkie arba iszkłausit, arba atłajkit. Pu atbuwima dajktus wisus kawoiu, nej iokia szleda nielikdami. Pri tos

stangios astražnisties wienok niegalema buwa pasidiengt, idant nieko nieżinotu, ipat tian, kur draugie tuos pacziuosie namuosie gaspadoraj giwenu; kur buwa giari, tikus i norieiu, idant giwentu pas iuos, tie ligiej tilieiu i diengi, kur kiek tiek supiku, arba isz szales kas ka saugoiu, żinodami iog niewałna, tie danieszi komendantui; tas turiedams apiowima, nie galieie uż nieku łajkit, turieiu darit rewiziiu, użpuldams niesitiekietaj, kanczejs radu i atimi wisus dajktus. Isz to matitis, kajp buwa sunku i Diewa pagarbint, rejkieiu kajp su dydziausiu błogu kawotis i wisa ko saugotis. Wis taj nieka nie macziiu, nors gini, nors kam i użgriebie, wienok dydesniej dabodamies sawa nie aplejdu; ira taj milsta Diewa, kuri uzkuros ugni szyrdieie tikros mejles io, nie dalejdu, idant ta użgiestu.

Ałtorius nie tiktaj uždawaliiu troszkima dwasiszka, bet dar pagiarinu i buwima sziemłajki. Kas turieie užwiłktas obligacyies namie, kas iszważiuodams buwa paszeł(p)tas toms idant pasku atłajkitu, kas iszradies szalikieli dasigawu isz sawa kaszta, galeie użgana padarit, kas turieie pardaug dalinus su pawargielejs i tikraj reikałauientiejs, o tajp wisiems pu truput pasigiarinu. Iej taj niebutu użginta, taj paszaukims dwasiszkas nej kiek tamie iszginimie nie butu pawargies. Wisumet galedamis susiraszit su sawa pażistamajs nors pu truput galeiu gaut paszelpima. Uzginims tas prisidieiu ant dydela pawarginima i nukankinima. Pri to wisa, nors parsikioiu, spaudi, iszwiłku isz sawa paszaukima, paskajti tarp swiecku, užwerti ant iu cieła bieda pakilima i pakaltinu dydziausiej, kartu nej isz to nej isz kita iuos aukszcziausiej pakieli. Kad swieckiems niekam niedawinieiu penimu, tik isz katorgos iszeiusiems per pusia mietu pu tris rublus, o pasku i tu nie dawi, tuom tarpie iems paznoczyiu szeszius rublus ant mieniasia. Nu ir agi taj matuma apwejzda Diewa, kuris priesz wala i nora kitajp kierawoia? sawa tarnus pażemintus, paniekintus, apkaltintus dydziausiej aukszcziaus pastati, nieapkunta dydziausia parmajni ing miełaszyrdistia i priwerti priesz wała i nienora giaresniej iems darit. Nie buwa taj uztikrinims ciełos wygados, bet buwa pamats ant užłajkima sziokia tokia; kas turieiu łocnasti arba uždarbi ranku, tas pagiarinu buwima sawa, o neturienti niekięti paskutinia bada. Kitajp suwisum dieius su tajs, kurie nej isz namu, nej nu skarba nieka nie turieiu, tie kajpo wiszcziukaj krapszti, kasi i ieszkoiu kuom pasiżiwit i apsidengt. O kajp taj sunku nieturent nieka sawa swetimoj szalij widur niepażistamu, widur iwajriu budu i ap-

seimu wisa ko dasigaut. Bajsu pamislit, bajsiau matiti, kiek taj buwa nuskurdimo, biedu i warga.

Iog nusibodu samdit kwateras, walkiotis pamieniesiu arba pamiecziu pu szwiecziau (?) niesziotis su krustułajs kajpo katiems su kacziukajs, łandit pu swetimus pakampius, radus gaspadorius niedorus su iej(s) bartis, prowotis, krimstis, iog wiltis prigiesu, garsas nusztełu apej isilosawima i pagrižima ing sawa kraszta, kožnas troszku idant turet sawa kampieli spakajna. Atsiradu isz giwentoiu, kurie prispausti kokiejs rejkałajs emi sulit ant pardawima sawa namus; toj nežinioj budami niekurie pasigundi pirkt, wieni pu wienam, kiti susidieia pirku wienur i kitur su darżajs, su kłuonajs ant kiek diesietku mietu i giwenu kajpo łocnosie; turieiu sawa darżowi i szienia, kas liku nu łocna rejkała pardawi i nietruku iszduotus pinigus pagrinszt, pasku giwenu dowanaj, o kiti łajki giwulus diel sawa wygados; wisi tuom iszgraiiu, iog turiedami sawa kampa buwa spakajni.

Komendanta turieium widutini, nej łabaj sałdu, nej parniemier kartu, daboiu i stangiej łajki, bet i par pirsztus tankiej žiurieiu, kad isz szales dasigawu kokios žinios prieszingos istatimams, taj sawa padari, bet pats nie ieszkoiu i niełandi. Niekurie turedami dydesnia pažintie buwoiu pas ii i is, nors rietaj, kajpo sweczias łanki; dydelos isz jo prikłasties nie turieium.

Turieium i sawa wiresni; tuom buwa storasta isz tarp sawu par bałsawima iszrinkts. Io buwa priguleimu penimus primt i iuos iszdalint, wisus rejkałus suiungtus su waldzia atłajkit, sprowas tarp sawun atsitikusias apsudit i paranka užwesta tajp sawa łocna, kajpo i waldzios pridabot.

Szwęties atbuwinieium paprastaj i tarp tu pirma wieta łajki Kuczios i Wielikos. Kuczies kajp kada susirinkie pułkie atłajkim, o ant Wieliku kožnas turieiu szwentinta pagal iszgalima, wieni pujkiau, kiti prastaj. Imieninas apwajkszczioiu wisajp kajp kas iszgaleiu, niekad niebuwa zbytku, iszgierie herbatos i užkandie, pasilinksminie i paguodie isiskirstie.

Pagrabaj buwa atbuwinieti szwiesioj. Wiezima kuom iszgaliedami riedi i zdabiu, stowieiu užtiestas baldakims ant wirszaus, pu tuom stoweiu grabs, pałajdoims sudiets buwa isz pacziu kunigu, kurie prawodidami giedoiu benedictus. Apsiriedie paprastaj, wiens tiktaj kajpo prawadniks buwa kamžoj i su stuła, apsidengies płoszczium diel paslepima to, draugawo kruwoi giwentoiu, kurie biegu diel prisižiurieima. Kapaj stowieiu atokiej ant kałna pri Irkuta, ant smeltinies, aptwerti prigu-

lentiej i patogiej, sztakietom aplinku pamulewotoms su broma uždaroma. Pri nulejdima ing duobia buwa sakinieti pamokslaj lenkiszkaj. Pu pakawoima nie buwa nej kokia priemima, grižu kožnas ing sawa namus.

Pu apraszima buwima Tunkoj ant pabajgos priduosiu wožniausi atsitikima giwenimie mana. Metu i dienos tikraj nie galu priminti, kajpo wiens swiedku buwau, nieturiedams intecyios kam apsakiniet nieužrasziau, o tajpo pomietiej nieusilajki. Dabar kad atsieiu apraszit sawa iždinima, priminies ta, pamisliiau i ta priduot nie dielto, idant ieszkocziau kokia pasigirima arba iszauksztinima, bet tiesiok diel sawa wienajtinaj žinios, nej su tuom noru, idant ii apskielbtum. Rodus, iog taj atsitiku priesz iszbuwima isz Tunkos dwieiajs mietajs pirma priesz S. Petra. Apej wienuoliktaj adina, isz aukszta, dienoj szwiesioj i ajszkioj turieiau toki apiowa ant dangaus. Wiena karta apsiluobies widuj pagal buda sawa iszeiau pasimelst ing ulitiela už kiema, kur wasarosie lubiiau nuszalej wisumet taj dapildit i sawa locnas, paprastas maldas i par bažniczias pastanawitas tian atprowinieiau wajkszcziodams. Tuom kartu sawa locnas maldas atlajkinieiau, sukalbieiau ražanczių isz knigos, atskajcziau liniias, niekuries maldas i giesmies, atgiedoiau suplikacyia, ant gala meldziaus už duszies cziszcziuj asanties. Tamie lajkie priminiau apej tiewus sawa, o kartu apej iu warga, biedas, rupeszczius i klapatus niesuskajtitus, kuriuos panieszi pri auginima wajku, ipat apej manie, noredami pramokint i aukszcziau už kitus pastatit, czion ateiu ant pomieties, kajp tiews maža kad buwa arba purwinie arba sniegu giłu, arba pusti nieszioie ant sawa ranku ing bakalariia kajmoj Paniedielu užlajkita i tolesniej atiduot pas kuniga Bagdanawicza Ejrogaloj, o ant gala ing szkalas dydesnies Dotnawoj pri daug storonies i mažisties. O isz sawa szalies macziau, iog asz iem niekum nieiszmokieiau, nies palikies kunigu, kad galeiau kiektiek už iu globawima rupestinga nieszt palęgwinima, kajpo wienajtina afiera padiekos, iau iu tada nieturieiau. Tiews, asant seminaryioj, kawodams numirelus isz choleros ant sawa kapu 30 metusie par pakilima ant tos paczios ligos apsirgies numirie. Motina rupiestingiesni prispausta pripodkajs naminiejs, iog galwiiej tame lajkie iszpuoli, iog szejmina pasimažinu, tiews miri, brolis turieiu ajt ing powstanie, iog apej manie nieka nežinoiu, kur asz asu tamie sumiszimie, iog ant gala, kad grižau isz Warniu apnuogints i basas, nietikietaj pasitiku mani parejnan-

ti piesztia, nie rejk sakit, kajp turieiu parsiganst iszwidos tokiem padieimie, macziau kajp buwa iszbliszkos, cieła drebieiu i nie grejt prakalbieiu. Tokiejs rupiestiejs nuwarginta i nukankinta ipuoli ing dżiowa i niesułaukus mana isiszwętima, ko łabiausiej troszku, paskutiniusie metusie 1832 łajkie wakacyios numiri. Dar tajp atsitika, iog rodus, kajp ticzia prisidieiau pri ios smerti ant ios nuludima i pakartinima paskutinios wałandos; kuo dziauges sułaukos manies, mejłu buwu kas wałanda łajkit pri sawies, paskalbiet sunkumie, atsitieszit isz sułaukimo, asz nieturiedams dydela rejkała iszeiau ing Pernarowa pas kuniga Zastarski i tian sugajszau kieles dienas, tarpie kuriu buwa abżiurieta Sakramentajs be manies. Kunigs Zastarskis pagriżies pu abżiurieimu Sakramentajs, żinodams, iog trumps ios giwenims, ticzia tramdi manię wienajtinaj dieł to, idant atitraukt mani nug dydela skausma, o inaj, kajpo sakinieiu siesuo, nieiszpasakitaj buwa niespakajna iauzdama arti smerti, łauki parejnanties, kas wałanda siuntinieiu in pakłuonius dasiżinot begu nie parejna i tajp kankindamas łaukimu parsiskiri su sziuom swietu. Taj wis isz praeiusia łajka pu 40 metu kad subiegu ing pomietie, kartu surupinu, begu pu wisu tu wargu, traszkawimu ira iszganiti, nie buwau niekad tajp susikrimties i susigraudinies, nej anosie wałandosie kad dasiżinoiau apej iu smerti, nej łajkie pagraba, nej par cieła kielonia iszginima, wisumet buwau abeiutis, tamie łajkie atejnanti atsitikima tajp usirupinau iu iszganimu, iog szyrdis parimta buwa grauduma, akis aszaroms aptwinu, iau i potieriu nie galeiau kalbiet, tik szniurkszidams lengwiej ziengiau mislidams apej taj. Wienu kartu ajdams ing szali pietu pakielau akis i iszwidau su dydziausiu diwu ant kałna Irkuta iuosta bałta kajpo mura ing sniega padabna, ant to płoksztia tokia pat bałtuma i ant to bežiurent pasirodi kruwele żmoniu i dydelu i mażu, dar szwiesesniu už siena i płokszczia, suwisum atmajninga bałtuma, nieżibieiu ios nej spindulawo, tiktaj balcziau iszrodi. Wisos buwa wienokiszka szwiesuma, gałwos, rankos i koios ajszkiej maties, kożnos asaba turieiu cielinga pawejksła żmogaus, drabužiej wisu iłgi, wienokiszkai balti, nieturenti padabienstwos nej kokios ing kokia materyia, ajszkus, nieparmatumi, su oru nie paliginti, żodziu niesuprantumi isz ko butu. Asabas nors suwisum macziau, bet nieužtiemiiau idant butu pažistamos, ar taj par tołuma, ar iu nie buwa. Užimts tuom žiurieimu nieužtimieiau i niepamisliiau nawet iu suskajtit, nies nie buwa tiek, idant

tai butu nie galema. Walanda ta kajp buwa ilga i to nie pasakisiu, ar buwo minuta ar kielos, par ta usistebeima wis taj szali stowieiu i nie atieiu ant pomieties su tuom rukuotis. Kartu pasirodi i pabuwusios kartu suniku. Stowieiau kajpo stulps niepaiudints, tuom wienum užimts, wiska maniej užgiasu, szyrdis nusiraminu, niejauti nej iokia nuludima nej grauduma, akis abdžiuwu, nej wiena aszareli nietiekieiu, rupestis apej iu iszganima suzuwa, tajp iog iau rodis, iog užtikrints asu, žodžiu cielingaj buwau spakajnas.

Kad bucziau sidieias arba guleias, arba ant tworos pasiriemies, arba pri jos stowieias, sakicziau, iog užsnudau i sapnawau, bet iog wajkszczioiant, misliiant, iauczient taj atsi-(ti)ku, ing sapni to niekajp parmajnit nie galu nej iszrejkszt kajp taj pasirodi, žinau tiktaj iog macziau, žiurieiau i stebieiau i kajpo pri cielas pritamnasties i iausma niekum nieužabeiota ta riegieima už tikra paduodu.

Po to seka kun. Jasevičiaus atsiminimų II dalis, pavadinta „Pragrižims“. Šios dalies, kuri tik atpasakoja grįžimo iš ištrėmimo etapus, nors ji sudaro apie pusę visų atsiminimų, čia ištisai nekartojame, tik paduodame svarbesniuosius etapus. 1874 m. buvo išleistas Aleksandro II manifestas, kuriuo leista grįžti į Rusiją visiems, ištremtiems už 1863 m. sukilimą, išskyrus tuos, kurie buvo kaltininkai kieno nors mirties ar buvo padarę jau ištrėmime kokį kitą nusikaltimą. Subruzdo visi Tunkos kunigai, bet toli ne visi iš karto galėjo išvykti, viena dėl to, kad ilgai vilkinosi leidimo išdavinėjimas, antra dėl neturto, nes turėjo grįžti savo lėšomis, o daugelis jų visiškai neturėjo, o įsigytąjį Tunkoje turtą tik dideliu vargu ir dideliais nuostoliais galėjo likviduoti, nes gyventojai skubėjo jų sunkią padėtį išnaudoti. Jasevičius nutarė važiuoti kartu su Sirvydu, su kuriuo jis paskutiniuoju laiku gyveno. Sulikvidavę visą turtą, gavo tik kiek daugiau kaip šimtą rublių, o visai kelionei, su senomis santaupomis, turėjo du šimtus keliasdešimt rublių. 1874 m. „ant pradzios Raudziaus“, pasiėmę dar dominikonus Kochanskį ir Ignį Klimavičių, išvažiavo arkliais į Irkucką, kurį pasiekė tik ketvirtą dieną kelionės. Čia reikėjo kuriam laikui apsigyventi, kol bus gautas leidimas grįžti iš ištrėmimo. Per Irkucko kleboną kun. Švermickį netikėtai gavo Jasevičiui atsiųstus pinigus (iš nepažįstamo jam kun. Borovskio 75 r. ir iš kun. Eitutavičiaus 50 rub.), kurie

labai buvo reikalingi kelionei, susipažino su vietos lenkais ir žemaičiais, daugiausia tremtiniais, apžiūrinėjo kapus, bet ten nerado „žemaičių“, o iš pažįstamų vieną pagarsėjusį kun. Trinkovskį iš Vilniaus, čia palaidotą. Po kelių savaičių klabenimo po įvairias raštines, gavo paskyrimą į Tambovo gub.; leidimą išgavo tik „patepę“ policiją; bet abudu dominikonai, su kuriais jie ruošėsi važiuoti, negavę dar leidimo, turėjo pasilikti Irkucke. Tačiau bijodami kelyje į Tomską (1500 varstų) būti apiplėšti, sudarė didesnę kompaniją (jų tarpe ir kun. Grikietis iš Užnemunės), prisiėmę kelis kunigus iš Tunkos. Iš Irkucko išvyko liepos 15 d. pašto arkliais. Į Tomską be kliūčių atvažiavo liepos 31 d. Čia susipažino su kun. Vaišnoru iš Užnemunės, kuris išsilaikydavo, mokydamas vieno turtingo tremtinio vaikus. Čia sugaišo kelias dienas, laukdami garlaivio („garaviko“), kuriuo turėjo upėmis plaukti 3000 varstų. Plaukė upėmis Tomka, Tobolu, Obe, Irtišu. Kelias valandas sustoję Tobolske toliau Irtišu plaukė į Tiumenį. Iš čia tą patį vakarą išvyko toliau vėl pašto arkliais. Persikėlę per Uralą, Bilembarskio geležies fabrike trumpai paviešėjo pas felčerį iš Užnemunės Povilą Levickį. Toliau važiuodami rado Permėje gyvenantį, jau iš Tunkos suspėjusį grįžti, kunigą Broniševskį iš Užnemunės, kuris čia ėjo vikaro pareigas, ir buvusį Krakių vienuolių kapelioną kun. Kumpikevičių, kuris čia buvo virėju prie ištremto iš Žitomiriaus vyskupo Borovskio; pats vyskupas užkvietė juos pas save pietų. Iš Permės vėl garlaiviu Volga plaukė per Kazanę į Saratovą. Iš čia geležinkeliu į Tambovą (340 varstų), kur atvyko rugpiūčio 29 d. Čia gubernatorius paskyrė jiems apsigyventi Spaską, į kurį arkliais išvažiavo rugsėjo 2 d. ir jį pasiekė tik po 4 dienų. Atvyko keturi — Jasevičius, Sirvydas, Baltramiejus Grikietis ir Valentas Osinskis („du lietuviai ir du lenkai“ — matyt, Jasevičius ir Grikietį, kaip Užnemunės kunigą, laikė lenku). Čia apsigyveno visi prie vietos bažnytėlės. Didelių rūpesčių jiems sudarė faktas, kad valdžia jų vis viena nelaikė kunigais ir draudė taip vadintis. Iš vysk. Valančiaus taip pat negavo atsakymo, ar gali eiti kunigų pareigas, nors vyskupas atsiuntė rubricelę. Nepadėjo ir praloto Praniauskio tarpininkavimas pas arkivyskupą. Neatsakė vėliau ir vyskupas Beresnevičius, į kurį Jasevičius kreipėsi Valančiui mirus. Išsilikusi atsiminimų dalis baigiasi aprašymu Spasko, kuriame Jasevičiui teko gyventi.

III. Tekstai.

NEŽINOMO AUTORIAUS SATYRA IŠ XIX A. PRADŽIOS

Tarp Petro Kriaučiūno rankraščių nuotrupų, kurios 1938 m. pabaigoje pateko į V. D. U. bibliotekos rankraščių skyrių, susirado ir 30 eilučių žemaitiška satyra prieš kunigus ir palestrantus. Išsiliko ne originalas, bet nuorašas, gal iš XIX a. pabaigos, kur ir pats nurašinėtojas ne viską gerai galėjo išskaityti, nes vienoje vietoje padėjo net klaustuką. Apie autorių ir satyros parašymo laiką nei pačiame lapelyje, nei kituose išsilikusiuose P. Kriaučiūno raštuose nėra nė žodelio. Tačiau iš paties satyros teksto galima apytikriai laiką nustatyti. Posakis, kad Telšiuose „daug palestrentu, negal suskaitity" aiškiai rodo į Telšių teismus prieš 1831 m. Po sukilimo išnyko visa Telšių „palestra", kartu su pačiu terminu. Minėjimas vyskupo, gyvenusio Alsėdžiuose, taip pat nukelia mus ne tik į laikus prieš Valančių, kuris iš karto apsigyveno Varniuose, bet ir į laikus prieš 1831 m.: J. K. Gintila, vyskupiją valdęs kaip administratorius, vyskupu nebuvo laikomas, pavyskupis Simanas Giedraitis vos keletą metų (1838—1844) tevaldė vyskupiją ir tai jau Telšių „palestrai" seniai išnykus; lieka vienas J. A. Giedraitis (miręs 1803 m. vysk. Steponas Giedraitis, ligi 1801 valdęs vyskupiją, nebegyveno Alsėdžiuose, bet beveik visą laiką Varšuvoje). Nors J. A. Giedraitis buvo vyskupu ligi 1838 m., tik nuo 1831 m. ne jis valdė vyskupiją, bet Simanas Giedraitis, tai apie tą laiką negalima būtų kalbėti, kad „Biskups rieda Kunigielus". Antroji dalis tos pačios eilutės „o Biskupa bobos" tiesiog taiko į J. A. Giedraitį, kuris savo laiko visuomenės kaip tik tuo ir buvo kaltinamas[1], labiausiai savo didžiausio veiklumo laikais — 1803—1814—1820 m.; vėliau nukamavusi jį melancholija, jo rankraštinės biografijos autoriaus

[1] Kun. T. Dobševičius apie Giedraitį šiaip rašo: „Pomawiano go o życie mniej skromne, gdyż do tego niemało dawał pozorów; otaczał się chętnie kobietami, zaprowadził w domu biskupim rodzaj pensyonu dla biednych dziewcząt swojej familii, jezdził z guwernantkami, a nawet bywał z niemi w sąsiednim miasteczku powiatowym i pod rękę sprowadzał je na publiczne zgromadzenia. To było powodem, że kapituła wysyłała do niego delegacyę, prosząc, aby był przyzwoitszym w tej mierze" (*T. Dobszewicz* Wspomnienia. Kraków 1883 p. 125).

Smigelskio liudijimu, vertė jį vis dažniau visiškai nuo žmonių izoliuotis. Tuo būdu plačiausios chronologinės tos satyros ribos būtų 1803—1831 m. (minėjimas „smatritelaus“ savaime nurodo į rusų okupacijos laikus, taigi ne į XVIII a.).

Dėl autoriaus neturime visai aiškių nurodymų. Vilniaus Nenaudėlių (Szubrawcy) draugijos (ji veikė 1816—1822 m[2]) ir masonų ložų įtakoje visuomeninė satyra, spausdinta ir rankraštinė, buvo po 1812 m. plačiai paplitusi Lietuvoje; negalėdama dėl politinių sąlygų liesti rusų valdžios, ji pliekė įvairias visuomenės negeroves, visus visuomenės sluogsnius, neskirdama nė kunigų. Išsiliko šiokių tokių žinių ir apie satyrą, artimą mūsų teikiamos satyros temai — palestrantams. Iškilus bylai dėl Kražių Juodųjų brolių[3], betardant vieną iš kaltinamųjų, Kiprijoną Jančevskį, paaiškėjo, kad jis dar bebūdamas Kauno mokykloje (1821—1822 m.) rašęs „Paskvilius ant palestros, kritikuodamas jų blogą elgimąsi gyvenime“[4]. Ar ką jis rašė, persikėlęs į Kražius, t. y. 1822—1823 m., iš tardymo bylos nematyti, nors kražiečių tikybinis nusistatymas, kaip iš tos pat bylos duomenų matyti, nebūtų jiems draudęs ir apie kunigus neigiamai atsiliepti, tačiau aišku, kad tokiai satyrai, kaip žemiau spausdinamoji, Jančevskis buvo per jaunas (1823 m. jis teturėjo 18 metų) ir neturėjo nei progos, nei galimumo plačiau pažinti Žemaičių kunigų gyvenimą. Tos pačios bylos metu pas Juozą Zavadzkį Raseiniuose surasta keletas nuorašų vietos pobūdžio paskvilių. Kažin kokių satyrinių eilėraščių surasta ir pas „palestrantą“ Joną Plunksnį[5], taip pat pas Vismantą[6]. Tai, kas buvo randama pas jaunuolius, dažniausiai buvo gaminama senesnių. Apie tas satyras tiek težinoma, kad jos buvo rašomos lenkiškai. Bet ir daugumas to laiko lietuviškųjų rašytojų buvo į satyrą linkę. Myk. Biržiška[7] surinko vi-

[2] Plg. *V. Maciūnas* Lietuviškieji dalykai Vilniaus šubravcų satyroje — Mūsų Senovė 1937—1938 II N 1—2.

[3] Apie Juoduosius brolius (Czarni Bracia) Kražiuose, ž.: *M. Brensztejn* Bracia Czarni — Bibljoteka Warszawska 1906 II p. 549—564; *H. Mościcki* Wilno i Warszawa w „Dziadach“ Mickiewicza 1908 p. 88—106 ir plačiausiai *A. Janulaitis* Juodieji Broliai Kražiuose — Praeitis 1930 I p. 214—303.

[4] *Janulaitis* l. c. 296.

[5] *Janulaitis* l. c. 244.

[6] l. c. p. 241.

[7] *M. Biržiška* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I 1931 p. 261—332.

sas D. Poškos originalias ir verstines, daugiausia satyrinio pobūdžio eilutes, įdėtas į Poškos žodyną. Tačiau ten neužtikau nė vienos eilutės iš čia spausdinamos satyros, nors kitos jos vietos ir labai būtų tikusios vienam kitam žodyno žodžiui charakterizuoti. Be to, raseiniškis Poška būtų nepraleidęs progos paliesti savo kunigėlius ir savo palestrantus, o nebūtų jų ieškojęs Telšių apskrityje ar net Šiauliuose, ar Joniškyje. Tarp jo žodyno pavyzdžių susirado ir pora satyrinių ištraukų Tado Bugenio[8], apie kurį mes ničnieko, be tų eilučių, nežinome. Galima būtų laikyti šio eilėraščio autorium Antaną Klementą[9], kuris 1793—1823 m. beveik be pertraukos gyveno Telšiuose, dirbo tenai teismo darbą, taigi turėjo plataus galimumo susidurti ne tik su vietinės „palestros" neigiamybėmis, bet su visais pavieto kunigais, kurie įvairiomis bylų progomis, nuolatos turėjo Telšiuose lankytis. Ir net su minimu eilėraštyje Salantų Gorskiu (Gurskiu) jis turėjo ir susidūrimų, kada Klementui kandiduojant į teisėjus prieš jį Gorskis buvo išstatęs kitą kandidatą Kobeckį[10]. Tai, kad išsilikusiuose jo raštuose nė fragmento iš to rašto nėra, galima būtų aiškinti ir tuo, kad jo išsilikę eilėraščiai apima laiką tik ligi 1810 m., o mirė jisai 1823 m., taigi galėjo būti keli jo raštų tomai[11]. Bet ir čia vieną abejonę kelia bendras tos satyros pobūdis, nukreiptas ir prieš vysk. J. A. Giedraitį ir prieš kunigus — Klementas iš savo raštų buvo žinomas kaip didelis Giedraičio gerbėjas ir, be to, turįs daug artimų prietelių iš kunigų tarpo; iš kur gi senatvėje, mirties belaukiant, atsirastų noro paspirti tuos, kuriuos anksčiau gerbė? Bet lieka dar vienas to laiko mūsų rašytojas, Silvestras Valiūnas, kuriam greičiausiai tektų šį eilėraštį priskirti. L. A. Jucevičius savo Przysłowia litewskie 1840 p. 14—15 komentuodamas priežodį Telšių pliumpis *(Telsziu plumpys)* tiesiogiai mini lyg tą patį eilėraštį, kurį priskiria Silvestrui Valiūnui: „Telšių apskritis senais laikais garsėjo žmonėmis, kurie, be įvairių teigiamų pilietinių ir tautinių savybių (pod względem obywatelstwu i poświęcenia się dla dobra Kraju), buvo uolūs Bachuso garbintojai. Net šio (XIX) amžiaus pradžioje ten susidarė „Kontubernia" pavadinta draugija, sekdama pa-

[8] l. c. p. 284 ir Liet. Enc. IV p. 978.

[9] Apie jį *M. Biržiška* Iš mūsų literatūros ir kultūros istorijos II 1938 p. 17—82.

[10] l. c. p. 51.

[11] l. c. p. 18.

vyzdžiu Vilniaus „patrubočių“ (ž. Wiadomości Brukowe). Sąmojingas eilėraštis anoniminio autoriaus (sako, kunigo[12] Valenavičiaus) yra įdėtas į Dziennik Wileński 1817 m. Ši draugija jau seniai išnyko, bet jos ir jos narių garsas, išsilikęs priežodyje Telšių pliumpis, gyvens amžius“[13]. A. Przyałgovskio atsiminimuose, įdėtuose 1844 I tome p. 77 Bronikovskio Pamiętniki polskie[14], minima, rodos, ta pati Telšių „kontuberni-ja“: „... pateiksiu karikatūras, kurios buvo paleistos T... [Telšiuose] prieš ten susidariusią girtuoklių draugiją, kurios nariai buvo palestrantai. Bernardinas[15], daugiausia toje srityje užsitarnavęs. Šios karikatūros buvo visuomenėje labai gerai sutiktos ir kuriam laikui sutrukdė draugijos darbą“. Leonas Potockis (*L. P.* Pamiętniki Pana Kamertona III 1869) p. 233 rašydamas apie S. Valiūną, nurodo, kad jis parašė lietuviškai „Kontubernia Palemońska satyrinę - komišką poemą“, o p. 236—241 pateikia platesnių žinių apie Valiūną ir šią jo poemą, imdamas žinias iš Jucevičiaus, o gal ir iš Akelaičio ir Prekerio, kuriuos p. 242 vadina savo patarėjais ir informatoriais. Jis pasakoja, kad apie 1817 m. Plungės parapijoj ypatingai paplitus girtuokliavimui, keletas asmenų, turėdami priekyje kun. Ambraziejų Graurogką bernardiną, Juozą Polubinskį ir kt. pasiūlė Silvestrui Valiūnui parašyti žemaitiškai satyrą prieš girtuokliavimą. Valiūnas tuomet ir parašęs Palemono, arba Plungės - Telšių kontuberniją. Potockis atpasakoja, lenkiškai išvertęs, tos poemos turinį, tačiau tenka pažymėti, kad visos poemos svorio centras, ne taip kaip čia spausdinamoje satyroje, yra tik pasityčiojimas iš įvairių kategorijų girtuoklių.

„Dziennik Wileński“ 1817 VI p. 384—392 išspausdino lenkiškai ilgoką satyrinį eilėraštį „W imieniu przeświętnej Kontubernii Palemońskiej Oświadczenie“, pasirašytą „Wodkołyk Porterowicz. Czynny członek kontabernii“. M. Brenšteino tvirtinimu (J. Bieliński Szubrawcy 1910 p. 190) to eilėraščio autorius buvęs Valiūnas. Prie to eilėraščio išnašoje padėta pastaba, kad Palemono Kontabernijos vardu yra žinoma Žemaičiuose girtuoklių draugija. Apie šią draugiją M. Bren-

[12] S. Valiūnas kunigas nebuvo — baigęs Vilniaus vyr. seminariją, teologijos kandidatu išėjo į 1812 m. karą ir grįžęs neįsišventino.

[13] Negavęs Jucevičiaus patarlių, cituoju iš ištraukos, padarytos V. Maciūno.

[14] Cit. iš V. Maciūno.

[15] Plg. mūsų satyros: Ir Telszyszkiey Bernardynay dydzia klasta.

šteinas pateikė Bielińskiui (Szubrawcy 190—192 p.) ir platesnių už L. Potockio žinių. Jas surinko Brenšteinas iš Telšių seniausių gyventojų Idzilevičiaus ir Velavičiaus. Tos draugijos nariai buvę — Ambraziejus Graurogkas (pas Bielinskį neteisingai Gawrogk), Telšių bernardinų gvardijonas (miręs 1825 III 12), Telšių miesto teismo pirmininkas Juozas Svirtūnas, advokatai (palestrantai!) Mykolas Prialgauskis, Monstavičius, Tautkevičius, Leščevskis, teisėjas Antanas Samavičius ir kt. Jie tai ir davę pagrindą patarlei apie „Telšių pliumpį". Be to, Brenšteinas buvo Bielinskiui įteikęs ir 1160 eilučių eilėraštį iš gyd. Vladimiro Andriejauskio (Andrzejewski) rinkinių, iš trijų dalių Do Kontubernji Telszewsko-Płungiańskiej; Do najdostojniejszego Restauratora Kontuberniji Telszewskiej Płungiańskiej Raport ir List do przyjaciela o kąpielach morskich w Połądze. Šie rankraščiai, gal būt, Brenšteino buvo pateikti jau ne lietuviškame originale, bet lenkiškame vertime. Ano Dzienniko Wil. eilėraščio ir šių eilėraščių autorius neabejotinai tas pats, nes ir parašas panašus: Dziennike: „w Winnicy, ery utworzenia Kontabernii 2-go (1817) roku; miesiąca Browaroposta (sierpnia) 18 dnia", pas Bielinskį „pisałem w Wydrwiopolu czy utrwalenia Kontubernji drugiego (1817) roku miesiąca Browaropostu 12". Iš trumpų, J. Bielinskio pateiktų ištraukų sunku nustatyti, ar tai visai toks pats rankraštis, kaip ir tas, kurį citavo L. Potockis, tačiau įdomu, ryšium su mūsų spausdinama satyra, kad Valiūnas, pagal Bielinskį, antroje dalyje aprašo išvyką į Kalvariją, kur pliekia dvasininkus, kuriems labiau už breviorių rūpi vyno butelys, ir trečioje dalyje nuvyksta į Palangą ir satyriškai aprašo Palangos maudykles; tas pačias keliones atlieka ir mūsų satyros autorius ir tuos pačius visuomenės negalavimus pliekia, tik daug trumpiau. Tas motyvų panašumas leidžia spėti, kad tai irgi Silvestro Valiūno darbas. Tuomet ir jo parašymo laikas galėtų būti aprėžtas 1816—1825 m.: 1816 m. tai Telšių kontubernijos įsteigimo metai, 1825 m. pradžia, tėvo A. Graurogko mirties, tai greičiausia ir pačios kontubernijos galo metai[16].

Vac. Biržiška

[16] Panašių girtuoklių organizacijų buvo tuokart ir daugiau Lietuvoje. *M. B. Narbutt* Lida i powiat Lidzki z przed stu laty (Ziemia Lidzka 1936 N 5) pasakoja, kad XIX a. pradžioje Lida garsėjo girtuokliais; vienas matininkas Markevičius, girtuoklių antifonos autorius, buvo net sudaręs ir statutą atitinkamos draugijos, kurios pavadinimą Narbutt pateikia, bet kurio čia nekartoju, nes lietuviškai jis skamba labai necenzūriškai.

Telsziu miestas ir ant kałna yr tolyi matity,
Ten daug palestrentu, negal suskaitity.
Anyi diena rasza sprowas, o wakara ant zabowas,
Kur supouly, ten suguly i szimkarku łowas.

Adwokatay nabagieley anyi mądry ira,
Kad pamata ysz pawieta żidams futras stata.
Ten arbatas neszy karsztas, gier panas ukatne,
Ragien anas buczioudamy szyrdis tapidamy.

Eyt par miesta kraypidamos, płoukos statidamos,
Kur graziesnes mata paniulaytes, iau araka stato.
Ir Telszyszkiey Bernardynay dydzia kłasta,
Atsygiery arielkielys atsysaksty łaksta.

Kałwaryios wysy byios, wysy maty kad pakraty
Biesus rayszus, pyłnus mayszus dawatku panelu.
Ir Lepłaukes klabonelis ira prisymerkis,
Kad berlinkielys negauna, palyka bewerkis.

Szaulu miestas sziaudas denktas, o Joniszkis gontajs,
Kur graziauses paniułates kunigay mileie.
Alsiedyszkis yłga kiszkis, ten ir yłgas trobas,
Biskups rieda Kunigielus, o Biskupa bobas.

Sałontusy kad buwoie, tad Gurski bałnoie,
Smatritelus neprietelus yr nezbażny żiday.
Płunges miestas słaunus ira, słaunesnis Klabonas,
Atsygierys su panelems, muszas su lygonays.

Pawondenys Klabonelis piktesnis už żmogu,
Kad ne Izoks Sorys brolis butum praszczioku.
Lauka leyty ubagialy, parstok swietkus skirty,
Tam tad rada iau atrada, slestwas nebgirdiety.

Ant tos daynies yr pabągos neużmyrszkiem yr Pałągos,
Ten Paneles yr bobeles ryibiomis pagrinszta.

JULIAUS ANUSAVIČIAUS NEŽINOMI EILĖRAŠČIAI

(tęsinys*)

(Pavasaris 1863 m.)

Wysy szięmetu, wienu bałsu, saka:
Jog pawaṣaris ąnkstesnej atkaka,
Jogiej prigimtys — mielausi motina!
Ąnkszcziaus isz graba wyską pabudina;
Dar morcios pradzia, o sniegas bałtas,
Ing duobes gilas subega yr szałtas;
O nors nu saułas — isaj pasysłepe;
Beaszarodams wejdu jau sutepe,
Yr to lekarstaj, kajp saka, o kitas
Balsej užąntiems upiemis waritas,
Senej drumzlinos giłumos baltika;
Su putojenczioms wilnims susytika. —
Bitełas užie pupełes karklina,
Kitos, su darbu — ant namus skubina,
Isz pliszies musie iszlindus walukie,
Linksmaj byrbdama apej nosi sukie.
Wodaj, maszałaj prispyrtynaj krauja
Ąnkstesnej — tole, szįmet rejkałauja. —
Margaj giegužej, tejpogi, kas rados?
Yr jos balselis nebtoks kajp wysados.
Kažiką ana pranaszauja — rodos;
Kuko ant žardu yr pałungiejs — sodos. —
Bąndą iszłajstą — bujnumas žolina,
Ąaszkity, minksztą, jedi nemasina;
Bauby yr begio ant dyrwona płate,
Gal wyłks parbega — bet nieks ja nemate.
Jautej, ant kiełmus, szwejt yr gałąnd ragus,
Kas duobes kojoms, ar stipryn tikt nagus.
Gałwas pakieli, mik yr wosta oru:
Argi pawietri jaust pietos nedoru?
Arklej iszkluwy, o žirgaj ipatej
Kajpo sakałaj, rajža oru płatej,
Yr rodos saka: mokam mes begioty;
Drąnsi karejwi gałetum neszioty. —
Gałwos iszkiełtos — o nosis adaros,

* Ž. Mūsų Senovė II N 1(6) p. 119—133, N 2(7) p. 307—309, N 3(8) p. 471—477, N 4(9) p. 632—647.

Isz akiu, rodos, kibirksztis net waros.
Ant wysas szalis žiur tole beriukas,
Ar kur nerasys akwatniks berniukas:
Paszoka auksztin, o sprąndu nulęnkie;
Kuli patkawu, kielis kartus, trękie,
Anas supikis rodos art rodbierie;
Szwiesiu kibirkszcziu kamali iszbierie;
Musiet bieriukuw szwiesa tika tokie.
Auksztin paszoka, linksmaj prasyjokie. —
Isz tyn netole — wot par ligiu łąnku,
Ejna berniokas, kamanos ant ranku:
Kuź, kuź! surekie o beriukas ausi
Pastate wienu-ąntru — pasykłausi;
Tole nułejda aki is žibąnti;
Pažina sawa rajtoriu ejnanti,
Pyrmas kiełnoje, paskutines mieta,
Ardo patkawoms dyrwonu nors kieta. —
Łakie žirgelis, miełu net žiureti,
Pripolys zenki, stojas, kasa peti;
Sprandu apjemys — garbanotu karti
Sawa žyrgiele jaunikajtis warty,
Pakasys kaktą — o nugaru szwełnu
Papłojes sawa bałtu, minksztu delnu;
Jodaj žibantes kamanas uždeje,
Szoka ant žirga — tiek ja beregiejej. —
Beda zołalems — ne wiena suwita,
Sunkioms patkawoms žyrga sudaužita. —
Kur pažiurėsi, ar atwersi ausi,
Ką nors iszwisi ar iszgirsty gausi. —

Margas erelis auksztaj issymusie,
Rodos ant sparnu debesis neszioje,
Balsiu szwilpymu bajda bałtu žusi
Su mažajs wajkajs giloj sodziałkoje. —
Žąnsyns pakrypys gałwu, wienu akie,
Žiure ant auksztą — o kad jau pamate
Tą neprieteli gimyneles sawa;
Susznipe balsej — kaip pykta giwate,
Paszoka auksztin — sparnajs pamosawa,
Gataus ant wajnos — rodos anas sakie. —
Gądrus ant lizda, kur ano patitė
Mažus wajkielus kajtyna krutyny,

Kajp anas drąsus — negal apsakity
Klegawa balsej, kakłą wysejp piny, —
Yr isaj gieras wajku, žmonos sargas,
Matidams kad skrend jau erelis margas;
Snapu ing auksztą pastate kajp wini: —
Su tuw pardursiu tawa piktą kruti,
Kuri razbajejs gal tikt giwa buti. —
O gajdis, sawa pulkiele wadowas,
Tajkinus barnes yr sudijus sprowas,
Kada gienute muszies su kodotu;
Tojes parskire, baude kad parstotu. —
Pamatys žemy ejnanti szaszeli,
Pastate kruti yr gałwą pakiele,
Terp dydzia pułka, ant sena skiedina.
Kas taj par swetis yr anas pažina;
Sukurkie balsej o ant bałsa tojos
Kurios tupeje, ant kojelu stojos,
O kada balsiau — iwajrej, suszuka,
Ką grejcziaus wysztos pasysłepty muka;
To ant dildines — o ant małkas kita,
O to patworiej be dwasios prikrita.
Gajdis musz sparnajs — rekie kadu! kadu!?
Dawiau asz sawoms padarit iszkadu?
Snaps tau kruwinas — badu nusyprausi,
Isz mana pułka bet nieka negausi. —
Kur pažiuresi ar atwersi ausi,
Ką nors iszwisi ar iszgirsty gausi. —

Tyn ant Szwęntoriu — ne wiens pasakoje.
Kaułaj myrusiu, łoc ant Diewa suda,
Iszlindy oran, pawyrszuw bałtoje,
Senowes swietas rodos jau pabuda.
Nekart surinkie — dobesi supiła,
Žemiems užkase yr križiu uždieje;
Kaułaj ant wyrszu atgalos iszkiła,
Łoc giejzdam girdiet — ką žmonis kałbeje. —
Isz kaktos bałtos yr isz akiu wietu
Rodos spindulej drąsuma jem žiba;
Linda isz žemes — idant paregietu,
Sunus ar wiraj ar pabudos griba.
Gal prisyžinty pri anu sarmata,
Gal je užmyrsza Diewu yr tiewinę,

Priesz nepretelu krutinys nebstata.
Budą senowes po koju pamine. —
Tejpogi sakos — sakos ne ant juoka,
Kad tikraj sawa akims tą regiejas,
Kajp dangaus duris su grausmu iszszoka,
It szimtas saulu krita bajsi szwiesa,
Krita ant žemę yr krizdama giesa;
Uže kajp morios — kad judin jos wiejas.
Dangus kad szwiesej palika mielinas;
Rados žalnierius, augumu, milžinas,
O kajp obeła — nu wajsiaus dauguma,
Tejp is palenktas — nu ginklu sunkuma.
Antras žalnierius — nu pyrma par warsta.
Stajgiej iszszoka — akies lepsna karszta,
Stowiłoj siła o drąsumas wejdy
Rodos milžiną prarity is giejde:
Ginklas ne szwiesus — akiu nemasina.
Josta jam joda wydurius stiprina,
Apdaras prastas, be pentinu kojas
Yr ant pažiuros — but tiktaj artojas
Ar taj isz tikra ar tiktaj szoszelis
Wyłkos isz paskos łoc dalgies kotelis.
Szoka ant prieki, taj ant žemę krita,
Wel atsykieła, žęngie zinksni-kita.
Taj ant deszinę, taj (ant) kajrę sukas,
Łoc isaj žertus daritu ar sztukas.
Taj auksztin paszok — taj ant szalis mietos,
Wys traukas tolaus o arcziaus pri wietos.
Milžina strelba, dumus, lepsną karsztą,
Łajzdam isz gierkłes, sunku szwinu barsta,
Kad wys tropitu — isztikra gałetu.
Isz neprietele padarity sietu.
Kas kart iszszowys — łoc warie stowiła
Žęngie ant prieki, szuwi strelboj piła,
Szwinu užkisze, ing dugni nuware,
Kur rejk uždeje kiepałuszi ware;
Žandan prideje — łoc žajbaj praswita.
Nuszwilpe szwinas — bet kur is nukrita?
Dąngaus szwiesibes — gądyn isaj rodos,
Dreb, mirg — łoc žwakies sustatitos puodos.
Menuw iszbała o draugie sietinas.
Žemy užsydęnkt, tartumej, skubinas.—

Kada jau tarpy sieksnis bepalika,
Milžins pastate žibanti łoc sztika;
Antras karejwis grejtaj wel iszkieła,
Łoc but su dalgie, ant gała, karteła. —
Wysejp priesz akis pyrma pamjawys,
Atmuszdams sztiką milžino nu sawys.
Stajgiej ant kajrę, ant deszinę mete;
Yr łoc josteła isz aukszto nuszwïete;
Gałwa milžina nuszoka nu spranda,
Wajna ant dangaus, gału tejp atranda. —
Debesis pilki — o dabar kas daros?
Łoc wandens wietoj — kraujas sziłtas waros.
Raudony bajsej — trauk ant žiemos szali.
Žmonis diwijos — žiureje iszbali. —
Kur pažiuresi ar atwersi ausi,
Ką nors iszwisi ar iszgirsty gausi. —

Ag žmoniu szirdis ne wiena dyduma;
O ką betarty apej ju kietuma? —
Nemažus skausmus — nemaža taj bėda,
Kad dwije mejłas žmoguj wajną weda;
Mejła gimynies yr mejła tiewinies:
Szcziestys! — jej wyrszus ira paskutinies. —

Po dydziu łungu, isz bałta krysztoła,
Sedus paniała, krasiej ar ant soła;
Bałtą rankialę taj lenkie taj tiesy,
Žibeje pyrszcziuks yr adata szwiesi.
Siut ana skubyn, bajkty.rodos bije.
Kągi yr kam siuw? — sziłku materije,
Galgi del sawies suknialę del guoda?
Sukniałej struka yr ne tejp iszruoda,
Jeigu artesnej pažiuresi biszki;
Pažinsi — jog taj marszkinej wiriszki.. —
Akies mielinos žibeje aszaros,
Kajpo ant kwietku rasiała wasaros. —
Kasos giełtonos — butinaj parspieje
Rieszutej, patis žemyn nubirieje,
Be rieda skłajdies, o smulkios wilniesy,
Gulbes bałtuma petelus užtiesy. —
Argi isz smutka ij kaselu sawa,
Nebesupine — norins iszszukawa?

Ing skajsti kwietką — jejgu szalczia siła,
Nebiszgidamą truciznq ipiła;
Linka isz pradzios — tolaus žemen krita,
Nebsułaukdama atejnante rita;
Tejp jos galweła linkdamu nu spranda,
Ant bałtos rankos atilsi beranda. —
Koksgi taj smutkas jos duszię sunkina?
Paniała jauna — kaltibes ne žina. —
Dar ana wietru swieta neiszmana,
Tiki taj diena — tumsej tikt ukana. —
Jeigu kas subrazd, ar ejn netikietas;
Szok łoc isz miega — žiur adataj wietas. —
Pałągwej duris bałtos atsywere;
Paniała grejtaj siuwini nutwere. —
Ejna kažikas — o eimas sena,
Nesgi łazdeła ant grindis dunskiena:
Tejp ejn senelis — kajp užołs terp krumu
Pranokies anus — pujkaujas augumu,
Terp pułka žmoniu — tejpogi iszkiła
Ano galweła — jau nebszwiesej žiła;
Bet it rudenies łungwus pukaj sniega
Kad ką iszberty isz debesu bega
Be žemes dulkies yr be tumse duma
Płaukaj ja tokia jau buwo bałtuma
Nors susyłaukie tejpo bałta płauka,
Wienok aszaras nu akiu dar brauka. —
Atejes tare: Petrute! Petruty!
Jau marszkinelus grejtaj bajksi siuty...
Oj! kad iszgirstu Diewas mana małdu.
Kajpgi ing grabą gulti butu sałdu,
Noraj ir musu yr rejkałaj szwenty;
Rejk kad tejp butu — kam dienas kartinty?
Nors sunku! sunku! — bet turem atminty;
Idant sunkuma jam nepasunkinty. —

Mejła tiewines! bajsiu ugny esi!..
Niekas neužles — nors kibirkszti mesi. —
Kad sauła buwa jau łajkie neszparu,
Walanda gausiu iszmuszie aszaru;
Szilkun marszkienius zenkis primierawa,
Yr dekawodams sesę pabucziawa:
Senelis sunkiu sopuli pajutys

Pyrmas prispaude pri muszanczios kruties
Oj, wajkie! wajkie! parsyskirty sunku! —
Tar dedams križiu nors drebancziu rąnku. —
Tolesnej — kasgi? žiurekiem! dar ira!
Sesuw ant kakła — o taj jam! nuswira. —
— Ejsiu asz kartu, — oj! negal tas buty!
Jej mani mili; pasylik sesuty!
Skires su wysajs — kožna szirdys, duszi
Ira sopulos sunkios paskędusi. —
Tokias noredams sustrukint adinas;
Zenkis — kaj gale — tajsities skubinas. —
Szarkaj jam pyłki — o juodas dyržiukas
Suspauzdams anus — apwałajnej sukas. —
Terbą szikszninę dar užsykabina,
Kisz jej paraką yr kiek tur tikt szwina, —
Parsyžegnojes, muką pabucziawys,
Muszkietą kabyn, kajp prigul, ant sawys.
Jej kas nežina, gale padumoty
Jog zenkis tiktaj iszejna medzioty. —
Tum tarpu dienos jau belika žara,
Naktys dar pyłku ruku apsydara:
Tyn kur krumelej už nepłaczia łauka,
Pulkielis jaunu zenkiu grejtaj trauka:
Nors wysy smutny — wienok kožnas juokias:
Jog susyłaukie wałąndeles tokias.
Niekis kad skarbus swieta is turetu,
Paduok ing rąnku anam tikt muszkietu...
Oj skaudu! skaudu! bet užmyrszt negalu!..
Jog kitas gina, tiktaj! su pagalu.
Drąsums Samsona yr Jo rodos siła,
Tejp kraujas ano szirdieje apsziła:
Žiurek, diwikies — kas taj par nauina?
Ejna, skubinas — bet kur? je nežina.
Traukie taj yr wed — niekam nematitas,
Mejłas tiewinys — stipriausis magnitas. —
Mejła tiewinys! bajsiu ugny esi;
Niekas neužles, nors kibirkszti mesi.
Bet to dangiszka — brangiause spindule,
Nejauczi — kurie necnatosy gule. —
Kur pažiuresi ar atwersi ausi,
Ką nors iszwisi ar iszgirsty gausi. —

Wel pawasaris — oj pawasaris!
Kokius szimeta diwus padaris?...
Koks pawasaris szimeta iszausza?
Nu paties rita dažnaj žola sausa.
Pijonkos paczios — łoc neb sawa madu,
Jau yr užmyrszom — paržideje kadu.
Ar taj priesz gierą ar priesz kokies bedas
Iewos tejp ąnkstie pasyrode žiedas
Gojej yr myszkaj giegužies nełaukie,
Kwieczius sziłuma łoc traukty isztraukie.
Wysa prigimtys tejp ąnkstie atgije
Rodos wasaros szimet gal but dwije. —
Betgi piewosy — ar matiet susiedaj?
Pyrmy raudony pasyrode žiedaj. —
Czie atsylepe — treczias, wardu Jonas, —
— Panu darželos užzeła dyrwonas;
Kwietku ne seje, rutu nesodina:
Wot — cze netole — juz žinot — Kotrina,
Ji neapsukie szimet kałwarata,
Yr stakłes dabar niekas jos nemata;
Anos storiuniu tikt kłapatas pirmas,
Giełtonajs kartejs, žyrgielis ir szirmas. —
Ugnys, ne arklis, možna pasakity,
Nors, tiesą kałbąnt, ne niekaj yr kity. —
Szirmiuks kad kartą ant walos iszkluwa
Łekie par tworas, kajp stirna ar szuwa,
Nežiuredamas yr płacziause growe.
Tiesej par łauką szowe is yr szowe.
Kieles adinas gajniojemes łaukie,
Iszejus ana: kuž! kuž! tikt paszaukie;
Kajp paukszte atgal ant namus parłekie
Łaukie ij tynaj minksztos duonos rekie
Arba awižos grinos pamasina;
Nekart, kwartugi, penieje Kotrina.
Norins ant saułas serbenta syrpusi,
Niekad raudona tejpo tu nebusi;
Kajp Mateuszą nukrosij sarmata
Rąnkos mergajtes kad žirgą pamata.
Žinomas anaj wysus ir pawietas,
Neszioje dažnaj, kokies taj, grometas.
Kartu sutikau, ką tikt szwita ritas,
Szirmiuks łoc ałaus putoms apdrapstitas.

Szłapias, uždusys, łoc but wyłkaj gini
Ant wysas szalis taszka tikt purwini
Korgi Kotrina? numoje tikt rąnku
Žodi isztarty anaj buwa sunku. —
Tokię storonę — retas teiszmano,
Del Mateusza ir brąngiausi ana.
Wiens kita wertas cnatos yr augumu
Abodu ligie yr szirdies gierumu
Kadu weselos — je patis nežina
Paskuu nauinu skubinas nauina.
Zenkiej tikt tajsa strełbas, pysztoletus
Diews žina! kajpo parłajsem tus metus...
Kur pažiuresi ar atwersi ausi
Ką nors iszwisi ar iszgirsty gausi.

Gražibe, ne wiens pasakis,
Duszę nutwer o masyn akis:
Koke gražibe? Kožnas sawie skirias,
Wiens namajs kits drapanoms girias. —
Razumny, wienok, nu to pabega;
Jem tiktaj cnatos gražibe pamega. —

Tynaj wot kaukas ar ajtwars nedoras
Nežiur ar dyrwas ar taj auksztas tworas
Žirgas taj smiltis — taj meta purwinę,
Ar nu ko bega ar ką anas gine
Krumu nelęnkia kajp stirna ar łape,
Yr lekna isaj nesybajdo szłape.
Žirgas putotas — łajdz kamulus gara
Upes jam gała kielones nedara
Nors tyłta nežiur — brastwos nesykłause
Niekis jam ira sietuwa gilause. —
Kurgi beg anas? kagi tejp skubinas?
Musiet is dydzias neszioje nauinas...
Patika žmogu — mete ant ja akis,
Sutempe žirgu — stojas łoc ikastas.
Kiela nesykłaus — musiet ką pasakis;
Isz rankos ranko krita bałtas rasztas.
O dar mynutę, nebalsej, kałbeje,
Yr wel kamanas zenkis łajdz ant weje.
O isz akielu jau szarmota wira,
Kajpo žemcziugaj aszaros iszbira.

Pro kitu jodams — ranku tikt pamoje,
O wys tolesnej yr tolesnej joje.
Pusieje wagos, ant łauka, artojas
Ne wienas aną paregiejes — stojas,
Nors, musiet, gieras, kad križiu pardeje
Yr kajp užmate, akims — palideje.
Dumo — mest arklą — kajpo dara kity,
Ar dar tolesnej žemelę rajkity
Ne wiens toks joje — dar tarty ant diwu,
Tiktaj užsytur pas žmogu cnatliwu:
Betkokia saugas o apilęnk piktu,
Idant yr akims ano nesutiktu...
Daugale diwu gal matit szimeta,
Atgims par nauje ar gałas bus swieta. —
Yr kałba tiki užąnte puszina,
Rodos ant sawi jaunikius wadina. —

Bukiet Žalosys puszinaj swejkie!!!
Yr jumis manie pamyniet rejkie.
Daugale pusziu yr užołu kietu
Buwo tyn skiłetu. —
Kajp spietlej bicziu — byrbdamas, lek szwinas
Spraga muszkietos łoc druska ugnieje
Bir szakos medziu — dreba net puszinas
Kulpka, nors reta, paklun yr szirdieje
O mejlingiesne rodos szitaj kita
Ing szoną zenkie jaunute pakluwa
Nu žirga szirma wargszus toj nukrita
„Szcziestes beg kraujas del tawies Letuwa"
Yr su tajs žodejs dąntis toj sukąnda
Rodos jau duszie isz kuna pabega
Broswutis wandens szałto kur atrąnda
Pabudyn zenki łoc isz kieta miega
Ant žirga užkiel yr saka „broswuti
Jok, jok ką grejcziaus, jok ant sawa szali,
Lej Diews su tawim neparstoje buti.
Ronas nors delnu uždekies — kajp gali.
Asz dar storosios už tawi yr sawi,
Jok cze po kajries — grejcziau bajksys girie"
Yr du broswutej dar pasybucziawy
Gal jau ant swieta suwys parsyskire
Eja szirmiukas, takiele saugoje,

Eja — buk — drąsej yr jam ne sarmata,
Yr ano kajrie paskutine koje
Žim krauju pedas — kur tiktaj pastata. —
Zenkis par milą buwa nu tos wietos,
Nubega kraujas, siłos jau mažinos.
Tebuž dar girė, tebspraga muszkietos,
Ano szirmiukas, nors szłubas, skubinos. —
Tarie jaunikis: Kam beesu wertas?
Smertis jau kunu mana badaj szałda
Bajg kraujas bekti, par ronas tejp ertas
Jau yr kamanu rąnkos nebnuwałda
Reg tą auksziausis yr galingas Diewas
Nu neprietelu jog esam užpulti
Letuwos dyrwas, Letuwos tos piewas;
Galu spakajnej duobiej atsygulty.
Diewy mielausis! meldziu dajkta wiena
Užłajkik wysus o łabiausej Jonu
Delej patiekos tetuszele sena
Par mana kraujus nu smerties yr ronu —
Cze łupos ano tyrpty jau pradieje
Siłos pritruka, nuswyra ant szali
Yr patsaj nawet nepasyregieje
Kajpo dyrwonu užgule is žali.
Szirdeła bajsej, tare, jau dreba:
Kad nors Kotrina užspaustu mań akis:
Gal kur cze piewos ana szieną grieba,
Bet jog asz czionaj — kasgi jej pasakis? —
Žirgas žiureje, łoc yr is duksawa,
Žolinas minksztas wienok pamasina;
Raszka is žołas, łupoms łoc ne sawa,
Pakieła gałwą — bałsus už karklina:
Kierp ausims, dajros — nebalsej sužwingie,
Koks tynaj bałsus argi is numana?
Yr nors szłubodams karklinies ižęngie. —
Zenkiem giwenty badaj grejt bus gana.

Kajpo jaut žiemi magnita adata;
Tejp jaućź małone — norins yr nemata.
Kas taj? sesutes! asz sunkiej duksauju,
Jautu dumus łoc paraka:
Sauła mań rodos sutepta krauju,
Sop mań szirdeła —nors ka — nepasaka, —

Greblis mań sunkus nors maž pajem sziena,
Kojas linksta net par kielus:
Melsties tikt butu akwata szindiena.
Oj! sukałbekiem! norins poterelus. —
Poterus seses gajlingaj pradieje:
„Diewe! ant dusziu tikiem susymilsi,
Kad poterelus anos sukałbeje;
Toj užgiedoje: ... amžinu atilsi ...
Netrukus — koks gi pasyroda diwas?
Kur tunkiej suaugis karklinas,
Iszlinda arklis szirmas, wos giwas,
Ant treju koju, o bajsej kruwinas!
Mergajte kajp ju paregiety gawa,
Ant sztułpu rodos pawyrta:
Grebli isz ranku iszmete sawa,
Krita, łoc kojes kas jej pakirta. —
Žirgas rustingu bałsu iszdawys,
Szalip atejes łajža jej rankas
Yr rodos prasza, ejt paskau sawys,
Du badaj myrszta — bet kur ratunkas?
Wandene łaszajs wienok atgajwinta;
Rankoms sesajcziu sawa kierawota;
Žiurie — kur žoła krauju pažinklinta,
Kur medis, szaka bajsej malawota ...
Ejna mergajtes — anu szirdis muszas,
Kur tunkios krumos ligus dyrwonas
Gule ant žemes — o kas? Mateuszas!
Kuny ja dydzios yr bajsios ronas.
Wejdas nors baltas — skajstus — be grieka.
Panialę sawa isaj dar pažina,
Bet kałbos anam tiek jau beteka —
Sudiew mielausi mana Kotrina!!!

Oj atmynimaj! Kartesny pipiru!
Kad tejp daug metu dar nenuskaława;
Tebkremtat szirdis moteru yr wiru,
Jej kurie tiktaj paragauty gawa. —

Po wajnos pęktas iszausza ritas,
Rados terp musu zenkis nematitas;
Nebuwa, sakąnt tiesa, yr nauinos,
Nesgi kasdieną taworczej dauginos.

Auksztus nesiekis, o mažus palikis,
Wysoj stowiłoj, kajp prigul, sutikis.
Wejda gražibe ano buwa tokia,
Jog wysu buri, skajstumu, pranokie. —
Kałbos padorios, nawet ant iszminties
Retas gałeje su anuw liginties. —
Kožnas gražiawos jauniki iszwidys. —
— „Pridiek pri ronos yr tą is užgidis."
Nakti is budrus — kad stow ant pikietos,
Niekad isz rąnku neiszłajs muszkietos.
Arielkos burnoj ne jem is yr łasza,
O kad ałkanas duonos tikt paprasza.
Kity kad mesos — piena rejkałauja,
Is tiktaj trokszta neprietelaus krauja.
Drąsumas lawa ne tikt tarty wira,
O wienok kartajs aszara iszbira. —
Jejgu ležuwe kas ne walde sawa,
Taworczium tokia isaj nerokawa.
Norins netejpo — kajp pri plitos plita,
Wienok prilipom mes wienas pri kita.
Pasłaptys kokes szirdyje turėjo,
Apej tą yr mań maž is tekałbeje
Kad szalip manie budau atsysieda.
Kartajs ant wejda iszszoka łoc gieda;
Sunkus duksawyms pakieła ja kruti.
Kas gi — myslijau — gale anam buti?
Yr mana dienos ukanos neretaj,
Kartajs saułała pražib netikietaj;
Bet ano wejdu — skajstuma lelijos,
Apłąnkit jokas, ant amžiu, łoc bijos. —
Priesz kožną anas atsytrauk isz kiele;
Tiktaj nedumo lęnkty neprietele. —
Draugie miegojem yr par sapni tunkiej
Werkie, kałbeje ar duksawa sunkiej.
Žodej be rieda: karklinas, dyrwonas,
Szłubas szirmiukas, kraujas, bajsios ronas...
Kokius tau broli sapnaj diwus ruoda?
Yr nuvargusem atylse neduoda?
— Kraujus wys matau, pabudys atsakis,
Szłostidams skaru aszarotas akis. —
Tureje isaj dwyrurę muszkietu,

Kajp galedamas rinka gieru wietu.
„Smerties nebijau — szirdys rejkałauja,
„Kad kuw daugiesnej iszlet pikta krauja.
Kad kity traukies — isaj pasylika,
O neiszszowe niekados ant dika. —
Szuwe nełajde niekados ant dika.
Kad kity traukies isaj pasylika.
Yr užsysłepys gieroj tunkinieje;
Dar norins wienu ar duje padieje. —
Kur tad iszkirsta buwa žala gire,
Maskolej kartu łabaj mum suspire;
Ne tol stowiejom mes wienas nu kita,
Kiek neprietelu nežinau tyn krita. —
Szitaj szwilpines bałsus atsylepe
Traukties ant kitu wietu wysims lepe.
Traukiemos broli! wadowas prisaka.
Nebiera szwina, truksta yr paraka. —
„Ne — nesytrauksiu — asz isz sawa wietas,
„Nes kunas mana jau ira skiłetas.
„Tą paskutinę giwenima dienu:
„Turiu užmuszty daugesnej, nors, wienu. —
Manie rejkałaj buwa dar yr kity,
Kieles deszimtis turiejau riedity;
Mes atsytraukiem — bet isaj palika,
Diews žina! Kas gi su anuw nutika?...

Oj! oj! oj kartu! kartu!
Kad nebuwom wysy kartu...

Yr szięndien skausmą tebkiecziu szirdieje.
Błogiaus, wys błogiaus ejti mum pradieje.
Drąsy — jau nawet — nustoje atwogos,
Pritruka wilties nutikimos błogos:
Kad rankos ira tad truksta muszkietu;
Matomaj rejks mest darbą nors pradietu.
Daugal užwyłka jau yr kajli kitu.
Brolis jau broli kad gałet praritu. —
Kity patałos minksztosy užsnudy
Drypsa kajp wyłkaj karklinosy rudy.
Linksmy, spakajny — nerup aniems niekas:
Ojgi nežinau ar nebus taj griekas?..

Kitus atstoje suwysu sarmata!
Del pełna brolus gauda yr pristata.
O to ležuvis — raudona giwate!
Aprejszkie, ką tikt girdeje ar mate.
Aj! aj! aj kurgi Letuwnikam akis?
Ką pakalene atejnanti sakis?..
Isz wysu szalu prispaude jau beda;
Kłajdzio, kajp awis, pulkielej berieda.
Słepes kajp gale yr kur tikt imana; —
Tokios-pat nekart buwa dienos mana. —.
Kurius papejkty? o kurius pagirty?
Ne mana dajktas — tur kity atskirty. —
Kitas bijodams ing rąnkas ipulty;
Welije badu, kur myszki, prapulty.
O kitas radys dar szmoteli szwina,
Pats giwenimą sawa panajkina. —
Mań kłajdziojemtem, wienam, atsytika,
Atejt ant wietu — kur brolis palika,
Szaukiemos brolejs — nors wardą žinojau,
Pasłaptys buwa — pasłaptę saugojau.
Kajpo isztare: netrauksios isz wietas!..
Gule po egly — tiesa — yr — skiletas!..
O sawa isaj mielausę dwirury
Kietaj prispaudys pri szirdies tebture.
Nors antras menuw buwa jau pradzioje,
Kajp atsygule brolis to wietoje;
Wyłkaj, erelej ja nedasylete,
Wejdelis linksmus — szwiesibe łoc szwiete.
Koksaj taj brolis? Kitas kas ar žina?.. —
Taj Mateusza mielausi Kotrina. —

(b. t.)

NEŽINOMI PETRO ARMINO EILĖRAŠČIAI

(tęsinys*)

Vilko vesiajla

(parodia)

Joja kelu maszkins szeringas, szeringas,
Pirszlis pas vilkiala turtingas, turtingas(,)
Taj vilkutis žianijasi(.)
Sau jaunima kviezdinasi
In giria(,) in giria.
Kokis tianaj dajlus surėdas, surėdas,
Kas do pujkus ant ju paredas, paredas,
Ir raguoati ir kudloti,
Aplepausej ir maknoti
Suvejo, suvejo.
Pasideja dantis ant gredu, ant gredu
Žvalginejo ant tu paredu, paredu,
Visi didi trukszma dare,
Kaj vilkiszczis tanciu vare
Ant lentos (,) ant lentos.
(Du?) buluk (ai?)... (broluoaja), broluoaja
(Pa)s pamerg(es?) (dajnuoaja), dajnuoaja(,)
... tupias in veźima.
... urlu tempiea in jaunima
Del grožes(,) del grožes.
(Pa)s kujli szeputej sznapsialis (,) sznapsialis
Pas aźi del svotu szienialis(,) szienialis,
Szermuoanukas dikts bermukas
Perka mesa kas svarukas
Po laukszta(,) po laukszta.
Sziaszkas macnu alu putoja(,) putoja(,)
Szuns liežuvejs puoadus mazgoja(.) (mazgoja)
O žiurkinas dikts vajkinas
Velka druska iź Gumbines
Del svodbos(,) del svodbos.
Peluźeles majszas prairo(,) prairo(,)
Nu daugumo kartaus pipiro(,) pipiro(,)
Taj barsukas vedis rajtas,
Ant pagialbos labaj grajtas
Pribuvo(,) pribuvo.

* Ž. Mūsų Senovė II N 4(9) p. 654—659.

Bukli kukarkele katiale, katiale,
Viarda riebia sruba upialej, upialej,
O gegutes nabagutes
Niasza małkas iź girutes
Rezginems(,) rezginems.
Keunes nuoałat visiems tarnavo(,) tarnavo(,)
Żedno smagurelo ragavo(,) ragavo(,)
Żebenksztajtems kaj mergajtems
Rejk tiest suoałus skotertajtems
Ant łauźo(,) ant łauźo.
Buras girgitonas deł svecziu(,) deł svecziu(,)
Dalineja bujza isz recziu(,) isz recziu(;)
Visa pułka pasotinias(,)
Jaunima privalgidinias
Kvepavo(,) kvepavo.
Beźdźionkeles szarvu vaźiuoaja(,) vaźiuoaja,
Apsikimszia płunksnoms dejuoaja(,) dejuoaja(,)
Nes no krajczio sunkaus didźio,
Turi stabditis tolidźio
Ant kialo(,) ant kialo.
Tuoamsik szemas lutas silsinos(,) silsinos(,)
Presz vilkiala szvarej dabinos(,) dabinos.
Pasitverias birbinajtia,
Insikandias vuoadegajtia
Dudavo(,) dudavo.
Viłkas piłkas bleku priputias(,) prjputias,
Ta linksmibia karsztaj pajutias(,) pajutias
Sako: miaszkin nesijuoake,
Vokiszka szoca dainuoake.
Deł musu, deł musu.
Viraj szendie stora linksmibe(,) linksmibe(,)
Teguł uźiea visa draugibe(,) draugibe(,)
Kas ne usztu tas pagonas,
Norint butu girgitonas
Uszpjausim(,) uszpjausim.
O tu vejdmajnela łaputiea(,) łaputiea,
Mano rudoj sukta svoczutiea(,) svoczutiea(,)
Ajva tanciu apsukimiea,
Savotinaj dainuoakimiea
Vesiajloj, vesiajloj.

O jaj ne trepsesi, ne szoksi(,) ne szoksi(,)
Žinok, jogej szendie padvoksi, padvoksi(,)
Tada isz gełsvo kajłuczio
Bus kepure deł kumuczio
No szalczio, no szalczio.

Stragej szoko łape giruźej, giruźej(,)
Luoakse voverele puszuźej(,) puszuźej(,)
Visi truse szukaudami(,)
Svejkata palidedami
In graba(,) in graba.

Kas tu žveriu buta pujkibes, pujkibes,
Kiek paproczio gauta kvajlibes(,) kvajlibes(,)
Per nedela trukszmiea pulpe(,)
Vienas kitam kaułus czulpe
Isz miajles, isz miajles.

Ugnis ir vanduoa

Gesit ugni turejo szałtas vandenelis
Ir invejkt ne invejke(,) kiło gaisruźelis(.)
Ugnis todeł prisieke suvisaj nubausti(,)
Iźdźioviti vandeni ar in smert damausti.
Ne invejke isznovit(,) piarverte in gara,
Tad kad visi ant svieto koloja ir bara.
Pajutias nauja vieka maszinas pripilde
Ir papūte ant gajs(r)o kaj mataj nutilde.

Sebrus, buras ir piemuoa

Ate sebrus pas žmogu nupirkti jievialu.
Žiure todeł kiek galis ant sausos grudialu,
Tolau žiuri koks grudas(,) diarasi usz priaki,
Kas jam verta musztini, kas maźeu dvilaki.
O kerdźius paniurksomis kur pełude žłajbo(,)
Po uźłas ir aruoadus kur tik vokias grajbo.
Sebrus tada jo kłause: koks isz to bus pełnas?
O senialis pragido: da ir łabaj szvełnas.
Mat ir kerdźius taj žino, kam grudas kam piałas,
Kam gał tiesa patikti, o kam grinas miałas.

Progobimas asiło

Ilgaausiu asiłajcziu
Net dviejuoasiea prakartuoasiea
Duota szieno aviżajcziu.
Ir cziea kviapiea ir cziea rūpi,
Isz kur szicziea pabandicziea,
Kad paesti palig łupi?
Iszrinkt sunku ir atrasti,
Ka czion esti(,) ka atkresti?
Ka paszandit(,) kur paprasti?
Ims aviżas, gajla szēko,
Taj tejp stovi — ka pakrovi
Po akiu to paszłamēko.
Stovi diena, stovi kita(,)
Ajk ir triaczia rasi staczia(,)
Needusi, inkankita,
Kas ant gało atsitiko?
Tarpu piano nugiviano,
Tandiems moksłas isz to liko.

(b. t.)

IV. Korespondencija.

KAJ. NEZABITAUSKIO-ZABIČIO LAIŠKAI

Kajetonas Nezabitauskis-Zabitis (1800—1876) buvo vienas iš veiklių XIX a. pradžios lietuviškojo sąjūdžio dalyvių, pasireiškęs ypač bestudentaudamas Vilniuje (1821—1824). Laiške lenkų literatūros istorikui M. Wiszniewskiui K. N. rašo, kad 1823/24 m. važinėjęs Vilniaus universiteto lėšomis po Žemaičius ir Lietuvą, tarminių skirtybių tyrinėti. Tai vienas iš labai nedaugelio Vilniaus universiteto lietuvių kalba domėjimos faktų. Ar negalima būtų kartais tos K. N. kelionei lėšų suteikimo sieti su K. Kontrimo memorandumu 1822 m. dėl lietuvių kalbos katedros steigimo Vilniaus universitete?

Tame K. N. laiške Wiszniewskiui yra kai kurių netikslumų. Pvz., K. N. ten rašo: „W r. 1823 opisałem w Dzienniku Wileńskim podróż moją po Żmudzi celem oglądania tam starożytności i rozpoznania dialektów języka". Iš tikro K. N. ten paskelbė ne savo visos kelionės, o tik Poškos Baublio aprašymą. Keista, kad tame pat laiške K. N. savinas rašinį „Rozmyślania wieśniaka rolnika", kurs yra neabejotinai Poškos darbas. Be to, K. N. pamiršo, kad tą rašinį spausdino ne Pamiętnik Warszawski 1828 ir 1829 m., kaip jis rašo Wiszniewskiui, bet Dziennik Warszawski 1829 m.

Rašydamas Daukantui, K. N. prisipažįsta sunkiai, o vietomis ir visai nesuprantąs Daukanto „Būdo senovės lietuvių" kalbos. Apie tai jis rašė kiek vėliau, recenzuodamas Hriškevičiaus vertimą Valančiaus Žemaičių vyskupystės: „Daug kas mėgino versti Daukanto veikalus į lenkų kalbą; betgi juose lietuvių kalba yra tokia senoviška, o gal iš prūsiškų (prusko-żmudzkich) ir latviškų žodynų paimta, žodžiu, taip nesuprantama, prūsiškų bei latviškų makaronizmų prigrūsta ir visai nepanaši į šių dienų Žemaičių liaudies kalbą; todėl beveik niekam neprieinama; taigi, nežiūrint nuoširdžių pastangų, nė vienas žemaitis, mokąs lenkiškai, nesugebėjo svarbių to autoriaus veikalų lenkiškai išversti" (Gazeta Warszawska 1860 N 32).

K. N. laiškas Wiszniewskiui yra Krokuvos univ. bibliotekoje (Rš. N 949/183), laiškas Zavadzkiui Vrublevskio bibliotekoje Vilniuje (Zavadzkių korespondencijos rinkinyje), laiškas Daukantui prof. Vac. Biržiškos nurašytas iš originalo, esančio VDUB. *V. Mc.*

1. Wiszniewskiui

Jaśnie Wielmożnemu IMPanu Wiszniewskiemu Dziekanowi i Professorowi Iagiellońskiego Uniwersytetu, Członkowi tegoż i wielu innych Towarzystw uczonych w Krakowie.

Warszawa d. 1-go Maja 1842 r.

Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Czyniąc zadosyc łaskawemu wezwaniu Iego w. r. z. uczynionemu, za osobistem moim widzeniem się w Krakowie, — natychmiast po powrócie do Warszawy, chciałem przesłać Szanownemu Panu, moje kalendarze, od samego początku ich wychodzenia; lecz, żem nieznalazł *dobrej* sposobności, opóźniłem się z dopełnieniem tak miłego dla mnie obowiązku. — Pan Skibiński nareszcie po powrócie z Krakowa, przyiął na siebie pośrednictwo w przesłaniu, i jestem pewny, że rzeczone Kalendarze moje z lat ośmiu, doszły iuż rąk WWms. Pana Dobrodzieja. —

Jednocześnie z łaskawie nadesłanym mi koło nowego roku bież. przez Wm. Pana Dobr. Trzecim Tomem Historyi literatury, (za co niewygasłą wdzięczność winienem światłemu autorowi,) otrzymałem także List Iego przez Pana Hałatkiewicza, pełnego zalet młodzieńca, pod d. 15 grud. r. z., który mnie zapewnił o otrzymanych Kalendarzach, a zarazem podał sposobność poznania bliżej poleconego nam światłego chemika — który wart pięknego losu — aby mu tylko Bóg dopomógł w iego chwalebnych zamiarach! Ia z moiej strony radbym z całej duszy w czemkolwiek mu być użytecznym, byłebym tylko znalazł przychylną jaką okoliczność. — Podobno iednak w Krakowie przewiduie znaleść dla siebie korzystne widoki. —

Ia, tymczasem, korzystając z tak dogodnej sposobności, chciałbym a nawet w całej obszerności (: ieżeli tylko nieznudzę :) z powodu Kalendarzy moich, wyspowiadać się z całego żywota literackiego, i jako światłemu i najpierwszego bez zaprzeczenia w Polsce autorowi historyi literatury, dać niejaką wiadomość o moich zamiarach z Kalendarza układem i niektórych innych bazgraninach, — które, im są mniej znane, tem bardziej trącić to będzie własną miłością. — Lecz dlatego właśnie że często bezimiennie wychodziły, a zatem i u nas nawet dotąd nikomu wiedome nie są, i kiedym iuż zaczął tą samolubną spowiedź przéd najznakomitszym u nas histo-

ryi literatury mężem, muszę iuż dalej ią prowadzić, chociażby ta się zupełnie na nic Mu niezdała. Z każdego więc względu, proszę tylko wcześnie o łaskawe pobłażanie i cierpliwość.—

Ale serdecznie już znudziłem wyłuszczaniem drobnych szczegółów, Kalendarzu które nikogo obchodzić nie mogą i są tylko próżną gawędką. Kiedy iednak tyle nadużyłem cierpliwości, na ieden więc iuż rachunek, panawiaiąc prozbę o łaskawe za wszystko razem przebaczenie w samolubnem oraz przypuszczeniu że się może na co kiedy i przydać taka gadanina moja mianowicie Autorowi tak obszernej i najpierwszej w Polsce historyi literatury, poważę się jeszcze przedłużyć nieco tę samochwalną gadaninę wyliczaiąc niektóre drobne bazgraniny moje, często bezimiennie wydawane i dla tego pierwszy raz one tu wyiawione zostaną. W r. 1823/4 na pamiątkę mojego ukończenia kursu Uniwer. Wileńsk-o, wydrukowałem u XX. Missyonarzy przy Kościele S-o Kazimierza, Książeczkę dla wszystkich klass a mianowicie dla biednego ludu Żmudzi i Litwy, w ięzyku żmudzko-litewskim p. t.: *Naujas mokslas skajtima diel mažu wajku* && (: Nowe początki czytania dla dzieci Żmudzi i Litwy, w drukarnie XX. Missionarzy — z licznemi rycinkami na stali rzniętemi. — *NB.* wyczerpano to wydanie złożone z 3.000 Exempl. w ciągu 10 miesięcy po moim odieździe z Wilna, na wojaż w r. 1824/5. Wprzódy ieszcze nieco, w. r. 1823, opisałem w Dzienniku Wileńskim, podróż moją po Żmudzi celem oglądania różnych tam starożytności i rozpoznania dialektów ięzyka, odbytą wraz z professorem wówczas Uniw. Wileń. Łobojką — a to, z polecenia sławnego niegdyś filologa i Mecenasa muz Słowiańskich Kanclerza Państwa Rossyisk. Hr. Romanzoff. —

W upływie lat: 1825, 6 i 7 napisałem dwie Książki spore, do nabożeństwa, — do iednej JW. Woronicz wtenczas Arcybiskup warszaw. dorobił na mą prośbę, przemowę pod nap. *o modlitwie* w ogólności. Ten mój własnoręczny Rękopism zbyłem w r. 1826 nieboszczykowi, staremu Glücksbergowi w Warszawie, po którego niebawem nastąpionej śmierci ieden z synow iego Teofil Glücksberg osiadły w Wilnie, złapał w Warszawie po śmierci swego ojca ten mój rękopism niedrukowany, i takowy w Wilnie wydrukował p. t.: *Dziennik nabożeństwa* &&. falszywie kładąc na tytule X. Biskupa Woronicza iej autorem — ten żydowski fałsz, chciałem natychmiast ogłosić publicznie w Gazetach, lecz na usilną prośbę tegoż i

innych Glücksbergów, zostawiłem rzecz tą w zawieszeniu, którą wszakże dla wyświecenia prawdy mogącej wyrządzić małą krzywdę mnie, a większą pamiątce Woronicza (: który nie takiemi drobnemi zatrudniał się fraszkami :) wartoby na jaw wyprowadzić przy pierwszej jakiej sposobności ieżeli się takowa kiedy w lego wiekopomnej historyi nastręczy. Drugą Książkę do nabożeństwa napisałem w tych że latach dla Senewalda księgarza na iego usilne żądanie, który ią wydrukował ozdobnie w Lipsku dopiero zaledwie w r. 1836. p. t. *Godziny nabożnego rozmyślania.* — W r. 1827 tenże Sennewald jeszcze wtenczas za życia i pod firmą Brzeziny, wydrukował, iedną może z najmilszych dla mnie pracę, poważną, p. t.: *Rys życia i wybór pism Króla Stanisława Leszczyńskiego,* zwanego Filozofem dobroczyńcą, podług P. de St. Ouen, z dwiema rycinami i facsimile z Puław. — Szkoda że wtenczas w ciągu niespełna roku zupełnie wyczerpana w handlu zostało, — a miałbym i na dwa Tomy, nowej edycyi, materyałów swieżych. Ta moja praca jakkolwiek zaczęta w r. 1827, skończoną jednak została zaledwie w styczniu 1828 r. i tą na sobie nosi datę. W tymże roku przygotowałem inny Rękopism p. t.: *Arwèd Gyllenstierna* powieść historyczna w dwoch Tomach; powieść ta wyięta była z dzieł Van-der-Velde w ięzyku niemieckim pisanych. Dla tego mnie się podobała ta powieść, że jest zupełnie historyczna, właśnie także z epoki Karola XII-go; Stanisława Leszczyńskiego. W początkach r. 1829 napisałem dla księgarza Glücksberga i na jego żądanie podług francuz.: *Rozrywki z historyi naturalnej* z wielą rycinami, w 1 Tomie format podłużny. — W ciągu tegoż r. drukowałem także swoim nakładem książeczkę małą, o narodzie i ięzyku litewsko-żmudzkim, pod zmyślonem nazwaniem: *Rozmyślania wieśniaka rolnika.* Tenże rękopism w wyciągach był także umieszczany przezemnie w Pamiętniku Warszaw. z. r. 1828 i 9. — Iest to przedmiot, należący wyłącznie do głownych zatrudnień mojego życia, jako Żmudzina rodem. — Drukowałem także w r. 1829 dziełko historyczne p. t.: *Bitwa pod Nawarynem* &: — Ponieważ o kilku powyższych pracach moich znalazłem u siebie wzmianki w Gazetach z dawnych lat u mnie pozostałych, prze to dla bliższego udowodnienia prawdy tego co piszę, w załączeniu takowe drukowane wycinki z gazet posyłam[1]; — jak również w Kuryerku polskim z pogonią

[1] Prie laiško buvo pridėtos šios iškarpos iš laikraščių:

wzmiankę o Rękopism wówczas przez Redaktorow u mnie dostrzeżonych, dotyczących najmilszego dla mnie przedmiotu *Historyi Litwy i Żmudzi* tudzież o *Słowniku języka Żmudzko-litewskiego*[2], iak niemniej o Gramatyce obudwu tych dyalektów, którą z polecenia JW. Hr. Romanzoffa Kanclerza Państwa Rossijsk. wypracowałem, odbywając, (: iak iuż wyżey wspomniałem :) w tym celu dla rozpoznania różnicy dyalektów, podróż po Żmudzi i Litwie kosztem Akademii Wileńskiey w r. 1823/4. O tych dwóch dopiero wspomnianych pracach moich, czytałem nawet niezasłużone nader chlubne dla siebie wspominki w dziele francuzkiem Maltebruna wydanem w Paryżu przez Alex. Chodźkę, w artykule: Tableau de la Pologne (: Litterature :)[3]. — Ostatnia robótka moja przed rewolucją w

---

Kurjer Warszawski 1830 2 Marca: Dzieło napisane w języku litewsko-żmudzkim, które (jakeśmy wczoraj donieśli) Najjaśniejszy Cesarz i Król Polski najłaskawiej przyjąwszy, obdarzyć raczył autora P. Kajetana Niezabitowskiego, Członka Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Sekretarza w Ministr. Wyzn. i Ośw. Publ., pierścieniem brylantowym, własciwy ma tytuł taki: Nowe początki czytania dla młodzieży Litwy i Żmudzi, ozdobione wielu rycinami...

Kurjer Polski 1830 N 64: Słychać, że Pan Kajetan Niezabitowski gruntownie znający literaturę i język litewsko-żmudzki, pracuje nad ułożeniem historji Litwy i Żmudzi, mającej wyjść w trzech częściach. Przedsięwzięcie tym chwalebniejsze, iż historja tego pobratymczego narodu w dawniejszych czasach tylko przez Stryjkowskiego i Kojałowicza zebrana, w nowszych żadnego pisarza wyłącznie nie zajmowała i zostawiona była w zupełnem zaniedbaniu. Możemy się spodziewać tym pożyteczniejszego plony tej pracy iż Pan Niezabitowski, jako autor grammatyki języka litewskiego i oddawna zajmujący się ułożeniem słownika litewsko polskiego, będzie mógł czerpać materyały do swego dzieła z pism litewskich, oraz pieśni i powieści ludu. Nie jedno mylne wyobrażenie cudzoziemców o narodzie litewskim uczyniłoby potrzebnem wytłomaczenie tego dzieła na który z języków obcych.

[2] Nezabitauskio žodyno rankraštį 1934 m. mačiau Varšuvos universiteto bibliotekoje (N 1201). Jo antraštė: Žodinikas || Letuwiszkaj-Żemajtiszkas || yr || Lenkiszkaj yszrożitas — || Słównik || Litewsko-Żmujdzko-Polski || Tom I-szy || od Lit. A do I włącznie — || przez || Kajetana Niezabitowskiego || Żmujdina. Antraštiniame puslapyje dar prirašyta: Zaczęty w Wilnie w r. 1823-cim z polecenia Kanclerza Państwa Hr. Romanzoff. Rankraštis įrištas, 23×36 cm, 6 nžm. psl. + 278 + 12 netvarkingai žm. psl. + 2 nžm. psl. Žodyne yra apie 18.000 žodžių; betgi atskirai rašomos to paties žodžio formos, pvz., Atkabintasis, Atkabintoji, Atkabintyiey ir tt. Sąsiuvinio gale yra 12 netvarkingai įlipdytų puslapių su K raidės žodžiais iš žodyno antrosios knygos.

[3] G. L. Niezabitowski, Samogitien de naissance, voué aux travaux litteraires à Varsovie, est sur le point de livrer au monde savant le fruit de

r. 1830 była p. t.: *Filozof chrzescijański,* dziełko dla ukształcenia sercu młodzieży przydatne i przez nią długo po szkołach używane u nas. —

Po wypadkach zaś zaszłych w r. 1830/1 trudniłem się sam jeden wyłącznie redakcyą pisma prawie pierwszego w tej nowej epoce p. t.: *Tygodnik polski,* którego tylko 10 Numerów wydałem — gdyż P. Kamiński przedsiębierca materyalny, wyiechał w ówczas z Warszawy a ja na swoją kieszeń tego prowadzić dalej wtenczas niepotrafiłbym. O tem wydawaniu przezemnie wspomnionego pisma, nikt u nas dotąd niewie, gdyż ja to bardzo *anonime* czyniłem; — jak równie nikomu zapewne z żyjących u nas literatów nie są wiadome, tak dokładnie wszystkie szczegóły biografii mojej literackiej, o których tu, tak obszernie rozpisałem się; bo też wiem, że nikt by u nas z nich użytku wyciągnąć niepotrafił tak, iak to może gdzie przy sposobności łatwo uczynić mógłby najkompetentniejszy w Polsce i najświatlejszy autor *literatury* polskiej; a ieżeli w zbytku mojej miłości własnej, omyli mnie zbyt pochlebne przypuszczenie można śmiało tak nudną bazgraninę, rzucić pod ławę, lub sp[alić] pozostanie mnie przynajmniej to miłe przekonanie, żem to co usiłował zrobić uskuteczniałem w najlepszej chęci przyniesienia acz malut[ki]ej kropelki do [...]u wiadomości pasiadanych przez godnego czci przyszłych pokoleń męża, dla którego miło mi zostawać z rzetelnym upoważeniem przyiaźnią.

Ale, zapomniałem jeszcze uczynić wzmiankę o wydanym przezemnie także na żądanie Sennewalda „Wyborze Kazań ś. p. Wiatora, Kapucyna Piotr[...]skiego z pośmiertnych iego Rękopismów, do czego upoważnili mnie O. O. Kapucy[ni]. Wybór ten wyszedł w 4-ch Tomach w r. 1840. — Pominąłem także o przekł[a]dzie w wolnych chwilach przy faieczce Powieści wesołej Pawła de Kock z fra[nc...] pod tyt. *Poczciwy Koleżka* który z oryginału znacznie przerobiony, wyszedł [u] Glücksberga w 4-ch Tomach w r. 1838/9.

NB. Między przedmiotami litewsko-żmudzkich prac moich, wydanemi na świat, lub w rękopismach dotąd u mnie zostają-

ses constantes occupations: s'est une Histoire de Lithuanie et de Samogitie, ainsi que des langues et des litteratures de ces pays. Cet ouvrage doit paraître sous peu, en langue polonaise et en trois parties (Tableau de la Pologne... par *Malte Brun.* Nouvelle édition par *Léonard Chodźko.* Paris 1830 I p. 366).

cemi, o których obszernie i aż nadto otwarcie w liście tym wspomniałem, opuściłem jeszcze o iednej m[a]łej książeczce, która w Wilnie w języku litewskim przed wszystkiemi innem[i] bo w r. 1823 drukowałem przed ukończeniem kursów akademickich, a którą t[ą] pracę w zupełności Bratu mojemu przerodniemu X. Prałatowi Mińskiemu Proboszczowi wielońskiemu odstąpiłem, i pragnąc iemu okazać wdzięczność za niektóre materyalne jego dla mnie pomoce w ciągu odbywanego kurs[u] w Uniwer. Wileń. świadczone, pod iego imieniem wydałem w druku książkę (: dla proby i uprawy :) przełożoną przezemnie w chwilach wolnych z dzieł X. K[lu]ka dla gospodarzy Żmudzkich lubiących ten przedmiot „o Pszczołach — pod tyt. *apey Bytes* &&, za które to dziełko otrzymałem wtenczas List chlu[bny] od Kanclerza Romanzoffa z podziękowaniem za podiętą tę pracę, pracę w język[u] zbyt ubogim w literaturę — a trzeba wiedzieć że to był *przez zamiłowanie* sławny i zagorzały w ówczas filolog. —

Czas iuż skończyć aż nadto długą gadaninę — wstyd mi i tak iuż za m[...] a nawet nieodważyłbym się przesłać tak niezgrabnego dowodu samolubstw[a] gdybym niebył przekonany, że w Iego światłem i wyrozmiałem pobłaż[a]niu, znajdę wytłómaczenie tak niewłaściwego postępku mojego. Za który wszakże tem bardziej wybaczyć należy, iż to jest iedyny i zupełnie pierwszy grzech, jakiego zaś w życiu moim dopuściłem i to tylko dopuściłem się z Tym, k[tó]rego raz jeszcze najuprzejmiej przepraszając, uwielbiam i poważać nieprzestan[ę]. Zostaję z najgłębszą czcią i dozgonną przyiaznią *Kajetan Niezabitowski*

2. Daukantui

Adresas voke: Iaśnie Wielmożnemu Panu Szymonowi Dowkontowi Radzcy Stanu i Dobrodziejowi przez Kowno i Telsze w Worniach u JW-go Biskupa Dyecez. Telszew. Żmudź.

dnia 1/13 Lutego 1853 r.
Warszawa

Szanowny i Łaskawy Ziomku!

Żmudzin rodem, kolega niegdyś ławki szkolnej w ś. Kalwarji, przedsiębiorę tę Korespondencyą pod wpływem zaufania w dobroć i powolność współ-ziomka i uczonego Męża. —

Mam nadzieję, że te pobudki, powinny zjednać jakiekolwiek pobłażanie za mą śmiałość utrudzania Czcigodnego Rodaka niniejszą odezwą osnowy następującej:

Przez łaskawe pośrednictwo J. W-go X. Prałata Fr. Krzyżanowskiego, otrzymałem wielce przezemnie pożądane, nader ważne i pełne erudycji dzieło Pańskie p. t.: „Budą Senowęs-Lëtuviû Kalnienû ir Žemajtiû etc.“ i drugie również uczone, w dwóch częściach wypracowane przez dostojnego i światłego Pasterza Dyecezyi Żmudzkiej J. W-go X-a Wołonczewskiego, p. t.: „Žemajtiu Wiskupiste etc.“ — Szczęśliwa nasza Kraina Żmudzka, której Bóg zesłał takiego Wybrańca swego! Który, jak słońce swem dobroczynnem światłem przyświeca i ogrzewa tę ziemię swemi cnotami i żarliwością ewangeliczno-apostolską! — ale nie do mnie należy ocenienie tak wielkiego posłannictwa!.. chciałem ja tylko z powodu wzmianki o nauczającej pracy tego nieśmiertelnej chwały Męża, powtórzyć to, co już publiczność przez organ pism naszych a mianowicie Pamiętnika religijnego Warszawskiego miała sposobność godniej wynurzyć. —

Też same pisma peryodyczne i gazety oddały należną cześć Twojemu uczony Mężu! dziełu. — Niebędę więc rozwlekłym w powtarzaniu tych chlubnych hołdów, jakie Twej głębokiej erudycyi słusznie przyznano, — bo takie zasługi wyższe są nad wszelkie próżne pochwały!.. ale ja mam na celu przedstawić w obecnej odezwie mojej potrzebę ogłoszenia tak dzieła pańskiego, jako też i J. W-go Pasterza Wołonczewskiego w języku polskim, — a to dla tej ważnej potrzeby uczynienia tych dwóch nader ważnych dzieł, przystępniejszemi dla wszystkich uczonych nietylko polaków ale i na całej kuli ziemskiej. — Cel ten łatwo mógłby być osiągniętym, byleby tylko szanowni i dostojni autorowie, nie raczyli odmówić nadesłania na ręce moje Rękopismów, pierwotnie w polskim zapewne narzeczu ułożonych, chociażby te były mniej czyste, mniej czytelne; — słowem, niechby one były tylko bruljonowe notatki — bodajby nawet rozproszone — mógłbym ja one uporządkować systematycznie, mając przed sobą tekst żmudzki drukowany. — Co do kosztów, — zapewnić mogę z góry, że najmniejszych niebędzie, — ja, spędziwszy lat 27 w Cenzurze warszaw.: chociaż obecnie to urzędowanie opuściłem, mam jednak tak rozległe i najżyczliwsze stosunki z tutejszemi Literatami, Redaktorami, Księgarzami i Drukarzami, że potrafię niezawodnie wy-

drukować bez ponoszenia żadnych kosztów oba dzieła w jakiejbądź liczbie Exemplarzy. Idzie tylko o to głównie, żebyś Pan Dobr.: nieodmawiał nadesłania mi polskiego brulionu swego dzieła, i raczył jednocześnie wyjednać podobneż notaty w polskim języku od J. W-go Biskupa Wołonczewskiego. —

Dobrze to jest, że mogą te dzieła czytać nasi Ziomkowie Żmudzini, — ale czyleż się godzi, żeby tak ciekawe, tak wszechstronne i pełne głębokiej erudycyi wiadomości historyczne, wyłącznie tylko w rękach Żmudzinów znajdowały się i im tylko były przystępne, a cała dalsza publiczność była tych drogocennych skarbów pozbawiona? — wszak już i tak mało niestety! i bardzo mało wie Swiat o naszej Krainie!.. wypada więc propagować i przystępnemi uczynić wszelkie nowe o tym pięknym kraju i poczciwym narodzie wiadomości popularnemi o ile tylko można, — a nie zaś zamykać je w zbyt ciasny obręb jednego tylko Żmudzkiego języka! Który żadnemu polakowi zgoła przystępnym nigdy niebył i nie jest; — a mysleć nawet niemożna, żeby którykolwiek z nich, uczył się żmudzkiego narzecza, dla czytania chociażby najmędrszych dzieł w tym języku!.. Pragnąc z całej duszy upowszechnić wiadomości o Żmudzi zawarte w Dziełach o których od początku Listu mowa, miałem wielką ochotę sam się zająć przekładem ich z języka żmudzkiego na polski; — ale zataić niepotrafię, że wykonać tego nie byłbym w możności. — Mowa w dziełach powyższych, a mianowicie też w Pańskiem, tak jest głębokiej i odległej samoistności sięgająca, tak uczona, że ja licznych wyrażeń pojedyńczych, a nawet i całych peryodów, ustępów dłuższych, — zupełnie rozumieć nie mogę, — chociaż nie bez zawstydzenia do tego się przyznać mi przychodzi, — bo przecież urodziłem się na Żmudzi, język tego ludu w kolebce mi się pierwszy obił o uszy!.. lata młodziencze aż do 23-ch ciągle wśród Żmudzinów spędziłem!.. sam także wypracowałem porównawczą (w trzech dyalektach litewsko-żmudzkich) grammatykę wnet po podróży z Uniwer. Wileń. w r. 1823 odbytej na Żmudź z polecenia wówczas żyjącego błogiej pamięci Orędownika i protektora języków Hr. Rumiancowa b. Kanclerza; mam również pod ręką własnego układa Słównik (na wzór Lindego) — i nadto Szyrwida, Milkiego i najnowszy w 3-ch Tomach Nesselmana (parašė Resselmana, matyt, neatskyręs vok. N nuo R.) p. t.: „Wörterbuch der Littauischen Sprache etc.“ — a jednak po mimo te pomocnicze zasoby niezdołałbym

żadnym sposobem dosłównie wytłumaczyć dzieło pańskie ze Żmudzkiego na mowę polską! — pisownia też przedstawia mi wielkie trudności i nie umiem jej usprawiedliwić. bez wydrukowanych przy temże dziele objaśnień grammatykalnych. — Takowe zasady, były przy tak uczonem dziele nieodzowne, — tak dale(ce) czuć się daje ich tu potrzeba, że pierwszego wyrazu w tytule „Budą“ bez objaśnienia, nierozumiem zakończenia w pierwszym przypadku na ą? toż samo i „senowęs“ to ę, ą nosowe — w tych przypadkach w języku żyjącym wśród dzisiejszego ludu centralnej Żmudzi, nieznane... — a przynajmniej ja przez lat 23 na Żmudzi niesłyszałem. — Sam także drukując w Wilnie w r. 1824 moje dziełko drobne p. t.: „Naujas Moksłas skajtima diel mażu wajku Żemajtiu yr Letuwos etc.“ starałem się każdy wyraz pisać językiem ludu, czyli brać wszystko z ich mowy, — rozumie się, otrząsając z niektórych makaronizmów albo z polskiego od panów, albo na pograniczach od niemców i innych sąsiadów zamięszanych. — Także więc zbyt liczne i ważne trudności znajdując do uskutecznienia w przełożeniu na język polski, a czując wielką tego potrzebę, aby te dwa dzieła były w ręku wszystkich sąsiednich narodów, niemając innego sposobu, przedsięwziąłem otwarcie, jak Żmudzin do zacnego i światłego Ziomka i kolegi niegdyś szkolnego zanieść ustną prośbę o łaskawe i (: o ile można) pośpieszne nadesłanie Manuskryptów polskich tak swego dzieła jako też i najdostojniejszego Pasterza Dyec. Żmudz.: chociażby w skróceniu, z opuszczeniem np.: Tablicy wykazującej w jakim stanie był kościół katolicki na Żmudzi w r. 1841, którą mógłbym zastąpić wyjątkiem z tegorocznej Rubrycelli Żmudz. Dyec.: (będącej u mnie pod ręką:). — Że polacy chętnie czytają o Żmudzi wiadomości, dowodem jest np.: wyczerpany dziś zupełnie Opis Dyecezyi Żmudzkiej X. Kan. Czerskiego (:chociaż był bardzo niedokładny:); tudzież dzieła Jucewicza, Jaroszewicza, a nawet Michała Gadona opisanie statystyczne powiatu Telszewskiego i tp.

Odżałować niemogę, że mnie się nie nastręczyła miła sposobność poznania się osobiście z Szanownym Panem! pod czas odbywanych przejażdżek moich po całej Żmudzi (aż do Połągi i Lipawy) w r. 1850; — byłbym niemało skorzystał wiadomości o rzeczach naszej krainy dotyczących! — teka moja podróżna, znakomicie byłaby się pomnożyła w bogate materyały do dziejów narodu Żmudzkiego, które niebawem

mam zamiar drukiem ogłosić, jeżeli mi Bóg zdrowia i życia nieco przedłuży! a to pod skromnym tytułem „Przejażdżki z Wilna i Warszawy na Żmudź odbyte przez Żmudzina“ — obejmować one będą: wyjaśnienie bałwochwalczej mitologji Żmudzi pogańskiej, badanie o pochodzeniu tego narodu, o jego języku, — zarysy: zwyczajów, obyczajów, obrządków religijnych, pogrzebowych, weselnych, tudzież: zabaw, pieśni, podań gminnych, przesądów, zatrudnień domowych, opisanie zatrudnień gospodarskich, rolniczych, — niemniej ubiorów ludu, ich klechdy i t. d. Skreślę też pobieżny rys dziejów Żmudzi (: odrębnie) etc. Chciałbym też i o naszych znakomitszych nauką Żmudzinach wspomnieć — czyli zebrać życiorysy ich... — ale tego wszystkiego dokonać niepodobna bez współdziałania Szanownych i Światłych Ziomków, o tę więc czynną pomoc najuprzejmiej i najusilniej proszę. — Wszystko, co tylko kto łaskawie udzielić raczyłby, z wdzięcznością przyjmę i wydrukuję pod nazwiskiem każdego respective autora, — nic nietając — gdyż nie myślę wcale jak owa Ezopa sowa ubierać się w strojne pióra pawia — suum cuique... będę miał za zaszczyt owszem każdego zacytować chociażby najdrobniejszą wiadomość. — Raczcie tylko Zacni Rodacy wspierać moje usiłowania nikomu nieszkodliwe, a pożytek dla nas obiecujące. —

Błagam raz jeszcze o zadosyć uczynienie mej prośbie na początku i w ciągu niniejszej Odezwy wyłuszczonej; a jeżeli będę szczęśliwy otrzymać jakąkolwiek przychylną odpowiedź, proszę ją przesłać pod moim adresem, takim: w Warszawie — w domu XX. Karmelitów przy Ulicy Krakowskie-Przedmieście N 2677. — Tytuły zaś, jeżeliby były potrzebne, być mogą wymienione tylko takie: b. prezesowi, Naczeln. i Starszemu Cenzorowi w Król Pol.: Członkowi Towarzystw Naukowych... obecnie Emerytowi. — a pod tymi adressami List, lub posyłka niezawodnie dojdzie Rąk moich. — Za co dozgonną wdzięczność obowiązany będę. —

Życzliwy Sługa i Ziomek

Kajetan Niezabitowski
Żemajtis

3. Zavadzkiui

Warszawa 13/25 Listopada 1856 r.

Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Przepraszam, że nieznając wcale P. Iwinskiego Wydawcy Kalendarzy Żmujdźko-Litewskich, i zgoła niewiedząc, gdzie on ma stały pobyt, lubo bez żadnych zasług, śmiem prosić Go: o łaskawe odesłanie dołączającej się tu Gazety war.: do miejsca zamieszkania tegoż P. Iwinskiego.

Racz Wpan Dobr.: przebaczyć mojej śmiałości — uczyniłem z ufnością w od dawna znaną dobroć i uczynność WPana Dobr. jak również znaglony koniecznością.

Wielmożnego Pana Dobrodzieja uniżony sługa
Kajetan Niezabitowski

Dom XX Karmelitów
na Krakowskim przedmieściu Nr. 2677.

F. KURŠAIČIO LAIŠKAI A. BARANAUSKUI

A. Baranauskas, bedėstydamas Kauno dvasinėje seminarijoje lietuvių kalbą, plačiai išgarsėjo kaip didelis tos kalbos žinovas, į kurį kreipdavosi ir žymūs kalbininkai. Susirašinėjo ir pasipažino su juo ir Fr. Kuršaitis. Savo laiške H. Weberiui 1876 IX 6 Baranauskas rašo: „Asz Kurschatą nemažai branginu ir szłowinu... Jis patsai ażupernyje man bėdojo, isz menasines savo po Lėtuwa kelonės daug daiktu turis wis ablagu priraszyta... Tułą dalyką jam Lėtuwon ważiůjant buwau parodęs; norėjau ir wisa ką tiktai žinojau, jam papasakoti“ (Archivum Philologicum II p. 71). Spausdinamieji Kuršaičio laiškai imti iš A. Baranausko rankraštinio palikimo, esančio LMDr. *V. Mc.*

I

Karaliaucziuje 16/28 Septemberį 1874.

Labay garbingasis ir szirdingay mylimas Pone!

Diewui dėkuy, mano žodines Knygos jau iszdrukawotos, o Grammatikės Suraszymą jau ir baigiu. Taygi jau ilgiaus ne triwoju, Jums ne raszęs, žinoti norėdams, ar Jus, ar auksztay pagarbintasis taip didey meilingasis Pons Wyskups, ar Jus wisi dar gywi ir sweiki? Asz Jus szį Rudenį rasi priesz Pa-

baigą Oktoberio Mēnesio, pagal Jusû Kalendras tai butu Oktoberio Menesio Widuryj labay meilycziau Kauno Mieste aplankyti ir su Ponu Wyskupu Motējumi bey su Jumis wēl pasimatyti, o podraugiey Jums kaip ir Ponui Wyskupui sawo źodines Knygas parneszti, szirdingay meilydams, kad Jus mano szitą Garbês Dowaną kaip Dėkingystės menką Apierą uź Jusû man iszrodytąję Meilę ir Pagalbą priimtumbit. Tikt asz ne źinau, kaip man galima bus, szitas Knygas per Rubeźiu pergauti. Ogi asz ir meilycziau, į Jusû Miestą tokiame Cziese pareiti, kur ne tikt Jus bey Jusû Pons Wyskupas Namēj rastumbitės, bet ir kuriame Jusû Mokintiniei ne butu ant Atsiilsējimo nû sawo Sztadierawimû isz Kauno atstoję. Nēsa asz dar norēcziau Jusû Sztadierijoje dēl Poro Źodeliû pasiklausinėti, juk kiek asz numanau, czionay randas Lietuwininkû Jaunikaicziû isz wisôs Jusû Wyskupistês Szaliû. Galiausiey melzdams, man weikiey Atraszą dûti, ar asz prie Jusû kada apsilankyti tropyti galēsiu, o podraugiey ir szirdingamjam ir losningamjam Ponui Wyskupui nû manęs pakarniausį Pasweikinimą dûti, o ir manę Meilēj bey Uźmeldime (?) prie Aukszcziausiojo Krasês palaikyti, asz pasiliekmi Jusû Jus Garbēj laikąsis wierniausias ir pakarniausiasis

Mano Adresas: *Kurszatis*

An den Professor Kurszat
zu Koenigsberg in Preussen
Verder Rossgarten 5.

II

Raszyta Karaliaucziuje
Subatoj 17/5 Oktoberi 1874.

Didzioj Garbej laikomasis ir szirdingay mylimasis Pone!

Tamstôs Gromatėle man didelį Szirdiês Dziaugsmą padare ir Geidawimą padidino, su Jumis bey su Tamstôs szlowingojo ir brangiojo Pono Wyskupo Mylista ben Kartą wēl pasimatyti ir pasikalbėti. Ogi dabar asz szitûm Raszteliu norējau Źinią dûti, kad asz ateisentjį Panedėlį ketu i Tilźę keliauti, czionay Utarninke ant aukszstosês Sziuilês arba ant Gimnasijaus Lietuwninkû Waikû Permėginimą laikyti o Seredoj 21 szio mēnesio — prie Jusû tai man ding bus dewintasis, isz Tilźês Pietû Laike iszkeliawęs dar tôs pacziôs Dienôs Wakare, tai esti Seredoj ant Ziegoriaus asztuniû i Kauną atwykti. Gaspa-

dą asz mislyjûs cziapat pasidaryti, kur asz prie Jusû pirmą Kartą apsilankydams nakwynûjau, butent Gostinycoj Lybawskoj prie Pono Keyzerio, jey jis dar gyws. Tas priesz manę buwo labay meilingas ir man didey paszluźyjo, o kas geriausia, jis turėjo ir Tarną Lietuwininką su kuriûmi asz geray susisznekėti galėjau ir ne priwaliau Źydą per Tulką prilaikyti, nėsa tai man Bėda, kad asz ney lenkiszkay ney maskoliszkay ne moku. Man labay miel butu, kad asz su Tamsta dar tą patį Wakarą pasikalbėti gaucziau, rasi todėl Tamistai galima butu, dar tą patį Wakarą pas manę į Gostinytcą Lybawską pereiti. Asz beje norėcziau tą Wakarą ir pas Tamstą pareiti, ale manding tai per wėlay pastotu, iki asz Tamstą surascziau. Dabar asz Jus ir Pono Wyskupo Mylistą aukszcziausiamjam Wieszpacziui paliecawoju. Tai mums te dûdie sweikiems ir linksmiems wėl pasimatyti. Tamstai bey Pono Wyskupo Mylistai szirdingas labas Dienas dûdams pasiliekmi Jusû Jus szirdingay myliș ir Jus auksztoj Garbėje laikąs Tarnas *Kurszatis*

III

Karaliaucziuje, 29/17 Augustą 1875.

Auksztay pagarbintas Pone!

Szen parėjusi triudna Żinia manę skaudziey iszgasdino! Ar tai Tiesa, kad musû szirdingay mylimasis ir auksztay pagarbintasis Ponas Wyskupas Motėjus Woloncziewskis jau nû sziôs Żemės į anus Amżius pawadintas? kad aukszcziausysis Ganytojis jį sawęspi pawadinęs, jeib jis jam suteiktu Wiernybės Algą? Asz beje szitą brangųjį Darbininką Wieszpatiês Wynyczioje n'ilgay gawau paźinti, ale ir szitame trumpame Cziese jis mano Szirdį sawo Meilingumu teip wisai laimėjo ir man tiek Gero iszrode, kad asz jam per wisą sawo Amżį Dėkawonės kaltas jausiûs. Dabar į Kauną nukeliaudams szito sawo Geradėjo ne rasiu, ale tikiu, Jusû Meilė man tikt dar bus issilaikiusi. Asz kaip pernay, teip ir szį Rudenį pas Jus ketu atwykti, pagal Jusû Kalendras bene teip kaip tarp 7 tojo bey dwideszimtojo Septemberio arba rasi dar ir Maźuma wėliaus. Jus manę kas sykį man ten apsilankant su szirdinga Meile priėmet. o todėl tikiu, kad Jus tai ir toliaus darysite. Bet asz dabar ne del Grammatikės keliausiu, bet del Żodknygiû arba żodiniû Knygû. Grammatike dabar jau randas Drukawonėj.

Kaip weik ji gatawa bus, tay pawelykite man, ję ir Jums prisiųsti. Bet źodines Knygos man daug Darbo padaro tůmi, kad prie musů, Prusů Lietuwoj jau daug Źodziů iszmirę yra ir nesiranda, kurie prie Jusů dar Wartojime yra. Ale pas Jus apsilankydams jau asz ne Jus paczius teip daug noriu apsunkinti, bet man jau didey pakaktu, kad Jus man pawelytumbit su Jusů Klērikais arba Kunigystês Mokintinieis wienais dėl mano Dalyků pasikalbėti. Man anday teip gailu buwo, kad asz Jus klapatyti turėjau Jums ir Sweczią be turint. Atleiskite man tai. Asz pasilieku Jus wiernas *Dr. Kurschat,* Professor.

IV

Karaliaucziuje *22*/10 Septemberį 1876.

Auksztay pagarbintas Pone! Szirdingay mylims Prieteliau!

Jau manding asz szį Rudenį prie Jusů n'apsilankysiu. Mano man uźdůtiejie Darbai toktai ne perleidzia. Ala asz dziaugiůs, kad mano Grammatika jau iszspausta yra, o Szirdis gērėjas toktai dabar graźiey į Szwiesą parėjus, kas manęs su didziu Prisiwargimu aplinkuy Lietuwoj rankiůta. Jus man szitame Rankiawime meilingay padėjote, todėl asz ir meilycziau Jums kaip Źenklą szirdingôs Dėkawonês sawo Grammatiką ant meilingo Priėmimo prisiulyti. Ale asz n'įmanau ney kaip arba kokiu Budu tai isztaisyti. Geriausiey butu, kad asz szitas Knygas Jums pats atneszti galėcziau ale juk asz ne źinau, kada ben Kartą asz prie Jusů apsilankyti galėsiu. Bet per Pustą Knygů į Jusů Źemę atsiųsti per daug Sunkenybjů padaro, o asz ir esu tyręs, kad Knygas per Pustą į Maskoliją siuncziant tosios ne retą sykį ir powisam prapůla. Taygi asz Jus paczius norėjau paklausti, ar Jus man ne galėtumbite patys Kelią pridůti, kurium asz Jums sawo Grammatiką prisiųsti galėcziau. Ar ne rasi bene Kauno Mieste koks Knygininks randas, kuriam mano Knygininkas arba Hallês Knygininks, kur Grammatiką ant sawo Kasztôs iszdrukawodinęs (wokiszkay „Verleger"), mums szitame Dalyke paszluźyti galėtu. Arba juk gal ir buti, kad Jus saw wisokiů Knygů per kokį Knygininką Wilniuje gywenanti prisisiusdinate. Asz szirdingay norėcziau mano Grammatiką Jusu Rankose, źinoti ir patirti, kaip mano Darbas Jums pamėgsta. Ogi asz ir tikiu, kad mano Pridėjimai prie szitôs Grammatikôs butent 25 Dainos su Notomis arba

Balsû Paźenklinimais bey su Korta wisos Lietuwos arba geriaus sakant wiso lietuwiszkay kalbanczio jo Źemes Kampo teip Prusûse, kaip ir Maskolijoje bey Lenkû Źemeje, Jums ne priesz bus. Ogi asz podraugiey ir meilyczіau patirti, kaip su Jusu lietuwiszkaje Grammatika stow. Rodos, kad Jus tąję dabar galit be jokio Trikinimo iszspausdinti, nėsa asz esmi girdėjęs, kad dabar ten prie Jusû Wale, lietuwiszkas Knygas lietuwiszkomis arba lotyniszkomis Skaitytinėmis iszdrukawodinti. Ogi asz ir szirdingay meilyczіau Źodknyges lietuwiszkôs Kalbôs, kaip toji Jusû Kampe kalbama įgyti, ar jos butu drukawotos arba ar tikt raszytos. Be tujû asz ney jokias źiamaitiszkas Knygas ne galiu skaityti, nėsa ne paprastûsius ir nepaźystamûsius Źodzius ne permanydams asz n'įmanau ką weikti. — Ale jau gana sziam Sykiui. Bukite sweiki Aukszcziausysis Wieszpats t'iszlaiko Jus sawo Malonėje ir te źegnoja Jusû Darbą jo szwentoje Wynyczioje. Asz pasiliekmi

Jusû pakarnus Tarnas ir wiernas Prietelis Professoris

Dr. Kurschat

JONO ŠPUDULIO LAIŠKAI KUN. A. DAMBRAUSKUI

(tęsinys*)

VI.

Peterburgas, 18. IV. 84.

Meilingas Drauge! — Dėkui Taw „labai žemai“ už taip swarias žinias, kuriu man nepatingėjai praneszti; dėkui už tarmenis aritmetikos ir už tai, kad apsiėmei westi su manimi ginczą apie dž, cz ir apie kitus klausimus; jei taippat toliaus kalbėsimės, tai tikt rasim galą ir sutiksim ant kokios norint teisibės... Dar kartą dėkui už žinias apie Ažukalnį ir Daukantą. Tur buti nepiksi, kad asz tas žinias pranesziau Auszrai ir jinai iszspaudino; tai, man matos, galėjau padariti, nės tokias naujienas malonu ira girdėti wisai Lietuwai ir kožną dieną... Netingėk, brolau, tiktai toliaus rankioti tokias žinias ir apgarsinti jas Lietuwai, nelaikidamas pas sawę...

Asz perpraszinėju tawę, iszspaudinęs žinias tawo A-roje, dėlto, kad matau tawę labai skersomis žiurint ant to laikraszczio, kaip tai man parodei paskutinioje sawo gromatoje, netruputį neslėpdamas sawo apmaudo „juoku ir piktumo“. Skurdu, žinoma, ira iszgirsti nuo Lietuwio taip skaudžius ir nemalonius žodžius apie darbą A-ros!.. Bet apmaudo tur

* Ž. Mūsų Senovė II N 3(8) p. 510—519, N 4(9) p. 668—674.

buti priežastis... Nors isztolo ir apgraibais, parodei wienok sawo paskutinioje gromatoje, dėlko „piksti“ ant A-ros ir „spjauditiesi“ jau taisais... Leisk ir man prabilti tame reikale ir sudilditi tawo apmaudą!.. Klausik!

Pirmoji pinklė, kurią A-rai užmetinėji, ira eilios „Szwiesa“ (N 6). Asz negincziju, kad tos eilios isz pusės dailės (Kunst) ira netikusios, nės tenai painiojasi mitiszkos žmogistės, k. a. Szwiespatis, kurios mažai ką gal pasakiti į szirdį; bet kad pamatinė mąstis tu eiliu butu kuomi bloga ir netikusi, to juk negal pasakiti; — už ką gi czia taip pikti ir bartiesi? Didelis daiktas, kad truputį paklido keliose eileliose wiras, kurs jau ira diengalis ir užaugęs toj gadinėj, kad dar tebwieszpatawo taisiklės „pseudokliasicizmo“, — tai wiena; antra, tas wiras, prawarde „Lietuwis“, iszwertė, kaip žinome, Kraszauskio „Witolio raudą“ ir labai dideliai už tai prigėręs ira dwasės lietuwiszkos mitoliogijos, — dėlko ir negal atsikratiti nuo „Pramziaus“ ir „Szwiespaties“, ką norint raszidamas. Antrą -pus atsukus, tai taip mažas daiktas tos keliatas eileliu, kad nėra ko apie jas besznekėti... Lietuwiai sako: „Kaip nematomas jėjo, taip nematomas ir iszeis“...

Antroji tawo pinklė ira daug swaresnė; apie ją reikia placziaus pasisznekėti... Prisipažįstu, kad asz pats buwau truputį nusistebėjęs ir nusiminęs, kad A. taip atwirai ir drąsiai pasakė, nekurius dainius (Mickiewicz, Kondratowicz) „skabtorius ir tepliorius“ esant Lietuwiais, užwis kad dar papainiojo czia filioliogiszką pusę to klausimo, sakidama, kad pawardės „Mickiewicz, Lenartowicz“ ir kit. tai tikrai lietuwiszkos, o juk wargu galima ira sakiti, tas pawardes kilus nuo lietuwiszku szaknu. Bet toks mano nusistebėjimas tikosi tiktai dėlto, kad A. sawo mąstį neaiszkiai buwo iszketojusi, kaip Kn. B. sako. Gerai įsigalwojęs tame dalike, asz radau, kad A-ros buwo teisibė, jai taip besakant... Žiurėkim!

Kaip galima spręsti apie tai, prie kokios kas tautos pridera; isz ko gal Lietuwį pažinti?

Atsakidami ant to, taip sznekėsim: 1) Reikia pasiklausti, kuomi kas pats sawę stato; 2) reikia pamatiti, kokį kraszta katras isz rasztininku arba taip saw „lietos wiru“, kaip Daukantis ir Walanczauskis sako, milėjo ir garbino; 3) reikia jieszkoti, kokios kilties ira tos asabos pawardė, etimoliogiszkai ir istoriškai perkratinėjant ir 4) kokią kalbą wartojo rasztininkas sawo weikaluose. Bet tas pamatas gal buti kaip la-

bai swariu, taip ir suwisu menku, kaip tai žemiaus pasistengsiu paroditi.

Ant pirmo klausimo, atsakimas labai lengwus, taikinantiesi prie pawardžiu paminėtu N 7 A-ros. Mickiewicz'ius statėsi lietuwiu ir sawo didžiausiame weikale „Pan Tadeusz" pradeda giedoti: „Litwo, Ojczyzno moja!"... Kondratowicz'ius gi ar ne tuomi pacziu sawę wadino? Ogi „Adinczius" taipogi? — Apie kitus paminėtus A-roje wirus negaliu taw pasakiti tikrai, bet tur buti ir jie skaito sawę lietuwiais...

Antras klausimas, — kokį krasztą kas isz tu paminėtu A-roje rasztininku milėjo ir garbino, taipogi gauna gerą atsakimą. Ką gi daugiaus ir szirdingiaus milėjo ir garbino Mickiewicz'ius, Kondratowicz'ius ir k., kad ne Lietuwą? Jau apie tai tur but nereikia toliau bekalbėti... Lenkai dar prikaiszioja sawo Wincentą Pol'į, sakidami, kad jis taip dideliai gražiai giedojęs apie mus sawo weikale „Pieśń o ziemi naszej", nebudamas lietuwiu; bet giesmė Pol'io ar gal suligti su giesme Mickiewicz'iaus arba Kondratowicz'iaus, ir antra, — jam reikėjo taip giedoti, nės jis Lietuwą ir Žemaiczius įtraukęs buwo į eilią „ziem naszych", kaip tai „Krokawos lenkai" ir sziandien dar tebdaro...

Prie treczio klausimo mes ilgiaus truputį staptelėsim. Apie lietuwiszku pawardžiu kiltį mažai kas dar dorai ką težino, nės nieks ju gerai dar neisztirinėjo ir neparodė ju kiltį. Žinodamas esant tokią spragą moksluose, asz pasibaudęs esmi isztirti pawardes lietuwiu, dėlko pradėjau jau darbuotiesi prapraėjusią wasarą ir jau sulaukiau labai gausingos dagos. Apie sawo darbą asz czia duosiu taw trumpą žinią.

Dabar giwojanczias pawardes lietuwiu galima ira padaliti į du labai placziu skiriu: 1) senowiszkas pawardes, arba sengadiniszkas, ir 2) į pawardes naujesnias.

Prie pirmojo skiriaus pridera dideliai daug pawardžiu, užsilikusių isz senowės, k. a.: Butrym, Kontrym, Montrym, Narbut, Narmont, Jagiełło, Skirgiełło, Nargiełło, Dowgiałło, Mingiałło, Butowt, Kontowt, Rymtowt, Witowt, Nutowć, Surmont, Dowmont, Ejmont, Wilmont, Dyrmont, Montwiłł, Mongird, Montygierd, Montowt ir t. t. ir t. t... Daugibę didelią tokiu pawardžiu surankiojęs, asz iszradau nekurias taisikles, pagal kurias tos pawardės ira sutaisitos, pabudawotos; asz pasergėjau szit ką:

1) Senowiszkos pawardės ira susikrowusios isz d w i e j u

szaknu: Narbutt=Nor+but, Montrym=Mant+rim, Butrym=But+rim, Kontrym=Kant+rim, Narmont=Nor+mant, ir t. t.

2) Kiekwiena tu dwieju szaknu gal buti wartojama prieszakij arba užpakalij kitos szaknies; galima sakiti Bu-*kont*, Gol-*kont*, Dow-*kont*, Mil-*kont*, Wis-*kont* ir *Kont*-rym, *Kon(t)*-towt, *Kon(t)*-gailo, Kombar=*Kon(t)*-bar ir t. t. Užtaigi isz dwieju szaknu perstatant galima padariti dwi pawardi = Rym--towt ir Towt-rym, Mont-wiłł ir Wil-mont, Mont-wid ir Widmont ir t. t.

3) Wiena szaknis prie kitos gal prisiglausti su mazgibalse *i* ir be jos: Taut-i-wilis (Towciwiłł) ir Tautwilis, Gedymin ir Gedmin, Narymont ir Narmont, Mont-y-gierd ir Mongird, Radz-i-wiłł ir Rad-wil-(iszkė) ir t. t.; szaknims susiglaudžiant prie kits-kitos be mazgibalsės, tinkasi nekurie perwirtimai ir iszdilimai garsu (balsiniu ir draugbalsiu); taip antai, wietoj Mant-girdis (Mont-y-gierd) sakoma Mon-gird, Jagiełło kilo isz Jo(t)-gėl-, Butowt isz Bu(t)-taut-, Kontowt isz Kan(t)-taut, Kombar = Kan(t)-bar ir t. t. Pawardės, kur tarpszaknije ira mazgibalse *i*, ira senesnios už pawardes be mazgibalsės.

4) Wisas senowės pawardes reikia laikiti už sugretintus arba sukrautinius žodžius isz dwieju szaknu; užtaigi czia tur buti užlaikitos taisiklės, kurias mums duoda gramatika apie žodžius dwilipius. Tokios dwilipiszkai sustatitos pawardės tur baigtiesi ant *-is*, gl. *-io* Wis-gaud-is; Ged-gaud-is ir t. t., taip kaip szon- kaul-is, rit-met-is, wor-tinkl-is, wirsz-u-galw--is ir t. t. Baigiant ant *-is* dar galima rasti ir žmones; pats girdėjau sakant = Min-gėl-is, Bi-taut-is, Wis-gaud-is, Miniot-is, Ged-rik-is ir t. t. Galima pažinti minksztą pabaigą *-is* ir isz sulenkinimo musu senowiszku pawardžiu = Nutowć, Sugowdź, Girdwojń ir t. t. Bet tankiausiai lenkai wisiszkai atmetė musu pabaigą *-is*, isztardami kietai: Gedgowd, Bitowt ir t. t.

5) Kiekwieną mažne isz tu szaknu tinkasi ir skiriumi rasti, tiktai prie jos ira prisiglaudę wisokie *antugiai* (suffix); kaip tie antugiai prisiglaudžia prie szaknu, rodau ant paweikslu:

a) szaknis *Wain-* (esanti ta pati ir žodžiuose *wain*-ikas, rus. вѣн-окъ, вѣн-ецъ, Вѣнц-е-славъ ir t. t.) szit kokius gauna antugius: Wain-*utis*, Wain-utė (lenk. Wajnuta miest.), Wojn-owski, Wojn-owicz, Wojn-a (pawardė), Pa-wain-iszkė,

Wain-eikiai, Pa-wain-iai, Wain-aitis, Wain-ėnai ir t. t.; dwilipiai žodžiai: Wainoris (wąin+nor), Gird-wojń, Żad-wojń, Dargwojnie, Skirwojnie, Gedwojń, Narwojnowicz ir t. t.

b) sz. *Bir-*(?) = Bir-ut-owicz, Bir-utė (lenk. Biruta), Bir-ejko; dwil. ž.: Bir-giałło, Biriki (kaimas) = Bir-rik; Biretto ir t. t.

c) sz. *Gin-* (bene gin-ti, gîn-ioti?): Gin-kus, Gin-k-unai, Gin-ejkie, Gin-iewicz, Gin-iszkiai; dwil. žodž.: Gin-towt, Gimbut, Tow-giń (=Tau(t)-gin-is) ir t. t.

d) sz. *Mant-* (esą tai pat, ką mąc-ić. мут-ить, liet. męsti, ment-alas, ment-ė ir t. t.): Mancziai, Mant-iszkiai, Manteikiai; dwil. žodž. = Mont-wiłł, Mont-rym, Wid-mont, Narmont, Ejmont ir t. t.

e) sz. *Taut-* (tauta naród) : Taut-usziai (kaim.) Taut-kus, Towt-owicz, Towtkiewicz, Taut-iszkiai, Taucziunai; dwil. ž. = Taubucie (Tau(t)-bucziai, Taut-rim-is, Towt-wiłowicz, Wi-towt (Wi(d)-taut-), Bi-towt, Kontowt, Gintowt ir t. t. ir t. t.

6) Wienszakninės pawardės kilusios ira isz pawardžiu, kurios pirmą turėjo dwi szakni; taipat dedasi ir su pawardėmis kitu kalbu, užwis Slowėniszku. Asz czia priduriu, kad musu senowiszkos pawardės pagal kiltį suwisu panesza ir į kitas pawardes indo-eiropiszko kelmo kalbu, užwis į slowėniszkas, tokias kaip Wład-y-sław, Stan-i-sław, Bron-i-sław, Mśc-i-sław, Jar-o-sław ir t. t.; tos gi dwilipios pawardės gali buti sutrumpintos taip: Wład-ek, Wład-yś, Staś, Broniś, Brońcio ir t. t. Taippat turėję kilti ir lietuwiszkos Rim-utis, Rim-kus isz Rym-towt arba Rym-gajłło ir t. t. Taip stigawoja Miklosich'as[1], kurs pareiszkino pawardes Slawėnu, Bezzenberger'is[2], kurs iszguldė pawardes senowės Prusu, ir kiti. Asz pats peržiurėjau weikalą Bezzenberger'io ir radau, kad senowės Prusu pawardės suwisu panesza į musasias netikt pagal budą sukrowimo, bet kartais ir pagal szaknį; taip, mes randame Prusiszkas szaknis *taut-*, *mant-*, *wid-*, *wil-* ir t. t. neswetimas ir lietuwiszkoms pawardėms ...

7) Peržiurėjęs weikalus aukszcziaus minėtu rasztininku

[1] *Miklosich Fr.*, Die Bildung der slavischen Personennahmen in „Denkschrifte der Kais. Akad. der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. X Band. Wien. 1860. Seite 215—330.

[2] *Bezzenberger*, Die Bildung der Altpreußischen Personennahmen in „Altpreußische Monatsschrift." Königsberg, 1876.

ir dar kningas Stark'o[3], Augusto Fick'o[4], Moroszkin'o[5] ir kitu, asz iszgirdau, kad musu sengadiniszkos pawardės žiloj senowėj buwusios žmogiscziu wardais (nomen proprium, Taufnahme); kožnas žmogus senowėje turėjęs saw įpatingą wardą, pawardžiu gi nebuwę, ir taip, tėwas galėjo buti *But-rim-is*, motina *Bir-utė*, sunus gi Rim-tautis, Gintautis, kuriuos sakant maloniai (pieszczotliwie) wadindawę *Rim-utis*, *Gin-utis*, *Gin-kus* ir t. t. Kad paskui buvo įwesta krikszczionistė, tai kiekwienas turėdawęs ir po du wardu, wieną krikszczioniszką, kitą pagoniszką; priegtam, kad nepainioti wienos asabos su kita, kožnas pridėdawęs saw dar wardą tėwo su pabaiga *-aitis* lietuwiszkai; arba *-owicz* gudiszkai sznekant. Ir taip, suraszime Lietuwos bajoru, padaritame 1528 metuose[6], mes randame asabas, kurios szit kaip wadinosi: Вытехъ Бутримовичъ, Микутисъ Мажайтисъ, Товтко Ясудовичъ, Мицко Бутовтайтисъ ir t.t.

8) Kaip sakiau, buvo senowėje wartojami pilningi wardai isz dwieju szaknu ir sumažėję, sutrupėję, kur wiena tikt szaknis belikdawo; tie sumažėję žodžiai buwo miluojami arba meiluojami wardai (Kosenamen, pieszczotliwe imiona); pilningi ir meiluojami wardai, paskui tapę pawardėmis, turėjo tam tikrus antugius, kuriu keliatą taw czia iszraszau:

a) *-as, -is, -us;* wartojami pilningiems ir meiluojamiems wardams; pilningiems, kaip rodžiau aukszcziaus, iszpultu wartoti tiktai *-is:* Rim-as, Ged-rik-is, Wisgaudis, Girdwainis, Jogėlis (Jo(t)-gėl, Jagiełło), Min-daug-is (Mindowe, Mindows, Mendog, Mindowg...), Gailius, Jaunius ir t. t.

b) *-utis* (mot. gim. *-utė*), meiluojamiems wardams: Nor-utis (Narut-owicz), Rim-utis, Tol-utis (Tałuć), Wil-utis, Drąs-utis (lenk. Dronsutowicz, Drusutowicz, nės kitur ą=û), Bir-utis (Birutowicz, musu Bir-utė!), Wain-uta (miestelis, liet. Wain-utė), Min-utis; Jawnut (Jaun-utis) ir t. t. Tas pats antugis prisiglaudžia ir prie swetimu szaknu: Jar-utis (lenk. Jar-utt), pl. Jar-o-sław, Jar-ul-aitis; Mik-utis (szakn. Mik, su-

[3] *Stark Fr. Dr.* Die Kosenamen der Germanen. Wien. 1868.
[4] *Fick August*, Die griechischen Personennahmen, Göttingen. 1874.
[5] Морошкинъ, Славянскій именословъ. Спб. 1867.
[6] Tas suraszimas gul Peterburge „Metrikoj Lietuwiszkoj", dalis to suraszimo ira iszspausdinta kningoje: „I.(gnacy) B.(uszyński), Opisanie Historyczno-statystyczne powiatu Rossieńskiego, gub. Kowieńskiej. Wilno, Zawadz. 1874". Pažiurėk tą suraszimą pawardžių, labai daug iszmoksi! Gerai ira pamatiti: „Алфавитный Списокъ Землевладѣльцевъ Ковенской губерніи по 1-е Сент. 1881 г. Ковно. 1882 г. стр. 390, 40.

trupėjusi isz Mikolas, kurį kur nekur wadina *Mikas)*; Mat-utis (Mateuszas), Jakutis (Jokubas), Jonutis ir t. t.

c) *-szas, -sza, -szis*, man matosi, kad gudiszkas, kaip tai kitur steigsiuosi paroditi : *Daug-szas*, lenk. raszo Dauksza, pl. *Dowg-wiłło*, Daugonas, Daug-uwa (Dźwina), Daug-ucie, Dowg-owicz, Daugmontowicz (Ignaco Buszińskio Suraszime radau); Mik-szas (pl. Mik-utis, Mik-sz-ewicz, Mik-as) ir t. t.

d) *-eiszis*, artimas kątik dabar paminėtam antugiui *-szas*, taipogi gudiszkas pagal mano nuomonę; paweikslai: Nor-eiszis, Bar-eiszis, Wil-eiszis, Min-eiszany (wieta Wiln. gub.) ir t. t.

e) *-kus, -ka, -kis*, perkreiptas isz gudiszko *-ko;* tinkasi prie pawardžiu lietuwiszkos szaknies: Nor-kus, Rim-kus, Taut-kus, Wid-kus (lenk. Witkus, Witkowski, Witkiewicz), Witkus, But-kus; taipogi suduriamas ira su wardais (arba pawardėmis) swetimos szaknies (tankiausiai gudiszkos: Mickus (Mic-ko, pl. rus.Мит-я), Mockus (Мацко), Szimkus (Шымко) ir t. t.

f) *-eikis, eika*, artimas kątik paminėtam -kus, pataisitas isz gudiszko ейко (-ejko): Nor-ejko, Mož-ejko, Rymejko, Žad-ejko, Waineiko ir t. t. Tas antugis priglaudžiamas ir prie swetimu szaknu: Andr-ejko, Mat-ejko (Mat — kilęs isz Mateusz) ir t. t.

Tai buvo swaresniejie antugiai, priduriami prie senowiszkos szaknies pawardžiu; wisi tie antugiai jau pasenėjo ir dabar naujai taisant pawardę wargu bėra wartojami.

Naujesnios kilties pawardėms mes turim daug antugiu; szit ju keliatas:

g) wienstipiai: *-aitis, -unas, -onis, -užis, -itis, -iszkis, -ėnas, -uszis, -énis, -elis, -iukas, -ulis* ir t. t. : But-aitis, Girdžiunas, Palionis, Jokub-onis, Tumėnas, Baltrėnas, Dargužis, Grigiszkis, Birž-yszko (!), Baliuszis, Druktenis (lenk. Drukt--ejń!), Juod-elis, Jurgelis, Miniukas, Petrulis, Stasiulis (Стасюлевичъ) ir t. t.

h) tiepatis antugiai susikrowę po du ir po tris į wieną: *-elaitis, -eliunas, -ulionis* ir t. t., Paweik[...]: Jurg-elaitis, Duon--elaitis, Mickeliunas, Krauczeliunas, Stap-ulionis, Paliulionis ir t. t.

Asz taw pakalbėjau apie budawonę liemens ir antugius senowiszku pawardžiu; palieka dar pasznekėti apie pažimį szaknu ir ženklinimą paties žodžio, paczios pawardės, sukrautos isz dwieju szaknu.

9) Su szaknimi dar galima ira sziaip taip apsiwersti, galima pareiszkinti, ką ji pažim, bet ką ženklina sukrautinis dwilipis žodis, tai sunku, arba tankiausiai negalima nieko tikro nuspręsti, kaip sako garsingiejie mokslininkai (Miklosich, Bezzenberger, Fick ir kiti), nės nežinome tikrai, kokiu budu, prie kokiu įtarimu (warunek) senowėje budawo pramintas wardas. Užtaigi apie tą daiktą asz taw czia nieko neraszisiu, tikt truputį pasznekėsiu apie szak[...].

10) Rankiodamas pawardes ir wietu wardus, asz iszraszinėju juos ant popierėlio, kožnai szakniai paskirdamas įpatingą sklipelį popieriaus. Kožna gi szaknis, kaip matėme, ira wartojama: 1) atskirai ir 2) sulipius su kita szaknia; priegtam pirmoji szaknis statosi a) prieszakije, arba b) užpakalije kitos szaknies. Dar asz taw iszraszisiu czia keliatą szaknu, neskaitant tu kurias aukszcziaus patalpinau (5):

But-, pagal Bezzenberger'į ir kitus ženklina tą pat, ką *butas* Haus — namai: 1. But-owicz, But-kus, But-k-iewicz, But-k-iszkiai, But-k-ajcie, Butkie, But-ajcie; 2. a. But-rym, But-rym-owicz, Butowt (=But+towt), Bukont (=Bu(t)-kant-), Butwid, But-min, But-wiłł, Bukintławki (=Bu(t)-kint-). 2. b. Gimbut (Gin+but), Nar-butt, Taubucie (Tau(t)-but-), Korybutt (=Kar-i-but-), Wizbut (=Wis-but), Ged-but-owicz, ir t. t.

Rim-, pl. ne-rim-astis, ne-rim-stu, ram-us, ram-d-iti, ram-inti, rîm-oti, rimtas, rimus... : 1. Rim-as, Rym-owicz, Rim-kus, Rym-kiewicz, Rym-ejko, Rim-ucziai (kaimas), Rymsza. 2. a. Rym-gajłło, Rym-wid; 2. b. Ged-rym, Ged-rym-owicz, Kont-rym, Mont-rym, But-rym, Butrymowicz, Tautrimas, Narymowicz (Nor-rim-) ir t. t.

Tokiu szaknu asz jau sujieszkojau arti 90; žinoma, tai dar negalas. Daug wietos užimcziau, iszraszidamas taw dar daugiaus szaknu; czia tikt primenu, kad nekurios szaknis ira begalo senos ir giwoj lietuwiszkoj kalboj nebewartojamos, k. a. *Nem-*, kuri tiktai latwiszkoj kalboj, esą, užsilikusi, pl. nemt = imti; paweikslai tos szaknies: Nem-ejko, Nemeksza (Nem--eikszis), Nem-akszcziai, Nem-unas (ne nuo „нѣмой“ kįla, kaip maskoliai kad sako). Szaknis *Nor-* esanti taip sena, kad jau lietuwiszkose kalbose neberandama; ji ženklinanti „wirą“ ir randama esanti sanskritiszkoj kalboj (Fick, Bezzenberger ir kiti): Pawardės tos szaknies: Nor-ejko, Nor-utis, Nor-uszis (Naruszewicz, Narutowicz), Nor-but-is, Nor-wilis, Nor-gėl-is; Waisz-nor-is, Dau-nor-is ir t. t. Warti-

damas aukszcziaus paminėtą kningą Ficko, kur ira suraszitos netikt grekiszkos pawardės, bet ir sanskritiszkos, zendiszkos, wokiszkos, keltiszkos, slawėniszkos ir kitu kalbu, radau sanskritu pawardę *Nr-mant;* tai pagal pažimį szaknies ir budą pataisimo, esą tiek pat, kaip ir liet. Nor-mant-is (Narymunt, Narmont); artai neįstabu, brolau! Tokiu paweikslu ir daugiaus galima ira rasti. Atmink, kad tai ira tikra teisibė, nės Fick'as, Bezzenberger'is tai ira paramcziais dabartikszczio kalbu mokslo...

Labai apsczіai kalbėjau taw apie senowiszkas pawardes, numanidams, tawę dar mažai arba suwisu nieko negirdėjus apie tą daiktą. Dabar dar truputį trumpiaus pasznekėsiu apie pawardes naujesnios gadinės.

Naujesnios pawardės ira įwairios kilties: dalis kilo per įtekmę: 1) gudiszkumo, 2) kataliku tikėjimo, 3) liuteriu ir kalvinu tikėjimo, 4) lenku, 5) wokiecziu, 6) dalis ira pawardžiu padaritu isz pažimėjimo amato, giwoliu, žwėriu, wabalu, paukszczziu, medžiu ir t. t.; 7) ira taipogi pawardės wisiszkai swetimos, bet dideliai jau sulietuwintos ir t. t.

Kaip mums rodo mokslininkai ir isztirinėjimas musu istorijos, įtekmė į Lietuwiu giwenimą gudiszkumo[7], gudiszkos ciwilizacijos, kalbos ir paprocziu buwusi labai didelė. Atminkim tiktai, kad didžiausia dalis lietuwiszku kroniku buwo raszita gudiszka kalba; mes nerandame lietuwiszkai raszitu gromatu arba priwiliju, kurias iszdawinėdavo Didiejie Kuningaikszcziai Lietuwos; pirmas statutas lietuwiszkas buwęs paraszitas gudiszkoje kalboje. Daug, daug galima rasti atsitikimu, paspirianczіu tą mano stigawojimą; bet to dabar nereikia, nės trumpoj gromatoj wisoko nėra galima padariti. Jeigu kartais panorėtumei patikrinti mano žodžius, tai atwersk tiktai kningą Brückner'io[8], rasziusio apie swetimus žodžius lietuwiszkoje kalboje; jei netiki maskoliams, profesoriams Kijowo Uniwersiteto Antonowicz'iui[9] ir Daszkiewicz'iui[10], tai pasiskaitik nors lenko

[7] *Gudais* reikia wadinti tą dalį „ruskiu", kuri dabar wadinasi „baltrusiais" ir „mažrusiais"; tame laike, apie kurį asz czia kalbu „gudais" wadino tiktai „mažrusius", tai ira „Kijowo ruskius", kaip man rodosi; lotiniszkai „rutheni".

[8] *Brückner,* Lit.-slavische Studien. Weimar. 1877.

[9] Антоновичъ. Очеркъ исторіи Великаго Княжества Литовскаго до половины XV ст. Кіевъ. 1878.

[10] Дашкевичъ Доц. Литовско-Русское Княжество. Условія его возникновенія и причины упадка (Кіевс. Унив. Извѣст. 1882, №№ 3—10.

Jaroszewicz'iaus[11], kurs labai aiszkiai ir „sine ira et studio" iszrodo įtekmę gudiszkumo į musų giwenimą. — Kadą prasidėjo ta įtekmė, negalima aiszkiai pasakiti, bet tęsėsi ji dar ir paskiaus to laiko, kad Lietuwa galutinai susisiejo su lenkais (Unija Liublino 1569); nuo tos unijos, ir ankszcziaus dar, pradėjusi ira plisti Lietuwoje palengwa lenku įtekme, kalba ir budai, kurie sziandien taip didžiai ir baisiai jau įsikerėjo ...

Įtekmė gudiszkumo aiszkiai pasirodė ir ant lietuwiu pawardžiu ir matoma ira tame suraszime ju 1528 m, apie kurį asz taw paminėjau aukszcziaus. Mes ir tenai matome, kad kožnas bajoras tur saw wardą — pagoniszką (t. i. senowiszką), arba kriksz-czioniszką ir prideda saw dar wardą tėwo su tam tikrais antugiais, pažimincziais kiltį nuo tėwo, butent *-owicz* sakant isz gudiszko, ir *-aitis* sakant lietuwiszkai. Tikru pawardžiu tame laike dar nebuwo, kaip galim matiti. Asz czia taw turiu pasergėti, kad dar ir sziandien Maskolijoj „mužikai" netur saw pawardės ir klausiant: „какъ тебя зовутъ", atsako: Иванъ Петровъ, Кузьма Андреяновъ ir t. t., t. i. pasako sawo „имя отчество", bet klausiant jo pawardės („какъ твоя фамилія, прозвище), atsako: „у меня нѣтъ фамиліи, мы и такъ живемъ" .. Taigi sakau, kad tame tarpe laiko, apie kurį asz czia taw kalbu, lietuwiai wadinosi wardais pagoniszkais, arba krikszczioniszkais, isztariamais g u d i s z k a i, nės tuokart gudiszka tiktai kalba tewieszpatawo. Supranti gerai, jog wardas czia buwo suwisu nuoszaliniu daiktu; lietuwis nenustojo buti lietuwiu, jeigu jam tikosi wadintiesi „Macko, Володко, Олехно (Александръ), wietoj Rimko arba Butrym: priegtam tam suraszime pawardžiu, kur jau paminėjau (1528), randame sunaus wardą pagoniszką, tėwo gi krikszczioniszką; Butko, Mackajtis, Гедвилъ Олехновичъ ir t. t. — Žiūrint to, ką asz dabar tik iszguldžiau nėra galima sakiti, kad tai ne lietuwiszkos ira pawardes Mickus, Szimkus, Mockus ir t. t. dėlto tiktai, kad jos ne isz lietuwiszkos szaknies ira iszaugusios; l i e t u w i a i taip sawę wadino, tai to ir gana, kad pasakiti, tas pawardes esant lietuwiszkomis.

Kuomi gi apsireiszkė įtekmė gudiszkumo ant pawardžiu musu lietuwiu?

Wisupirmu mes randame, kad lietuwiszkos szaknies wardai (tadą buwo tiek pat, ką ir pawardės) meiluojamu budu (pieszczotliwie) buwo isztariami taip, kad prie ju prisiszliedawo g u d i s z k i a n t u g i a i; tai galėjo buti, nės gu-

[11] *Jaroszewicz*, Obraz Litwy. Część 3. Wilno. 1844.

diszkai juk tarp sawęs kalbėjos musu bajorai toj gadinėj, kad buwo padaritas ju sąraszas 1528 m. Kaip tai butu nebuwę, mes randame wienok g u d i s z k u s a n t u g i u s, prikergtus prie wardu musu l i e t u w i s z k o s s z a k n i e s; tokiu antugiu jau asz taw keliatą iszrasziau; atkartoju juos: *-kus, -ka, -kis* (gud. -ко); *-szas, sza, szis* (gud. -шъ,-ша); *-eikis, -eika* (gud. -ейко); *-eiszis, -eisza* (gud. -ейша); *-eikszis* (gud. -екша, -ейкша) ir t. t. Kad tai g u d i s z k i antugiai, asz czia negaliu daugiaus stigawoti, pripleikiu tiktai, kad gudiszkumą ju galima ira pasergėti ir isz to, jog žmonės klidinėdami nežino, kaip juos reikia tikrai isztarti; žmonės sako *Rimkus, Rimka, Rimkis* ir t. t. Toki pat atsitikimą mes matome ant antugiu, tikrai žinomu swetimais esant, k. a. *-ski, -iewicz:* paw. pawardė *Baranowski* žmonės wienur isztaria *Baranauskis,* kitur *Baranauskas,* trecziur *Baranauckas; Juszkiewicz* warto į *Juszkewiczia, Juszkéwiczias, Juszkiewiczius* ir t. t.

Antras pažimis gudu įtekmės į musu pawardes ira tas, kad jie dawė mums sawo szaknies wardus, butent wardus krikszczioniszku szwentuju, sumažinę, sutrumpinę juos sawotiszku budu: Дмитрій gudai sutrupiną į: Мит-ко, Мицко, Мицъ (pl. rus. Митя); Матей į Мацъ, Мацко; Павелъ į Пашко (pl. rus. Паша), Пацъ (?); Владиміръ—Володко (rus. Володя); Станиславъ — Станко, Стан[...]; Григорій—Грыць, Грышко; Симеонъ — Шымъ, Шымко, Семашко; Иванъ — Ивашко, Янко, Янушко; Петръ — Петко, Петрашъ ir t. t. Nekurie sutrupėjimai wardu ira tokie įstabus, kad negaliu surasti, isz kur jie kilę: Бацъ, Юцъ, Яцъ, Яль, Стацъ, Юшко (Justyn), Якъ (Якубъ?), Гидъ, Гидко ir t.t. Sąraszą tokiu krikszczioniszku wardu, sutrupėjusiu pagal gudiszką budą, taw galėcziau dar praplatinti, bet to nebereikia; atsiskleisk aukszcziaus paminėtą kningą Buszinskio, tai pats rasi wiską, ką taw czia pasakiau.

Isz tu tai sutrupėjusiu wardu pasidarė lietuwiszkos pawardės, isztariant jas pagal lietuwiszką budą, t. i. pridedant pabaigas *-as, -is, -us* ir t. t., arba priduriant dar tiems wardams, kaipo liemenims, tam tikrus lietuwiszkus antugius, apie kuriuos buwo kalbėta aukszcziaus prie senowiszku pawardžiu (-aitis, -utis, -elis...). Paweiksla: Jocas (Яцъ), Jucas, Jurkus, Pocius (Пацъ), Poszkus, Mickus, Mockus, Micius (Мицъ), Mocas (Мацъ). Waladka, Stankus, Stonis, Stoszkus, Griszkus, Gricius, Szimas, Szimkus, Petkus, Petroszis; Morkunas, Матукасъ, Matulis, Matulénis, Macionis, Macenis, Mockunas, Maczaitis, Maczénas, Mocziulis, Milaszis, Jakutis, Mikutis (Mikutowicz), Jarutis, Szimaitis ir t. t.

Pawardė nuo gudiszkos szaknies, pasibaigianti ant *-owicz* (dėl pažimėjimo paeigos nuo tėwo), parodo sawą gudiszką kiltį: Wenckowicz (Sunus „Wenckaus"), Staszkowicz, Macowicz ir t. t. Bet jeigu randame antugį *-iewicz* prie gudiszku szaknu, tai mažne galima ira sakiti, kad tai pridėjo saw lietuwiai, norėdami iszbėgti nuo lietuwiszkos tautistės; ir taip, Jucewicz, Pacewicz, Macewicz, Micewicz, Mackiewicz, Juszkiewicz tikrai ira kurią dieną buwę Jocai, Pociai, Mocai, Miciai, Mockai ir t. t.

Taigi, man matos, nors apgreibais iszrodžiau taw įtekmę gudiszkumo į musu lietuwiu pawardes ir pareiszkinau taw, lietuwius nenustojus buti lietuwiais, nors jie ir gawo wardus gudiszkus, jeib tiktai jie isz ko kito buwo lietuwiais: jei tiktai jie lietuwiais statės, lietuwiszkai kalbėjo ir t. t. Dar drąsiaus galime sakiti: tie, kurie wadina sawę Rymkiewicz, Petkiewicz, Mackiewicz ir t. t. kildami wienkart isz Lietuwos, aiszkiai parodo mums, norį atsikratiti nuo lietuwiu ir paskiaus tiktai „papuoszę" sawo pawardę antugiu *-iewicz*...

Nuo daikto pridera pasznekėti apie pawardes, kilusias per įtekmę kataliku tikėjimo. Kaip jau sakiau, daugiausia dalis musu pawardžiu buwo pirmą wardais asabiniais, wardai gi szwentuju isztariami pagal budą kataliku bažniczios, tapo liemenimis, prie kuriu prisiszliejant tam tikriems antugiams, pasidarė ilgainiui įpatiszkas skirius pawardžiu. Kaipogi, nuo *Tamoszius* turime *Tamoszaitį, Tamosziuną* ir t. t. Tas pats wardas, isztariamas pagal gudiszką budą, dawė mums pawardes: Tamkus (Tomkiewicz), Tam-utis, Tam-ulis (Tamulewicz) ir t. t. Nuo *Jonas* turime: *Jonaitis, Jonulis*... Gudiszko budo bus: Jankus (Jank-owski, Jank-iewicz) ir t. t. Isz *Franciszek* pasidaro sutrupėjęs *Pranis* (Praniewicz, Praniewski)... Gudiszkai gi bus: Pranckus (Fronckiewicz) ir t. t. Czia sunku kartais ira atrasti pradžią pawardės dėlto, kad lietuwiai geb dideliai sutrupinti wardą, ir isz to jau pasidaro pawardė; tokius gi sutrupėjimus nieks dar nesuraszė. Asz czia keliatą sutrupėjusiu wardu paduodu: *Stanislowas,* Stanslius, Stansliukas, Stasius, Stasiukas, Staselis, Stojukas, Stajė, Stasiulis; *Pranciszkus,* Prancė, Pranis, Praniuks; *Ambrazėjus,* Bražas ir t. t. Butu gerai surankioti tokius sutrupėjusius wardus, kilusius prieglobstije kataliku tikėjimo...

Liuteriu ir kalwinu tikėjimas wartoja wardus, įpatiszkai isztariamus ir sutrupinamus. Gan gerą saraszą tokiu sutru-

pėjusiu wardu dawė mums liuteriu wiskupas Hoffheinz[12]; žiurėdamas į tą saraszą, asz daug pawardžiu suwisu aiszkiai supratau. Duosiu keliatą paweikslu. Wok. *Valentin* (isztark Falentin) sutrupa į *Palis*, Palutis, Paltis ir t. t., isz czia turim pawardes: Paliulis, Palionis, Paliulionis ir t. t.; *Cziaps* (sutrup. isz Cyprian) prawerta pawardėms: Cziapulis, Czepulewicz ir t. t.; *Doczis* (Theodot), wirsta į *Doczkus*, Doczkiewicz ir t. t.; *Grigas* (Gregor); pawardė — Grigiszkis, Grigalaitis ir t. t.; *Lenarts* (Leonhard, Lehnart) girdisi warde sodos Linartai (Szia[u]liu paw.), paw. Lenartowicz (?)[13] ir t. t. Žinoma, dar ir Hoffheinz'o suraszimas nėra pilningas; užtaigi negalima viską rasti, žiurint į jo suraszimą...

Apie pawardes, kilusias nuo žodžiu, paženklinancziu amatą, giwolius, žwėris, wabalus, paukszczius, medžius ir t. t. daug nekalbėsiu; užteks keliato paweikslu: Atkocziunas (Atkocewicz!), Kraucziunas, Krauczeliunas, Puodžius, Pawalkius, Każdailis (Kasz+dail.-; pl. Szirw. rata-dailis kołodziej), Meszka, Meszkaitis, Žagrakalis, Bojarunowicz, Garnis, Wabalas, Gaidis, Genis, Gegužiński (!), Žirgulewicz (!), Žiburiński (!), Žebris, Žebrowski, Kauszas, Ąžuolas, Beržański, Dagilis ir t. t. Ir tokias pawardes neblogai butu rankioti; kartais gal užeiti labai seną kokį žodį.

Daug mes turime pawardžiu sulietuwintu, kurios pirmą buwo wisiszkai swetimos ir isz szaknies ir isz antugio: *Arnulis* (Arnold), Bekeris (Bäcker), Ermonas (Hermann), Bartaszius, Kardaszius (Kordosz), Kuncius (Kuntze?) ir t. t. Walditojai tu pawardžiu dažniausiai nežodžio kitaip nemoka, kaip tikt lietuwiszkai; argi jie nelietuwininkai?

Lenku įtekmė į musu naminį giwenimą dideliai atsispindi ir ant pawardžiu. Žiurėkim, kaip ta įtekmė apsireiszkė:

1) Musu tikrai lietuwiszkas pawardes isztaria lenkai sawotiszkai; wietoj *Surmantis*, Sugaudis, Nutautis, Witautis, Jautakis, Kiaulakis, Kiaunoriai (Kiau(l)-nor-), Rad-i-wilis ir t. t. jie sako: Surmont, Sugowdź, Nutowć, Witowt, Witold, Jawtok, Kawlok, Kiewnary, Radziwiłł ir t. t.

---

[12] *Hoffheinz* „Ueber die Namen der Litauer" (Mitteilungen der litauischen literar. Gesellsch., Seite 351—358. 1883).

[13] *Lenartowicz* galima pripleikti prie „senowiszku" pawardžiu, jeigu jinai butu isztariama „Linartowicz (soda, kurią asz žinau, wadinasi „Lin-ártai"). Pirmą szaknį *Lin* — randame pawardėse *Lin-kus*, *Lin-kowo* (lenk. Lenkiewicz), Limont (Li(n)-mant); antrą dalį randame paw. *Kib-ortt*, *Lub-art* ir t. t.

2) Lietuwiszkai szakniai lenkai prikergė sawotiszkus antugius (tankiai atmesdami lietuwiszkus) -iewicz, -ski, -ewski, ańsski, -ecki ir t. t.: Žirgulewicz, Kaidajlewicz, Petrulewicz, Czepulewicz, Atkocewicz, Mackiewicz, Bojarunowicz, Garniewicz, Gaidamowicz (Gaidis), Gegužiński, Gelžyński (!), Žiburiński, Beržański, Mikszewicz, Balsewicz, Praniewicz, Budrecki, Budrewicz, Burniewicz, Macanowicz (Macėnas). Isz pamatinės szaknies *Gruž-* (pl. paw. Gruž-as, Gružiai, Gražiai, Wielkie Gruže), pasidarė *Gruž-ewski,* o kiek wietu lenkai sulenkino, pridėdami lenkiszkus antugius *-ewo, -ew, -owo* ir tt.: Link-owo, Gružew, Montwidow ir tt.

3) Užwis įstabiaus perkeit nekurie sawo pawardę, daridami taip, kad tiktai nutwėrus už ranku galima ira pažinti ju nedorą darbą; antai, ką man teko „nutwerti už ranku": *Gerwius* pawerczia sawę į Žórawski, *Wabalas* į Žuk arba Žukowski, *Strazdelis* į Drozdowski, *Juozapaitis* į Józefowicz, *Žwirblis* į Wróblewski, Paukszti s į Ptaszycki ir tt. Werta, brolau, žinoti tokius „meistrus" ir paroditi kitiems, kaip tai isz lietuwiszko lizdo digsta „lenkai"...

Gal dar ir kitaip kaip ira kreipiamos lietuwiszkos pawardes pagal lenkiszką budą, asz dabar nebatmenu; werta tai labai daboti ir pirsztais baditi... Toks paprotis biauroti sawo pawardes paplito tarp lietuwiu dėlto, kad lenkai įkalbinėja musu pramokusiems wirams, kad sawotiszkai wadintiesi, esą, gėda, negražu, nepadoru, ir gwaltu priwerta lietuwį sudarkiti sawo pawardę, wadindami jį „Jodel, Grigiszko, Jurgel, Stankun, Krawczelun, Krawcziun, Kriszcziun, Atkocewicz, Gelžiński (wietoj Gelžinis)", wietoj tikruju pawardžiu su lietuwiszkomis galunėmis. Budami menkesni ir silpnesnios dwasios, o dar norėdami tapti „ponais", „bajorais", musiejie nedideliai tespiriasi priesz tuos, kurie juos tokiu budu „padorina". Ne užmirszkim wienok, kad musu lietuwiai ir patis isz sawęs, netikusiai geisdami užtrinti sawo kilti, moka pasipuoszti lenkiszkomis plunksnomis ir, įsinerę į lenkiszką kailį, wiliasi, kad jau taip nieks ir nepastebės ju ilgu ausu...

Dar taw primenu, kad daug pas mus ira pawardžiu, kurios budamos wisiszkai lenkiszkomis, arba wokiszkomis, pridera wienok tiems, kurie nei žodžio kitaip nemoka, kaip tikt lietuwiszkai. Rasi daug Baranauskiu, Kazlauskiu, Dambrauskiu, Glazauskiu, Waiciekauskiu, Wasiliauskiu, Žilinskiu, Jablonskiu, Kawaliauskiu ir tt. Daugumas tokiu pawardžiu atsirado Lietuwoj taip, kad

seniaus dar laike wergijos ponai, gabendami žmones isz wieno kraszto į kitą įdėliodawo jiems naujas pawardes ir dawinėdawo, kokias tiktai iszmanidawo... Asz pats žinau keliatą paweikslu tokio įdėliojimo pawardžiu... Žinoma, kad ponai pramindawo žmones ir lenkiszka pawarde.

Wokiszka įtekmė Prusuose į musu pawardes pasirodo tuomi, kad wokiecziai musuosius antugius iszkreipė sawotiszkai; isz *-átis* (= aitis) jie padaro -at: Kurschat (Kursz-átis, Kursz-aitis), Jedinat, Paradat, Kumutat, Meszkat ir tt.; *-aitis* perdirbo wokiecziai į *-eit:* Donaleit, Adomeit, Joneit ir tt. Tankiai taipogi randame, lietuwiszkas pawardes wisiszkai pawerstas į wokiszkas; užwis tai atsitinka su wardais wietu: Heidekrug wietoj *Szilokarcziama* ir tt.

Ilgokai tawę warginau su pawardėmis; bet tam daiktui esant dar suwisu naujam, man pasirodė neproszalį busint taw praneszti apie tai, ką asz gawau isztirti ir sulasiti apie pawardes, užwis įdant turėdamas szioki tokį taką galėtumei ir pats darbuotiesi ant tos mažai dar teartos dirwos, arba pasakiti kitam, kaip iszpuola elgtiesi. Susiprantu nepilningai ir neaiszkiai gal iszguldęs sawo užduotį, bet tikiuosi, kad tam kartui turėsi sziokią tokią giją, iszpainiodamas musu pawardes, ir geriaus suprasi tai, ką asz norėjau pasakiti aukszcziaus, stigawodamas ir jieszkodamas, isz ko galima pažinti Lietuwį...

Taigi isz to, ką kalbėjome aukszcziaus, galima samprotauti, kad lietuwiszkos kilties ira ta pawardė, kuri tur lietuwiszką szaknį — ir jeigu ne, — tai nors antugį lietuwiszką. — Regėjome pawardes gudiszkas, kuriu taip daug Lietuwoje ir Žemaicziuose, ir man matosi, jog nieks negal sakiti, kad gudiszka pawardė neleistu kam buti lietuwiu. Rods galima sznekėti, kad turintisis gudiszką pawardę ira atwikęs isz Kijowo apigardes arba isz kitur, bet jeigu atminsim ant to, kad gudiszku pawardžiu Lietuwoje ira begalės, kad jos kitą-kartą buwo tiktai krikszto wardais ir įbrukamos buwo griniems lietuwiams, tai mes turėsim nustoti abejoję, neswetimais esant nekurius lietuwius, turinczius gudiszkas pawardes. Jeigu atminsi, ką padarė įtekmė lenku ir wokiecziu ant musu pawardžiu, kaip jinai jas subjaurojo, perkreipė, kartais ir wisiszkai perkeitė, tai matisi, kad ketinant stigawoti, ką norint kilus ne isz lietuwiu tautos, n e g a n a, n e g a l i m a i r n ė r a p a d o r u s z a u k t i e s i w i e n p r i e s k a m b ė j i m o p a w a r d ė s. Toks ar kitoniszkas pawidalas pawardės gal buti

stigawojimu tiktai tarpe k i t u daliku, kurios asz steigiaus paženklinti pradžioj sawo gromatos, kalbėdamas apie tai, isz ko galima pažinti Lietuwį. —

Asz dėlto užwedžiau tą ilgą kalbą apie pawardes, idant apginti A-ros stigawojimą, nekurius dainius „skabtorius ir teplioriusˮ buwus lietuwiais. Taigi, gal buti, wisi A-ros suskaititi „lietos wiraiˮ buwo ir ira lietuwiais, nės d a u g u m a s isz ju tur lietuwiszkos szaknies pawardes, wisigi aiszkiai statidawosi lietuwiais ir begalo milėjo tėwinę Lietuwą... Kas karszcziaus mokėjo milėti tėwinę Lietuwą ir iszreikszti sawo meilę, kad ne Mickiewicz'ius, Kondratowicz'ius... Bala nematė, kad jie sawo pawardės subjaurojo per įtekmę lenku...

Asz dar sakiau, kad Lietuwį galima pažinti isz kalbos. Mes žinome, kad Lietuwos negalima ir pamisliti be lietuwiszkos kalbos; „Lietuwos bicziuolisˮ dainius sako:

„Nėr tėwinės be liežuwio,
Kiekwiens szitą gal suprasti:
Atimk kalbą nuo Lietuwio,
Tai Lietuwos jau ir n'esti...
„Szneka tiktai krasztas giwas,
Kaip tas kunas dwase savo... ir tt.

Užtai, jeigu Lietuwis, milėdamas sawo tėwinę, dar lietuwiszkoje kalboje wargsta ir darbuojasi dėl garbės ir labo sawo broliu, tai jau daugiaus sziam kartui nieks isz musu ir nebgeidžia. Bet daugis l i e t u w i u ne isztesėjo tą užduoti, newartodami lietuwiszkos kalbos sawo garsinguose weikaluose, wis gi jie negal buti skaitomi „iszgamaisˮ, nės darbawos dėl Lietuwos labo, norint tokiu budu didesnę naudą atneszė wargszai swetimtaucziams... Bet juk žinai, kad netik pas Lietuwius, ir pas kitas tautas buwo tokie pat wirai, kurie neraszė sawo prigimtoje „motinosˮ kalboje, wienok pagarbino ir pakėlė sawo tėwinę ir atneszė jai nemažą naudą, nors ir netaip gausią, kaip tai butu padarę raszidami sawotiszkoj kalboje. Argi kur kitur pridera geroka eilia lenku rasztininku, rasziusiu lotiniszkai, jeigu ne Lenkijai? Długosz'as, kronikos raszitojas, argi ne lenku tur buti statomas, nors lotiniszkai raszė?.. Užtaigi ir Norbutis, Kondratowicz'ius, Mickiewicz'ius ir kiti nenustojo wisiszkai buti lietuwiais, raszidami lenkiszkai; nors žinoma daug labai nukentėjo Lietuwa dėlto, kad tokie mokslingi ir szaunus wirai kitiems daugiaus tarnawo, neko sawiemsiems...

Man matosi kad taw truputį įkalbėjau, N 7 A-ros paminėtus wirus tikrai buwus lietuwiais. Bet tawo užmetinėjama pinklė, — A-ra raszanti nebutus daiktus, įkalbinėdama nekurius garsius wirus buwus lietuwiais, dar didžiaus turės pasilpnėti, jeigu asz taw atkartosiu dar tai, dėlko A-ra pakėlė klausimą tautistės nekuriu rasztininku. Juk pradžioj N 7 A-ros skaitai, jog „Dziennik'as Poznański's" stacziai ir drąsiai sako, kad Lietuwiai butu nieko wietoj prapuolę ir isznikę, jeigu l e n k a i nebutu užlaikę rasztuose Lietuwos mines, istoriją, dainas ir tt. ir tokiu budu nebutu pagarbinę wardą Lietuwos... Po to, ką asz taw jau iszrodžiau ir iszpasakojau, tur buti dabar sutiksi su manimi, kad tie wirai, kurie musu praeitinę pagarbino lenkiszkai raszituose weikaluose, b u w o l i e t u w i a i s pagal sawo kiltį ir dwasę, kad ne lenkai musu mines, istoriją užlaikė ir swietui apgarsino, bet patis l i e t u w i a i; dėlko l i e t u w i a i rasze l e n k i s z k a i, tam ira istoriszkos priežastis, žinoma l a b a i w e r k t i n o s, žiurint isz musu lietuwiszkos pusės... Lenkai turėtu buti dėkingi mums, kad mes jiems dawėme tokius wirus, kurie — wargszai, atsižadėję sawo kalbos (žinoma newisiszkai isz sawo kaltės), tempė swetimą jungą, pripadėdami swetimtaucziams prakusti ir riebesniais tapti...

Taigi matai tur buti, ko „Lietuwos milėtojai" troszko pasiekti, sakidami Mickiewiczių, Kondratowiczių ir kitus buwus lietuwiais... Musiejie tiktai norėjo apsiginti nuo nepraszitos ir gwaltu brukamos „brolistės", kuri iszmano tiktai lietuwius iszjuokti, szlowę nuplėszti ir girtiesi dar su sawo meilė ir szirdingistė dėl „žmogpalaikiu szwentos Žemaitijos" (ludek świętej Żmujdzi")... Musiejie nors truputį norėjo pabraukti per lupas tiems nepraszitiems globėjams Lietuwos, kurie iszwidę Lietuwius bejudant ir sawo kalbos, tautos ir žemės bemaudžiant, pradėjo nesawo balsu szukauti — „wilius", „atsimetimas", „parsidawę žmonės" ir t. t., norėdami iszgandinti abejojanczius ir sudrumstame wandenije gauditi žuwį. Ar matisi dabar „cui bono" wis tai buwo paraszita A-roje? Užtiesa, argi nors truputį gali pamisliti, kad darbininkai A-ros butu neprieteliais Lietuwos, wisi gi globėjai „ziem naszych" Lietuwą nuwestu į Dangų?.. Wieną tiktai galima, pagal mano nuomonę, iszmetinėti darbininkams A-ros, kad jie, budami dar jauni, neapsipratę, per daug geros ir įlaidžios szirdies, kartais netwirtai stow ant tikro pamato ir gauna po truputį paslisti;

nemokėdami tikrai pažinti, isz kurios pusės reikia mums saugoties, jie wis dar wiliasi, kad lietuwiams prisidės kas isz malonės arba paszalpos swetimtaucziu, ir per tai negal susukti wisas sawo pajiegas ant Lietuwos linkon ir tenai tiktai jieszkoti sawo prieteliu ir darbininku... Kožnas juk swetimtautis, — ar tai wokietis, ar maskolius, ar lenkas, tikoj mus prariti; tikt newienopu budu jie waro sawo prakeiktiną darbą: wieni stacziai spaudžia ir į panczius deda, kiti gi dar po truputį glosto, džiugina ir sawo „brolistę“ brunka, neturėdami tuom tarpu kitu įnagi mus laikiti prisiriszus... Daug kalbėti, bet klausiti... taipogi daug!.. Tegul bunie kitam kartui...

Wiena tawo pinklė man neaiški. Tu sakai: „Iszdawėjai A-ros raszo, kas jiems mėgia, o ko Lietuwa reikalauja tai jie ir žinoti nenori“. Argi taip ira? Argi A-ra nesisteigia atsiliepti ant to, „ko Lietuwa reikalauja“? Jeigu newisur jai tai pasiseka, tai juk newiską galima ira apžioti... Kodėlgi tie, kurie žino, ko Lietuwa reikalauja, tili nieko nesakidami, tiktai rodidami sawo „juokus ir piktumą“?!

Tam kartui užteks... Meldžiamas perkratik mano samprotawimus apie pawardes ir perspėk, jei kur pamatisi manę apsirikus. Taipogi netingėk rankioti ir praneszti žinias, pridurdamas, ar nori, ar ne, kad jos pakliutu į A-rą...

Dabar apie taip saw žinias...

Rusiszki laikraszcziai labai aitriai pradėjo raszinėti apie mus Lietuwius, ir daugiose wietose gerai apie mus atsiliepia. Asz taw turiu pasakiti, kad wisos jau rusiszkos gazetos, iszėmus „Московскія Вѣдом.“ nieko dar nepasakiusiu doro, pradeda jau aiszkiai sznekėti ir pripažinti, kad mums reikia atiduoti musu lotiniszkas litaras. Taip pradėjo jau kalbėti net „Новое Время“, taip daug ir bjauriai prirasziusios apie mus... Užwis gi daug ir szirdingai apie mus praszneko maskwiszkis laikrasztis „Современныя Извѣстія“, kaip žinoma labai konserwatiwiszkas (!) — Apie musu abecėlą ir padėjima lietuwiszku rasztu jinai raszinėjo keliuose numeriuose: NN. 80, 85, 89, 94, 97 ir kituose už sziuos 1884 m. — Tie straipsniai, kurie ira patalpinti paminėtuose NN, ira labai swarbus ir asz taw tariu juos įsigaminti, idant pacziam pasiskaititi ir kitam paroditi. Asz pats taw prisiuszciau sakitus NN, jeigu juos galima butu gauti czia Peterburge. Bet labai lengwiai galima ira gauti tuos NN, raszant tiesiai į redakciją ir nusiunczіant jai po 5 k. už kožną numerį ir po 1 arba 2 k. už jo parsiuntimą,

t. i. isz wiso 7 k. — Adresas redakcijos: Москва, Воздвиженка, въ Ваганьковскомъ переулкѣ, домъ Флоришевской пустыни, рядомъ съ Казенной палатой, въ контору Редакціи „Современныхъ Извѣстій“... Redakcija praszo siųsti mokestį grinais piningais, bet gal ir markoms tiktai smulkios werczios (ne aukszcziaus kaip po 5 k.) — Jei nenorėtumei rasziti tiesiai į redakciją, tai raszik ant wardo „Студента Московскаго Университета, Филологическаго Факультета, Ивана Яблонскаго“. Jis taipogi galės taw parupinti tuos numerius... Dabar taip subruzdėjo musu lietuwiai, kad jau nebeilgai turėsim laukti, iki kol iszgausim sawo rasztą...

Pasakisiu szį tą apie musu giwenimą Peterburge... Kad tu dar buwai Peterburge ir iki pat sziu metu buwo mislijama, kad sostapilėj Rosijos suwisa maža saujelė Lietuwiu tėra ir kad mus labai esame nuwargę ir niekam werti... Bet szimet po Kalėdu teko mums, studentams, įsipažinti su lietuwiais tikrais, prideranczіais prie žemesniu stonu ir atwikusiais į Peterburgą uždarbauti. — Pasirodė kad tokiu „tikru“ lietuwiu ira į keliatą szimtu, o gal ir daugiaus kaip tukstantis. Daugumas isz ju moka, žinoma lenkiszką arba maskoliszką kalbą, bet ira tokie kurie lenkiškai wisiszkai nesupranta, ir kitaip taipogi labai mažai; lenkiszkai gi nežodžio nemoka. Matidami tokį padarimą, lietuwiai patis jau du kartu buwo prasziti pas arkiwiskupą Gintautį, kad leistu kokioj norint wienoj bažniczioj katalikiszkoj sakiti lietuwiszkam kuningui lietuwiszkus pamokslus ir wienu žodžiu, parupintu mums lietuwiszką kuningą. Arki wiskupas, sakidamas kad tai pridera nuo Ministerio widaus reikalu, apsiėmęs ira pats waiksztinėti apie tai, įdant iszgauti laiswę lietuwiams turėti sawo kuningą. Nežinome ar tai įwiks, bet neseniai musu lietuwiai ėjo treczią kartą pasiklausti „kaip girdėti su kuningu“ ir isz nedasiprotėjimo nuėjo ne pas patį arki-wiskupą, bet pas jo „tarną“, sekretorių, kuris pasirodė besąs „pastipusiu lenku“ (zajadły polak) ir kone su kumszczіu iszwarė mus[u] praszitojus, sakidams: „jei lietuwiai nor sawo kuningo, tai testato sawo bažniczią“. Argi tai nejuokai; juk wisos Peterburgo Kataliku bažniczios pastatitos už piningus „kataliku“, giwenanczіu Rosijoj, nežiurint ju tautistės. Jeigu wokiecziai, lenkai, prancūzai girdi sawo pamokslus, tai kodėlgi negirdėti ir lietuwiams, kurie Peterburge ira gal nemažiaus kaip lenku, jeigu mes atimsim nuo ju tuos lietuwius, kurie pawirto į lenkus... Isz wisu pusiu mumis spaudžia...

Pamatę kad daug ira lietuwiu, padarėme sawo „waka-

ruszką“ ant užgawėniu*, gawę butą nuo latwiu, dideliu musu prieteliu. Mes taip warėme, kad wiskas butu lietuwiszkai; lietuwiszkai kalbėjome tarp sawęs sziokie tokie, szokimus wedėme arba dirigawojome l i e t u w i s z k a i ir tt... Girdėti buwo: „wirai į ratą“, moteres lenciugėlį! arba szeinį! wirai po kairės! ir tt. Ar tai nesmagu buwo?!.. Bet ir czia įkiszo nosį lenkai ir kaip wisur taip ir czia darė mums „szunibę“, kiek tik galėdami; juokės isz musu kalbos, isz to kad mes surinkę „liokajus“, „nudriskėlius“, „chamus“... Gerai kad mumis latwiai užstojo ir pagandino ju „pastipimą“, žadėdami juos nustatiti kur reikiant, jei nenutiltu... Dabar ant prawadu (po Weliku) padarėme kitą tokį jaunimą, į kurį nebepriėmėme tu „meistru“, susipratę, kad, jie geruoju su jais kalbant, wisadą mus bjauros, kaip tikt pajus lietuwiszkai sznekant. Užtaigi paskutinį sikį daug szirdingiaus ir gražiaus lietuwiai pasilinksmino, neturėdami ant sawo sprando „broliu“ lenku... Daug galėtu dar labai gražiu daiktu apie musu jaunimą pasznekėti, iszgirsi aulinkui...

Apie kitus dalikus pasisznekėsim dar. Asz apleisiu Peterburgą apie 5 Gegužės; iki tam laikui paraszik man dar gromatą, ir duok adresą kur pats giwensi wasaros laike — Geriaus tada pasikalbėsim... Sudiew sziam kartui... Labas dienas lietuwiams! — Tawo Draugas *Jonas S.*

(b. t.)

* Apie tą vakarą plg. *J. Čerka-Čerkauskas* Kaip buvo organizuojamas pirmasis Petrapilio lietuvių vakaras — Mūsų Senovė 1937 II N 1 (6) p. 92—100. *Red.*

V. Dokumentai.

SIMANO STANEVIČIAUS MIRIMO METRIKA

Mūsų Senovės II t. 170—171 p. pateikėm Simano Stanevičiaus gimimo metriką. Dabar tas pats kun. Veblaitis Kauno Metropolijos archyve surado ir jo mirimo metriką, kurią čia išverčiame:

Bajoras Simanas Stanevičius, sakramentais aprūpintas, džiova mirė Stemplių dvare, Švėkšnos parapijoje, *1848 metais vasario mėn. 27 dieną (n. st. — kovo mėn. 10 d.)*, būdamas nevedęs ir 49 metų amžiaus. Palaidotas Švėkšnos vikaro kun. Otono Praniausko Švėkšnos parapijiniuose kapuose to paties vasario mėn. 29 dieną (n. st. kovo mėn. 12 d.).

1890 M. „SULYGIMAS" „VARPUI" IR „ŪKININKUI" LEISTI

Spausdinama iš autentiško, greičiausia M. Lozoraičio ranka rašyto, teksto (jis dabar yra V. D. U. Bibliotekos rankraščių skyriuje) sutartis tarp varpininkų Motiejaus Lozoraičio (1866—1907 VII 18/31) ir Juozo Kauko (m. 1895 VII 27) iš vienos pusės ir Martyno Jankaus (g. 1858 VII 7) ir Kristupo Voskos (1861 XII 21 — 1905 XI 1) iš kitos. Šios sutarties tikslas buvo garantuoti „Varpo" ir „Ūkininko" leidimą beveik tokiu pat būdu, kaip S. Kušeliauskas, įsteigęs „amžiną Lauryno banką" kelis metus prieš tai, norėjo garantuoti „Šviesos" ir katalikų tikybinės literatūros leidimą. Abidvi tos garantijos buvo sudaromos pusiau legaliu būdu, nes tik viena pusė, M. Lietuvos veikėjai, buvo legalūs, o antroji pusė, D. Lietuvos veikėjai, atvirai veikti negalėjo, ir dėl to negalima buvo sudaryti tikrų teisinių garantijų, kad tie pinigai nežlugtų. Ir vienu ir kitu atveju jie žlugo. Tačiau, kiek tai liečia „Varpą" ir „Ūkininką", nors tų 1000 rublių žlugimas ir sukėlė savu laiku didelį lietuvių šviesuomenės pasipiktinimą ir vos nesužlugdė pačių laikraščių, tenka visgi pastebėti, kad čia sunku įžiūrėti kieno nors bloga valia: kiek matyti iš sutarties teksto, sąlygos, pastatytos Jankui ir Voskai, ypač tiems laikams, buvo labai sunkios, o laikraščiams duodant maža pajamų, visas kapitalas turėtų trumpu laiku išsisemti; kita vertus, Jankus niekados neturėjo komercinių gabumų, o literatūrinėje srityje buvo tikras fantastas, nuolatos sumanąs ir bandąs leisti tokius leidinius, kuriems iš anksto buvo lemta greitai mirti. Taigi nestebėtina, kad jis greitai bankrutavo, o kartu žlugo ir jam patikėti pinigai (tikriau, jų liekanos, nes ir prieš bankrotą jų didesnė dalis turėjo būti įkišta į „Varpą" ir „Ūkininką"). Spausdindami tą sutartį praėjus 50 metų nuo jos parašymo, turime gailėtis, kad niekas ligi šiol nėra tos leidimo istorijos aprašęs. Pats gi M. Jankus V. Kudirkos jubiliejiniame Varpe 1924 m. (p. 173—174 Apie „Varpo" spausdinimą pirmaisiais metais) apie tai tiek teparašė: „Tolesnis „Varpo" likimas, rods, man gerai žinomas, bet apie tai aš nenoriu nieko rašyti, nes priminti turėčiau savo pergyventų nelaimių". *Vac. Biržiška*

SULYGIMAS, padarytas tarp Jankaus ir Woskos isz wienos pusės, ir Lozoraiczio ir Kauko isz kitos.

§ 1. Lozoraitis ir Kaukas skolina Jankui ir Woskai tukstantį rublių (1000 rublių).

§ 2. Už tai Jankus duoda ipotekiszką garantiją.

§ 3. Jankus ir Woska mokės po 5% ant metų nuo tukstanczio rublių; tuos procentus Lozoraitis ir Kaukas sunaudos ant literatiszkų reikalų, kaip tai: ant paszalpos rasztininkų, atspausdinimo knigų ir panaszių.

§ 4. Kol tie pinigai bus pas Jankų ir Woską, juodu, Jankus ir Woska, apsiima pildyti žemiau paminėtas pareigas:

a) spausdinti du laikraszcziu: „Varpą“ ir „Ūkiniką“, taipgi padidinti juos ir pagerinti pagal iszgalėjimą; b) vesti administraciją tų laikraszczių, tai yra: vesti rokundą pinigų, surinktų už laikraszczius, taipgi pinigų, iszduotų ant jų spausdinimo ir platinimo, pristatyti laikraszczius ten ir tiems, kur ir kam reikia; c) laikyti laikraszczių maskoliszkų, lenkiszkų, vokiszkų arba kitokių, kokių reiks, minimum už dvideszimts penkis rublius (25 rublius); d) nuo 1 Januariaus 1891 metų mokėti algą, penkesdeszimt rublių ant mėnesio (50 rubl.), Juozui Adomaicziui, kurią turi mokėt pirmą dieną kiekvieno mėnesio isz virszaus su sykiu; bet jeigu bus darodyta, kad pagal padėjimą laikraszcziu neįstengia algos mokėti, tai ją mokės Lozoraitis ir Kaukas taipgi antruose metuose, kol nebus darodyta, kad gal.

§ 5. Jankus ir Woska kiekvienuose metuose paskirtame laike daleidžia daryti reviziją viso padėjimo minėtų laikraszczių Lozoraicziui, Kaukui arba tiems, kuriems Lozoraitis ir Kaukas duos plėnipotenciją.

§ 6. Lozoraitis ir Kaukas turi pristatyti literaliszką medegą dėl „Varpo“ ir „Ukiniko“ be trukdinimo atspausdinimo tuodviejų laikraszczių, kada juodu turi iszeiti.

§ 7. Lozoraitis ir Kaukas atsitrauks nuo padaryto sulygimo a) ne ankszcziaus, kaip po penkių metų, jaigu Jankus ir Woska pildys priimtas ant savįs szitame sulygime pareigas; b) ir kada juodu panorės, jeigu ne pildys jų Jankus ir Woska.

§ 8. Jankus ir Woska atsitrauks nuo padaryto sulygimo a) kada panorės, bet ne kitaip, kaip tik davę apė tai žinią Lozoraičiui ir Kaukui už metų, b) ir kada Lozoraitis ir Kaukas nepildys pareigų, paminėtų § 6 szio sulygimo.

§ 9. Nesutikimą tarp abiejų pusių sudyja pirmiausia tarpininkai, iszrinkti isz abiejų pusių lygume skaitliuje, paskuigi, jai nesutiktu ant nuosprendžio tarpininkų, vietinis sudas.

§ 10. Po smerties Jankaus ar Woskos szitą sulygimą pildo tas isz juodviejų, katras liekti gyvas, o po smerties Lozoraiczio arba Kauko tas, kuriam bus dūta plenipotencija.

Ragainėje, 29. sausio 1890 metų.

Martynas Jankus. Kr. Woska. M. Lozoraitis. J. Kaukas.

APASČIOS IR NEMUNĖLIO VIENYBĖS STATUTAS

Jau kun. Sabaliauskas (Mūsų Senovėje I p. 397—398) ir J. Čerkus (Mūsų Senovėje II p. 433—434) pateikė kiek medžiagos Apasčios ir Nemunėlio Vienybės (Sabaliauskas vadina Susivienijimu) istorijai. Dabar pavyko gauti jos statutą, ar jos nuorašą. *Vac. B-ka*

Vieni apgalimi yra, bet du gali atsitureti,
nesa trilinka virve beveik truksta.
(anot Salom.)

Kiekviena Draugyste yra 1) žmonių kůpa (surinkimas) turinczių, 2) vieną tikslą arba aiszkiaus sakant vieną darbą dirbanczių ir vienodus 3)pragumus (spasabus) vartojęczių, idant tą tikslą sujungtomis spekomis pasiekti; I Todel szios draugystes tikslas:

Kiekvienas draugas turi rupintes, idant a) padirbti savę dorą krikszczionį ir ukesį (obivatelį) idant tokiu budu galetu su isztikimybe (autoritetu, pavogą) su kitais elgties ir pritraukti prie savęs; b) stengtes ir kitus isztobulinti (iszdailinti) kaip doriszkai teip ir dvasiszkai (protiszkai), teippat inkvepti kitems tautiszką sąmonį (supratimą) ir tevynes meilę; c) paspirti *darbu* ir zodziu tikrai tautiszką prekybą, prikalbineti kiekvieną vientautį, idąt prisidetu prie inkurimo draugiszką krautuvesį pirkynų, prekinikus (kupczius), iszdarbę, amatninkistęs ir menus arba dailę; d) rinkti dvasiszkus tautos turtus k. a.: pasakas, padavimus, senoves dainas, misles ir patarles, teipogi rankioti senoves daiktus, inrąkius ir iszkastus ginklus..., idant galetų draugyste susikraut savo muzeum.

2) Pragumai (spasabai).

a) Kiekvienas draugas turi butinai nors vieną laikraszti tureti ir kiek atsarga leidzia důti kitiems skaityti;

b) pirkti knigiales žadinączias vientauczius isz miego ir platinti jas tarp vientauczių.

Organizacija (sudejimas).

§ 1) Draugyste susideda: 1) isz vieno prieszsedetojaus (prezidento), vieno jo padejejaus (pagelbininko), vieno izdininko (kasieriaus), ir vieno iszpilditojaus, arba kurjeriaus, kurs visas nů draugystes siunczíamas žinias, arba gromatas savomgi laikę ir tikrai padůtu bendrystes sąnariams. Komiteto ir kiti ipatingi sąnarei bus iszrinkti tiktai prasiplatinus draugystei ir dideliam jau esant draugų skaicziui.

§ 2) Prieszsedetoją ir kitus sąnarius teipgi ir draugystes statutą iszdůda ir užtvirtina visotinemę susirinkimę.

§ 3) Draugai skyresi į tris dalis: a) virszininkai, arba draugistes valditojai, b) sąnarei szeip jau, isz kurių tulis tures ipatingą pasiuntimą platinti lietuviszkus pirkynus, c) gůd sąnarei, kurie prisideda, kaipo patarejei ir virszaiczių pagelbininkai, szelpdami draugystę savo rasztais.

§ 4) Tolesnis prijemimas sąnarių į bendrystę galimas yra par sąnarių inkurejus arba pirmutinius, kurie turi tikrai pažinti ir žinoti padorumą pridalijęczoi į bendrystę vyro ir už jo tikrumą atsakyti, bet užtvirtinimas naujo sąnario tampa tikt prie visotinio susirinkimo.

§ 5) Del bendrystes reikało, lietuviszką pirkymų, parsiuntimo žinių ir rasztų nů draugystes par sąnarius tur buti sudeta piningų, delko pirmiejei draugai, arba inkurejei tures inmoketi draugystes iždą mietinio ineszinio vieną rublį ir 25 kap.; o prisidalintojei paskiaus po ½ rublio.

§ 6) Atvelijimas isz iždo imti pinigus del bendrystes reikalų tur buti apsvarstytas pirminių keturių sąnarių § 1-me minetų, kurie prie visotinio susirinkimo turi aiszkiai parodyti, del kurių reikalų tapo iszleisti pinigai.

§ 7) Visi będrai turi buti prisiegdinti apei jų tikrumą bendrystes delei ir apei bendrystes prisakitą uztileimą. Įkurejems bendrams bus įdůti pirmamę susirinkimę ipatingi ženklai.

§ 8) Girtůklei ir negalintejei valdyti leziuvia t. y. uztileti bei slepti dalikus bendrystes prisakitus visai nia gali buti prijemami į draugystes sąnarius.

§ 9) Visotinių susirinkimų turi buti per metus 2: vienas vasarą, antras žiemą(;) vieta susirinkimo ir diena tur buti zinoma sąnariams neveliaus per vieną mieniasį. — Susirinkimai nia ipatingi tur buti keturi per metus t. y. per tris menesius susirinkimas nů susirinkimo, — bet jei butu reikałas, galima toki susirinkima daryti ir umai.

§ 10) Del lingvesniu sueimu daryma draugai skyresi ant dvejų dalių — vieni vieną sykį, kiti kitą sykį susirenka, — bet jei galema daugiaus susirinkti, tai geriaus.

§ 11) Visi bendrai tur tvirtai uzsilaikyti nů priesztaravima priesz karalių; ir stengtęsi kariauti priesz nigilistus ir darvinistus (bedievius). Jeigu tarp bendru butu užtemitas koks nigilistas, arba darvinistas, tai tůjau tur buti praneszta draugystei, kuri sukvietus susirinkima, nusprenstu ką veikti.

§ 12) Platindami apszvietima ir pritraukdami kitus prie draugystes, bendrai turi tikt apskritai partikrinti kitus apei draugyszczių reikalingumą ir tikt jems iszpažinus karsztą norą inkurti tokią draugystę, jau gali sziek tiek drąsiaus kalbeti, jog tokias draugystes ir yra, bet kožname karte negalema tůjaus atadengti paslapczių, o labjaus sąnarių draugystes ipatingai jauniems. Důta Starklizde.

ČIPĖNIEČIŲ PETICIJA DĖL SPAUDOS

Vaše Imperatorskoe Veličestvo Avgustejšij Monarch Vsemilostivejšij Gosudar

Prosiat krestjane Čipianskoj volosti, Ponevežskago uezda, Kovenskoj gubernii, niže podpisavšiesia.

Vsepoddaneišee prošenie.

Povergaja k stopam Vašego Imperatorskago Veličestva svoi vernopoddaničeskija čuvstva osmelivaemsia povergnut i svoju gorkuju učast: nam Litovcam s 1864 goda zapreščen k upotrebleniju latinskij šrift dlia pečatanija knig na svoem rodnom litovskom jazyke i s togo vremeni my sčitaem sebia lišennymi svobody polzovatsia pečatnym slovom, tak kak russkij šrift, kotoryj nam dozvolen, v silu našich duchovnych osobennostej ne možet byt primenen dlia našego jazyka, latinskim že šriftom my polzovalis s nezapamiatnych vremen, srodnilis s nim i sčitaem ego ne inače kak svoim rodnym — litovskim; vsledstvie že ego zapreščenija my postavleny v neobchodimost polzovatsia im kak plodom zapretnym, pokupaja naši molitvenniki pečatannye za granicej i uplačivaja vtroje dorože čem esli by my imeli svobodu pečati na rodine. Naučnych že i periodičeskich izdanij my vovse neimeem, poetomu mrak i nevežestvo cariat: židy vyžimajut poslednie soki, v choziaistve nikakich ulučšenij, produkty prežniago selskago choziaistva neudovletvoriajut potrebnostiam kraja. V nravstvenno religioznom otnošenii upadok čuvstvuetsia, prestuplenija uveličivajutsia. Školy ne dajut dostatočnago poznanija; pri tom malčiki esli i

usvaivajut neskolko russkij jazyk, tak po okončanii kursa, vozvrativšis v svoju sredu zabyvajut vse, a potomu narodnych škol obrazovanie ne daet tech blag, kakija by splyli na nas, esli by my mogli čerpat nauku na svoem rodnom jazyke. — Ne znaem zakonov — zakouločnaja advokatura terzaet nas; korčmy polny, tak kak molodež prazdna za neimeniem knig. V poslednee vremia nam načala policija otbirat molitvenniki, poslednee naše ubežišče.

Potomu molim Vsemilostiveišij Monarch darovat nam kak milost v den Sviaščennago koronovania Vašego Imperatorskago Veličestva, svobodu pečati latinskim šriftom, za čto my i vnuki naši budem večno blagodarny, nikogda nezabyvaja toj velikoj milosti, kotoraja otkroet nam put k vsestoronnemu razvitiju i prosveščeniju našego litovskago naroda.

Čipianskaja volost Marta 1896 goda. Prošenie sočinial i na belo perepisal odin iz prositelej krestjanin Ignatij Osipov Grubinskij.

Vašego Imperatorskago Veličestva Vsemilostivejšago Gosudaria, vernopoddannye.

PETRAPILIO LIETUVIŲ STUDENTŲ DRAUGIJOS VALDYBOS IR VISUOTINŲ SUSIRINKIMŲ PROTOKOLAI 1908 II 20 — 1917 XII 3

(tęsinys*)

1911 XI 26. Dalyvauja visa valdyba. Anketa. J. Elisonas praneša, kad pravesta per visuotiną susirinkimą anketa[13] pavyko, bet reikalinga

* Ž. Mūsų Senovė II N 2(7) p. 346—350, N 3(8) p. 525—529, N 4(9) p. 675—677.

[13] P. L. S. D. archyvo liekanose išsiliko dvi anketos — viena vardinė, trumpa, kur hektografu surašyti šie klausimai: Pavardė, vardas, tėvo vardas, Paėjimo vieta, Kokią vidurinę mokyklą baigė, Kokius mokslus dabar eina, Kur, Adresas — tai bent faktiškai ne anketa, bet registracijos lapelis — į ją, matyt, atsakė dalyvavę visuotiname susirinkime 73 studentai ir studentės: 56 vyrai ir 17 moterų; iš vyrų 13 teisininkų, 10 matematikų, 9 gamtininkai (jų 2 pažymėjo agronomiją), 2 filologai, 3 technologai, 3 politechnikai (1 inž., 2 kom.), 2 komer. kur., 2 agron. kursuose, 2 elektrot. inst., 1 kelių inst., 1 miškų inst., 1 inst. civ. inž., 1 ped. kursuose, 2 technikume (priv.), 1 elektromech.Paryžiuje ir 3 baigę; moterų 6 dantų gyd., 1 med., 2 teisių, 1 ist. fil., 1 Leshafto k., 1 konservatorijos, 1 psichoneurol. inst., 1 komer. k., 1 pedag., 1 archit. mokykloje ir 1 niekur. Matyt, šią anketą turėjo galvoje J. Elisonas. Kita anketa, platesnioji, matyt, ta pati, kurios sustatymas buvo pavestas Elisonui ir Civinskui (bevardė, kai kas ir pasirašė) turėjo šiuos klausimus: Kur esmi gimęs, Lytis, Luomas, Kame ir kokią vid. mokyklą pabaigė, Kelintus metus studentauji, Kur ir ko mokiniesi, Kuo tėvai užsiima, Tėvų turtas arba uždarbis, Kiek išleidai mokslui per ištisus praėjusius metus (šio punkto daugelis nesuprato), vidutiniškai per mėnesį, Iš ko dabarties mokiniesi (Pats uždirbi, Padeda tėvai, pažįstami ir giminės, draugijos paskolos), Politikos pažiūros, Laikraščiai, kuriuos nuolatos skaitai. Į ją atsakė tik 46 nariai (jų 9 moterys). Iš vyrų 21 Kauno gub., 15 Suvalkų, 1 Rygoje; moterų 4 Kauno, 4 Suvalkų, 1 Simbirsko g.; pagal luomus: 34 valst., 1 bajoras, 1 než., 1 miestietis; mot. 6 val., 2 baj., 1 miest.; 1 vedęs ir 1 ištekėjusi. Iš atsakiusių vyrų nė vienas nenurodė baigęs Šiaulių gim. (pirmoj anketoj 9), 8 Marijampolės, 7 Liepojos,

platesnė, kuri valdybai duotų žinių apie narių materialinę padėtį ir parodytų Petrapilio lietuvių studentų veidą. Klausimo išrišimas pavestas J. Civinskui ir J. Elisonui. Draugijos praeičiai pažinti pavesta J. Elisonui prašyti per laikraščius buvusius P-lio lietuvių studentus siųsti atsiminus ir visokius dokumentus. Nariu priimtas P. Narutavičius (r. J. Byla ir V. Didžiulis). Vitrina. J. Elisonui pavesta surasti, kažkur užsimetusią vitriną, kuri buvo lenkų valgykloje. Paskolos 15 rb. išduoti J. Vilkaičiui.

1911 XII 6. Dalyvauja valdyba be J. Daugelos ir kandidatas J. Šližys. Paskolos S. Girdvainiui 8 r., E. Krištopaičio paskolą prailginti ligi po Kalėdų. Labd. d'r. prašant nutarta atskiriems valdybos nariams paduoti prašymus ant 101 rb.[14] Dėl incidento per vakarą pirklių klubo salėje, kada V. įžeidė kun. S., pavesta pirmininkui paaiškinti kun. S., kad st. V. nėra draugijos narys. Vakarai. Kadangi Mažturčių dr. nesutinka užleisti draugijai vietos, tai nutarta rengti vakarą kartu su labdariais sausio mėn. gale. Tai pavesta komisijai iš J. Bylos ir F. Daugelos. Chorai. St. Šimkus ir Labdarių dr., kiekvienas atskirai prašo padėti jiems sudaryti chorą; labdariai siūlo nuolatinį chorą, Sasnauskio vadovaujamą. „Nutarta atsisakyti nuo St. Šimkaus sumanymo, kuriam choras, matomai, buvo reikalingas asmeniškiems reikalams, kad padainavus fonografan, be to abelnai St. Šimkaus pradedami darbai neranda visuomenėje prijautimo". Priimti labdarių dr. sumanymą, prašyti chorą vesti Sasnauską, „jei jisai sutiks vesti dykai". Vakarui Kaune paduoti prašymą prorektoriui pavesta J. Bylai[15]. Labdarių dr. pasiūlymą įsteigti studentams bendrabutį, kur būtų st. dr. biuras, knygynas ir galėtų gyventi keli studentai, principe priimti, sutinkant už jį mokėti ligi 6 r. mėnesiui. Nariais priimti Janina Gaidimavičaitė (r. A. Prakaitytė ir L. Vienožinskaitė), St. Radzevičius (r. J. Elisonas ir V. Vaitkus). J. Elisono pasiūlymą pirkti už 10 r. 50 k. L. M. ir D. Dr. namams vieną žemės sieksnį atidėti ligi visuotino dr. susirinkimo. Rašt. J. Elisonas.

1912 I 27. Atyko 4 valdybos nariai. Visuotinam susirinkimui butą apsiėmė surasti J. Vilkaitis ir Daugela. Buvo paskaitytas 15 „štreikbrecherių" parašytas reikalavimas sušaukti visuotiną susirinkimą jų klausimui aptarti. Kadangi draugijoj yra 101 narys, tai sulyg § 13 įstatų jų

---

2 Suvalkų, 3 Petrapilio, 3 Panevėžio, 1 Kauno, 1 Pernavos, 1 Pskovo, 1 Vilniaus, 1 Dinaburgo. 2 eksternai, 1 komer. mok. (nenurodė, kur), 1 dv. akad., 2 mok. semin., 3 nenur. (nebaigė); mot.: 3 Šiauliuose, 2 Marijampolėje, 1 Vilniuje, 1 Kaune, 1 Rygoje, 1 niekur; 18 v. stambių ir vid. ūkininkų vaikai, kiti smulkių, darbininkų, tarnautojų, našlaičiai; m. 5 stambių ūk. dukt., kitos smulkių, tarnautojų, našlaitės. 13 v. gyveno iš tėvų ir giminių gaunamų lėšų (8 Suv. ir 5 Kauno), 3 iš valdiškų stip. (jų vienas turėjo vad. lietuvišką stipendiją, matyt, Antanas Naujokaitis), 3 „Žiburėlio" stip., kiti iš uždarbio ir paskolų; m. 7 iš tėvų, 2 „iš savo pinigų". Kai dėl pažiūrų — 4 pasisakė tautininkai, 1 kat., kiti kairieji; m. 1 kr. demokratė, 1 neaiški, 2 neatsakė, 1 „netvritos", kitos priemivės. *Red.*

[14] Kadangi draugija buvo nelegali, tai legalios lietuvių organizacijos, ruošdamos studentų naudai ar kartu su studentais vakarus, pelną turėjo skirti ne valdybai, bet atskiriems, neva paskolos reikalingiems studentams, kurie gautas sumas atiduodavo st. draugijai.

[15] Tokie provincijos vakarai buvo ruošiami univ. lietuvių „žemietijos" vardu.

reikalavimas neprivalomas, bet valdyba nutarė pati jų klausimą iškelti visuotiname susirinkime.

Nauji nariai. Patvirtinamas priėmimas, atliktas I 23 neva valdybos susirinkime iš 3 narių, nariais: Stefanijos Mickevičaitės, Eugenijos Šidlauskaitės ir Antano Gabelio (visus r. Gricius ir Mickevičius). Patvirtintos paskolos Žadeikai 10 r., Vyšniauckui 10 r. ir V. Petronaičiui 15 r. Už rašt. J. Vilkaitis.

1912 I 31. 4 vald. nariai ir 2 svečiai. I 30 vakaras davė apie 200 r. pelno. Paskolos Daugelai 25 r., Savickui 10 r. Rašt. J. Vilkaitis.

1912 II 8. 4 vald. nariai ir 2 kandidatai. I 30 vakaras davė gryno pelno 211 r. 23 k.; jų 50 r. išsiųsti Žiburėliui. Nusiųsti padėką Kauno gubernatoriui už 10 r. auką per vakarą Kaune I 14. Rūpintis, kad lenkų valgykla daugiau išrašytų liet. laikraščių. Paskolos Savickui 20 r., B. Mickevičiui 20 r., Vyšniauckui 10 r., Liutkytei 30 r. Nauji nariai Ožela (r. Daugela), Degutis (r. J. Civinskas ir J. Vilkaitis). Už rašt. J. Vilkaitis.

1912 II 16. 4 valdybos nariai ir 2 kandidatai. Vis. susirinkimą nutarta šaukti II 22. Panevėžio Aidas paaukojo 20 r. ir žada ateityj PLSD % nuo savo rengiamų vakarų. Padėka adv. P. Leonui už pagalbą, ruošiant I 15 (!14?) vakarą Kaune. Paskolos Bylai 25 r., Bunikiui 10 r. Nauji nariai Tallliat-Kelpša (r. J. Vilkaitis ir Šližys) ir Alfonsas Mickevičius[16] (r. Daugela ir Taunys). Už rašt. J. Vilkaitis.

1912 II 21. Valdybos nariai, be J. Bylos, kandidatai J. Chodakauskaitė ir J. Šližys. Vis. susirinkimas nutarta šaukti „ jei nebus kliūčių, šeimininkų daromų". Dėl 15 narių (V. Petronaičio ir kt.) reikalavimo šaukti visuotiną susirinkimą, kad apsvarstytų papeikimo rezoliuciją iš naujo (vis. sus. 1911 XI 7), nutarta to klausimo nestatyti, nes viskas aišku ir nutarta praėjusiame susirinkime. Paskolos A. Sugintui 25 r., M. Rubaševičiui 9 r., A. Dirvenskaitei 15 r. Kilo neaiškumų ar Žiburėliui reikia skirti 25% pelno tik iš Petrapilio ar iš visų vakarų. Pavesta išaiškinti J. Elisonui ir J. Vilkaičiui. Rašt. J. Elisonas.

Visuot. susirinkimas 1912 II 22. Pirmininkauja G. Liutkevičiuus, pirm. padėjėjas L. Noreika; sekretorius V. Didžiulis. Dalyvauja tik 46 nariai, tad susirinkimas nepilnateisis. Pavedamas informavimui apie idėjinių kuopelių gyvenimą. Nuo visuomeniečių kuopos praneša J. Paknys ir ginčuose dalyvauja M. Pečiulionis, nuo aušriniečių J. Kriščiūnas ir J. Elisonas, nuo ūkininkiečių A. Sugintas. L. Noreika iškelia „tautiškąjį klausimą". Sugintas praneša apie blaivininkų kuopelę, J. Elisonas apie universiteto studentų Mokslo draugijėlę (kružok Litvovedenija); J. Kriščiūnas apie gamtininkų kuopelę. Kiti dienotvarkės klausimai atidedami į artimiausią vis. susirinkimą.

1912 III 1. Visa valdyba be J. Bylos ir kand. J. Šližys. Įvykęs visuot. susir. buvo nepilnateisis ir visos dienotvarkės neišsėmė. Nutarta šaukti kitą 6-tą Gavėnios savaitę. Pavesta rūpintis jam sale pas estus. Priimtas narių Teodoras Tarulis (r. J. Elisonas ir J. Šližys). Paskolos Bunikiui 15 r., V. Didžiuliui 23 r., M. Pečiulioniui 12 r. Nutarta rinkti medžiagą draugijos legalizavimo klausimui paruošti. Rašt. J. Elisonas.

---

[16] Alfonsas Mickevičius jau tuo laiku ėjo Vilniaus žandarų sąrašuose kaip jų slaptas bendradarbis „Inteligent", ką išaiškino tik po karo A. Janulaitis.

1912 III 10. Valdyba be J. Civinsko ir J. Bylos; kand. J. Šližys. Praneštas maskviečių laiškas su prašymu atsiųsti pelno dalį iš Kauno vakaro. Vis. susir. atidėti, nes estų draugijos sąlygos netinka. Nare priimta konservatorijos mokinė Vaičkienė (r. J. Civinskas ir Vaičkus). Paskola Vaičkui 25 r. su sąlyga, „kad jisai butinai privalo pasidarbuoti draugijos naudai, kadangi apie ją jisai visai, matomai, buvo pamiršęs". Kaipo neužsimokėję ar baigę išbraukti iš narių tarpo: Adomavičius, Vac. Anforavičius, Vin. Bartoševičius, Kelpša, Butavičiūtė, Liepa, E. Liutkytė, Lušpenis, Mikuckaitė, Rašinskas, A. Slaboševičius, J. Stanevičius, I. Stonkus, Sadzevičiūtė, Šapka, Trybė, Vincevičius, Vitkauskas. Rašt. J. Elisonas.

1912 III 16. Visa valdyba be J. Vilkaičio ir kandidatas J. Šližys. Nustatyta vis. susirinkimo III 27 dienotvarkė. Paskaitytas dorpatiečių laiškas aprašąs jų gyvenimą. Paskolos Žadeikai 5 r., J. Elisonui 15 r., P. Daugelai, J. Bylai ir J. Elisonui pasikalbėti su kun. Būčiu dėl jo siūlomos studentams pašalpos (J. Elisonas).

Visuot. susirinkimas 1912 III 27. Susirinko 57. Pirmininkauja I. Končius, vicepirmininkas Z. Toliušis, sekretoriai L. Noreika ir Ant. Naujokaitis. Naujais nariais priimami: K. Blažys (r. J. Civinskas ir L. Noreika), J. Žilevičaitė (r. P. Damijonaitis ir P. Daugela), P. Narutavičius (r. J. Byla ir V. Didžiulis), J. Radzevičius (r. J. Elisonas ir V. Vaitkus), Mickevičaitė, Šidlauskaitė ir Al. Mickevičius (visus tris rekomenduoja M. Gricius ir B Mickevičius), P. Tarulis (r. J. Elisonas ir A. Sugintas), Gabalis (r. P. Daugela ir Taunys), V. Vaičkienė (r. Vaičkus ir J. Civinskas).

Dr. pirmininkas J. Byla bendram pranešime charakterizuoja d. evoliuciją iš grynai idėjinės, kokia ji buvo spaudos uždraudimo laikais, į savišalpos draugiją, kokia ji yra dabar. Jos metinis biudžetas siekia 800 rub. J. Kriščiūnas ir Jonas Gricius skaito revizijos komisijos protokolą iš 1912 III 26, kuriame nurodyta visa eilė smulkių trūkumų kasininko, valdybos knygininko, darbo biuro veikime. Kasininkė Dirvenskaitė nusiskundžia netvarkingu nario mokesnio mokėjimu. Atstovą į „Žiburėlio" susirinkimą pavedama išrinkti valdybai. Į komisiją įstatams pakeisti išrinkti J. Byla, A. Sugintas, J. Chodakauskaitė. Revizijos komisija papildoma 1 nariu Noreika ir kandidate Janulaityte. Draugijos pinigais nutarta pirkti 1 sieksnį žemės LMDr. ir D. Dr. namams.

Protestas prieš visuot. susirinkimo 1911 XI 7 nutarimą dėl „streiklaužių" buvo įteiktas dar 1911 XI 5; jame Vl. Petronaitis, Pov. Žadeikis, Linas Janulionis, Filipas Butkiewicz (pasirašė lenkiškai!), Ant. Čerkeliūnas, P. Dočkus, Vl. Kaveckas, St. Girdvainis, Vl. Sideravičius, St. Tataržinas, Vin. Kvieska, J. Vaitiekūnas, Aukštikalnis, V. Virbickas, A. Kibirkštaitė reikalavo rezoliuciją panaikinti, o J. Vyšniauckas, J. Rimkevičius, J. Piščikas, A. Sulikas, J. Gricius vien tik reikalą dar kartą iškelti. Po ginčų, kuriuose dalyvavo A. Graurogkas, Rimkevičius, Žadeikis, Toliušis, Petraškevičius, Didžiulis, Kvieska („mes esam Rusijos piliečiai — lietuviai, tai papeikimas, kaipo kenkiąs Lietuvai, yra nereikalingas"), Pečiulionis, Sugintas, Sulikas, Liutkevičius, Civinskas; įnešami rezoliucijų projektai: 29 už, 6 prieš ir 9 susil. priimta rezoliucija, pasiūlyta „visuomenininkiečių" ir „ūkininkiečių" kuopų, kuri atmetė vieninteli ekonominį pamatą draugijos veikime ir patvirtino pirmąją rezoliuciją.

1912 IV 2. Valdyba be Elisono ir kand. Šližys. Patvirtino J. Elisono prašymą dėl Žiburėlio stipendijos. Dėl vis. susirinkimo II 27

rezoliucijos (apie streiklaužius) prašė išbraukti iš narių Jaroslavas Rimkevičius ir Stasys Tataržinas; pastarąjį išbraukus, jo laišką kaipo nemandagų ir nekorektišką nutarta grąžinti jam. Dėl bendro vakaro su P. Labdaringa draugija pavesta tartis Daugelai ir Chodakauskaitei. Paskolos Taruliui 9 r., Savickui 8 r. Už rašt. J. Vilkaitis.

1912 IV 24. Visa valdyba ir kandidatai be J. Savickio. Paskaitytas Filipo Butkevičiaus laiškas, kuriuo jis pareiškia išstojąs iš draugijos, kadangi iš rezoliucijos vis. susirinkimo III 27 mato, jog „mūsų Draugijoj šeimininkauja kruva politikanų, statančių savo tendencinius partinius tikslus aukščiau teisybės reikalavimų". Nario mokesnio skolai padengti siunčia veksel̨ 3 rub. Jį išbraukus iš narių, laiškas jam grąžintas, kaip pažemintinąs, o vekselis grąžintas, nes nario mokesčio negalima mokėti vekseliais. J. Chodakauskaitė dėl pasikalbėjimo su labdariais pranešė, kad jai susitarti nepasisekė. Jie nutarė vakarus rengti po senovei ir pelnu dalintis su studentais pusiau. Studentai gi norėjo sau didesnės pelno dalies ir kt. Valdyba nutarė pranešti labdariams, kad senomis sąlygomis bendras vakaras šiais metais ruošiamas paskutinį kartą; kitais metais anksčiau reikės susitarti ir tada tik rengti vakarą. Be to, valdyba išreiškė nepasitenkinimą, kad jos atstovas nebuvo prideramai išklausytas. Nutarta priimti kun. Būčio pasiūlyma surinkti pinigų ir sudaryti fondą studentams šelpti. Nariu priimti technologą Liudą Mikšį (r. J. Čiurlys ir J. Vaitiekūnas). J. Elisonas pranešė, kad dėl laikraščių išrašymo lenkų valgykloj porą kartų buvo jos valdybai rašyta lietuviškai, kas lenkams nepatiko. Nutarta ir ateityje rašyti lenkų st. draugijai lietuviškai. Rašt. J. Elisonas.

1912 V 10. Valdyba be Elisono ir kand. Šližys. M. Pečiulionis prašo neskaityti jo daugiau nariu. Paskolos Taruliui 6 r. ir Savickiui 5 r. Rubaševičiui ir Daugelai paskolas pratęsti. Nutarta ruošti vasarą vakarus: J. Byla Kaune, Daugela Šiauliuose (vietoje išrišti, kokiomis sąlygomis dėtis su kitomis draugijomis), J. Byla Jurbarke (vien P. L. S. D. naudai). Sužinoti, kur P. L. S. D. naudai rengia vakarą Vaičkus. Būčio fondo įstatų sudarymą pavesti komisijai, išrinktai visuot. susirinkimo peržiūrėjimui dr. įstatų, ir pateikti užtvirtinti visuot. susirinkimui. Bet greičiau išgauti pašalpai tuo tarpu pasiūlyti laikinį susitarimą su kun. Būčiu: 1) Dr. priima fondo pinigus net ir tada, kada paskolos ar pašalpos skiriamos ir ne Dr. nariams (stengtis įtikinti kun. Būčį, kad būtų skiriama tik Dr. nariams, nes už ne narius valdyba atsakyti negali). 2) Fondas sudaromas iš aukų, sumetamų jam užjaučiančių narių. 3) Visi fondo reikalai ir apyskaitos vedami atskirai nuo Dr. kasos. 4) Iš fondo išduodamos tik paskolos (jei kun. Būčys reikalaus tik pašalpų išdavimo, sutikti). 5) Fondui revizuoti kviečiamas nuolatos vienas fondui pasidarbavusių žmonių. 6) Fondą likviduojant jo turtas pavedamas P. L. St. Dr., jei ji gyvuos, ar vienai Petrapilio lietuvių draugijai, kuri šelpia moksleivius. Lenkų studentų draugijos valdybai pranešus laišku kad P. L. S. D. nesikištų į šeimininkavimą valgykloje, nutarta užklausti labdarių, lenkų valgyklos steigėjų, ar valgykla įsteigta ir atiduota tik vieniems lenkams ar visiems katalikams lygiai. Priimta forma laiško Labdarių dr. dėl konflikto su dr. atstove Chodakauskaite. Už rašt. J. Civinskas.

1912 V 21. 3 vald. nariai be Elisono ir kand. Šližys. Dėliai praėjusių metų streiko ir visuotino susirinkimo 1912 III 27 nutarimo gautas Žadeikio, Čerkeliūno ir Petronaičio laiškas, kurį valdyba

atsisakė pridėti prie vis. susirinkimo protokolo ir nutarė jį grąžinti autoriams. Paskolos Ivanavičiui 25 r., J. Civinskui 10 r., J. Bylai 7 r. Kun. Kizniui padėka už 5 r. auką.

1912 IX 16. Dalyvauja J. Byla, J. Šližys, A. Dirvenskaitė, J. Elisonas ir svečias A. Purėnas. Vakaras. A. Purėnas dėl IX 20 vakaro pranešė, kad niekas iš privatinių asmenų nesutiko to vakaro režisuoti ir labdarių dr. nutarė kviesti neseniai Petrapilyj susiorganizavusį vaidintojų būrelį, kuris, nenorėdamas laužyti savo veikimo pamatų, sutiko dalyvauti, tik gaudamas 30% surinktų pinigų; iš tų pinigų atskaitę savo išlaidas, jie likusius atiduos vakaro rengėjams (studentams ir labdariams). Valdyba tas sąlygas priėmė. Vakaro komisiją sudaro J. Byla ir P. Daugela. Visuotiną susirinkimą šaukti po trijų savaičių — neradus buto rinktis filijomis. Dorpatiečiai per P. Daugelą siūlo kviestis paskaitoms Vydūną. Nutarta susitarti su mažturčiais ir labdariais. Paskola Tauniui 23 r. Rašt. J. Elisonas.

1912 IX 28. Dalyvauja A. Dirvenskaitė, J. Civinskas, J. Šližys, J. Elisonas ir J. Byla. Kadangi Vydūnas susirgo, tai negalės atvažiuoti. Išstojo praėjusiais metais: M. Bliūdžius, A. Čerkeliūnas, Z. Toliušis (visi trys pabaigė), J. Rimkus, P. Butkevičius, St. Totorius, M. Pečiulionis, F. Mickevičiūtė, A. Gabalis, J. Zikaras. Naujai priimti: V. Vilkaitis (r. J. Kriščiūnas, A. Naujokaitis), P. Maikauskas (r. G. Liutkus, K. Jonūnas), O. Masaičiūtė (r. J. Kriščiūnas, J. Elisonas), K. Kepalas (r. V. Čarneckis, J. Elisonas), Dėdinas (r. A. Purėnas), S. Zaskevičius (r. J. Elisonas, V. Čarneckis), A. Busilas (r. J. Elisonas), K. Ambraziejus (r. A. Naujokaitis, J. Civinskas), Pr. Enskaitis (r. A. Naujokaitis, J. Civinskas), Mg. Draugelytė (r. A. Naujokaitis, J. Civinskas), Puniška (r. J. Elisonas), Al. Jurskis (r. J. Elisonas). Pl. Valukėnas (r. J. Elisonas), Birutavičius (r. J. Šližys), E. Jokubauskaitė (r. A. Dirvenskaitė, J. Elisonas), J. Sruoga (r. J. Elisonas, J. Byla). Išbraukti iš narių tarpo pagal įstatų § 7: M. Nemčauskis, Fledžinskas, Šveistys, St. Audziejus, M. Bartkevičius, Ed. Butėnas, Val. Geiga, Giedrimas, V. Gylys, J. Glemža, Lingvevičius, K. Petrauskas, Rajunčius, Jad. Stefonavičiūtė, Žilinskis, M. Ščefonovičiūtė. Priminti sutvarkyti nario mokestį V. Oželiui, Mečislovui Kubiliui, Orentui, Br. Aleksandravičiui, St. Pauliukui, J. Savickui, Vaičkienei, Vaičkui, Vandai Biržiškienei, Vik. Biržiškai, Ivanavičiui, Vl. Sidoravičiui, K. Šimkevičiui, Žilevičaitei, L. Janulioniui, J. Diliui, J. Radzevičiui, C. Kuprevičiui, Liumbiui, V. Vaitkui, St. Digriui. Užklausti K. Būgos ar bepriguiės prie dr., A. Liutkytės — kaip stovi reikalai su nario mokesčiu. Patariama nariams stoti į Petrapilio vaidintojų būrelį. Paskolos: S. Digriui 8 r., Žadeikai ir Elisonui po 15 r. pratęsti. Nutarta įsigyti hektografą. J. Byla praneša, kad įstatų komisija dar naujų įstatų nesudarė. J. Elisonas pranešė, kad galima bus legalizuoti universitete darbo biūrą. Rašt. J. Elisonas.

1912 X 12. Dalyvauja visi be J. Vilkaičio. Kadangi nerasta patalpos bendram visuotinam susirinkimui, tai nutarta jį šaukti trimis grupėmis: moterų, specialistų ir universantų, visur statant tą pačią dienotvarkę. Rinkimo tvarką nutarta palikti seną — visi trys susirinkimai balsuoja tuos pačius kandidatus. Naujai priimti nariai: A. Treigiūtė (r. J. Elisonas ir J. Kriščiūnas), J. Dailyda (r. J. Civinskas), J. Didžiulis (r. J. Elisonas ir J. Byla), J. Norkaitis (r. J. Byla ir J. Civinskas), B. Orlauskas (r. J. Liutkus ir Kvieska), Bronislava Jučinskaitė (r. A. Kibirkštaitė ir J. Šližys), Viktorija Katelytė (r. A. Kibirkštaitė ir J. Šližys). Nutarta

nelaikyti nariais nepildančių įstatų § 7: L. Janulionį, Žilevičaitę, Liumbį ir C. Kuprevičių. Knygyno išlaidoms nutarta imti lėšas iš bendros kasos. Nutarta visuotiname susirinkime iškelti klausimą apie santykį su „Žiburėliu", būtent, ar skirti jam % iš visų vakarų ar tik iš tų vakarų, kurie rengiami Petrapilyj. Sutartyje tas pasakyta neaiškiai, o pats „Žiburėlis" tą reikalą paveda tvarkyti patiems studentams tik pabrėždamas, kad visi jam siunčiami pinigai yra skiriami tų pačių studentų naudai. G. Landsbergiui, padėjusiam surengti vakarą, išreikšti padėką laikraščiuose. Paskolinti B. Mickevičiui 12 rub., Žadeikai 17 rub., Bylai 27 rub., Kaveckui 15 rub., Vilkaičiui 15 rub., Krikštopaičiui 15 rub., Civinskui 20 rub., Noreikai 20 rub., Diliui 3 rub. Patvirtintas anketos projektas; bus išdalinta visuot. susirinkime. Rašt. J. Elisonas.

Visuot. susirinkimas 1912 XI 3. Universantų skyrius universiteto III auditorijoj. Pirmininkas I. Končius, vicepirm. J. Kriščiūnas, sekr. V. Žadeika. Naujais nariais priimti Barzdytė (r. J. Byla ir J. Elisonas), Mg. Draugeliūtė (r. A. Naujokaitis ir J. Civinskas), E. Jakubauskaitė (r. A. Dirvenskaitė ir J. Elisonas), Josiukaitė (r. J. Civinskas ir J. Elisonas), Jučinskaitė (r. A. Kibirkštaitė ir J. Šležys), Kaselytė (r. J. Šležys ir A. Kibirkštaitė), Labanauskaitė (r. J. Civinskas ir Taunys), Leparskaitė, Rusteikaitė (r. J. Civinskas ir Taunys), Masaičiūtė (r. J. Kriščiūnas ir J. Elisonas), K. Treigiūtė (r. J. Kriščiūnas ir J. Elisonas), K. Ambraziejus (r. A. Naujokaitis ir J. Civinskas), A. Birutavičius, St. Birutavičius (r. J. Šležys ir Sideravičius), A. Busilas (r. J. Elisonas ir J. Byla), Dailyda (r. A. Naujokaitis ir J. Civinskas), Dėdinas (r. A. Naujokaitis ir A. Purėnas), J. Didžiulis (r. J. Elisonas ir J. Byla), Grigaravičius (r. Tarulis), Pr. Gustaitis (r. A. Naujokaitis ir J. Civinskas), Al. Jurskis (r. J. Elisonas ir Didžiulis), K. Kepalas (r. Čarneckis ir J. Elisonas), A. Lubinas (r. Degutis ir Dabkus), P. Maikauskas (r. G. Liutkevičius ir K. Jonūnas), Mikšys (r. J. Čiurlys ir J. Vaitiekūnas), Norkaitis (r. J. Civinskas ir J. Byla), Puniška (r. J. Elisonas ir J. Byla), Orlauskis (r. Liutkus ir Kvieska), J. Sruoga (r. Byla ir Elisonas), P. Valukėnas (r. J. Elisonas ir Byla), V. Vilkaitis (r. J. Kriščiūnas ir A. Naujokaitis), S. Zaskevičius (r. J. Civinskas ir J. Elisonas).

J. Byla padarė valdybos vardu bendrą pranešimą. Nuo 1911 X 7 išstojo 52 nariai, kreipėsi įstoti 39 nariai, bet veiklių narių skaičius didėja. Vakarai Petrapily, Kaune (su maskviečiais), Šiauliuose, Jurbarke ir Naumiestyje davė a. 900 rublių pelno. Petrapilio labd. dr. paaukojo studentams 250 rub.; atpasakoja veikimą (ž. valdybos protokolas). Kasos apyskaita — įplaukų 1911/1912 m. 1150 rub., išlaidų 1115 rub. Visi skolininkai skolingi daugiau kaip 3000 rub. Skolų grąžinta a. 90 rb. Dr. knyginininkas J. Civinskas davė knygyno apyskaitą. 1911/12 knygų padidėjo 163 (164 t.); pirkta 67 k. už 22 rb., aukota 46 kn. Visų yra 352 kn. 357 tom. Naudojosi 33 žm., paėmė 243 t. Revizijos komisija pateikia keletą pastabų. Prie apyskaitos J. Elisonas paaiškina, kad negavus buto daromi trys atskiri susirinkimai — universantų, specialistų ir moterų. Valdybon kandidatūros statomos idėjinių kuopelių bloko, bet rezultatai bus paskelbti, tik atbalsavus visiems trims susirinkimams. Priimtas pasiūlymas pirkti knygas ir nelietuviškas, bet liečiančias lietuvių gyvenimą. Priimtas kun. Būčio fondas. Nutarta „Žiburėliui" mokėti 25% nuo visų vakarų.

Specialistų filijos visuot. susirinkimas 1912 XI 4. Turinys toks pats, kaip ir universantų.

Moterų filijos vis. susirinkimas sekretoriauja A. Kutkauskienė. Turinys toks pat. (b. t.)

VI. Miscellanea.

IG. CHODZKA APIE L. UVAINĮ

XIX a. pradžioje Žemaičiuose garsėjo kaip didelis lietuvių kalbos žinovas „Rasztorius gradiszkoja Resejniu Pawieta Suda“ (kaip jį vadino Poška) Leonas Uvainis (1753—1828), kurį Vilniaus univ. bibliotekininkas K. Kontrimas siūlė lietuvių kalbos lektorium Vilniaus universitete. Jis mokėjęs daug kalbų (ispaniškai, rusiškai, prancūziškai, vokiškai, graikiškai, lotyniškai, hebraiškai), rašęs etimologinį lietuvių kalbos žodyną, vadinėjęs net Vokietijon mokslo tikslais (apie L. Uvainį žr. *V. Maciūnas* Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje. 1939 p. 56, 125, 150, 152, 223). Neabejotinai apie tą patį Uvainį užsimena ir Ig. Chodzka apysakoje Żegota z Milanowa Milanowski (daug leidimų; čia cit. Pisma Ignacego Chodźki. T. III. Podania litewskie. Serya I—IV. Wilno 1881). Tai rodo Uvainio populiarumą. Apysakos veiksmas vyksta Žemaičiuose, kur autorius 1824 m. viešėjo, aplankydamas ir Pošką (Pisma p. 155); pastarasis, kaip žinome, buvo Uvainio kaimynas ir bičiulis.

Apysakos Raseinių apskrities žemės sekretorius Uvainis, Milanovskio sužadėtinės dėdė, apysakoje mažai tefigūruoja ir trumpai charakterizuojamas. Buvo jis „tuo laiku ypatinga asmenybė (osobliwość) Žemaičiuose; mat, dėvėjo vokiškai, turėjo ant galvos pudruotą frizūrą, prie šono vietoj kardo špagą su porceliano rankena ir, kaip buvo šnekama, mokėjęs prancūziškai, kalbėdavęs su žydais vokiškai, turėjęs daug knygų ir jaunystėje buvęs tolimuose kraštuose, o ypač, kad vienas visuose Žemaičiuose gaudavęs laikraštį iš Varšuvos; todėl niekas jo bergždžiai neklausė: kas ten girdėti? — Vis dėlto, tas išminties *palladium*, bet kaip tik dėl to, kad nepaprastas, buvo taip visų gerbiamas, kad niekas nekonkuravo seimelyje su juo dėl pelningos Raseinių apskr. žem. sekretoriaus vietos.

Vokietis! vokietis! šaukė bajorai, betgi statistas (statysta)! Betgi *Mundrus! kajp Zaleskie gundrus!* pridurdavo, linkčiodami galvas, ir tuo baigdavos opozicija“ (Pisma p. 176).

Prieraše autorius nurodo, kad cit. priežodis atsiradęs todėl, kad šambelionas Zaleskis Vėliuonoje turėjęs prijaukintą gandrą. Tam pačiam Zaleskiui rašė lietuviškas eiles D. Poška: Pas Jomilestas Daugalia Mikoła Zaleskia Storastas Szwentyszkia (išsp. Vac. Biržiška Tautoje ir Žodyje VII p. 308—309). Eilėraštyje minima, kad Zaleskis gyvenąs Vėliuonoje.

V. Mc.

VYSK. M. VALANČIAUS PASTABŲ ŽIUPSNELIS

Kauno Metropolijos Kunigų Seminarijos bibliotekoje yra vsk. M. Valančiaus vartotų Directorium Horarum Canonicarum et Missarum, pro Diocesi Telsensi seu Samogitiensi 1850—1875 m. su įvairiais vyskupo įrašais, kurių įdomesnius čia spausdiname. *K. Sendzikas*

Directorium 1850.

JW. Dowkontowi za czas od 26. wrzesnia 1851 r. do 1. stycz. 1852 r. zapłaciłem r. s. 66.

Za stołowanie Rudowicza zapłaciłem p. Daukszewiczowi za miesiąc styczen, luty, marz[ec], kwie[cien] i maj 1850 r. 29(×)3(=)87(+)60(+)40 (=)187.

W Gruzdziach dedykacyą kazałem ob Modzie Dom. 2 la Octobris.

Directorium 1852.

Ks. Jacewicz Judrański powinien zapłacić za mszalik i mszał r. s. 15. na rzecz ks. professora. Złotych zaś 4. za kanony na rzecz moją.

Directorium 1856.

Sądzony ksiądz Franciszek Gienutowicz zostaje w ostrogu w miescie powiatowem Kirensku pod rzeką Leną 1000 wiorst za Irkuckim.

Jezdit russkij bielyj car pravoslavnyj gosudar.

Directorium 1857.

Pabanditi (—) zaprobować. Pawaizdi wieta — dobry widok. Nużlebti (—) umiec mniej wiencej. 1. Pakol tu iszma padirbsi, wiłks mejsa pagaus. 2. Atsitink ziduj kielu kielauty. 3. Wagij wiens grieks o apwogtam [toliau išplėšta].

Directorium 1858.

Brat mój Julian Michał Wołonczewski zachorował na chroniczny ból wątroby 1858 r. 1-o Wrzesnia — w roku życia swego 61. Umarł 1859 r. Marca 30. d w Kretyndze. Chorował do całkowitego zatwardzenia wątroby siedm miesięcy. Przeżył na swiecie 61 rok i 3. miesiące.

Directorium 1859.

Matka moja Anna ze Stankiewiczów Wołonczewska umarla 1859 r. Grudnia 24. d. Przeżyła na tym swiecie lat 89. i 10. miesięcy.

Roku 1859. Marca 11. pierwszy raz wyszedłem pracować do ogrodu. Sniegu zupełnie nie było, termometr pokazywał tylko 2. stop. ciepła. Po tej wycieczce dostałem kataru i przekonałem się żem zbyt wczesnie wyszedł.

Directorium 1860.

1860. w styczniu konsystorz odesłał moich własnych pieniędzy 200 r. s. do Abel.

1860 r. Marca 28. dnia pierwszy raz wyszedłem do ogrodu pracować — sniegu jeszcze koło parkanów i drzew było.

Ks. Stefan Rudzki umie po kurlandsku.

Directorium 1863.

Indiemnus (—) doskonały(.) Indiemnastis (—) doskonałość, wyraz parafii Kielmskiej.

Directorium 1864.

Roku 1864. Grudnia 3. dnia przeniosłem się do nowo urządzonego dla Biskupa domu w Kownie.

Roku 1864. Listopada 26. dnia umarł w Popielanach literat Szymon Dowkont u ks. Ignacego Wojszwiły, w roku życia swego 72. Pogrzebiony na mogile parafialnej popielanskiej.

Wyjechałem do (z?) Kowna 21 Lipca dnia, 22 w Niemokszt. bierzm. 114, w Rossiejniach — 106, 23 w Girtokolie — 1086, 24 w Czekiszkach — 2.

26 dnia i dalej w Kownie 286. Sierp. 2 w Kownie na Porcynkulu — 428, 3 w Kownie 97, 134, 73, 32, 18, 7 Sierp. w Katedrze Wiln. 2216.

X. Milewskiemu płacę pensyą od 1-o Maja 1864 r. Maja 15 d. posłałem 50 r.

Pensya filialisty Bauskiego ma wynosić rocznie 200 r. s. Od 1-o Czerwca 1864 r. zapłaciłem w Szejnbergu 50 r. s. Pazdzier. 12. dnia posłałem 50 r. s.

Directorium 1865.

Przykład lepszy niż nauka(,) czyń co mówisz (—) to mi sztuka.

Punktay Sakimu było 200. exemplarzy. Sprzedano 48. Co wynosi 14 r. 40 kop.

Oddałem 3. r. 80 kop. + 60 k., 20 k.
„ 4. r.
„ 1. r.
„ 2. r.

Z wyprzedaży Punktaj Sakimu pozostaje kop. 40.
Do Krakinowa Bart. 2. egz. Do Radzwile dałem 2. (egz.).

MAŽOSIOS LIETUVOS LAIKRAŠČIŲ GINČAS DĖL RAŠOMOSIOS KALBOS GERUMO 1885 M.

Mažojoje Lietuvoje jau daug anksčiau ne kartą yra kilę karštų ginčų dėl rašomosios ar bendrinės kalbos grynumo, taisyklingumo, dėl jos pagrindų (prisiminkime, pvz., Mörlina, Ostermeyeri). Tų ginčų motyvai būdavo nevienodi; toli gražu ne vieni kalbiniai dalykai daugiausia lemdavo. Šiokių ginčų iškyla ir vėliau. Vieną tokį laikraščių susikirtimą dėl jų kalbos tobulumo, gerumo turime 1885 m. tarp Tilžės Keleivio ir Lietuviškos Ceitungos. Tas ginčas prasidėjo iš to, kad kun. Jurkšaitis (iš Saugų) „Lietuviškosios Raštų Draugystės“ (= Litauische Literarische Gesellschaft) susirinkime (1885 I 23), darydamas lietuvių laikraščių apžvalgą, neigiamai atsiliepė apie Lietuviškosios Ceitungos kalbą. Tą paskaitą atpasakojo Tilžės Keleivis 1885 N 5 (priede), tarp ko kita sakydamas: „Seniausis Laikrasztis buwęs Kurszaczio Keleiwis, kurio Kalba powisam czysta ir be Klaudû buwusi. Po to pasirodęs dar wienas Laikrasztis, „Lietuwiszka Ceitunga“ Klaipėdoj, kuriôs Kalba prasta ir klaudinga esanti. „Konzerwatiszkosês Draugystês Laiszkas“ Prėkulėj pasiprocewojas aname Kampe kalbamąję Kalbą (taigi ne tą, kuri ikisziol kaip Raszto=Kalba įžiurima buwo) wartoti. Pagal Kalbôs Czystumą stowys szale senojo Keleiwio Pono Prof. Kurszaczio Tilžês Keleiwis, kursai didį Iszplatinimą turys“. Be to, Jurkšaitis pridėjęs, kad nuo visų Maž. Lietuvos laikraščių tiek savo kalba, tiek ir tikslais skiriąsi Auszra, Niamuno Sargas ir Unija (Amerikoje); šie laikraščiai „sawo Skaitytojus maskoliszkoje Lietuwoje, t. e. Žemaicziuse arba ir tuse Kampuse, kuriuse Žemaicziems lygey kalbama, jęszkantys“. Dėl šios Tilžės Keleivio korespondencijos Lietuviška Ceitunga atsako 1885 N 6 („Pacziû Dalykûse“). Jurkšaitis Kuršaičio Keleivio kalba palaikęs tobula (klassisch), o Lietuviškosios Ceitungos prasta („... jôs lietuwiszkoji Kalba *yra prasta*“). Laikraštis sako, kad „Mes ne žinom, ką musû Ceitunga Ponui Jurgszaicziui Pikto butu padariusi, kad jis ję taip atwiray po wiso Swieto Akiû bando iszpeikti bei paniekinti“

Esą, jei L. Ceitungos kalba ir nesanti tokia tobula, kaip pono Jurkšaičio, tai jis vis dėlto neteisingai elgiąsis ją laikydamas prasčiausiu visų lietuviškų laikraščių. Čia ji pasiaiškina: „Te raszo Prėkulės „Draugystės Laiszkas“ ano Kampo Kalboje; musû Ceitunga ne tiktay Klaipėdôs Kampui raszoma, bet wisai Prusijôs Lietuwai, ir todėl mes ne raszėm ir ne raszysim Klaipėdiszkiû arba Prėkuliszkiû, bet tikroje lietuwiszkoje Raszto Kalboje“. Kad Jurkšaičio išgirstoji Tilžės Keleivio kalba nesanti tobula, tai esą matyti ir iš to paties numerio, kuriame toji nelemtoji korespondencija esanti išspausdinta. Čia L. Ceitunga cituoja nemaža, jos nuomone, klaidingų ar nevykusių Tilžės Keleivio lyčių bei posakių (laikraščio praretintosios vietos, matyt, laikomos negeromis); esą, „Pons Kunigs Jurgszatis bey koźnas lietuwiszkaję Kalbą isz Grunto Paźįstąsis te pėrskaito kas sekasi: Jis wisus Żmones kaip sawo Brolius įżiurėjo; Kristus ne pailso Swietą mylėti; Tai beje buwo Meile nu diewiszkôs Ypatybės ir tikt tame sawo didyjį Prowyjimą turėjo; Toktay skamba isz Pradzôs dywinay, kad wienat Meile wisą Żokaną pakelti galėtu; Żokane ale juk ne weinat nu Meilės į Artimą, bet ir nu Diewo yra kalbėta; Jeib kokę Meilę priesz Artimą turėtumbim; Żodzuse — Darbuse; Piestenkû Gendrolius; Po Pestungôs Kapitulierawimo; Jo Prieszeninkas; per Kaucijono Statymą; Wieszpats Ciecorius pasiliko wakar kûne 9 Adynas į Lową ne ėjęs; Miegojimas Naktyje buwo isz Wiso pakajingas; kad Miestelyj Hockenheim sugautas Wyrs; Wiena engeliszka Ceitunga iszplatina wieną Gromatą; Gerynėjimas; Rėpublikonai tą naujyjį Ministerį su N'iszsitikėjimu apźwalgo; ir per wieną Dėputacijoną Kunigaikszcziui Bismarkui wieną Garbės=Dowaną nusiusti; tuse Kampuse, kuriuse; Nekuri Moteriszka per Pjowimą į Kaklą sawo Gywasczui Galą pasidare; Otto S. apsiwilko birgeliszkais Rubais ir dare Kelione per daug Karcziamû“. Po šių citatų laikraštis sako: „Pon' Kunige, ar tai — „klassisch“?! Berods Kartais ne lengwu ypaczey tokiû Daiktû lietuwiszkay paminėti, kurie tikro lietuwiszko Wardo ne tur, ir kad Ceitungos Raszėjias Kartais labay menkay Czėso ant Apsimislyjimo te turėdams „Prowyjimą“ arba rasi ir „Miegojimą“ paraszo, tay ne reik jam toktai taip labay uź Piktą priimti, o mes ir po to wiso dar ne norim sakyti, kad Tilźės Keleiwjio kalbą „prasta“ bey „klaudinga“; ale jis podraug su Ponu Kunigu Jurgszaicziu te dûdie mums Pakajų“. Toliau laikraštis pasako bene svarbiausią savo nepasitenkinimų pagrindą: tokiais, kaip Tilžės Keleivio, atsiliepimais laikraščiui esą galima daug nuostolio padaryti. Į tą L. Ceitungos atsakymą Tilžės Keleivis 1885 N 7 (priede) spausdina „Atsiliepimą „Lietuwiszkajei Ceitungai“ Klaipėdoj“, kuriame sako, kad L. Ceitunga be reikalo laikraštį kaltinanti jai nuostolių pridarysiant, nes Jurkšaičio niekas nekvietęs kurio vieno laikraščio įvertinti, bet jis savo minti laisvai pasakyti turėjęs teisę. Dėl Liet. Ceitungos cituotųjų T. Keleivio klaidų laikraštis pasisako: „Kad musû Laiszkas pawisam be jokiû Klaudû yra, tai mes niekados nebuwom įsibingoję ir mielay dûtumbimės nu geriaus Permananczių pasimokinti. Ant anû wietû ale nuźiurent, kures „Lietuwiszkoji Ceitunga“ isz „Tilźės Keleiwio“ kaip klaudingas priweda, tikt Peczius te galim patraukti ir jei sakyti: Tamsi yra Jusû Kalbôs Duma ir nepermanoma, ką Jus per klaudinga laikote. O kad Jus ant Galo sawo Suraszymo giriatės, kad tokę szwiesę Dumą jau nu Motynôs esate arwawę, tai Jums tikt galime sakyti, kad tai

ne daug yra". Esą, ir tikrai protingas žmogus „be Klaudû t. e. ant Paweikslo *gramatiszkay* czystay ir tokiu Budu raszyti, kad Kalbôs Budawone ne kaip sudraskyta ir iszirusi iszweizdėtu, bet kad wiens Sanaris prie kits kito pritiktu, ką Wokietis „ordentlicher Stil" wadina, nu sawo Motynôs negalėjo iszmokti. Rasi jam to tûkart ir nereikėjo, ale Ceitungos Rėdytojui ne kaip sudraskyta ir iszirusi iszweizdėtu, bet kad wiens Sanaris prie kits kito pritiktu, ką Wokietis „ordentlicher Stil" wadina, nu sawo Motynôs negalėjo iszmokti. Rasi jam to tûkart ir nereikėjo, ale Ceitungos Rėdytojui to Dalyko labay Reikals yra, nės szendien wisas Swiets Ceitungas skaito ir sawo Atsudyjima apie jes isztarti teisybę tur, ne tiktay wirszuy minėtasis Pons" (t. y. Jurkšaitis). *P. Jonikas*

AR ROJUJE LIETUVIŠKAI KALBĖJO?

Aušrininkai ir jų pirmtakai buvo pamėgę etimologizavimą. Aukštindami lietuvių kalbą, kai kurie jų ėmė tvirtinti, kad lietuvių kalba esanti visų kalbų motina. Šiame etimologizavime jie nesivaržė griežtu kalbiniu metodu, bet apie žodžių kilmę sprendė iš paviršutinio lietuvių kalbos žodžių skambesio panašumo į kitų kalbų žodžius. Ypač šiokiomis etimologijomis pasižymėjo J. A. Višta lius. Bet ir tilžiškis Dr. Bruožis čia neatsiliko. Aušros 1885 N 4—5 p. 144 randame skelbimą, pavadintą „Ar rojuje lietuviszkai kalbėjo?", kuriame pranešama, kad „Brůžis, lėkorius Tilžėje gyvenąs, lietuviszkais žodžeis parodys pagal senovės rasztus ir isz kalbu sulyginimo, kad „rojaus" kalba lietuviszka buvusi". 1885 m. Lietuviškoje Ceitungoje N 28 (str. Ar rojuje lietuwiszkai kalbėjo) ir Tilžės Keleivyje N 22 jau randame atpasakojimą tos jo paskaitos, pirmąją Sekminių dieną skaitytos „Tilžės kazynos swetlyczioje". „Ta kalba truko tris pilnas Adynas ir Kalbėtojis sawo Klausytojiems gražioj lietuwiszkoj Kalboj iszrode, kad musû Kalba wisuseniausi ir Motyna wisû kitû Kalbû yra, o ne Sesû, kaip ikisziol mislyjama buwo" (T. Kel.). Bruožis įrodinėjęs, kad visų kalbų žodžiai turį savo šaknis lietuvių kalboje. Pvz., žodis arti „n'esąs isz lotyniszkojo „arare" arba grykiszkojo „aroo" pastojęs, bet sziudu isz lietuviszkojo „arti". Ypač, kad mūsų krašte ir pirmieji pasaulio artojai atsirade, nes visa, kas susiję su žemės ūkiu, pirmiausia pasireiškė lietuvių kalboje. Plūgas ne iš vok. Pflug kilęs, bet atvirkščiai, nes plūgas esąs kilęs iš plėšti (suprask, žemę). Historie kilusi iš liet. ištarti, Sallat iš žolaitė, Schnabel iš snapas, snapelis, Wagen iš važiuoti, Docht iš degti, Kessel iš plattdeutsch Kettel, o šis iš liet. katilas, Tugend iš tinku, tikti, Spiegel iš spegelių arba spindėti, Grund iš gruntas, o pastarasis iš grindžiu, ūlyčia iš uola, „todėl Littuwininkai su Uola arba Akmenimis grysta Kela Ulyczia wadina". Kultur iš liet. kelti, kelyba (T. Kel.). „Iszkalà lietuwiszkoje kalboje ir mokslas ir wieta wadinama, kurioje mokslas mokinamas. Žodžiu isz bei keliu (lotyniszkai colo, isz kurio kultura pawadinta) sudėjus gauni „iszkala" t. e. ta, kas žmogu iszkelia, jį prakilnesniu daro, o tai yra pamokslas, wėra, lauko įgywenimas. Bet kaipo nů žodžio „praneszu" pranaszauju ir pranaszyba sakyta, taipo isz iszkalos žodžio pastojo „iszkalyba" arba „kalyba" (cultura) ir „kalybius" (klebonas — mokintiejie Babylono mėste gyweną „kalybeis" wadinosi — pagal žodį „keliu" ir

„Keltai“ praminti, kurie — kaip liudyja seniejie rasztai — isz szio kampo parėję). Iszkala wadinama graikiszkoje kalboje: schole, slawiszkoje: szkola, lotyniszkoje: schola, prancuziszkoje: école. Trumpais žodżeis sakant wisose kalbose tarp Indijos bei Inglonijos ant iszkalos pareina žodżei isz szio žodżio pastoję. Jau isz to galime numanyti, kad lietuwiszka kalba apszwietimą praplatinusi, kadangi žodis ant mokslo pareinąs lietuwiszkas esti, kursai wisûsna kampûsna su apszwietimu dwasės nusitraukęs, kad wisi žmonės Lietuwininku iszkalauti tapę. Taipo jis [Bruožis. *P. J.*] iszrodė, kad wisi tie žodżiai, kurie ženklu iszkalybôs laikomi isz lietuwiszkos kalbos parėję ir kad lietuwiszka kalba motyna wisu lieżuwiu tarp Indijos ir Inglonijos ėsančiu yra“ (L. Ceit.). Toliau: a g u o n a arba m a g u o n a siejama su m i e g u, nes nuo jų galvų syvų žmogus miego imąs norėti, l i e k o r i u s iš l i g a, v i e r a iš liet. v i e r y t i, g i n t a r a s iš g i n t i, pranc. c r ê m e iš liet. „krėju“, „Krėna“, egipt. A p i s iš u p ė. Ir „Witoloraudoj“ esą pasakyta, kad rojuje nuo amžių lietuviškai kalbėta. — Tilžės Keleivio redakcija apgailestauja, kad šios paskaitos pasiklausyti tebuvo koks 50 žmonių susirinkę. Esą, būtų gera, kad Bruožis tą savo paskaitą išspausdintų, nes „už tą Procę, kurę Pons Liekorus Brûžis dėley musû Kalbôs yra pasidaręs, jis visôs Lietuwôs Dėkawonę yra užsipelnęs, o szita Dėkawone jam ir per szį Laiszką te esie iszreikszta, kad nors mes ir nu wisko, ką ansai Pons iszrodyti norėjo, n'esame perliudyti; ale jo Darbas yra didziausio Padabojimo wertas“ (T. Kel.). *P. J.*

VII. Recenzijos.

Dr. Alb. Prioult: **Une version française de la Dissertation sur l'origine de la Nation et de la langue Lithuanienne, par l'abbé X. Bohusz** — Archivum Philologicum VIII 1939 p. 83—181.

Prof. A. Prioult 1939 m. aptiko Paryžiaus Nacionalinėje Bibliotekoje Bohušo veikalo prancūziško vertimo rankraštį. Vertimas buvo 1809 m. parūpintas J. P. Gasco (1784—1848). Kadangi J. P. Gasc nemokėjo nei lietuviškai nei lenkiškai, tai jis tik redagavo vertimą, atliktą jo draugo B. Bucevičiaus, kurio išbrauktą pavardę prof. Prioult išskaitė rankraščio antraštėje: Traduite du Polonais par M. M. Benoist Bucewicz, ancien officier Polonais. Bucevičius menkai temokėjęs prancūziškai, todėl Gasc nusiuntė pačiam Bohušui vertimo fragmentus patikrinti. Bohušas savo laiške Gascui 1809 VI 10 vertimą pagyrė, o drauge atsiuntė dar kiek pastabų apie lietuvių kalbą, kad jo mintys būtų suprantamesnės skaitytojui prancūzui. Norėdamas parodyti, kaip lengvai ir tiksliai galima versti lietuviškai lotyniškąjį hegzametrą, Bohušas ten cituoja Ovidijaus eilių vertimo ištrauką, kuri buvo praleista prancūziškame jo veikalo vertime. Be to, ten pat Bohušas nurodo, kaip ir laiške A. K. Čartoriskiui (žr. *V. Maciūnas* Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje. 1939 p. 308—310), kad, prieš rašydamas savo veikalą, su dideliu vargu susiradęs seną lietuvių kalbos gramatiką ir nedidelį žodyną, iš kurių kelis mėnesius ir mokęsis lietuviškai. Tas pastabas Bohušas šiaip baigia: „Kaip gaila, kad toji kalba tokia turtinga žodžių, tokia poetiška, nuolat nyksta dėl priežasčių, kurias aš nurodžiau savo veikale".

Savo straipsnyje prof. Prioult iš esamos literatūros charakterizuoja Bohušą, o iš įvairių archyvinių dokumentų plačiai referuoja apie J. P. Gascą, ir patiems prancūzams ligi tol mažai težinomą; be to, ištisai perspausdina Bohušo veikalo prancūziškąjį vertimą ir prancūzišką Bohušo laišką Gascui su prierašu. Lygindamas vertimą su Bohušo originalu, prof. Prioult pastebėjo, kad vertime yra išleisti kai kurie lietuviški tekstai ir vietomis kiek trumpinama. Vertimą Gasc buvo įteikęs Prancūzų Karališkojo Instituto istorijos ir senosios literatūros skyriui (à la classe d'histoire et de littérature ancienne de l'Institut Royal de France). Visa tai rodo, kad XIX a. pradžioje bekyląs domėjimasis lituanistika pasiekė ir tolimąją Prancūziją, kur jau 1807 m. C. Malte Brun savo veikale „Tableau de la Pologne" rašė apie lietuvių kalbą, gavęs apie ją žinių iš vėlesniojo Vilniaus universiteto profesoriaus Z. Nemčevskio. Tai jau 2 smulkmenos lietuvių ir prancūzų kultūrinių santykių istorijai XIX a. pradžioje. *V. Mc.*

Lietuvanis (L. Jakavičius) **Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų.** Šiauliai 1939 p. 312.

Šių atsiminimų antraštė ne visiškai atitinka turinį, nes spaudos draudimo laikas liečiamas čia tik pirmuose 138 p., toliau eina prieškarinis, karo meto ir net pokarinis laikotarpis. Tačiau ir tose dalyse yra nemaža viešosios, įdomios medžiagos. Pagrindinę dalį, sprendžiant iš antraštės, autoriui turėjo sudaryti jo veiklos kovoje dėl spaudos nušvietimas. Čia jis pateikia keletą naujų įdomių faktų, apie tuos kelius, kuriais buvo gaunama literatūra iš Tilžės, nušviečia Rygos lietuvių visuomenės da-

lyvavimą toje kovoje, organizaciją ir veikimą slaptos Rygos draugijos „Šviesa“ (bene painiojama ji vietomis su „Vadu“; ž. šių atsiminimų p. 61, o taip pat K. Bielinio atsiminimus); daug smulkių, bet įdomių faktų apie santykius su rusų administracija, kurie padeda atsakyti į klausimą, kodėl tokiomis sunkiomis aplinkybėmis dirbant, visgi lietuvių judėjimas nebuvo visiškai pasmaugtas. Šios dalies neigiamą pusę sudaro įterpimas į atsiminimų tekstą kitų asmenų (M. Šikšnio, V. Nagevičiaus, B. Prapuolenio) atsiminimų apie patį autorių: tie faktai, kurie ten pasakojami, yra plačiai paties autoriaus atpasakoti, taigi gaunami nereikalingi pakartojimai, ir be to, matyti, kad tie įterptiniai atsiminimai rašyti specialiu tikslu padėti autoriui išgauti veikėjo pensiją; juos pasiskaičius, skaitytojui gali susidaryti neteisingas įspūdis, kad ir visi L. Jakavičiaus atsiminimai buvo tam pačiam tikslui rašyti. Bet šiaip šioje dalyje L. Jakavičius objektingai stengiasi spaudos kovą nušviesti, neišpūsdamas tos kovos dalyvių didvyriškumo, kaip, pvz., darė daugelis „Knygnešio“ atsiminimų autorių.

Antrąją atsiminimų dalį sudaro medžiaga, nušviečianti bendrą lietuvių darbą Rygoje 1892—1916 m. . Šios dalies ypatinga reikšmė ta, kad ji atsveria lig šiol vyravusią mūsų raštuose vienašališką Rygos lietuvių gyvenimo nušvietimą, kurį mes labiausiai turėjome iš „Rygos Garso“ (J. Tumo ir kitų) krypties šalininkų. Turint dabar ir priešingą medžiagą, daug lengviau tą darbą objektyviai nušviesti. Čia L. Jakavičius pateikia daug naujų faktų apie pirmojo 1898 m. ir kitų lietuvių spektaklių organizavimą, apie kovą dėl lietuvių kalbos Rygos katalikų bažnyčiose (pralaimėtą pas pralotą Afanasevičių ir pas Petrapilio arkivyskupą, bet laimėtą įsimaišius praloto Afanasevičiaus „gaspadinei“), apie organizaciją „Juokdario“ ir „Rygos Naujienų“; atpasakoja visas „Rygos Naujienų“ bylas, kurių daugumas iškildavo dėl skundų L. Jakavičiaus politinių priešų ir kurios visos jam laimingai baigėsi. Čia autorius labai kukliai nutyli pavardes, teismuose pralaimėjusių jo skundikų, nors visi, kas skaitė, pvz., prieškarines „Lietuvos Žinias“, lengvai gali papildyti jo padėtus kriptonimus pavardėmis. Šioje dalyje tiesiog anekdotiškai, bet, matyt, visai tikrai yra aprašytas kelias, kuriuo L. Jakavičius išgavo Policijos departamente autentišką donosą, rašytą prieš jį žandarmerijai ir išėjusį iš „Rygos Garso“ redakcijos. Čia šiek tiek nušviečiamas ir rusų cenzūros veikimas, spaudą leidus. Ligi šiol, matyt, dėl to, kad tie buvusieji cenzoriai, Petrapilyje prof. V., Vilniuje I. ir kiti gyvena mūsų tarpe ir dabar prisidengia įvairiais senais „nuopelnais“ mūsų tautai, visi, kas turėjo su jais reikalo, kaipo tam tikrais pareigūnais, tiktai privatiniuose prisiminimuose pasakoja apie juos tiesiog anekdotiškus dalykus, bet jų, deja, nespausdina. L. Jakavičius, nors ir visiškai nemini Petrapilio lietuvių cenzoriaus nei pavardės, nei kriptonimo (mat, visi žinome, kas jis buvo) pateikia nemaža smulkių faktų apie neigiamą mums jo veikimą, iššaukiamą jo paties ypatingo uolumo, bet ne valdžios įsakymo. Įdomūs yra ir epizodai, kaip pasiuntus šio cenzoriaus žmonai pūdą vynuogių, sužinota, kas tai yra „kontrafakcija“, dėl kurios Tilžės knygų, jau spaudą leidus, neįsileisdavo Rusijos valstybėn; ar aprašymas kovos dėl paskyrimo atskiro cenzoriaus Rygoje, kada Petrapilio „cenzorienė“, norėdama pravesti Petrapilio cenzoriaus padėjėju Augustiną V-rą, vertė savo vyrą visomis priemonėmis priešintis Rygoje savarankiškos cenzūros įsteigimui.

Trečią atsiminimų dalį, išmėtytą daugiausia po visą knygą, sudarė L. Jakavičiaus veikla, lietuvių teatrą Rygoje ir kitur organizuojant. Šioje

srityje L. Jakavičiaus nuopelnai lietuvių teatro istorijoje neabejotinai labai dideli. Deja, iš pačių atsiminimų ne taip lengva juos įžvelgti, nes autorius pasitenkino aprašymu tik kelių faktų, o užuot davęs plačią, jam neabejojamai prieinamą, istorinę medžiagą, iš kurios savaime iškiltų ir jo asmuo, jis davė ištisus puslapius sveikinimo laiškų ir telegramų įvairių jo ruošiamų jubiliejų progomis, kurie gali būti brangūs jam asmeniškai, bet absoliutiškai, jubiliejui praėjus, neįdomūs skaitytojams ir neduoda jokios medžiagos. Čia išlenda mėgstąs katutes ir ovacijas artistas, kuris jau ne tiek aprašo, kiek pats giriasi savo nuopelnais ir jau nepalieka tai kitiems, bet pats rašo apie „savo garbingąsias 40 metų teatralinės darbuotės sukaktuves“ (p. 297). Tai, žinoma, skaitytojui įneša komizmo elementų, nors autorius tai rašė rimtai. Tačiau, būsimas Rygos lietuvių teatro istorikas ir čia galės susigraibyti nemaža faktinių duomenų.

Atsiminimai papuošti daugiau kaip 100 iliustracijų - fotografijų, kurių tarpe yra daug labai įdomių ir ieškotinų mūsų praeities atvaizduotojams. Kai kur šlubuoja chronologija, nors matyt, kad vietomis čia kalta korektūra. Puolė į akis viena klaida: autorius tvirtina pradėjęs rašyti į Tilžės laikraščius, pasirašydamas slapyvardžiu Lietuvos Jaunikaitis, tuo tarpu nė viename lietuviškame laikraštyje 1889—1909 m. nepavyko užeiti nė vieno straipsnio ar korespondencijos tokiu slapyvardžiu pasirašytos. Gaila taip pat, kad autorius, vietoje visų sveikinimo telegramų, nepateikė tikslių žinių, chronologiškai sutvarkytų ir bibliografiškai aprašytų, apie visus savo leidinius, nušviesdamas jų datas, autorius, tiražus, honorarus ir kt.

Vaclovas Biržiška

Vytauto Didž. Universiteto bibliotekos leidiniai:

1) M. *Daukša* Postilė. Fotografuotinis leidimas. Su Mykolo Biržiškos prakalba Del Daukšos postilės. Kaunas Lietuvos Universiteto leidinys 1926 (spausdinta Berlyne) 16+625 p. Kaina 50 litų.

2) Simanas *Daukantas* Darbay senuiu Lituwiu yr Żemayczių 1822. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. Kaunas 1929 m. 14 nž.+ 214 p. Kaina 10 litų.

3) Istorijos Archyvas I tomas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Surinko *K. Jablonskis*. Kaunas 1934 m. XII p. + 680 st. + 131 p. Kaina 30 litų.

4) Bibliografijos Žinios. Lietuvos Bibliografijos instituto žurnalas. Nuo 1939 m. eina 8 kartus per metus (ligi tol dvimėnesinis). 1928—1930 m. leido Spaudos Fondas; metinė prenumerata 6 litai. 1931—1935 m. leido Švietimo Ministerija; metinė prenumerata 1931—1933 m. 7,50 lito, 1934 — 1935 m. 3 litai. Nuo 1936 m. leidžia V. D. Universiteto biblioteka; metinė prenumerata 1936—1938 m. 3 litai, nuo 1939 m. 4 litai. Nuo pradžios redaguoja Vacl. Biržiška su Al. Ružancovu.

5) Mūsų Senovė. Medžiaga lietuvių tautinio atgimimo istorijai. II tomas N 1 (6) — 4 (9). Redaguoja Vacl. Biržiška (I tomą 1921—1922 redagavo J. Tumas-Vaižgantas, išleido Švietimo Ministerija). Kaunas, 1937 — 1939 m. 704+XXIV p. III tomas N 1(10) 1940 m. 192 p. Vieno numerio kaina Lt 4,50.